

Лернатович Володимир Богданович (1962) — кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії і практики журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

Член Національної спілки журналістів України та редакційної колегії журналу «Воля і Батьківщина»; лауреат Міжнародного конкурсу «Наукових проєктів з проблем лібералізму» (Москва, 2000). 1998–1999 рр. — кореспондент газети «Слово правди». Автор понад 150 публікацій у пресі («Слово правди», «Націоналіст», «За вільну Україну», «Сільські вісті», «Воля і Батьківщина»).

Науковий доробок: понад 60 наукових статей, доповідей, виступів, навчально-методичної літератури, монографій («Правий радикалізм і національна ідея», «Преса і література новітньої України»), наукової брошури «Національно-визвольним шляхом»; автор трьох лекційних курсів і п'яти спецкурсів.

Наукові інтереси: теоретичні, історичні, етнопсихологічні, ідеологічні аспекти ЗМІ.

Науково-дослідні акценти посібника:

- безпека інформаційного простору;
- ідеологія ЗМІ;
- національна ідея у пресі;
- ментальність і періодика;
- національна онтологія у ЗМІ;
- світоглядна резистентність у пресі;
- методологія полеміки;
- генеалогія «русской идеи» у ЗМІ;
- християнська домінанта преси.

Посібник призначений для студентів-журналістів, політологів.

Володимир Лернатович - Аксіологія преси: політична домінанта

Володимир Лернатович

Аксіологія преси: політична домінанта

Навчальний посібник

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Володимир Лернатович

Аксіологія преси: політична домінанта

Навчальний посібник

Львів
СПЛОМ
2010

УДК 070:32.001(477)(0758)
ББК 4612.4(4УКР)+Ф010я73
Л 49

Рецензенти: д-р філол. наук, проф. *В. І. Шкляр* (Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка);
д-р істор. наук, проф., академік НАН України *С. П. Павлюк* (Інститут народознавства НАН України);
д-р філос. наук, проф. *Т. В. Гончарук* (Тернопільський національний економічний університет).

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Львівського національного університету
імені Івана Франка (протокол № 8/1 від 28 жовтня 2009 року)*

Лернатович В. Б.
Л 49 Аксіологія преси: політична домінанта: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. — Львів: СПОЛОМ, 2010. — 296 с.

ISBN 978-966-665-502-1

Навчальний посібник визначає сутність політичної аксіології преси, складовими якої є: безпека інформаційного простору (пошук доктрини), ідеологія, національна ідея та резистентність національно-державницької складової. Політика і ЗМІ розглядаються як конвергентні поняття; політологічна наука синтезується із теорією преси. Вони мають перманентні взаємовпливи та взаємозалежність.

Відповідає програмним вимогам вищої школи. Охоплює лекційні матеріали, методичну літературу. Для студентів спеціалізації «Журналістика» всіх форм навчання, зокрема заочної з використанням дистанційних технологій. Є прикладним для студентів-політологів вищих навчальних закладів, академічних установ.

ББК 4612.4(4УКР)+Ф010я73

ISBN 978-966-665-502-1

© Лернатович В. Б., 2010
© Львівський національний
університет імені Івана Франка, 2010

ЗМІСТ

Передмова

6

Розділ 1

Сучасний інформаційний простір: пошуки концепції 11

- 1.1. Аналітична (системна) обсервація українського медіапростору 11
- 1.2. Іманентні пріоритети та часові метаморфози «четвертої влади» в Україні 20
- 1.3. Проблеми інформаційної безпеки в контексті російської медіаінвазії 28
- 1.4. Класифікація і диференціація друкованих ЗМІ України 36
- 1.5. Трансформації сучасної преси 47

Розділ 2

Парадигма національності та ментальнісна складова функціонування періодики 52

- 2.1. Ментальність і преса 52
- 2.2. Онтологія самобутнього: політико-медійний аспект 61
- 2.3. Національна преса: пріоритет особистості 66
- 2.4. Опозиційна друкована періодика: українська особливість 71

Розділ 3

Ідеологічна складова функціонування ЗМІ: ракурс лібералізму (неолібералізму) 77

- 3.1. Інверсія преси: європейський вибір України 77

3.2. Сучасна періодика: Франко і лібералізм	87
3.3. Ідеологічна резистентність преси	93
3.4. Націологічний зріз: медійний дискурс	104

Розділ 4 | Державницько-національні ідеології («праві») в системі періодичних видань України **118**

4.1. Сучасна преса: еволюція націоналістичної доктрини	118
4.2. Монархічна ідеологема у сучасній пресі	135
4.3. Українська періодика: праворадикальна проекція	144
4.4. Ідеологічні екстраполяції журналу «Розбудова нації» (минуле)	155
4.5. Світоглядні антиномії журналу «Напрямок» (сучасність)	164

Розділ 5 | Концептуальна першооснова розвитку преси — національна ідея **168**

5.1. «Українська ідея» — формотворча складова друкованих ЗМІ	168
5.2. Християнська онтологія національної ідеї: медійний зріз	186
5.3. Періодика: історико-генеалогічна складова «русской идеи»	201
5.4. Полеміка української і російської преси — приклад світоглядного протистояння	220
5.5. Конвергенція друкованих ЗМІ України і Росії у площині національних ідей (наукова гіпотеза)	238

Список використаної літератури **243**

Тести для іспиту **258**

Теми рефератів **264**

Додаткові завдання **266**

Додаток | Ідеологічні партикуляризми журналу «Напрямок» (1991–1996) **268**

Предметний покажчик **288**

ПЕРЕДМОВА

Діалектика суспільно-політичного поступу останніх десятиліть засвідчила низку якісних змін і тенденцій. Практична політика стала очевидним абсолютом і плавно трансформувалась з доктрини дуалістичного світу в поліцентричний, чи, на думку багатьох учених, моноцентричний світ. Категоричним імперативом в ідеології стає «глобалізм», підпертий методологічно лібералізмом (неолібералізмом). У царині культурних досягнень панує постмодернізм з модифікаціями еклектизму, неонігілізму, постструктуралізму, деконструктивізму тощо. Релятивізм, утилітаризм, меркантилізм, етичний матеріалізм, гедонізм, псевдоідеалізм, егоцентризм, демонізм, цинічний прагматизм заповнили морально-етичні та навіть фізіологічні ніші дезорієнтованого сучасного соціуму. Ричард Рорті та Браєн Шов ведуть мову сьогодні про постмодерністський буржуазний лібералізм як культурно-ідеологічний симбіоз.

Не виняток із політичного процесу і сучасні ЗМІ (преса). Власне вони і є головним формотворчим чинником більшості негативних явищ у суспільстві, визначаючи чи коректуючи головні вектори його еволюції. Простежуємо динамічну конвергенцію таких понять, як політика і преса, політологія і теорія журналістики. З'являються нові наукові поняття на зразок медіатизація політичної діяльності, тотальне зомбування чи масова маніпуляція свідомістю посередництвом електронних ЗМІ, періодичного друкованого слова зокрема. Реанімується марксистська наукова термінологія. Пропаганда знову стає повноцінним елементом політичного снобізму, агітація набуває гротескних форм. Сучасні гуманітарні дисципліни написані у контексті ліберального світобачення. А це — чітка ідеологія. Хоч за Конституцією України жодна з ідеологій не

є обов'язковою. Цинізм, корисливість, блюзнірство — повсякденні норми політичного процесу. ЗМІ — ефективна зброя у вирішенні меркантильних, здебільшого матеріальних і політичних, питань. Особливо електронні засоби мають тотальний характер впливу, є найдієвішим інструментом новітньої економічної, духовної, політичної експансії у світі, де існує чітка стратація і діє «аргумент сили». Перелічені факти можуть спровокувати у нас екстремальні політичні, соціальні метаморфози, аж до втрати державності, беручи до уваги перманентну деструктивну діяльність «радників» у царині політики, економіки посередництвом латентної доктрини «керованого хаосу», штучного створення економічних, фінансових криз, дефолтів тощо.

Замість того, «...аби розбудовувати український інформаційний простір з метою формування демократичної свідомості українців, віддали ЗМІ у антиукраїнські руки»¹, — емпірично стверджує ректор Вищої школи соціології Ю. Саєнко. Зазначає, що успішність соціуму залежить від національного потенціалу, де поряд з вольовим, духовним, інтелектуальним, соціальним, матеріальним чи не визначальним є **інформаційний потенціал**. Чимало вчених, зокрема відомий дослідник ідеологій, професор П. Іванишин, сьогодні однозначно ставлять питання про **вироблення національно-екзистенціальної методології в науці**, бо, як резюмує професор Я. Дашкевич, «...весь розвиток подій у світовому масштабі протягом ХХ і на початку ХХІ століття доводить примат національного над соціальним»². Хиткий економічний стан, політична невизначеність, ідейна розхристаність України робить її вкрай вразливою у світі, де, на переконання директора Книжкової палати України ім. Івана Федорова, професора М.Сенченка, створено **глобальну інформаційну, а, точніше, дезінформаційну систему**, яка працює в напрямі зомбування людей усіх країн. Ще, до-

¹ Саєнко Ю. Віват, Донцов, віват!!! // Універсум. — 2008. — № 11-12. — С. 5.

² Дашкевич Я. Коли твориться держава, твориться і нація // Універсум. — 2008. — № 1-2. — С. 35.

дамо, сприяє реалізації теорії «новітнього мальтузіанства». Цей дослідник «глобалізації» на підставі системного аналізу процесів і явищ у світовій та внутрішній політиці доходить категоричного висновку, що причиною злиденного життя українського народу є **концептуальна невизначеність**.

Пошуку концепції інформаційного простору, оптимальної моделі його функціонування присвячено перший розділ навчального посібника. Особливо це актуально сьогодні, коли звично-буденними стають терміни «інформаційна безпека», «інформаційні війни», «інформаційна експансія», «інформаційний неокolonіалізм». Подібними категоріями оперують І. Панарін, Д. Швець, Г. Почепов, В. Іванов, В. Карпенко, В. Шкляр. Історик і публіцист Я. Сватко аргументовано доводить, що інформаційне протистояння наявне у боротьбі цивілізацій, релігій, племен, народів і держав. А тому нам не обійтися без **політичної аксіології преси**. Власне аксіологію (як теорію цінностей) офіційно започатковано ще в часи Сократа–Платона, Арістотеля, Т. Аквінського. Політична ж її складова розвинута Макіавеллі, Кантом, Гегелем. Модерною її модифікацією є праці Вебера, Тофлера, Мюнстера, Трельча, Фукуями та інших. Серед українських учених найвидатнішими у цій сфері є Костомаров, Драгоманов, Франко, Грушевський, Міхновський, Липинський, Томашівський, Федорович, Янів.

Створити **політичну аксіологію сучасних ЗМІ** (преси зокрема) і є завданням пропонованого посібника. Визначальні (домінантні) складові політичної діяльності ЗМІ (преси):

- а) світоглядна концепція;
- б) самодостатня ідеологія;
- в) повноцінна національна ідея;
- г) резистентність (здатність захищати свої ідеали і цінності).

Президент України В. Ющенко 24 серпня 2009 року переконливо заявив, що альтернативи національній ідеї не буде ніколи. Національна держава не може ні виникнути, ні ефективно функціонувати, на переконання О. Багана, вченого

Науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова, без **національної ідеології державотворення** («Націоналістичний портал»). Цю аксіому він виводить, базуючись на досягненнях світової наукової думки (І. Берліна, Е. Сміта, З. Бжезинського, Д. Армстронга, Д. Ріда, Е. Геллера, Р. Пайпса, Т. Венцлови). Деякі вчені (О. Дугін, Г. Померанц, Н. Нарочицька, Д. Назаров, П. Штепа, М. Сенченко) розглядають світові політичні процеси через призму маловідомої широкому загалу науки **конспірології**. Тому концепції видимої (на ТБ, у пресі) політики видаються абсолютно неспроможними, бо латентна політика і є реальністю, а мас-медійна — віртуальністю. Учені теж пріоритетно виділяють концепцію, ідеологію, національну ідею, здатність протидіяти.

У **навчальному посібнику** запропоновано комплексний системний підхід до суспільних явищ у площині політика — ЗМІ:

1. Методологічний пошук ознак концептуальності (світ оглядності) у проспекції інформаційного простору сучасної України, визначення його онтологій, класифікацій в контексті інформаційної безпеки та медіа-трансформації;

2. Національно-ментальнісна парадигма ефективного функціонування періодичних видань, визначальні константи самобутнього, феномен української опозиційності, світоглядна роль особистості, дифузія понять преса–людина;

3. Ідеологічні першооснови повноцінного розвитку державобудівничих інституцій, преси зокрема. Такими в сучасній Україні є неолібералізм, націоналізм, консерватизм. Ідеологічну резистентність розглядають визначальною ознакою суспільно-політичного поступу, міжнародних взаємин, що у дзеркалі преси проглядається особливо рельєфно.

4. Державницькі ідеології (лібералізм, консерватизм, правий радикалізм, націоналізм) і їхня функціональна придатність до розбудови держави у медійному зрізі. Аналітичний погляд преси у фокусі їх еволюції на реальну діяльність посередництвом пропаганди та агітації у ЗМІ (на прикладі конкретних періодичних видань).

5. Визначально-доленосну роль і місце національної ідеї у розбудові держави, ефективній діяльності та функціонуванні ЗМІ (преси). З'ясовано взаємовпливи у площині: національна ідея — преса в історичному зрізі становлення новітньої держави — Україна.

6. «Українська ідея» і «русская идея» виступають у проєкції ґносеології і генеалогії як антиподи і як ймовірні конвергенційні субстанції через призму аналізу публікацій преси.

Посібник навчально-методично забезпечує курс «Політична культура преси» і покликаний:

а) сприяти системному мисленню студента під час роботи з публікаціями на політичну проблематику;

б) розширити світоглядні межі студентського пошуку в царині політичного аналізу в пресі;

в) розставити дидактичні акценти національно-суспільних і державницьких пріоритетів у сфері діяльності ЗМІ;

г) дати суспільно-політичну та ідейно-ідеологічну картину еволюції сучасної періодики з початку новітньої Української державності (1991–2009);

д) з'ясувати політичну аксіологію сучасних ЗМІ, друкованих зокрема.

Вивчення цього курсу спрямовано на підвищення ідейного, духовного, політичного й освітнього рівня сучасного студента, на вироблення комплексних підходів до подій та явищ, вміння розставляти акценти, виділяти фундаментальне основоположне від похідного другорядного.

Посібник містить «Запитання до тем», «Додаткові завдання», «Тестові завдання до іспиту», «Теми рефератів», «Предметний показник» та «Список літератури». Розглянуті питання апробували під час вивчення таких лекційних курсів і спецкурсів: «Преса політичних партій», «Сучасна праворадикальна преса», «Політичний аналіз у пресі», «Політична культура преси». Перспектива — «Політична аксіологія преси».

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

СУЧАСНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР: ПОШУКИ КОНЦЕПЦІЇ

1.1. Аналітична (системна) | | обсервація українського | медіапростору

Є кілька методологічних, навіть засадничих підходів до ідентифікації стану справ у інформаційному просторі України, у з'ясуванні параметрів та якісних характеристик вітчизняного інформаційного поля. Радше зріс словниковий запас політологів, що незаслужено стали новими «оракулами» сьогодення, такими собі позавіковими аксакалами і наповнили ефір експересивно-забарвленою термінологією на кшталт «інформаційна інвазія», «інформаційна атака», «інформаційна війна» і неологізмом «інформаційний тероризм». Останній на догоду маніпуляторам свідомістю дуже снобічно асоціюється із буквальними тероризмом — масакрою.

Об'єктом побіжного наукового пошуку є ситуація в інформаційному просторі, в численних виявах людськості життєдіяльності, дотичних до функціонування медіа. Предметом — конкретні ЗМІ та їх агітаційно-пропагандистська ніша, роль і місія в контексті демократичної проспектації України, в часи так званої економічно-фінансової кризи, кризи політичної.

Наша держава, на глибоке переконання директора департаменту інформполітики Держкомтелерадіо Богдана Червака, «...по суті втрачає контроль над власним ін-

формаційним суверенітетом, а її територія опинилась під впливом інформаційних потоків сусідніх держав»³³. Головно «газпромівсько-феєсбешної» Росії. Щодо цієї проблематики, то пропонуємо такі методологічно-рефлекторно і, навіть, сугестивні підходи:

1. Психологічно-настрійний, онтологічно-засадничий вимір (цитати на слух):

Оптимісти: «Все йде до кращого, всі наші недруги програють, Бог відняв ворогам розум» тощо;

Песимісти: «Ми чужі у своїй державі», «чужинці панують над нами: у них заводи, ЗМІ, банки тощо»;

Реалісти, або ж «мояхатоскрайники», конформісти, «хитрунчики», «лицеміри». Вони просто споглядають. Останніх найбільший відсоток. З їх мовчазної згоди і потурання відбувалися найбільші злочини та катастрофи.

Історичні приклади: «Мюнхенський зговір», депортації народів чи столітнє «українське хуторянство». Але це, радше, емоційні категорії, хоча у сенсі ментальнісних розвідок Шлемкевича чи Донцова є наріжним каменем історичної долі у царині державотворення, повноцінного, гармонійного поступу нації.

2. Методологічно-засадниче опертя в ідеологічно-доктринальному зрізі:

а) антропоцентрична парадигма ліберальної візії розвитку світу. Її можна проілюструвати цитатами Е. Канта, що людина приречена до індивідуального усунування; П. Струве, що індивідуалізм – найважча, найвинятковіша релігія, чи Ж. Бодрійяра, що спасіння – не в Бозі, а в ідеальній формі практичної організації... людини та ін.

б) націоцентрично-державницька парадигма зі словами І. Франка, що все, що йде поза рами нації, — фарисейство або блуд фантастів; чи нашого сучасника С. Плачинди, що свобода абстрактної людини поза національним виміром — фікція; або ж Я. Дашкевича з твердженням, базованим на конкретній

³³ Червак Б. Як виграти інформаційну війну? // УП. — 2006. — 29 трав.

емпіриці, що русійною силою утворення, територіального розширення, збереження держави завжди була нація⁴.

3. Філософічне опертя у площині: матеріаліст-ідеаліст, у екстраполятивно-прикладній: романтик — прагматик, фрондист — конформіст тощо. Ідеалістичне начало внаслідок штучного формування релятивістських світоглядних засад та утилітарної етики зазнало значних деформацій аж до повної обструкції Божественного начала в людині і зведення її до бафометських інстинктів та «рефлекторної дуги» тварини-савця, злобною і підлою, гедоністичної машини тощо. Особливу «місію» мають тут ТБ, радіо, електронні засоби, головне, Інтернет з максимальною дифузивною функцією.

4. Практично-державотворча парадигма за моделлю економіки:

а) етатизм;

б) автаркія;

в) домінанта «вільного ринку».

Більшість газет і журналів ліберального спрямування останню доктрину возвели в ранг «священної корови». Нею ж стала і сама преса. Націоцентрична періодика схиляється до позиції б), наводячи вдалий приклад довоєнної Німеччини епохи економіста-інтелектуала Федера (економічна автаркія). Про це, наприклад, писала газета «ЗВУ-плюс» за перший тиждень січня 2009 року. «День», «Україна молода» підтримують концепцію етатизму доволі однозначно.

Питання інформаційної безпеки сьогодні є надактуальним. Серед науковців найбільш відомі дослідження у цій царині Віталія Карпенка — «Інформаційна політика та безпека», Ігоря Бурчака — «Базові документи для побудови системи інформаційної безпеки України та Росії», Ігоря Лубковича — «Інформаційна безпека та інформаційний суверенітет України», Богдана Червака — «Як виграти інформаційну війну» тощо. Це лише невеликий перелік, і він щоденно зростає внаслідок динамічних якісних змін в СНД, Європі та світі.

⁴ Див.: Дашкевич Я. Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант // Універсум. — 1994. — Лист.-грудень. — С. 16.

А він, світ, став:

а) поліцентричним (США, Європа, Китай, Японія, Росія, Індія тощо);

б) фінансово-економічно монополізованим та уніфікованим «мегагравцями» латентними і видимими;

в) фінанси, а не промкапітал є визначальними;

г) економічна і військова інвазія стали нормами співжиття;

д) ЗМІ монополізовано і тотально контролювано явними або прихованими структурами;

е) штучно створюються вогнища напруги фінансовими спекулянтами через виїмку готівки з обігу. Як приклад, сучасна світова іпотечна, фінансово-економічна криза;

ж) славлять і шанують не Фордів, а Соросів, не виробників благ, а спекулянтів і фінансових горе-кредиторів. Останні з переліку і є формотворчими і в Україні завдяки так званій стихії ринку, який все відрегулює сам. Цю облудну тезу активно підтримують ЗМІ на кшталт більшості каналів ТБ та центральних газет: «2000», «Київські відомості», «Факти». Сюди ж й місцеві «Експрес», «Високий Замок», «Газета польвівський», «24 години» тощо.

На тлі економічного, фінансового і політично колапсу сучасні ЗМІ, особливо ТБ, менше газети, перетворились з інформаторів у:

1) маніпуляторів свідомістю, ідеями, цінностями, вартостями;

2) зброю проти опонентів: політичних, економічних, фізичних;

3) інструмент нігелізації, релятивізації, тваринізації особи та абсолютів традиціоналізму;

4) профанізацію української державності, політикуму через «шустеризацію» ефіру та «гордонізацію» газет;

5) інструментарій нейро-лінгвістичного програмування на необхідну потрібну установку замовника (НЛП), вид психотропної зброї;

6) конденсатор негативізму, гедонізму, перманентно-тілесної організації і потакальних тваринних фізіологічних потреб та низьких інстинктів;

7) антихристиянство, просектантство (Аделада, Єговісти, Мормони, п'ятидесятники, сасентологи, реріхівці);

8) популяризатор псевдоцінностей (попси, серіалів, квазімистецтва у живописі, «Сердючка», Поплавський) і т.д.

Головні (визначальні) **вектори** активізації медійної безпеки (небезпеки).

1-й. Російський шовінізм та імперіалізм.

2-й. Космополітичний латентний антиукраїнізм.

3-й. Лівачський ідеологічний спектр (п'ята колона).

Два перші є найнебезпечнішими, надактуальними, бо за ними титанічні фінансові, економічні, політичні ресурси («Газпром», Мосфільм, ТБ, ФСБ, армія, капітали підприємств, банків чужих держав і т. д.).

Інструментарій російського імперіалізму та космополітів (головні методи):

а) фрагментації, коли факти подають як щось єдине і негативне;

б) спотворення фактів (поєднання, справжніх і надуманих);

в) історичних псевдоаналогій;

г) «закидання багнюкою»;

д) семантичне маніпулювання;

е) дезінформація.

Це вивірені часом і практикою методи є універсальними і доволі уніфікованими, а тому — дієвими.

Більшість ЗМІ підконтрольні російським «нафтогазодоларам», решта — міжнародним фінансовим інституціям та підставним фірмам з офшорних зон зі змішаним капіталом. Звісно, про якісь українські симпатії тут не йдеться. Російські ЗМІ в Україні єдині у своєму антиукраїнстві, а це так звана ліберальна періодика: «Комсомольська правда в Україні», «Известия в Україні», «Труд в Україні» тощо; газети і журнали «євразійців-почвенників» — «Завтра», «Наш совре-

менник», «Молодая гвардия», «Дон», «Кубань». Про комуно-соціалістичну періодику навіть і не ведемо мову. Сучасний телепростір анексований чужинцями на всі «сто»: російська імперська риторика, ренесанс слави Красной Армии і МГБ, НКВД, КГБ, місія російського православ'я, творча експансія Філь, Алл, Саш, Валер іншого попсового непотрібу, блатного зеківського шансону з брехливим оплакуванням свободи і любові до матері, активна промоція російського кіно та примітивних дебільних серіалів, де українці – це обов'язково зрадники, колабораціоністи, скупердяї-хитруни і заздрісники зі салом у зубах і дулею в кишені, товсті і ліниві, трохи пришепелкуваті. Окрім цього Ющенко і «хохли» — слуги Білого дому, Катерина Чумаченко — традиційно агент ЦРУ. І все це у «рекламних» виданнях, на кшталт «Московский комсомолец». Не позбудуться своїх «зірок» на Кремлі, а назв — рудиментів — у ЗМІ. Справедливо підмітив Юрій Щербак: «Тема реставрації російської імперії й наповнення сердець її підданих новою буденною гордістю... є центральною геополітичною новиною сьогодні і має пряме відношення до долі України»⁵.

Про мерзенність «загадкової російської душі» писали і великі росіяни Горький («О русском крестьянстве»), Лесков, Достоевський, Чаадаєв та інші. Цей синтез схрещення народів і досі вивів несамовито підлий і агресивний тип менталітету зі споживацькими цінностями і злодійською логікою. У ліберальній же пресі вбивці стали кілерами, спекулянти — бізнесменами, торгаші чужим добром — маклерами. У телепросторі перманентна політкоректність: гомосексуали — люди нетрадиційної орієнтації, хвойди — «нічні метелики», насильники дітей — педофіли, злодії — kleptomani, дегенерати — особливо тонкі натури. Негри у США — афроамериканці, цигани у нас тепер — роми, пасивні гомосексуалісти — мазохісти, Козловські Віталіки — заслужені артисти, Поплавські — сексуальні екстремали з піснями про сало. Словом, блазні на ярмарку абсурду і марнотратства. А, головне, ЗМІ

⁵ Щербак Ю. Про національну гордість українців // День. — 2006. — 10 лют.

допомогло виховати цілі покоління звироднілих матеріалістичних душ — базарних торгашів, легіони корупціонерів, когорти дебільних словоблудів-політологів, політтехнологів, професійних політиків-ренегатів. І вся ота наволоч добре їсть і добре спить, чесній ж людині залишається «Вечірній квартал», «Верка», «Ганька зі Львова» з «нафтовим» Шуффричем і німфоманкою Богословською. Отже, ліберальна просперація наших ЗМІ є не лише загрозливою для нашої зматеріалізованої, дезорієнтованої української самосутності, вона вибиває ґрунт з під ніг кожного із нас.

Космополітичні ЗМІ теж чітко структуровані і абсолютно керовані «закуліссям» (вислів Б. Дізраелі) та грошодавцями-власниками. Всі вони об'єднані неприязню до України, зважаючи на абсолютно полярні ментальності і вартісні системи координат. Американець Г. Шиллер вивів низку міфів, які стали «Біблією» і для наших ліберальних ЗМІ:

- а) індивідуальна свобода понад усе;
- б) нейтралітет політінституцій, судів, уряду, законодавців, преси тощо;
- в) пріоритет споживацького способу життя (меркантилізм, утилітаризм);
- г) егалітарність можливостей, що витікає з абсурду формули Французької революції «Свобода, рівність, братерство», яких у природі просто не існує;
- д) плюралізм медіадіяльності.

На практиці всі ці речі мають латентний характер і функціонують з точністю навпаки. А демократія — це форма правління для дурнів і бідних. Решта — має чітку ієрархію: тільки дорадчий голос при структуруванні світопорядку. І все це в густому соусі рафінованого антихристиянства з домішкою «вуду», сатанізму, збочень і дегенератства.

Щоб пересвідчитись у правоті вищезазначеного, прочитаємо «Київські відомості», «Факти», «Київський телеграф», «Бульвар», «Бізнес», «Корреспондент», «Сьогодні», латентно-антиукраїнські «Вечірні вісті», «Дзеркало тижня», «The KyivPost». Особливий статус має «зоологічна» газета-рімейк

«Московських новостей» — «Столичные новости». В Україні можна все, навіть, те, чого не можна ніде у світі. Наприклад, автор «Информационной политики Российской Федерации...» Д. Ф. Мезенцев добре знає, що «...уровень развития информационного пространства стал решающим образом воздействовать на все стороны жизни — политику, экономику и культуру»⁶. Важко з'ясувати баланс для України у площині песимізм-оптимізм. Слід чекати кращого, а готуватись до гіршого.

Націоналістична ідеологія була б єдино рятівною, як стверджує Ярослав Дашкевич, ідеологією. Однак глобалізований світ, з ідеологічно-розмитими сугестіями і релятивними квазіцінностями, цього нам може не дозволити, бо націоналісти, зокрема їхня преса, «ЗВУ», «Шлях перемоги», «Воля», «Нація і держава», «Українське слово», «Розбудова держави», «Свобода», — це крапля в морі ліберально-космополітичного медіа-павутиння.

Про ТБ канали годі й говорити. Гірше інше: український загал навчили знати єдину філософію «шлунка» і гедонізму, а чесна політика, порядність, набожність, справедливість цими ж ЗМІ зведено до абсурду і виставлено на посміховисько. Епоха 20–30-х років, романтиків, ідеалістів повернеться не швидко. Тому медіа-простір не покидають негідники, або слабодухі «черевоугодники» і неосвічені блазні, мірилом цінності яких є «глибина власної кишені».

Абсурдизація і профанування всього українського у ЗМІ в усіх сферах життєдіяльності — це міна сповільненої дії під фундамент державності України. Внутрішня експансія «п'ятиколонництва» і українського антиінтелектуалізму та «хуторянства», зокрема, і в засобах масової «маніпуляції», є не безпечнішою від зовнішньої військової інвазії. Порятунком у публіцистиці і журналістиці романтизму та ідеалізму епохи УВО, ОУН і УПА і їх екстраполяції на сучасні реалії масмедій.

⁶ Мезенцев Д. Ф. Информационная политика РФ в условиях формирования информационного общества // Интернет-сайт Правительства РФ. — 2008.

Чітка ієрархія, структурованість суспільства, «дідицтво» В. Липинського, як альтернатива брехливому парламентаризму, пряме призедентське правління з правом відкликання народом, із заборобою всіх партій антидержавницького спрямування. «Просвітлений монархізм» бажаний, але мало-реальний; еліта розхристана, ієрархія відсутня, знатні родини знищені фізично. Вихід у:

- а) пропаганді націоналізму і консерватизму;
- б) поширенні християнської віри і чеснот;
- в) нейтралізації ворогів та «друзів», висвітленні їхньої сутності.

Це слід робити всіма можливими засобами і повсюдно, повсякчас. Інакше будемо навіки, як казав Каменярь, «паралітиками при дорозі» цивілізаційного розвою, злодіями власної долі, власниками чужої недолі. Як вчила Леся Українка, ми маємо самі себе визволити, інакше...

Запитання до теми

1. Головні методологічно-онтологічні підходи до аналізу реалій інформацій його простору.
2. Автаркія чи етатизм медіасфери?
3. Головні вектори і чинники інформаційної безпеки України.
4. Стереотипізація і міфологізація сучасного ліберального медіаринку.
5. Імператив інформаційної політики держави для регулювання діяльності ЗМІ.
6. Традиціоналізм і консерватизм ЗМІ — запорука перспектив національної держави.

1.2. Іманентні пріоритети та часові метаморфози «четвертої влади» в Україні

Удосконалення політичної системи у нашій державі відбувається в умовах перманентної інформаційної експансії ззовні та боротьби за власний інформаційний простір. Численні зарубіжні пропагандивні ЗМІ, виконуючи зовсім не просвітницькі функції, намагаються нав'язати нам свої стереотипи, цінності, «духовність». Постає закономірне запитання, чию інформацію ми «споживаємо». На український ринок прийшов чужоземний виробник, повністю витіснивши на маргінес місцеву продукцію, а це неабиякий удар по національних інтересах. Адже зникнення з екранів автохтонних фільмів, української пісні з радіоефіру, українських книг, якісної періодики, засилля чужої інформації деформували наше світосприйняття. Жоден надякісний продукт, зроблений поза межами України, не замінить власного, рідного. А це вже проблема світоглядна, стратегічна і довготермінової перспективи. Подібна наша індиферентність загрожує існуванню нашої держави.

Про позитивне чи негативне, передбачуване — непередбачуване ми повинні чути із власних радіостанцій, телеканалів, газет, журналів і книжок. А сьогодні автентичне трактування подій — поодинокі винятки. Натомість маємо «Русское радио», «Наше радио», «Європа-плюс», «Эхо Москвы», «Радио Алла», які поза спроби бути «фоногенічними» аж ніяк не сприяють українській державності та консолідації нації. Це — факт очевидний.

На формування суверенного інформаційного простору **впливають багато чинників**. Найперше — відсутність виразної універсальної державотворчої ідеології, спрямованої на забезпечення власних національних інтересів в інформаційній царині. Нинішнє законодавство без жодних обмежень дозволяє засновувати засоби масової інформації у нашій

державі особам без громадянства та громадянам інших країн. Водночас виконавчу владу позбавлено права вносити якісь корективи у цей процес. Немає реальних важелів для регулювання мовної ситуації. Як, наприклад, у Франції є певний відсоток власного продукту. Саме тому російські ЗМІ в Україні становлять значну частину загального обсягу ЗМІ. Не натрапляючи на перепонт в українському інформаційному просторі з боку чинного законодавства, за останні роки національна інформаційна інфраструктура формувалася стихійно, на користь закордонних медіа.

Оптимісти вважають, що за роки незалежності, а особливо після «помаранчевої революції», нам вдалося ліквідувати тоталітаризм, створити демократичні інститути, перевести державний курс на рейки ринкових відносин, зміцнити суверенітет, встановити свободу слова... Однак — це радше, ілюзія, бо бажане видається за дійсність. Скептики постійно акцентують увагу на низькому матеріальному рівні людей, що населення України зменшилося на три мільйони, що громадяни України шукають роботу поза її межами, збагачуючи закордони. Всі частково мають рацію, не зважаючи на такі, здавалось би, полярні позиції. Пояснення може бути таким: ми живемо у складний, доленосний період, коли відбувається зміна епох і ламання стереотипів, коли наша держава, після кількох століть неволі, намагається заявити про себе на світовій арені. Але саме за таких умов нам ніщо не потрібне зараз так, **як державницька ідея**, усвідомлення національної гідності. Бо економічні і соціальні негаразди — це те, через що проходила не одна державна формація на шляху до незалежності, до самоідентичності.

Звісно, це можливо лише за умов, коли чинна влада, яку ми раз у чотири роки обираємо, притримуватиметься ідеології, яка сповідує реальний захист національних коренів, апелює та опирається на національну та громадянську свідомість, постійно піклується про своїх громадян. Це лише один із рецептів успіху. Відсутність уніфікованої ідеології — дорога в нікуди...

Безперечно, що забезпеченням безпеки, розвитком економіки, поліпшенням соціальних умов повинна опікуватись влада, яку ми обираємо. І реалізовувати постанови виборців влада повинна публічно, а не латентно — у міністерських кабінетах чи урядових коридорах. Державна влада повинна здійснюватись фаховими і патріотичними людьми, що знаються на етиці та законності, користуються повагою та авторитетом у суспільстві. За інших обставин — результат буде негативним.

«Влада, позбавлена авторитету, гірша від явного безвладдя; народ, який принципово відкидає правління кращих або не вміє його організувати і підтримати, є черню; і демагоги — суть його достойні вожді. Люди перетворюються на чернь тоді, коли вони беруться за державну справу, спонукувані не політичною правосвідомістю, а приватною корисливістю, але саме тому вони не шукають кращих людей і не хочуть передати їм владу»⁷, — слушно констатував теофілософ І. Ільїн. Подібні міркування є і у А. Шептицького.

Зовнішні характеристики України — це впровадження ліберально-демократичного устрою, але ЗМІ ніяк не можуть вийти з-під опіки влади. На сьогодні у царині **ЗМІ маємо поділ за аудиторією**, за ідейно-політичним спрямуванням, за статусом, за матеріальним станом, кількісне збільшення російськомовних видань, запроваджено офіційну політику «подвійних стандартів» — державну підтримку одних періодичних видань та обструкцію щодо інших. Урядові структури, держадміністрації усіх рівнів ще з радянських інерційних позицій продовжують дивитись на ЗМІ як на своїх підлеглих. Причиною цього є те, що деякі видання і надалі фінансуються за кошти держави, а відтак виникає спокуса диктувати журналістам свої умови, так би мовити, патерналізувати пресу. За таких умов забувається і втрачається основне призначення ЗМІ, яке професор В. Здоровега визначив так: «Найперше й найуніверсальніше завдання ЗМІ — інфор-

⁷ Ільїн І. Про сутність правосвідомості // Універсум. — 1999. — Ч. 9-10. — С. 1.

мувати, тобто повідомляти про все, що відбувається у світі. Інформація є самоцінною і самодостатньою. Пряме підпорядкування інформації пропаганді, точніше повна заміна інформації лише з метою нав'язати певні погляди, установки, вчинки, характерне для тоталітарної преси, по-перше, вкрай пагубне для самого суспільства, оскільки є формою не тільки обману, а й самообману, по-друге, не завжди ефективно»⁸. Однак ліберальна доктрина, яка займає домінуючі позиції як у політичному устрої, так і в інформаційному просторі, привела до того, що ЗМІ, які не здобули підтримки влади, опинились у залежності від олігархів та різних політичних і фінансових угруповань, які зі своєї кишені підтримали їх існування. Тобто відбулася своєрідна «кланізація» ЗМІ, що також не на користь свободі слова і зводить доктрину «свободи слова» до абсурду.

В Україні обмаль видань, **які дотримувались би певної ідеології**. Здебільшого на більш-менш ідейних засадах залишилась комуністична преса та націоналістичні видання. А та трансформація ідеологій, яку простежуємо в сучасному інформаційному просторі, призвела до того, що видання мають мімікрійний характер, здатні на метаморфози при формальній підтримці демократичних устремлінь. Та й сама гіперсвобода періодики плавно екстраполюється у вишукану форму тиранії латентної, еклектики, релятивізму, псевдоцінностей, квазірелігії, підміни понять, нівеляції усталених норм тощо.

Світовий досвід не знає подібного ультрапрагматизму в боротьбі за демократію, як це робиться у нас. Люди думають лише про свій добробут і комфорт, бо ринкові умови мінімізують статизм і ескалують гедонізм, споживацьку мораль. Як наслідок, в одних виходила демократія, а заодно й свобода слова (журналістика гідно займала свою нішу на стражі закону), в інших ситуаціях, яку ми маємо сьогодні в Україні, назвемо її субдемократією для багатих (зауважимо,

⁸ Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: Навч. посіб. — Львів: ПАІС, 2000. — С. 3.

що саме у таких випадках, коли демократію «будують», це трапляється).

Поряд з упованнями на очевидні просперації демократії сучасна державна ідеологія погоджується з багатьма аналітиками, що в Україні питання свободи преси і надалі залишається актуальним. Державні мужі постійно акцентують, що вільний журналістиці ніщо не загрожує, мовляв, наплодилося стільки видань та телеканалів, що держава не має змоги їх проконтролювати. Чи насправді це так? Очевидно, що звичайні громадяни здогадуються про переваги вільної журналістики — з неї можна дізнатись, куди поїхали у відпустку, як вибрати авто чи прочитати детальні подробиці вбивств, скоєних з особливою жорстокістю, чи про гейпаради і «легкі» наркотики. Є й інша антиномія — надмірна свобода зумовлює, як у Фрома, «втечу від свободи».

Деякі ЗМІ не зуміли стати на шлях самостійного розвитку, потрапивши з політичної залежності в невідрадну залежність економічну. Це призвело до одностороннього, замовного домінування матеріалів («джинси»), коли аргументація фактами не завжди відповідає дійсному стану речей, а то й навпаки. Звісно, за таких умов ніхто не зважає на журналістів і на статус «четвертої влади» можна сподіватись лише декларативно.

Що ж заважає журналістиці бути реальною «четвертою владою»? Зігравши визначну роль у розвалі тоталітарної системи, наша журналістика і досі до кінця не позбулась мітингової ейфорії, епатажності, які часто межують із розв'язаністю, всездозволеністю, наражаючись на кримінальний чи адміністративний кодекс.

ЗМІ за інтелектуальним рівнем не стали своєрідним згустком ідей, можливим центром, генератором ідей, а не тільки, як у минулому, пропагандистом та агітатором. Українська журналістика не позбулась ще старої хвороби «провінційності». Певне мавпування чужих зразків особливо помітне на телебаченні. Наприклад, російське чи американське ТБ.

Українським мас-медіа помітно не вистачає належної поінформованості внаслідок їх відвертої або прихованої за-

аганжованості. Навіть видання і програми, які намагаються бути всебічними і неупередженими, зраджують у своєму кредо — бути констатором, а не упередженим аналізатором.

Перешкод на шляху до реалізації свободи слова в Україні чимало. Насамперед — це прямий тиск влади на ЗМІ, який здійснюється шляхом вибіркової економічної підтримки одних видань (тих, що продовжують відігравати роль маріонеток) і створенням нестерпних умов для функціонування інших (насамперед тих, що наважуються на власне коментування навколишніх процесів та подій). Така собі своєрідна сегрегація. Що вже казати про випадки закриття, припинення діяльності окремих редакцій під найрізноманітнішими приводами. Особливо це було у часи правління Л. Кучми. Не менш згубно впливає на роботу мас-медіа намагання купувати і продавати ті чи інші видання і канали телебачення з метою захисту кланових, егоїстичних інтересів. Продовжуються бандитські розправи: рейдерство, шантаж «непокірних» журналістів, редакторів... На цьому тлі можуть видаватися невинними чинення перешкод в одержанні журналістами інформації, особливо тієї, яка стосується роботи силових структур, правоохоронних підрозділів, законодавчої влади тощо. З іншого боку спостерігаємо певну всездозволеність деяких журналістів, що почувають себе «священними коровами». Наприклад, канали НТН, КРТ чи газета «Столичные новости».

Без реальної свободи слова, вільного обміну інформацією, незалежної «четвертої влади» існування демократичного суспільства не є можливим, якщо саме таке суспільство ми хочемо мати. Хоча ідеал у цій царині малоймовірний. На перешкоді — рудименти авторитарної, тоталітарної журналістики, від якої не можуть відійти навіть сучасні владоможці. Людський, суб'єктивний чинник з його геонізмом, утилітаризмом, меркантильною етикою — найбільша загроза для динамічного націоцентричного державницького поступу, а не для індаферентних глобалізаційних процесів. А завдання як окремих журналістів, так і цілих редакцій полягає в

об'єктивності коментування діяльності як законодавчої влади, яку ми періодично обираємо, так і виконавчої, яка втілює ухвалені закони у дійсність. Не слід залишати поза увагою корумповані суди.

Мас-медіа своїми міркуваннями, судженнями, оцінками, коментарями, висновками повинні впливати на життя всього суспільства, діяти на позитивне прийняття рішень у галузях економіки, політики, в сфері права, соціальних відносин, культури, спорту, відпочинку тощо, об'єднувати загальні зусилля, зв'язувати у єдину всі ланки соціального управління, тобто відігравати не лише інформаційно-пізнавальну, а й дидактичну роль. Слід вдосконалювати законодавчо інформаційний простір України, захищати його від засилля чужоземних ЗМІ, створювати власну продукцію, здатну конкурувати не тільки на внутрішньому ринку, а й гідно представляти Україну в світі. В. Липинський писав, що ніхто з нас не зробить нації, якщо ми самі цього не робитимемо.

Ми зможемо дати конкретні відповіді лише тоді, коли запрацюють державні інституції, що зобов'язані займатись саме цим, коли ми будемо готувати відповідних спеціалістів у вищих навчальних закладах. А поки що ми залишаємось об'єктом чужого впливу, не маючи змоги йому протистояти. Україна потребує розробки відповідної доктрини інформаційного спрямування, бо поки що не може на рівних спілкуватись з рештою світу. Тому ми ще довго можемо бути об'єктом будь-якого маніпулювання.

Гаслом моменту має бути не тільки освіта, а й просвіта, обов'язково дидактична, тобто навчально-виховна, а не лише інформаційна, як цього прагнуть адепти глобалізму.

Запитання до теми

1. Які чинники впливають на формування інформаційного простору?
2. Імператив державницької (національної) ідеї для медіапростору.
3. Інверсії схемоподілу сучасної медіасфери.
4. Роль і місце ідеології у просперації ЗМІ.
5. Аксіологія та сутнісні характеристики преси.
6. Реальні важелі впливу ЗМІ на політику держави.

1.3. Проблеми інформаційної безпеки в контексті російської медіаінвазії

Тенденція інтенсивної інкорпорації чужої національної «русской идеи» в державницькі процеси в Україні є надактуальною, всеохопною, нагальною. Імплантація інородного духовного стрижня в інформаційний, культуральний, міфологемний, екзистенційний простір українців є прямою загрозою існування державності, не ведучи мову про асиміляційні, дегенераційні, духовно-амнезійні процеси тощо. Останні події щодо НАТО є свідченням цього.

Об'єктом дослідження цього підрозділу є інформаційно-культуральне поле. Предметом — нагativні тенденції у царині ЗМІ, друкованої періодики. Зокрема ті, що характеризуються національною нівеляцією, духовною девальвацією, державницькою індиферентністю, відвертим антиукраїнством.

Старт «русской идеи» в ЗМІ дав ще М. Горбачов у 1988 році на зустрічі з медіа у Кремлі. Це була латентна альтернатива ідеології КПРС. Не провадивши свою мовно-культурну політику, попередня влада таким чином успішно реалізувала в Україні Програму російської політики, розроблену для держав СНД ще Б. Єльциним 1995 року. Одне з головних її завдань було сформульовано так: «Необхідно гарантувати російську теле- і радіотрансляцію у ближньому зарубіжжі, підтримувати розповсюдження російської преси в регіонах, крім того, Росія повинна навчати національні кадри для держав СНД. Особливу увагу слід звертати на відновлення позиції Росії як основного навчального осередку на території постсовєтського простору, пам'ятаючи про потребу навчати молоде покоління в державах СНД у дусі дружніх відносин із Росією»⁹.

Домінування «русской идеи» у російськомовних виданнях на теренах України стає доконаним фактом. На цілісність,

⁹Ивашов Л. Г. 15 лет без СССР, что дальше? // Советская Россия. — 2006. — 17 дек.

на інформаційний простір нашої країни відкрито посягає чужинська ідеологія. Це стало перманентним, тотальним явищем.

На радянській території, що охоплювала Україну, був єдиний ідеологічний, інформаційний простір, який пильно охоронявся і куди не допускалась жодна інформація, яка не вкладалась у рамки партійного стандарту. Функціонувала система компартійної преси та розгалужені ретрансляційні теле- і радіомережі. А далі за інерцією...

Україна ніби і стала незалежною самостійною державою, а в її інформаційному просторі безкарно і безперешкодно домінують «інформатори» іншої країни. Професор Віталій Карпенко стверджує, що у перші роки незалежності наша держава навіть фінансувала теле- і радіопередачі з Москви, які дуже часто мали й інтиукраїнське спрямування. Такі дії можна виправдати прив'язаністю до СРСР, тривалою російськомовною експансією, метою якої були денаціоналізація і зросійщення нашого народу, але жодним чином її не можна виправдати

Сьогодні сусідня Росія всіляко намагається використовувати український інформаційний простір у своїх інтересах, для поширення власних ідей, для антиукраїнської інформаційної інвазії. Кількість російськомовних видань постійно зростає, збільшується кількість російськомовних художніх романів. Іде відкрита інформаційна агресія сусідньої держави в український інформаційний простір. Недооцінка цієї агресії надзвичайно небезпечна — аж до втрати національної державності. Адже таким чином і формується громадська думка¹⁰.

Розглянемо найтипівіші форми російської інформаційної експансії в Україну посередництвом «русской идеи», цього новітнього інструмента реанімації імперії. Першочергово це поширення московських періодичних видань в Україні, зокрема центральних російських газет, традиційно відомих

¹⁰Див.: Карпенко В. Інформаційний простір і національна безпека України // Універсум. — 2002. — № 7-8. — С. 10-13.

тут ще з часів СРСР, коли російська преса домінувала всеохопно. Тоді наймасовіші московські часописи друкувалися безпосередньо на українських поліграфічних підприємствах і поширювалися на місці. Зі здобуттям Україною незалежності ця справа для Росії дещо утруднилась, оскільки за друк необхідно платити, а довозити з Москви таку масу газетної продукції — задоволення не з дешевих. Тому російські видавці, використовуючи недосконале українське законодавство та злочинну лояльність вищого українського чиновництва, пішли на хитрість, додавши до традиційної назви часопису слова «Україна» «в Україні» і реєстрували їх ніби українські підприємства. Україна не тільки не ставить за допомогою економічних важелів певних перепон перед проникненням чужоземної, здебільшого недружньої до неї друкованої продукції, а й реєструє її як нібито українську періодику, по суті, створюючи цим виданням кращі умови. Так на українському ринку з'явилися газети «Аргументы и факты», «Известия», «Комсомольская правда», «Труд» і навіть «Московский комсомолец» з припискою «В Украине» чи просто «Украина». Ця обставина прирівнювала їх до вітчизняних видань, дозволяла на тих же умовах використовувати поліграфічні потужності, послуги зв'язку в Україні. Продукуючи газети у Москві та маючи дешевий російський папір, росіяни успішно конкурують з українськими виданнями на нашій території, обминаючи економічні пастки, що завдають клопоту тутешній пресі.

При стагнації видавничої справи в Україні загалом ці часописи мають відносно великі накладі. Наприклад, газета «Аргументы и факты-Украина» друкується тиражем 170 тис. примірників, «Труд-Украина» — 185 тис., «Комсомольская правда в Украине» — 195 тис., «Известия-Украина» — 528 тис. примірників. Це тоді, коли середній тираж таких всеукраїнських видань, як «Молодь України», «Літературна Україна», «Демократична Україна», «Вечірній Київ» коливається у межах 20–40 тисяч примірників. До речі, практично нічого українського, крім формальної приписки «Україна» та «в Україні», у цих часописах немає. А антиукраїнства — вдосталь.

Ще одна форма інвазії Росії, а поширення її ідеї в Україні — доставка друкованої продукції безпосередньо з Москви. «Независимая газета», «Купеческое дело» й «Экспресс-газета» — типові приклади.

Чи не найпродуктивніша форма інформаційного проникнення в Україну — насичення національного книжкового ринку іншомовною продукцією. Ізрештою, поширення «русской идеи» в інформаційний простір України іманентним способом, тобто заснування і видання української періодики російською мовою. На прицілі не лише зросійщений Донбас, Південь, Схід, а й першочергово Захід. Ліберально-космополітичні пропагандисти витворили новий снобичний стереотип — видавати російською мовою в Україні престижно та вигідно. Хоча яка є потреба створювати, наприклад, «Теле-неделю», а не «Телетиждень», «Анекдоты», а не «Анекдоти», «Киевские» та інші «ведомості», а не «Відомості», «Новости», а не «Новини»? Чому український журнал мод має виходити російською мовою? Чому різні рекламні листки, бізнесову періодику, рекламу в столиці вважається престижним видавати мовою північного сусіда, а не українською? Чому, приміром, єврейська громада не видає своїх газет єврейськими мовами або, в усякому разі, державною, а видає російською? Знову на часі «штамп» — все українське, то сільське і відстале, а російське «продвинуте». FM-станції на 90% російськомовні.

Знову «чужі на своїй землі». «На 100 етнічних українців нині припадає 7 примірників видань рідною мовою, а на 100 громадян російської національності — 54! За статистикою дві третини громадян нашої держави — українці. Росіян — близько 11 мільйонів». За останні роки ситуація на краще не змінилася: на 1 січня 2001 року, за даними Держкомінформполітики, в Україні було офіційно зареєстровано 10200 друкованих видань, реальне співвідношення між російськомовними та україномовними виданнями — 80 на 20 відсотків на користь перших. Крім цього, 807,5 тис. примірників суто московських газет «Аргументы и факты. Украина», «Труд-Украина», «Известия. Украина».

Газета «День», що з'явилась як україномовне видання, під впливом політичної кон'юнктури все того ж фальшивого розуміння престижності починає дублюватися російською. В столиці важко знайти автентичний тираж. Дивуватися не доводиться, бо ця газета не тільки сама практично сповідує двомовність, а й обгрунтовує її доцільність у своїх публікаціях.

А є ще «п'ятиколонні» видання. Симоненківський «Комуніст», вітренківські «Досвітні вогні», виходячи російською або подаючи публікації як українською, так і російською, об'єктивно працюють проти України і за формою, і за змістом. Окремі російськомовні газети у південно-східних регіонах закликають до ревізії кордонів.

Наша інертність робить нам злу послугу. Посередництвом інформаційного простору України ведеться цілеспрямована робота з метою денаціоналізації, деукраїнізації населення через зросійщення та вихолощення духу за допомогою низькопробної, розрахованої на ниці інстинкти телепродукції, попси і «блатняка». Володимир Яворівський стверджує, що лише 15–18 відсотків газет і журналів друкуються державною мовою сьогодні. Спроба приєднання до ПДЧ НАТО України викликало в «старшого брата» справжню істеріку. Путін у приватних розмовах на Самміті називає Україну «територією заселеною тимчасово».

Отже, інформаційна війна проти України триває. Російськомовні видання плідно допомагають «здирати останню одежину». Це і «Киевские ведомости», і «Факты и комментарии», і «Сегодня», і «Зеркало недели» та ін. Знищити культуру, звести нанівець скарбницю національного генія, вихолостити дух — цю місію взяли антиукраїнські канали. А далі — вульгаризація українських традицій. Цілеспрямовано нав'язується сублімація західного способу життя. Безліч каналів, та й журналів, смакує життя зірок естради і кіно, сексуальну розпусту, хворобливий світогляд різних збоченців. Християнські чесноти висміюються...

Помаранчева революція і її наслідки дали старт латентному, а тепер і явному україноненавистництву, як у площині

національної ідеї, так і у площині практики. «Українське сало» «підла російська ворона» не випустить ніколи, бо чужий «садок вишневий коло хати» миліший від диких «русских берёзок», а «апетит» у росіян завжди чудовий.

Російська культурна ідея в чистому вигляді є антидемократичною, імперські амбіції, що їх плекали століттями, в жодній точці не стикаються із загальновизнаними демократичними принципами. Російська ідея культивує образ ворога й активну агресію. Вона стала не тільки стійким міфом національної самосвідомості, а й має усі вияви чіткої методологічної науки експансивного інтроверсивного характеру. Її соціальні функції виявила дослідниця ідеології О. Волкогонова:

- Аксіологічна (утвердження загальних цінностей);
- Телеологічна (визнання «колективного безсвідомого» у К. Юнга);
- Комунікативно-інтегративна (міф поєднує людей, дає їм змогу рухатися у руслі однієї ідеї);
- Компенсаторна (міф позбавляє відчуття незадоволення). «Російська ідея» схожа на лінію горизонту, яка тікає від людини, або на уявлення про щастя, коли події майбутнього видаються нам щасливішими, ніж події теперішнього, до якого ставимось критично»¹¹, — метафорично констатує О. Волкогонова. Це її справжнє обличчя, в цьому її небезпека.

Держава тільки тоді природна і перспективна, якщо вона є виявом духу і прагнень нації. Тільки послідовна реалізація національної ідеї в усіх сферах життя гарантує нормальний процес творення і функціонування держави. Чудові приклади цього демонструють країни Прибалтики, Польща, Чехія...

А в нас? В Україні з самого початку в основу державотворення були закладені й узаконені як пріоритетні запозичені доктрини (демократія, лібералізм, ринок), а не ідея державності української нації, не українська національна ідея, від якої творці й законодавці держави сахалися всі роки, як чорт

¹¹ Волкогонова О. «Русская идея»: мечты и реальность. — М., 2006. — С. 212.

від ладану. А наслідки очевидні: узалежнення держави, дискредитація влади, подальше зубожіння і виродження народу, зростання соціальної напруги. І — безуспішні спроби вирішити хоч одну з болісних суспільних проблем. Так є. І так буде. Бо допоки не вирішене головне політичне завдання народу — створення української національної держави, — доти жодна інша (політична, економічна, соціальна, культурна, освітня, конфесійна тощо) проблема ніколи не буде вирішена на користь народу, держави, України. Що й бачимо.

Отже, зусилля держави у сфері національного інформаційного простору слід спрямовувати на:

- просування інформації з метою формування у суспільстві об'єктивних уявлень про внутрішню і зовнішню політику України та утвердження патріотичної суспільної свідомості;

- забезпечення суспільних потреб в інформаційних послугах, постійне збагачення, оновлення, збереження і реалізацію національної інформаційної продукції та ресурсів;

- створення, розвиток і ефективне функціонування національних систем, організаційних структур та мереж інформації;

- становлення і розвиток загальнонаціонального ринку;

- поліпшення загальної системи і стану захисту національного інформаційного простору;

- сприяння міжнародному інформаційному співробітництву та зміцнення інформаційного суверенітету України;

- зростання кваліфікації і компетентності, соціальний захист інформаційних працівників, стимулювання й ефективне використання їхньої творчої ініціативи.

Інформаційна безпека має стати визначальною у перспективі державотворення, інакше чергова «руїна»...

Запитання до теми

1. Інкорпорація «русской идеи» в інформаційний простір України.
2. Інформаційна експансія Росії — загроза національній безпеці.
3. Російська періодика в Україні: цифри і факти.
4. Українські російськомовні газети і журнали — засіб асиміляції нації.
5. Імперативи державності інформаційної політики.

1.4. Класифікація і диференціація друкованих ЗМІ України

Впродовж останнього десятиліття ми були свідками утвердження деяких суперечливих тенденцій у політичному процесі, суспільних науках, поступі загалом. Першочергово це стосується т.зв. пострадянських державних утворень, України зокрема. Часи СРСР були епохою ідеологічних екстремумів політичних імперативів з головним формотворчим акцентом на ЗМІ як дієвому інструменті масових пропагандистсько-агітаційних маніпуляцій народними масами. **Ліберальна доктрина, яка стала кістяком конституцій** незалежних держав, виокремлює концепцію свободи слова, думки преси, визнаючи апріорі як абсолютне благо багатопартійність, виборність, парламентаризм, вільний ринок, вільне віросповідання, а водночас апелює до почуттів громадян як бездуховних, аполітичних, індиферентних суб'єктів, позбавлених національних ідентифікаційних характеристик (громадянське суспільство з відсутністю національності у паспорті), орієнтованих лише на матеріалістичну субстанцію. Преса не впливає на цей амбівалентний процес (національна гіперідентифікація — всесвітня космополітизація) особливо дієво і безпосередньо. Вона стала політичним абсолют, а політика немислима без преси. Науково-практичні конференції у царині досліджень ЗМІ перетворились у своєрідні політологічні клуби, де навіть історичний зріз має яскраво окреслене політичне, ідеологічне заангажування. ЗМІ ж, проповідуючи ідеологічний хаос, акумулюють громадянський нігілізм, національну індиферентність, політичну інфантильність. Електронні ЗМІ, ТБ, радіо, Інтернет є поза конкуренцією у впливах на аудиторію. Однак друковане періодичне слово з огляду на його певну езотерично-метафізичну індивідуально-суспільну функціональність в окресленій перспективі буде на видноті і матиме вагоме соціальне звучання.

Ознаки певного консерватизму і традиціоналізму притаманні більшою мірою таки періодичному друкованому слову, тобто газетам і журналам, які займають неабияку нішу в сучасному інформаційному просторі. З огляду на те, що людина хоча і Боже творіння, однак фізіологічна сторона справи таки помітно дається взнаки (мається на увазі перманентна схильність до пасивної поведінки, тобто звичайної лінії), то велика ймовірність зменшення впливу газет і журналів на суспільну та індивідуальну свідомість, політичну і національну зокрема. Не вся проблематика суспільного життя має однакою значущість, вагомість, є актуальною. Однак деякі з них, як от міжнаціональні взаємини, міжетнічне співжиття, національні інтро- чи екстросамовияви, становлять особливу царину відповідно до своєї надактуальності і водночас надделікатності. Адже будь-які пробіли, некомпетентність, недипломатичність у цій сфері здатні запрограмувати справжні деформації у міжнаціональних, а то й міждержавних взаєминах, детонувати державу. Десять років функціонування якісно нової (державної) української періодики дають підстави для певних міркувань і узагальнень у цій неоднозначній архіважливій справі. Є необхідність **диференціювати і виокремити деякі напрями**, підстави і критерії досліджуваної проблеми.

Політико-правовий аспект.

Зовнішньополітичний і внутрішньополітичний напрям діяльності держави.

Принагідно варто зауважити, що це малотиражований цілим масивом сучасної преси момент, окрім хіба що «Урядового кур'єра». Концепція зовнішньої політики України викладена у Декларації про державний суверенітет (червень 1990 р.), Акті проголошення незалежності України (серпень 1991 р.). Фундаментальним, базовим документом зовнішніх зносин є «Основні напрями зовнішньої політики (червень 1993 р.). Пріоритетними є взаємини з прикордонними державами. Україна зобов'язується керуватися міжнародно-правовими актами і принципами. На цей аспект міжнаціо-

нальної проблематики преса дивиться диференційовано з огляду на:

- а) ідеологічну орієнтацію;
- б) політичну пристрастність;
- в) партійно-організаційну приналежність;
- г) національно-етнографічну окресленість;
- д) регіонально-територіальну специфіку;
- е) про- чи антидержавницьке налаштування;
- ж) мовні уподобання тощо.

Наприклад, газети т.зв. ліберальної орієнтації і космополітичного світогляду на кшталт «Фактов», «Київських відомостей», «Сьогодні», «Киевского телеграфа» тощо іронічно-саркастично трактують зовнішньополітичні потуги України (читай кожен 1-2 номер), підкреслюючи безпосередньо чи закамуюване недержавницьке мислення українських владоможців, котрі спроможні на плентання у хвості Росії чи Європи зі США. Інша категорія — націонал-демократичні і націоналістичні видання політичної правди. Вони теж потребують стратації, бо не є монолітними, а, радше, мозаїчним інформаційним тлом. Наприклад, за толерацією існуючої влади:

1. Ідеологічно-опозиційні:

а) праворадикальні видання УНА-УНСО: «Націоналіст», «Голос нації», «Замкова гора», почасти — СНПУ: «Орієнтири», «Соціал-націоналіст»; повністю ДСУ: «Державність», «Незборима нація», «Свобода» (Тягнибока);

б) соціалістичні — «Товариш»; комуністичні — «Коммунист».

2. Економічно-соціально опозиційні: (колись)

а) ортодоксальні — «Грані», «Свобода», «Слово Батьківщини», «Патріот України», «Час» — УНР;

б) частково опозиційні і преса КУНу, «Воля й Батьківщина», «Шлях перемоги», «Нація і держава».

3. Лояльно-толерантні, провладні:

а) націоналістичні — «Розбудова держави», «Українське слово» ОУН в Україні;

б) більшість ліберальних друкованих ЗМІ — «Факты», «Сегодня» і т. д.

Зовнішньополітична проблематика у перелічених друкованих ЗМІ має свою концепцію, певне методологічне та ідейне підґрунтя і є більш-менш викінченою публіцистично, політично та ідеологічно обрамленою з огляду на перелічені вище орієнтири і прерогативи. Загалом антидержавництвом відкритим грішать лише «ліві» (декларативно) — «Комуніст». Бо, насправді, є лише інструментом передвиборного опудала — комуністичного режиму, а не реальним опозиціонером до Президента. Цікаво, що антидержавна пропаганда і агітація (за відновлення СРСР) карається Законом (на папері). Ілюзія комуністичного реваншу вигідна діючій владі як протипоказ опозиціонерам реальним, першочергово «Батьківщині», УКРП, УНР і т.д., що мають відповідні друковані ЗМІ. Однак їхні накладі і сітка розповсюдження незначні. Наприклад, «Слово Батьківщини», «Свобода», «Час» тощо.

Нездатність відстоювати національні інтереси поза межами України притаманна більшості видань України. Майже абсолютну порожнечу маємо у царині внутрідержавного, **міжнаціонального, міжетнічного співжиття** відповідно до об'єктивних (стан держави економічний, політичний) та суб'єктивних (ментальність українців) причин. Пасе задніх тут і преса. Найхарактернішими моделями поведінки є: а) цілеспрямована ігнорація міжнаціональних взаємин; б) свідоме перекручування їх та інсинуації; в) методична провокативна, підривна діяльність у латентній формі. Та для початку окреслимо правове поле міжнаціональних взаємин, з'ясуємо юридичні підвалини їх функціонування у системі законів держави Україна.

Поза сумнівом, ця доволі делікатна справа потребує виваженого адекватного підходу з огляду на реалії дня. Восени 2001 року віце-прем'єр М. Жулинський заявив у Львові, що міжетнічні конфлікти у нас нагнітаються штучно, однак з'ясування міжетнічних стосунків не підриває основ держави. Отож табу у цій сфері бути не повинно. Однак, ситуація є тут

чи не найбільш заплутаною. Паспорти громадян України не фіксують відомостей про національну приналежність, що дає максимум поживи для всеможливих спекуляцій у ЗМІ (останні мовні дискусії на ТБ, радіо, пресі про кількість і становище нацменшин тощо). За Конституцією у нас все як у Франції, а реально — гірше, ніж в СРСР. Поки що (чомусь!) відсутні правові, нормативні документи щодо таких понять, як корінний народ, національна меншина тощо. Держдепартамент (як у США) у справах національностей та міграції стверджує, що українці — титуальна нація, однак далекі від визнання її корінною. Караїми, кримчаки і татари Криму — визнаються корінними. Годі тут вже й казати про якийсь там арійський чинник чи започаткування індоєвропейської групи народів, про що активно пишуть науковці Заходу.

Отже, юридично чужі на своїй землі. Засмутились би автори Гімну («Від Сяну до Дону»). До речі, його слова дуже не до вподоби «Фактам», де зібрались найбільш «фахові знавці» національних потаємних струн українців. У ліберальній пресі, немов у королівстві «Кривих дзеркал», і Шевченко не такий, і Леся Українка не така, і гетьмани зрадливі та історія неправдива. Все це в «Київських відомостях» чи «Фактах». Подібні реверанси на теми корінної нації не видаються навіть віртуально-гіпотетично допустимими у тій же Польщі чи Угорщині. Однак українці — дивний, особливий національний субстрат, який має екстремальну ментальність. У пресі цей феномен важко назвати гіпертрофованим виявом національної гідності чи елементарної людської самоповаги і гідності. Назначні накладі «правої» періодики мають мізерний вплив на читацьку аудиторію. А респектабельні «Літературну Україну» чи «Дзеркало тижня» читають не всі. Ще один парадокс. У листопаді 1991 року прийнято Декларацію прав національностей України. Однак минуло вже 18 років, а не маємо й досі концепції державної етнонаціональної політики, тобто стратегії на перспективу у цій важливій царині. А тому існує певний сумбур у утворенні так званих нацменшинських організацій, партій тощо. Зазначимо, що 2000 року їх було

майже чотири сотні. Цікаво, що особливо популяризуються пресою антидержавні об'єднання на кшталт «русского движения», що очолюване львів'янином Свистуновим у Києві.

Як і колись у XIX столітті у суперечці «Основи» з «Сіоном», особливу спритність виявляють проросійські симпатії т.зв. російськомовні газети «Факты», «Сегодня» і їм подібні, що фактично належать третій за кількістю нацменшині України. Про деструктивну роль приватних каналів (1+1, Інтер, ICTV) годі говорити (десятиразове повторювання сюжетів про ті ж збори «русскава двіженія»). Інформаційні запити нацменшин України задовільняються сьогодні 800 російськомовними газетами і понад 100 газетами мовами нацменшин (в т.ч. угорською, албанською, китайською, турецькою, циганською). Постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2000 року у складі Міністерства юстиції утворено Державний департамент у справах національностей та міграції. А 26 липня ним же затверджено Положення про новостворений департамент. Цим завершено організаційний етап його формування. Преса доволі в'яло відреагувала на ці доленосні для національностей України документи. Як не дивно, найбільше звучання вона мала у націоцентричній пресі, наприклад, у «Шляху Перемоги» чи в «Українському слові». Зауважимо, що 429 офіційно зареєстрованих громадських об'єднань, серед них 26 мають всеукраїнський статус, — це якісний показник реалізації прав людини і народів, окреслених рішеннями ООН. Густа мережа друкованих та електронних ЗМІ — свідчення реалізації «свободи слова» в Україні, що нерідко межує зі вседозволеністю та відвертою антидержавницькою заангажованістю (преса Криму, деякі публікації у «Фактах» тощо). Теоретиків ЗМІ можна запідозрити у певній упередженості. А збоку видно краще. Отець Теодозій Яків, наприклад, наприклад, вважає, що «засоби масового передавання інформації залежать від того, хто ними керує. Жодна інформація, звістка чи слово не виростає з землі, а виходить із вуст людини»¹². А кожна люди-

¹² Янків Т. Mass media як християнські чинники оголошення правди // 36. мат. наук.-практ. конф. — Львів: Світ, 1993. — С. 56–60.

на, як відомо, репрезентує певну національність. Україноцентричних періодичних видань, зважаючи на слабку українську керівницьку репрезентативність, у ЗМІ дуже мало.

Це виглядає абсурдно, коли глянути на ту ж Польщу, де преса поза національну приналежність власника є державницькою апріорі. Про телерадіо, аудіо простір говорити не доводиться. ОРТ, НТВ, РТР, «Эхо Москвы», «Наше радио», «Русское радио», «Европа плюс», тисячі бездарних і неталановитих музичних попвиконавців тощо. Головні вектори їх пропаганди єдині у своїй антиукраїнській онтології:

- а) проросійський;
- б) радянсько-реваншистський;
- в) російськомовно-космополітичний.

Єднає всі напрями бездуховність, аморальність, епатажна російськомовна брутальність і вседозволеність. Преса ж активно анонсує і популяризує всі ці «проекти». Маргінальність української думки, національної ідеї та її проукраїнських ЗМІ сьогодні є очевидною. До цього спричинилися як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники: ментальність, етнопсихологія, антропологія, історико-культурні особливості тощо. Посол Росії в Україні В. Чорномірдин (з сумнівним інтелектом) займав з його святкуванням незалежності країни північного сусіда в Палаці «Україна» 80 відсотків ефірного часу, тоді як роковини наших геніїв Т. Шевченка, І. Франка чи Лесі Українки ледь витягували на 5 відсотків. У якій країні подібне можливе?! Зовнішня експансія в антиукраїнському дусі найбільш помітна у російських ЗМІ, далі — Румунія і західна преса. Про це говорять знані політологи, наприклад, Микола Томенко. Мабуть, недопрацьовують тут і дипломатичні служби України, які за змістом є малоросійськими і ще довго будуть такими, як і нарікав на цю особливість колись Євген Маланюк. Трагізму ситуації у національних ЗМІ додає ще й різноголосся у власне українській пресі. Наприклад, націоналістичне середовище розхристане до неможливого взаємопоборюванням. Абсолютно дисонують промельниківські видання «Українське слово», «Розбудова держави» з пробандерівськими «Волею і

Батьківщиною», «Шляхом перемоги». Перші абсолютно толерують існуючу владу, мало того, є під нею, тоді ж як інші намагаються провадити виваженішу лінію з деякими елементами критичного підходу. Однак доконаним є той факт, що навіть міцно структуровані націоналістичні організації і їхня преса легко капітулюють перед могутньою адміністративно-бюрократичною машиною, що і уособлює владу.

Проукраїнська риторика останніх посередництвом ЗМІ є ще одним свідченням остаточної розбалансованості у площині змісту і форми збірного національного ества, що екстраполюється у капітулянство щодо зовнішніх і внутрішніх антиукраїнських чинників (проросійська, прозахідна, пропольська і т.д. політика). Ця обставина лише тішить масово представлену в Україні пресу чужинців. Як тут не згадати великого українця, етнічного поляка Вячеслава Липинського з його пророчим імперативом: «Ніхто нам не збудує держави, коли її самі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути»¹³. А на разі, з болем констатує Степан Хмара, пасивна «сплячка»¹⁴ українців заохочує до наступу на свої національно-культурні, політичні і соціальні права антиукраїнську «п'яту колону», яка атакує відразу на двох напрямках — русифікаторському і вестернізаційно-космополітичному. На одного мешканця України припадає 54 одиниці російськомовної продукції і лише 7 — україномовної... В Україні не сформувалася четверта влада — незалежна від державної влади і олігархії преса. Опозиційні до влади видання жорстоко переслідуються і знищуються нею. Зазнають утисків і переслідувань аж до фізичного терору і незалежні журналісти. А нечисленним журналістам, що далі на Схід, то більше притаманний дух вторинності, меншовартості, шароварності, нігілізму аж до українофобії.

Отже, можна стверджувати, що в Україні відбулася повна реалізація квазісвободи слова. Українські ЗМІ стають маргі-

¹³ Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — С. 16.

¹⁴ Хмара С. За справедливую Україну. — К., 1999. — С. 20.

нальними і штучно витісняються на задвірки. Ліберальна доктрина, що є першоосною Конституції України, виявилась на практиці найкращим і універсальним знаряддям зросійщення, денаціоналізації, криміналізації масової та індивідуальної свідомості. Славля демократії трансформувалося у всеохватний латентний тоталітаризм всього антинаціонального, а, головне, антиукраїнського. Максимальний діапазон свободи думки і слова нацменшин трансформувалося у відверте антиукраїнство настільки, наскільки це дозволяє псевдоукраїнська державна політика. І далі, на 11-му році незалежності «ми чужі на своїй землі». Свобода преси у нас означає безвідповідальність інформації до межі національного абсурду з елементами перманентного мазохізму. В умовах вивільненої національної рефлексії останнього десятиліття соціум зросійщився і духовно деградував у геометричній прогресії доплинності часу. Більшість ЗМІ мали б взяти на себе цю тяжку ношу, але в умовах тотального матеріалізму і соціально-політичного нігілізму, детермінованих облудністю ліберальної риторики з кривою парасолькою свободи, нам доводиться рятувати не українські ЗМІ, а український генофонд від мімікрії, депопуляції, деградації. Висновки напрошуються песимістичні. Не українська це професія — журналістика, нехристиянська. Поле, рілля — наша стихія, землеробство, тваринництво. Однак не можна віддавати цю нішу гендлярям-чужинцям. Вони вже всюди: на книжкових полицях, у газетних кіосках, в ефірі ТБ і радіо. Ми в обороні, позбавлені національної ідеї, духу, навіть чину. Нашу національну метафізику перемелюють на фізику брутального тіла («Бульвар», «Факт» тощо). Надумана багатопартійність, парламентаризм роз'їли національний моноліт. А поодинокі спроби української трансцидентності у ЗМІ, як журнал духовної, владної, бізнесової і професійної еліти «Перехід IV», губляться через мінусову промоцію, монополією на яку володіють ті ж грошовиті іннонаціональні соціальні і антисоціальні елементи. Багатовекторність (Схід-Захід) у гео- і національній політиці — це реальна відсутність будь-якої політики. Без за-

конодавчого обрамлення інформаційного простору України і його пріоритетів всі намагання щось зробити у царині ЗМІ залишаються лише позитивним прагненням. Протекціонізм держави на власний інформаційний продукт (як у Франції чи бодай Польщі) — перша сходинка до реанімації патріотичної преси, україномовної першочергово. Має статися якісний злам на медіаринку з належним фінансовим, економічним, технологічним забезпеченням із диференціацією податкових зборів у площині чуже — своє. У світі панують лише сильних, а у медіабізнесі ж — першочергово. Отже, треба вчитися в ангосаксів чи, бодай, у євреїв, як екстраполювати національне *alter ego* в медійний традиціоналістський український *Status Quo*, не розмитий руйнівними інформаційними глобалізаційними потоками. Геоінформаційна, націоінформаційна ситуація вимагає взяття до уваги не лише накинених світу тенденцій універсалізації і глобалізації ринків, просторів, але й збереження і розвитку нації і духовної інформаційної автентичності, здатної не лише до репродуктивності, але й до динамічного, екстровертного, експансивного розвитку. Духовна інформаційна мобільність і внутрішній волюнтаризм — необхідні умови для вирівнювання диспропорцій у царині національних змін, преси зокрема. Варто забути на час псевдodemократичну ліберальну риторику, що формує національно-руйнівну інформаційну практику. Однак без якісних змін у владній площині на всіх рівнях ці намагання видаються сумною перспективою. Обивательське споглядання з нігілістичним присмаком — це остаточний декаданс змісту і форми. Національна інфантильність — крок до остаточної інвазії чужого з середини і ззовні. Засилля російської і російськомовної інформаційної псевдокультури — доказ сучасного трагізму у медійній сфері України. Фіаско у медіапросторі програмує колапс національного і державного генофонду. ЗМІ мають збагнути це першими!

Запитання до теми

1. Ліберальна домінанта в інформаційному просторі.
2. Головні типи і види класифікації сучасної української преси.
3. Міжнаціональні взаємини у періодиці України і головні моделі.
4. Національна ідентифікативність ЗМІ.
5. Головні вектори антиукраїнської діяльності друкованих періодичних видань.
6. Роль ліберальної доктрини української нації.
7. Глобалізація та націоцентризм в інформаційних війнах в Україні.

1.5. Трансформації сучасної преси ||

На зламі тисячоліть засоби масової інформації, зокрема преса, як одна із сфер життєдіяльності людини, зазнали помітних відозмін та метаморфоз. Ці трансформації засвідчили своєрідне повернення до реальної, а не декларативної внутрішньої онтології. Перефразовуючи Біблію, слово стало осудливим, зрадливим.

Мало того, його ціннісний абсолют як точка відліку буття, як першооснова всього суцього девальював і навіть здегенерував певною мірою. Вочевидь, у гонитві за матеріальним, владою, пануванням реальні власники як світових, так і вітчизняних ЗМІ втратили будь-які ціннісні, вартісні орієнтири. Вчення Демокріта й Епікура у медійній площині перетворилося у рафіноване заробітчанство й інструмент злих справ. Останні події у світі та Україні зокрема красномовно засвідчують це. Спробуємо побіжно «погортати» сторінки еволюції друкованих ЗМІ.

Історичний і геополітичний аспекти:

- впродовж століть преса стала важливим важелем політичної діяльності, функціональною ланкою поступу;
- із суб'єкта національної політики стала аналогом глобальної геополітики і його об'єктом;
- перетворилась у фінансово-політичний гібрид;
- стала чинником психологічного, психічного, суттєвого впливу на численні аудиторії;
- абсолютно девальювала у площині концепції Мільтона;
- інспірує анексії, світові конфлікти, війни.

У світовому інформаційному просторі відсоток преси ліберальної орієнтації сягає 70%. Парадоксально, але власне «сирени демократії» і пропагували низку міфів: Френсіса Фукуями — про тріумф лібералізму, Семюеля Гантінгтона — з його відвертою провокативною псевдонауковою аргументацією щодо імперативності мусульмансько-християнського

конфлікту. Простежується очевидна матеріальна вигода — для гіперкапіталу і духовна — для нищення християнства і мусульманства як світлих віровизнань і підміни псевдо- і ксенофобними віруваннями чи атеїзмом з демонізмом. Негативізм, гедонізм, релятивізм, протестантизм, окультизм, цинічний прагматизм та утилітарна етика — скрижали концепції ліберального інформаційного простору. «Нью-Йорк Таймс», «Воллстріт Джорнел», «Файнешнл Таймс», «Вашингтон Пост» та інші видання є «речниками» світової істини, впливають на формування глобалізаційних процесів. В Україні їх підспівувачами є такі газети, як «Київські відомості», «Факты», «Столичные новости», «Киевский телеграф». Космополітизм — у змісті, гіперматеріалізм із цинізмом — у формі. «Захід став символом руйнування духовної ієрархії, перетворення святинь у «цінності», що перебувають на одному рівні. Свобода чуттєвих насолод і свобода капризу займають простір внутрішньої свободи», — змушений визнати один із адептів ліберальної доктрини, вчений і публіцист Григорій Померанц¹⁵.

Формування останніх подій у нас та особливо у світі запрограмувало специфічне розуміння самоцінності «свободи слова» і у громадян України. За даними Центру Разумкова (квітень 2009 р.), 15,2% опитаних переконані у відсутності свободи слова; 24,9% вважають стан свободи слова незадовільним і 30,2% вбачають у цій царині значні проблеми. Отже, 70,3% фактично розпрощалися з ілюзіями і вірою в одну із підвалин, методичних засад т.зв. вільного світу, базованого на вільному ринку, правах і свободах, протестантизмі, парламентаризмі тощо. Декларація намірів оголосила власний генетичний код, базований на рафінованому утилітаризмі і меркантильно-прагматичній етиці.

Деякі газети і журнали реально популяризують ті чи інші цінності, геополітичні чи національні інтереси. Умовно їх можна стратувати на реально-практичні, декларативні і

¹⁵ Померанц Г. Разрушительные силы мирового развития // Наш современник. — 1999. — № 6. — С. 131-150.

латентні. До **першого типу** в площині трансформації належать видання з чіткими пріоритетами, ідеями, ідеалами, з рельєфно окресленою державницькою концепцією (преса політичної правиці, націонал-демократичного центру). Внутрішні змістові відозміни тут майже відсутні, за винятком деяких ситуативних кон'юнктур, наприклад, преса ОУН в Україні («Українське слово», «Визвольний шлях», «Самостійність»). Вони то опонують Президентів, то, навпаки, толерують. **Другий тип** — патріотичні видання ліберального штибу та соціалістичні. Це газети партій «Батьківщина», СНПУ, СПУ, УКПУНП, НРУ, які інколи пріоритетним визнають національне, частіше — партійне чи корпоративне. **Третій тип** — це періодичні видання ліберально-космополітичного ідеологічного спрямування з чужими розмитими або власними квазіцінностями. Першочергово — «Бульвар», «Факты», «Київський телеграф», «Київські відомості», «Аргумент-газета» та ін., які мають промоції, великі накладі, гучну рекламу, розповсюдження. Останні дослідження, наприклад, «Соціологічний портрет Львова — 2008», проведені Інститутом розвитку міста, красномовно доводять, що преса у дзеркалі трансформації спричиняє:

- аполітизацію населення;
- недовіру до партій, ідеологій;
- скепсис щодо правдивості інформації;
- есхатологічність настроїв, фаталізм, зневіру.

На запитання щодо власної політичної активності громадян лише 7,5% відповіло, що бере участь у політзаходах, решта тією чи іншою мірою (а це 93,5%) засвідчили свою аполітичність. А це лише на руку «грошовим мішкам», реальним правителям України, які вибори легко перетворюють у фарс з вигодою для себе. Чи довіряють львів'яни інформації, отриманій із газет? «Повністю довіряю», — відповіло лише 9% респондентів. Для ЗМІ — це тривожний дзвінок про переростання проблеми у затяжну тенденцію. Газети стали зброєю для нищення опонентів, джерелом неправди, дезінформації, культивування низьких інстинктів. Вони втрачають свою ма-

гістральну морально-етичну функцію «сіяти вічне і світле». Журналістику дедалі частіше і справедливо порівнюють із найдревнішою професією, де спочатку був зиск. Так преса стає антихристиянським чи лжехристиянським чинником і засвідчує свій старозавітний онтологічний код. Є прихованим антинаціональним (антиукраїнським) чинником, що знеособлює, вихолощує пріоритети, одвічні цінності та консервативну традицію. При цьому вмilo приховує свою національну сутність, релігійні та етичні засади за абстрактними індиферентними поняттями, формулюваннями, возведеними до абсолюту, категоричного імперативу, як надумана самоцінність абстрактних свобод, вільного підприємництва в інтерпретації глобалістів, релятивізація християнських чеснот на тлі методичної пропаганди протестантизму, псевдовірувань та демонічних культів. Відсоток друкованих ЗМІ, що протистоїть цій навалі, мізерно малий — 7–8% (Комітет свободи слова).

Отже, сучасні друковані ЗМІ стали своєрідною антисилою щодо добра, правди і часто навіть істини. «Сучасній протикультурній суперсилі, протинародній і протиприродній, самодостатньо протижиттєвій у своїй суті технократії (преса є її елементом — В. Л.) можна протиставити... золотий запас прасили генетичного коду популяції модуля культурного саморозвитку»¹⁶, — переконаний знаний етнограф Богдан Чепурно. І, щоб, за влучним висловом І. Франка, не втратити «здобутки багато тисячолітньої культурної праці всього людського роду»¹⁷, необхідно переосмислити роль і місце преси у вселюдському поступі у всесвітньому масштабі.

Запитання до теми

1. Деформації преси: духовно-моральний аспект.
2. Історичний і геополітичний чинники діяльності періодики.
3. Лібералізм (неолібералізм) — формотворча ідеологія друкованих ЗМІ.
4. Соціологія про діяльність преси сьогодні.
5. Моніторинг сучасної періодики.

¹⁶ Чепурко Б. Українці. — Львів: Слово, 1991. — С. 111–112.

¹⁷ Франко І. Із секретів поетичної творчості // Визвольний шлях. — 1966. — № 7/8. — С. 820.

РОЗДІЛ
ДРУГИЙ

ПАРАДИГМА
НАЦІОНАЛЬНОСТІ
ТА МЕНТАЛЬНІСНА
СКЛАДОВА
ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПЕРІОДИКИ

2.1. || Ментальність і преса ||

Ще не так давно доволі дивакувате слово «менталітет» асоціювалося у масовій свідомості з якоюсь словниковою оазою, навіть екзотикою. Сьогодні ж ця дефініція є однією з найбільш вживаних. Нею залюбки оперують, маніпулюють не тільки майстри риторичної еквілібристики, але й доволі пересічні продуценти і споживачі інформації.

Розглядаючи ментальність як поняття всеохопне і самодостатнє (психологічне, етичне, географічне, політико-соціальне, генетичне, ба, навіть, як елемент ноосфери), доходимо висновку, що у контексті теорії і практики преси воно є надкомунікативним, бо визначає і детермінує як зміст, так і форму комунікаційного процесу. Отже, маємо всі підстави стверджувати про певний смисловий тандем — ментальність-преса. Причому обидві його складові перебувають у стані своєрідної перманентної дифузії. Водночас преса є адекватним віддзеркаленням менталітету, його специфічним конденсатором і трансформатором. І навпаки — менталітет, як багатоаспектна субстанція внутрішнього світу людини, її способу мислення та діяльності, запрограмовує як зміст, так і форму газетно-журнального відтворення дійсності, надає йому певної модифікації та неповторного національного коло-

риту. Ментальність, таким чином, є ще й вагомим важелем у процесі адаптації та трансформації інформації, спонукаючи до тієї чи іншої форми суспільного поступу.

У контексті суспільно-політичних реалій нашого сьогодення на згадку приходять деякі доволі дошкульні якісні номінації щодо преси. Імператор Бісмарк порівняв пресу з найвишуканішою зброєю Антихриста. А знаний теоретик слов'янського консерватизму Костянтин Победоносцев однозначно кваліфікував її найбрехливішим інститутом нашого часу. Аналізуючи головні тенденції, що простежуються у сучасному комунікативному процесі, все більше схилиємося до думки про правдоподібність і слушність подібних міркувань. Адже бачимо, як знецінюється саме покликання преси — нести правдиву інформацію до широкого загалу, робити виважений та об'єктивний аналіз явищ і подій тощо. Тотальна ескалація негативізму, що має місце в ЗМІ*, загрожує підірвати самі підвалини нашого буття. Торпедуючи ефективними реформами нашу підсвідомість, завуальовано, інколи абсолютно відверто подається чітко визначений аморальний антисоціальний зміст, який посередництвом багаторазового повторення теж відкладає відбиток не лише на суспільній масовій свідомості, але й на сугестивному рівні кожного індивідууму. Це особливо небезпечно у т.зв. перехідні періоди, що характеризуються імунітетом національної і духовної самосвідомості кожного і нації як всеохопного поняття загалом. Методичне зомбування негативізмом деформує етичний, моральний, духовний вимір нашого збірного національного менталітету, а це може спричинити суспільно-політичні аномалії, які до того ще й детермінуються жалюгідним матеріальним станом. Псевдоідеалізм, торгашеська і зеківська етика, аморальний прагматизм і бездуховний надраціоналізм стають фактичними імперативами у помислах і діях. Чимало саме до такого стану речей доклала деяка преса т.зв. ліберально-демократичної орієнтації на кшталт «Київських відомостей». На цьому тлі дещо інакше виглядає періодика

*засоби масової інформації.

національно-демократичного і націоналістичного забарвлення, бо має доволі значну позитивну ідеалістичну сегментацію, чітку ієрархію вартостей, орієнтирів, неабиякий політично-волевий чинник, що нерідко на практиці еволюціонує аж до ірраціональної обсервації і відтворення дійсності. «Праву» періодику України, базовану на методологічному оперті українського націоналізму, що завжди був максимально україноцентричним, апіорно зараховуємо до такої, що найбільш продуктивно працює на максимальне наповнення української форми адекватним змістом. А тому вона має моральні підстави репрезентувати нашу ментальну сутність і опосередковано регулювати і коректувати державницький процес у нашій Україні. Деяко своєрідну форму націоналізму у пресі представляють газети і журнали радикального спрямування. Це, зокрема, «Націоналіст», «Голос Нації», «Нескорена нація», «Соціал-націоналіст», «Замкова гора», «Українські обрії».

Проблема ментальності постійно перебуває у фокусі аналітичних розвідок у перелічених періодичних виданнях. І не дивно. Адже з покоління у покоління світочі української еліти етапують одне й те ж сакраментальне «чому». Чому, маючи максимум сприятливих об'єктивних та й навіть суб'єктивних чинників, століттями доводиться виборювати право на повноцінне самостійно-державницьке життя. Впродовж віків українство як національно-ідентифікаційна сутність була в позиційній обороні в усіх царинах життєдіяльності, а тому, на певному рівні успадкувала не завжди кращі якості роду людського. У сучасній науці, як і у публіцистиці, побутує низка методичних підходів до «негативів і позитивів» внутрішнього світу українця. Серед іншого це:

а) безкомпромісне викриття негативних рис національного характеру;

б) замовчування негативних якостей і возвеличення «позитивів»;

в) синтез обидвох підходів.

Славетний український філософ Григорій Сковорода схилявся до пошуку першопричин добра і зла у самому собі,

бо кивати лише на зовнішні несприятливі чинники (географічне розташування, політична ситуативність, історичне невезіння тощо) – означає сповідувати софістський підхід до аналізу явищ і процесів.

Цілеспрямовано фокусуємо наш пошук на роль суб'єктивного чинника, конкретніше – внутрішній світ українця і його здатність сприймати, адаптовувати чи рефлексивно трансформувати дійсність, узгоджувати і синхронізувати свої дії з етично-моральними нормами і природним прагненням до поступу, в якому домінантою є волевий чинник. У газетах і журналах націоналістичної орієнтації ці аспекти простежуються доволі яскраво. У кожній 2-3 публікації автори тією чи іншою мірою торкаються проблеми менталітету. З півтора десятка проаналізованих періодичних видань політичної правди помічаємо таку синхронізацію із пунктами щодо вищезазначених методів:

- позиції а) відповідає близько 65%;
- позиції б) – 18%;
- позиції в) – 17%.

Така тенденція є значною мірою типовою. Однією з духовно-ідеологічних детермінацій саме такого підходу є, поза сумнівом, ідейно-ідеологічні засадничі настанови доктора Д. Донцова – духовного наставника сучасного радикал-націоналізму. Його здатність обсервувати у чорно-білих тонах, зауважив знаний теоретик т.зв. організованого націоналізму, журналіст і редактор журналу «Розбудова Нації» Володимир Мартинець: «Він жорстко і немилосердно картав... почуття меншовартості, дух вигоди, заспокоєності, сентиментальної мрійливості»¹. Тактично-позиційною протиположністю, та й почасти інтелектуально-світоглядною, до Донцова були і Липинський, і Грушевський. Брак політичної волі у «батька української історії» став вирішальним чинником в інтерпретації його ролі і місця як особистості в історії, що загалом «потягнуло» доволі зневажливе ставлення до інтелігенції загалом.

¹ Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму. — Вінніпег, 1954. — С. 39.

Ні В. Липинський, ні М. Грушевський, а також І. Франко не були ортодоксальними критиками української меншовартості. Подібний методичний підхід варто визнати наближеним до оптимального, бо, як слушно підмітив Юрій Липа, «ніяка ідея не викликала понуріших наслідків, ніякий ворожий похід проти України та її земель не дав таких спустошень, як ідеал обниження українства»². Таке бачення було одним із підставових для негайної реакції Д. Донцова, який почепив авторові «Призначення України» ярлик «самозакоханий гніздук». Міжособне ламання списів навколо тактики було лише на користь ворогам України, які вдало використовували древньоримське «розділяй і владарюй». Егоцентризм, вождизм, непомірна амбітність, надіндивідуалізм — цю строкатість української ментальності не вдалося нейтралізувати навіть у доволі структурованих націоналістичних організаціях і серед чільних постатей національного руху.

Проблема єдності знайшла негативне своє відображення у найбільш відомих політично-тактичних і світоглядних протистояннях: Донцов — Липинський, Донцов — «організовані націоналісти», Мельник — Бандера, сьогодинішні словесні баталії в середовищі правих організацій і партій. «Інтриги, шахрайство, підсиджування, шантаж, підкуп, зрада — всі ці явища набули поширення»³, — писав ще у 1993 році Роман Коваль. Як тут не згадати трагічно-проникливе мазепине «незгода нас погубить». А тому знову на часі Франків імператив: «Ми повинні — всі без виїмку — поперед усього пізнати ту свою Україну... — з її природними засобами та громадськими болячками»⁴. Сучасні ж націоналісти прагнуть, щоб саркастично-зневажливі висловлювання про українців на кшталт «де два українці, там три гетьмани» були витравлені з нашої сутності. Але для початку слід домогтися найважчо-

² Липа Ю. Призначення України. — Львів, 1992. — С. 170.

³ Коваль Р. Ксенофільна демократія чи націоналізм // Нескорена Нація. — 1993. — № 1.

⁴ Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Збір. творів. — Т. 45. — С. 405.

го — змінити психологічну настанову нації, бо, як визначив соціолог і філософ Хьюстон Стюарт Чемберлен, ніщо не є більш переконливим, ніж самосвідомість нації. Наша ж, українська, за класифікацією — поділом націй з чоловічим і жіночим началом (Артур Гобіно) — має всі ознаки останньої номінації, при якій предметом гордості стала псевдоамбітна констатація, що ми ніколи і ні на кого не нападали. Однак у нас було немало постатей, що були винятком з цієї неповноцінної тенденції: князь Святослав, Сагайдачний. У царині духу революціонерами виступили Шевченко, Леся Українка у ХІХ ст., Д. Донцов, Є. Маланюк, С. Бандера — у ХХ столітті. Апологетів еволюційних кроків у національному поступі було значно більше. Серед інших це М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Винниченко та ін. Якщо перші репрезентували органічну єдність непересічного розуму та неабиякої, інколи ірраціональної волі аж до шопенгауєрівсько-ніцшеанського виміру, то останні, позбавлені цього вагомого компоненту, неабияк прислужилися гальмуванню вітчизняного державотворення. Типовим взірцем дисбалансу між глибоким розумом, вірою і волею був Михайло Драгоманов, «батько українського провансальства» (Д. Донцов). Вплив Драгоманова, людини непересічного розуму та енциклопедичних знань, був непоправно-трагічним для національно-визвольних змагань початку ХХ століття. Це спричинило появу духовно-ідеологічної рефлексії Донцова, викристалізованої у низці праць, але найбільшою мірою — у «Націоналізмі» (1926) — програмному ідеологічному творі цілих поколінь українських націоналістів радикального крила. Сучасні ж послідовники «батька інтегрального націоналізму» продовжують компрометацію теорії і практики «українського свинопаства», активно залучаючи до цього пресу, яка на початку 90-х років здебільшого вже легалізувалась і легітимізувалась.

Показовою і над типовою у цьому контексті є публікація Олега Вітовича у журналі «Напрямок» за 1991 рік, який був провідником сучасної радикально-націоналістичної преси. «Люблю і ненавиджу Україну водночас» — заголовок при-

страсних роздумів над долею Батьківщини, «зітканих» на логічно-смысловій антитезі. Пафос, патетика, остракізм і безкомпромісна критика неповноцінності — така амплітуда почуттів, обрамлених словом. Витворивши у статті своєрідне театральнo-історичне дійство з історичних постатей та їх людських і політичних якостей, автор задекларував необхідність прерогативи ірраціонально-вольового «хочу» над меркантильно-прагматичним — «чи зможу». Лише абсолютно обділену розумом або злу серцем людину не зворушать емоційно-проникливі і пристрасні рядки: «Люблю таку Україну, що могла би служити орієнтиром для слабких і взірцем для всього світу цього, Україну, що диктуватиме, а не наслідуватиме. Я не люблю Україну Драгоманових, Грушевських і Винниченків, бо віддавши Україні лише дещо, ... вони спричинилися до втрати власної держави. Та люблю, водночас, Україну Петлюри і Коновальця, Міхновського, Донцова, Шухевича і Бандери, бо вони для України хотіли «всього і негайно», а віддали своє життя»⁵.

Такого нездеформованого польоту ідеалізму і бракує більшості авторів т.зв. ліберальних видань, максимально заангажованих прагматизмом і над раціоналізмом, що є лише формою вияву нижчого матеріально-центричного світобачення. «Плоть нічтоже, дух животворить», — справедливо резюмував Григорій Сковорода. Здавалось, ніби й маємо власну віру, та чомусь бракує волі до її реалізації. А, щоб не бути «степовим прокляттям» (Є.Маланюк) чи «народом без пуття, без честі і поваги» (П. Куліш), «Рабами, піджніжками, варшавським сміттям, гряззю Москви» (Т. Шевченко), мусимо дивитися на світ бодай очима Лесі Українки, яка навчала «хоч палити, та не в'ялити». Душу, оповиту страхом і безнадією воскресити неможливо.

Але це мусимо зробити, бо «сила завжди знайде собі назву», а не навпаки. Важко не погодитись з міркуванням у журналі «Націоналіст», що «...в історії України миролюб-

⁵ Вітович О. Люблю і ненавиджу Україну водночас // Напрям. — № 4. — С. 30–31.

ство принесло набагато численніші жертви, ніж їх міг би врятувати дух війни»⁶. Пора, за переконанням Валентина Мороза, святкувати там, де виграли, а не там, де програли. Культ успіху і перемог потребує масової пропаганди, методичної послідовності та впертості до реалізації задумів. Тоді менше буде у нас слізливо-мінорних пісень, що нагадують, за висловом Амвросія Метлинського, некрологи. Револуція в царині духу і волі є найважчою дією, бо вона найжертвовніша. Однак мусимо колись її розпочати, бо завжди шукатимемо «в своїй хаті своєї правди». Нацією нордійського типу (терм. Д. Ю. Русова) вмиг не станемо, та чи й варто когось копіювати, бо маємо власне міцне опертя: віру, розум і волю. Для початку варто бодай перестати скиглити і, застановившись, ідентифікувати друзів — ворогів, а відтак — ступати твердо і рішуче, забувши про заздрість і ненависть. Намагання перетворити інтраверсивну нашу національну сутність в екстраверсивну має стати головним зусиллям української націоцентричної сили, яка об'єктивно потребує більш масових накладів і державної підтримки загалом. На реальні спроби сублімувати політичний процес, каталізувати визвольний рух колись доволі дружно складати анафеми націоналістам-революціонерам (бандерівцям). Її авторами були все ті ж помірковані позитивісти із надмірно розвинутим «раціо», але девальвованою волею до повноцінного життя. На практиці ж вони виступали здебільшого звичайними корисливими прагматиками з рельєфними ознаками доволі амбіційних, політично-ситуативних кон'юктурників. Можна, наприклад, по-різному підходити до участі українських хлопців у спорядичних бойових діях на Кавказі, але незаперечним є той факт, що це було однією з перших реальних спроб поламати масовий стереотип іронічно-саркастичного змісту навколо українця, зрештою — сміливою спробою перебудувати свій внутрішній світ. «Саме завдяки цим хлопцям, може, хоч грузини (а тепер і чеченці. — Авт.) не називатимуть нас зневажливо

⁶ Вітович О. Війна як спосіб буття // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 46.

«хахли», бо вони справжні українці — нащадки «славних прадідів великих», січових стрільців і вояків УПА», — резонно підмітила «Голос Нації»⁷. Кожна дорога починається з першого кроку, — твердить східна мудрість. Можливо, це і є той найперший крок. Від преси ж та ЗМІ загалом значною мірою залежить, чи процес переорієнтації у настанові нації стане у масовій свідомості невідворотною тенденцією, чи трансформується у чергове фіаско в царині ідеї та духу, що унеможливить наш подальший повноцінний і гармонійний національно-державницький поступ.

Запитання до теми

1. Конвергенція преси і ментальності.
2. Деформація покликання ЗМІ сьогодні.
3. Духовні, національні імперативи періодики.
4. Методологія підходів до рис самобутності у науковій думці. Донцов — Липа.
5. Екстровертність та інтровертність у пресі.
6. Ірраціоналізм та конформізм: засади двох типів сучасної української преси.

⁷ Лавретюк М. Вони не загинули! Вони пішли у вічність // Голос Нації. — 1993. — № 30.

2.2. Онтологія самобутнього: політико-медійний аспект

Генетичний код кожної нації детермінує її еволюцію, зумовлює певні варіації чи формує ймовірну модель її розвитку. Внутрішньо-самобутні національні засади кожного індивідууму та й цілих народів є визначальними під час виборі формату розвитку, динаміки суспільства загалом і державно-територіальних утворень зокрема. Якщо брати певний народ як якусь модульну одиницю і спробувати образно охарактеризувати його самодостатність чи ідентифікативність за допомогою сакраментального запитання, то росіянам найбільше надокучило б вічне московське «що робити»? Поляки можуть оперувати своїм шляхетним «по що», євреї — «скільки» тощо. Українці ж перманентно шукатимуть відповідь і рідко знаходитимуть її, питаючи себе знову і знову «чому»? Чому, маючи такі вигідні географічні, економічні, геологічні, соціальні, культуральні та інші егалітарні умови ми й далі «чужі на своїй землі». Як сталося, що одна з найбільш досконалих як расово-антропологічно, так і одна з найдуховніших (ідеалістичних) націй, що утримувала пальму першості в Європі щодо рівня освіченості, приміром у ХУП столітті, опинилася в часи інтернету, постмодернізму та постінформаційних суспільств на задвірках розвитку цивілізації, стала відстійником всього дикого і негативного від т.зв. євразійства та космополітизму.

Слово, буква, просвіта, злет художньої, творчої думки, естетизм завжди були завжди були якісними характеристиками та іманентними ознаками набожного у головній своїй масі українства. **Девальвація і релятивація друкованого художнього слова**, штучна і цілеспрямована його підміна словом *періодичним*, електронним чи аудіовізуальним зводить сьогодні нанівець досягнення цілих поколінь, деформує шкалу цінностей і пріоритетів. Національна онтологічна парадигма у царині ЗМІ виявилась доленосною і навіть визначальною.

Преса в Україні і за духом, і за буквою є ненашою, чужою. Ліна Костенко геніально прорекла, що нації гинуть не від інфаркту: спочатку їм відбирає мову. За твердженням голови комітету, що курує ЗМІ, Миколи Томенка сьогодні друкована україномовна періодика в межах держави ледь сягає 20%, а художньої літератури — якихось 10–12%. Отже, ми не зуміли стати господарями у власній хаті, а підступний троянський кінь ліберал-демократії з її латентними внутрішніми устремліннями і «священною короною» — свободою слова виявився чимось на кшталт слона у кришталевій вітрині, а вільна преса — вишуканою прихованою формою витонченої диктатури. Колись Олександр Довженко у «Щоденнику» писав, що у нас абсолютно нема правильного проектування себе в оточенні дійсності і історії⁸. При цьому наші «державотворці» «... латану свитину з каліки знімають, з шкурою знімають»⁹. Д. Донцов наголошував, що «ми в житті економічним, церковним, політичним і духовним стаємо народом, що покохав вигоду, свою клітку і свого приборкувача»¹⁰.

Об'єктивно оцінюючи стан справ у сучасній Україні, доходимо висновку, що вкотре маємо чергову руїну, до якої долучилися і антиукраїнські ЗМІ як вітчизняні, так і зарубіжні:

- у політиці — безлад, анархія, підкуп і лицемірство;
- у соціальній сфері — злочинство, хабарництво, протекціонізм, подвійні і потрійні стандарти;
- у економіці — «прихватація» і повний колапс з руйнацією власного виробництва (неконкурентного), перетворення економіки у буквальный базар;
- у царині духовності повна релятивізація святинь, популяризація чужих вірувань;
- культура перетворилася у маргінальну, декоративну, шароварницьку, непопулярну; мова — у непрестижну, сільську і т. п.;

⁸ Див.: Довженко О. Щоденник. — К., 1993. — С. 51.

⁹ Шевченко Т. Кобзар. — К.: Держ. вид-во худ. л-ри, 1957. — С. 201.

¹⁰ Донцов Д. Сансара // ЛНВ. — 1928. — № 3. — С. 267.

— у релігійній — засилля чужих релігій, культів, штучна протекція темним сектам, орденам;

— протекціонізм лібералізму в ідеологічній царині є доконаним фактом.

Доводиться констатувати наявність цих стандартів всеохопної корупції, тотального порушення законності в усіх сферах життєдіяльності з додачею методичної пропаганди у ЗМІ комплексу меншовартості автохтонної нації, що стало «доброю традицією», ознакою новітнього снобізму. Зеківсько-зонівський сленг чуємо не лише у побуті, але й на ТБ («1+1», Інтер, Київська Русь, Новий, СТБ тощо). Всі канали ТБ й радіо ні за духом, ні за буквою не є українськими, орієнтованими на рафінований неетичний матеріалізм. Газети на кшталт «Бульвару», «Столиць», «Київських відомостей», «Фактов», «Сьогодні» та ін. є відверто не тільки антиукраїнськими, а й показово-епатажно антислов'янськими, антихристиянськими. І в гонитві за накладами не гребують нічим, бо Богом стало «Золоте теля». Нормою стала «бульваризація» і пожовтіння більшості газет і журналів. «Історія наша вже сотні років нас навчила, що наша демократія, всі оті канцеляристи і писарі по фаху, демагоги по тактиці й кар'єристи по духу... на одне були тільки здатні: знищити власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу... поодиночі іноді й гарні, здібні й чесні люди, всі разом творили руйнуюче тіло, якому на ім'я демократія»¹¹, — ще на початку ХХ століття прорік В. Липинський. Цікаво б почути його діагноз сучасності... Ю. Липа казав, що характер українця — найскладніший серед інших народів»¹². Ця обставина стала трагічною у ЗМІ. Парадоксально, але ЗМІ в контексті абсорбації ліберальної доктрини в Україні стали: а) антиукраїнськими; б) антислов'янськими; в) антихристиянськими; г) ксенофобними; д) псевдодуховними; е) окультино-чорно-магічними; є) джерелом та інспіратором асоціальної поведінки; ж) по-

¹¹ Політологія: Хрестоматія / За ред. О.Семківа. — Львів, 1996. — С. 320.

¹² Липа Ю. Призначення України. — Нью-Йорк: Говерля, 1953. — С. 196.

пуляризатором темних інстинктів та анатомічно-психічно-сексуальної патології; д) пропагандистом диявольських, сатанинських культів, псевдообрядів і церемоніалів; е) конденсатором духовної і душевної патології і масовим ретранслятором сил п'їтьми і зла, апатії; ж) звичайнісіньким інструментом брудної політики і злочинного світу в «білих комірцях», похабним заробітчанством у часи виборів тощо.

Наша **етнопсихологічна українська інтровертність**, «жіночість» психіки, надмірна емоційність, споглядальність, інертність та індиферентність, ірраціоналізм у великому й невинправданий раціоналізм у дрібному, індивідуалізм без індивідуальностей, патологічний комплекс меншовартості, генетичний страх агресора і надмірна сором'язливість чітко прослідковуються і у нечисленних друкованих ЗМІ. Будь-який вияв національної самоповаги чи постановка проблеми з питань міжнаціонального співжиття відразу нарікається печерним націоналізмом, ксенофобією, антисемітизмом тощо! Приклади: харківська газетка «Джерельце», преса політичної правиці: колишня ЗВУ, «Голос нації», «Нескорена нація», «Державність», газета «Сільські вісті» — сьогодні). Найбільшою бідною України є не тільки немонолітність українства, його самонеповага, заздрість і дешеве буденне лукавство, привите чужинцями, але й благодать нашої землі з усіма елементами Менделєєва, словом з усім нашим земним Едемом. Наші чесноти стали продовженням усіх наших «переваг». Підступність, лжехристиянство і бездуховність наших ворогів завжди висітимуть дамокловим мечем над нашою долею, над нашою історією. Надто ласою для наживи є безборонний шматок — Україна. Маючи монополію на всю масову інформацію, внутрішнім і зовнішнім чужинцям не доведеться докладати багато зусиль, щоб не змінювати цей трагічний для нас Status Quo. Слушно підмітив колись Д. Донцов, що всі кризи: політична, економічна і культурна — наслідок кризи національної. А без національної журналістики ми просто приречені бути «паралітиками при дорозі» людства. Але цього нам не дадуть усвідомити...

Запитання до теми

1. Детермінанта генетичного коду в еволюції нації.
2. Девальвація, релятивізація друкованого (періодичного) слова.
3. Об'єктивна ситуація в Україні через призму ЗМІ.
4. Генеза ЗМІ у контексті ліберальної доктрини.
5. Етнопсихологічна інтровертність українців у інформаційній війні.

2.3. Національна преса: пріоритет особистості

Суспільно-політичні метаморфози останніх років безпосередньо чи опосередковано спричинили появу, а подекуди відродження призабутих у нас філософських доктрин, систем вартісних цінностей та ідеології минулих часів. На загальному, здебільшого аполітичному, інертному тлі буденності все ж роблять помітний і конкретний слід деякі виразні тенденції, здатні еволюціонувати. Найпомітніші з них дві, так би мовити, обсервації ймовірного державно-національного поступу, котрий, поза сумнівом, є найактуальнішою фундаментальною справою дня. Отож маємо так звану ліберальну-демократичну суспільну орієнтацію та нетрадиційну для по-неволеного тоталітаризмом розуму, що ще донедавна «різала вухо» — націоналістичну. Якщо перша має міцну і надійну канву офіційної державної політики, то остання вимушено опинилася у ролі опозиції, відродно, що активної, із чітко вираженими характеристиками своєрідного каталізатора самостійницького державотворення.

Аналогічна картина проектується і на mass media, зокрема на пресу. З одного боку, потужна лава газет і журналів, котра посередництвом офіційних чинників та їх апологетів — працівників пера — шукає стезю до розрекламованої «єдиної Європи» у дусі маастріхтських угод, з іншого — бурхливий, хоча і невеликий потік інформації націоналістичного забарвлення, з частковим або повсюдним відкиданням космополітичних цінностей та переваг «вільного світу». Останній звучить дещо незвично — експресивним дисонансом, що й з огляду на меланхолійно-мрійливий генотип української душа, котрий поміж іншим в історично-поступовському аспекті не дуже прислужився у державобудівництві. Власне про це і писала з болем Леся Українка:

«Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
Не забудьте тільки дощиком осіннім,
Палайте, чи паліть, та не в'яліть».

Спробуємо абстрагуватись на націоналістичному керунку з врахуванням актуальності й типовості явища. З-поміж інших тут виділяються такі журнальні видання, як «Державність», «Націоналіст», газети «Голос нації», «Нескорена нація» та ін. Наразі наглядним і типовим ілюстративним матеріалом послужить львівський журналі «Напря́м» (колишнього СНУМу).

Тематика виступів багатопланова і різноманітна. Однак компонентами постійної присутності є фундаментальні засади: Бог і Україна, нація і світ, державотворення, нація і нацменшини (з особливим акцентом на взаєминах з Росією і росіянами), еліта і лідер. Зупинимось лише на одній з них, яку інші ЗМІ сьогодні замовчують чи вважають ознакою дурного тону говорити про це.

Людина — індивідуум. Її призначення на грішній Землі — одвічний спонукальний ребус людського розуму, котрий по крихті збирав всебічні ціннісні імперативи співжиття. Однак доводиться констатувати, що чогось докладнішого, універсальнішого і водночас простого, як на це спромігся Ісус Христос, витворити ніхто ще не зміг. Не були винятком і націоналісти. А тому, глибоко шануючи і сповідуючи Новий Завіт, «напрямівці» цілеспрямовано і методично кують нову особистість — ідеал, навіть, бо переконані (за висловом одного з авторів журналу), що «гряде ера світового націоналізму».

Поза конкуренцією у націоналістів така субстанція, як воля. Її культивують методично, цілеспрямовано, нерідко аргументовано, хоча не завжди переконливо, устами того ж «Напряму». Офіційно автори і дописувачі ніби і відмежовуються від сумнівних, хоча і відомих людино-центричних концепцій на зразок Блавацької та Реріхів. Однак міркування численних публікацій засвідчують наявність своєрідних опосередкованих паралелей, але вже на ґрунті ідей таких натхненників націоналізму, як Ніцше чи Шрпенгауер. Останні ж, як відомо, не дуже толерували Новий Завіт, зокрема, а більше схилилися до закону виживання сильнішого. Проте, як виправдання надмірного культивування сили, знаходимо і в Євангелії від

Матвія рятівну для «напрямівців» сентенцію: «Протистаньте дьяволу, і втече від вас». Але і в цьому випадку не обійтись без абсолютної віри, котра є альфою і омегою всіх починань та внутрішнього тяжіння до істини, добра, справедливості. «Віра найбільше скріплює сили душі. Через правдиву і глибоку віру в Бога, Спасителя, кожна людина і цілий народ мають змогу безупинно черпати з вічно живого джерела стільки сили, скільки їхня душа спроможна прийняти»¹³, — слушно цитують дописувачі Степана Бандеру.

Наріжним каменем націоналізму і, зрозуміло, головним силогізмом більшості авторів «Напрям» є формула «нація понад усе», а особистість — лише головна функціональна ланка, зміст якої приблизно такий: максимально гармонійне самовираження особистості можливе лише у лоні нації. Чи буде воно адекватним у абсолютно зматеріалізованому суспільному середовищі сьогодення? Позитивна відповідь видається проблематичною, однак необхідно принаймні цього прагнути і щоденно піднімати планку ідеалізму.

Деяко спірним є підведення до абсолюту чи навіть феномена і такої категорії, як боротьба. Тут мимоволі виникає аналогія з марксистсько-ленінською установкою на перманентну боротьбу і постійний пошук ворога. Ще одна суттєва заувага полягає в тому, що на ґрунт сьогодення посередництвом друкованого слова переносяться буквально ідеологічні парадигми Міхновського і Донцова, котрі в оригіналі були оптимальними для свого часу. Здатність не тільки констатувати, а й прогнозувати, реальне відчуття історичного моменту, вміння трансформувати концепції інтегрального націоналізму на площину сьогодення і подавати це на розгляд широкого читачького загалу просто і популярно. Це — «ахіллесова п'ята» пропагандистів націоналізму як такого і «напрямців» зокрема. Є речі, з якими український народ завжди був не в ладах. Це очевидна відсутність національної гідності, а відтак і — державного мислення. На цьому аспекті націоналіс-

¹³ Бабій О. Віра і нація // Напрям. — 1991. — № 4. — С. 12.

тичні автори особливо акцентують. З цього приводу сказав Сергій Плачинда, якого донедавна важко було запідозрити у толерантності до націоналізму: «...Без національної гідності й державності мислення проводирів українського народу самостійної України не збудуєш»¹⁴. Подібних інтерпретацій у публікаціях знаходимо чимало. І тут націоналістам необхідно віддати належне щонайбільше, бо найефективніше поборюють синдром меншовартості українця, мало того, культивують підняте з попелу історії славне минуле.

Поза тим, що націоналізм із явища локального, властивого здебільшого західним регіонам, трансплантується на вседержавну арену (чимала кількість дописувачів і симпатиків власне зі Східної та Південної України), все ж залишається ідейно-сміською диференціація за регіональною специфікою нашої Батьківщини. Якщо такі моменти, як слабка поліграфічна база, недостатньо привабливий естетичний вигляд видань — речі наживні і потребують лише часу, то заангажованість академічністю з прицілом першочергово на національну еліту, а не на загал — недопустимі вже сьогодні. Як тут не згадати творчого кредо Франка — розмовляти з народом зрозумілою мовою, вчитись говорити просто і сильно. Але ця суб'єктивна категорія мусить бути лише у гармонійній сув'язі з талантом і практичними навичками.

Потрібно також серйозно перейнятися пошуками спонсорів та рекламою видань. І надалі — у щоденному спілкуванні з читачькою аудиторією намагатись будь-що уникати менторської тональності і надмірно революційної експресії, котрі здатні лише зашкодити справі. Варто все-таки схилитись до сили аргументу, а не до аргументу сили. Принаймні сьогодні. Пригадуємо «...благай юнаків, щоб були помірковані», — вчить Святе Письмо.

І — як резюме. Старі стереотипи мислення та й нові політичні кон'юнктурно-прагматичні міркування владних структур з огляду на «вільний світ» не дають змогу проводити

¹⁴ Плачинда С. Український націоналізм // Літературна Україна. — 1992. — 23 лип.

політику націоналістичної орієнтації на державному рівні, у тому числі підтримувати морально і матеріально справжні українські видання. Ця наша надто велика розсудливість і дипломатичність стосовно всіх, тільки не себе, була головною причиною довготривалої відсутності державності. Згубною буде і на перспективу.

Запитання до теми

1. Метаморфози суспільно-політичного розвитку і поява нових ідеологічних доктрин.
2. Преса в системі еволюції ідеологій.
3. Тематика і проблематика виступів націоналістичної періодики.
4. Особистість і нація: медійний аспект.
5. Економічні і політичні пріоритети національної преси України.

2.4. Опозиційна друківана періодика: українська особ- ливість

Назвати опозиційність суспільно-політичним феноменом демократичного суспільства – означає штучно завузити розуміння і суть поняття. Наявність опозиції (офіційної) у ліберальних державних утвореннях – не тільки норма, але й одне з найбільших надбань політичної теорії і практики. Внутрішня суперечливість є виявом здатності системи загалом до динаміки, до розвитку. Це своєрідна внутрішня пружина – заборолло перед тоталітарним типом правління, авторитаризмом, деспотією, гіпермонополізмом. Історичний досвід засвідчує, що вільна преса, свобода слова, плюралізм – ці онтологічні засадничі підстави ліберального суспільства – не є абсолютно однозначними, як може видатись на перший погляд. Загалом найбільш утаємниченою рисою «свободи слова» є її прихована тиранічність. Ефектність форм нейтралізує, завуальовує глибинну сутність змісту. Пропагандивний прес різноманітних ідей вихолощує розуміння правильного підходу до з'ясування істини, продукує релятивність. Це екстраполоється на аполітичність так званого електорату, що зневірюється, та обструкцію ще більш численних періодичних видань. А це якраз вигідно і потрібно політичним проїдисвітам, що вміло маніпулюють бюлетенями на виборах.

Феномен української опозиції – це тема окремої розмови. Зазначимо, щот136 політичних партій і організацій – це хибний шлях для суспільного національного поступу. Ми повторюємо помилку Польщі з кількома сотнями партій. Еталони демократії – США і Великобританія – воліють мати дві головні партії, бо вся решта – очевидне гальмо і деструкція.

Реалізація «свободи слова» по-американському, згідно з «доктриною атлантизму» чи «доктриною Монро», ми бачили під час «Бурі в пустелі» у 1991 році і «Шоку та тремтіння» у

2003 в Іраці, а також в Югославії, Гренаді і десятках інших «гарячих точок», де «сторожові пси демократії» (ЗМІ) перетворювались у немічних цуценят реальної «вільної» думки. Фікція мільтоновської концепції — річ очевидна, але незрозуміла широкому загалові, одурманеному «ліберальними сиренами» — ТБ, інтернетом, радіо і пресою, — який все сприймає за чисту монету. Але це лише на руку світовим і вітчизняним здирикам, що не мають Бога в серці, а лише віру у гріховний олтар мамони, перемішану з окультною демоністикою всіх мастей — таємних організацій, орденів тощо.

Що слід робити по приході до влади, запитали журналісти у найпослідовнішого колись українського опозиціонера, лідера «Батьківщини» — Юлії Тимошенко. На її думку, треба, щоб першим був Закон про ЗМІ з виведенням їх з-під контролю кримінальних угруповань. Тому що інакше жодні закони не працюватимуть. Газети, телебачення і радіо, які весь час брешуть, потрібні лише для дуріння та обкрадання людей. В Україні, що почала шлях до відродження й благополуччя, слово мусить бути вільним і чесним¹⁵.

Спробуємо побіжно класифікувати опозиційну пресу. Першочергово організаторами-засновниками друкованих ЗМІ є:

- а) політичні партії;
 - б) організації і товариства;
 - в) юридичні фірми або фізичні особи.
- Опозиційність (партійна) є:
- а) онтологічною (КПУ, СПУ, УНА-УНСО, ДСУ, УКРП «СОБОР»);
 - б) ситуативною (СНПУ, КУН, НДП, ХДПУ, НРУ і т.д.);
 - в) прихованою (УНП, «Наша Україна», «Тризуб», ОУН в Україні тощо);
 - г) провокативною (Прогресивна Соціалістична партія України, ПЗУ, Русский блок, «Яблуко» тощо).
- Періодичні видання (опозиційні):

¹⁵ Лоза Р. Невиконане замовлення. — К., 2002. — С. 50.

— приховано-антиукраїнські — ліберально-космополітичного заангажування: «Столичные новости», «Факты», «Київські відомості», «Бульвар», «Київський телеграф»;

— антирежимні (проукраїнські), національно- і національно-демократично налаштовані: «Грані», колись «Вечірній Київ» (ред. А. Карпенко), «Поступ», «Молода Галичина», «Голос Громади»;

— націоналістичні — «Патріот України», «Самостійна Україна», «Українська газета», «Незалежність», «Республіканець» (видання УРП); «Націоналіст», «Голос нації» (УНА-УНСО);

— конформістсько-опозиційні (ситуативні) — «Соціал-націоналіст», «Орієнтири», «Молода Україна» (СНПУ), «Українське слово», «Визвольний шлях», «Самостійність» — (ОУН в Україні), «Шлях Перемоги», «Воля і Батьківщина», «Молодий націоналіст», «Заграда», «Нескорені», «Нація і держава» (КУН), «Національна фортеця» — видання Української національної консервативної партії (О. Соскін), «Українська газета», «Самостійна Україна» (УРП), «ЗВУ», «Рух» (Українська народна партія), «Сільські вісті», «Товариш» (СПУ);

— перманентно-антиукраїнські, антирежимні — «Комуніст», «Вільна Україна» (КПУ);

— опозиційно-ксенофобна (радикальні праві) «Нескорена нація», «Клич нації», «Незборима нація», «Ідеаліст», «Перехід IV»;

— антиукраїнські російські («Комсомольская правда», «Труд», «Известия»).

Однак зі зміною політичних реалій можливі значні трансформації і метаморфози, мімікрії у площині ідейних чи ідеологічних уподобань.

«...В соціумі передачу будь-якої інформації (політичної, економічної, науково-технічної, соціальної, екологічної тощо) стимулюють люди, які мають різні інтереси, прогресивні чи агресивні погляди..., живуть у тій чи іншій політичній системі метрополії або колонії»¹⁶, — стверджує С. Вовканич.

¹⁶ Див.: Вовканич С. Глобалізація інформаційного простору чи націоналізація світу // Універсум. — 1999. — № 4. — С. 46.

Головні тенденції і закономірності в інформаційному просторі у проекції на опозиційні періодичні видання, ймовірно, виглядатимуть так:

а) продовжуватиметься «матеріалізація», нейтралізація преси через адмінресурс, силові важелі аж до фізичного впливу (податкова, КРУ, МВС і т.д.);

б) локалізація і фінансова руйнація (купівля) газет, журналів, видавничих центрів;

в) політичне розшарування і зниження кількості непритовткових періодичних видань;

г) утворення нових політично-економічних холдингів на кшталт колишніх («Київські відомості» — «Яблуко», «Високий Замок» — «Наша Україна») (тепер «Батьківщина»);

д) пресинг у площині маркетингу, менеджменту, реклами щодо опозиційної преси;

е) трансформація (конвергенція) друкованих і електронних ЗМІ, інформагентств;

є) подальше зміщення акцентів на користь інформатики, а не аналітики;

ж) перманентна диспропорція у площині змісту і форми (форма стає первинно);

з) методичне неухильне зросійщення, денаціоналізація, люмпенізація і вульгаризація ЗМІ;

и) методична ескалація матеріалізму в публікаціях ЗМІ, прагматизму, цинізму, гедонізму на шкоду ідеалам романтизму, духовності, традиціям.

М. Амосов уважав, що є політичні ідеали, які «голими» приходять до влади і такими ж ідуть з неї¹⁷. Поки що про деякі видання політичної правди ще можна так сказати. Однак в інформаційному полі є небезпека двоякої реальності (справжня і віртуальна). Справжня — це монопольна олігархізація ЗМІ, а віртуальна — це видимість політичного, ідейного багатоголосся, що його закулісно динамічно намагається осідлати «жовтий диявол».

¹⁷ Енциклопедія Амосова. — К., 2002. — С. 383.

Правоцентристський блок отримав на останніх виборах 30% голосів. Цей відсоток був би значнішим за наявності потужних форм «постачання» інформації до читача. Найнебезпечніший варіант у площині змісту преси — це крен від національного до космополітичного. Останнім часом цим грішать навіть видання зі стійкими ідейними орієнтирами: «Поступ», «ЗВУ» у Львові чи «Вечірній Київ», «Україна молода» — у столиці. Ще одна загроза — зросійщення медіаринку. Для її нейтралізації слід позбутися внутрішньої міжпартійної суперечності: тиснути на державні важелі впливу; провадити контрпропаганду; популяризувати власні ідеї, ідеали; дискредитувати опонентів-ворогів.

Слід виокремити необхідність і доцільність зовнішньої опозиційності: до руйнівних процесів глобалізації; до шовіністичних зазіхань сусідів; до інформаційної інвазії «захід-схід». Інформаційний простір має не знеособлюватися, а формувати проукраїнський вектор, укорінюватися в традицію на засадах християнської моралі і консервативної етики. Тут опозиційна преса є особливо різноликою і немонолітною, що лише збільшує шанси підступних недругів України. Сьогодні варіанти Томаса Джефсона — уряд без газети чи газета без уряду — для України підійшов би з точністю «навпаки», а сотисячна боєздатна армія, згідно з крилатою фразою Наполеона, багато вартніша від чотирьох безликих і різновекторних газет, позбавлених можливості впливати на широкий загаль.

Є ще одна небезпека: опозиційність задля опозиційності, своєрідне кредо чи політичне позерство. Це абсолютна згуба для державності. ЗМІ це стосується першочергово, бо інакше так і залишимося, за словами Івана Франка, «паралітиком тим на роздоріжжі». Пора перестати бути флюгером маніпуляцій сильних світу сього. А це можливе лише при яскравому харизматичному сильному лідері. Цьому, логічно, так несамовито протистоїть космополітична псевдоелітарна преса, за якою — інонаціональні гроші, чужі інтереси.

Надмірна демократія — сестра анархії і хаосу. Велика кількість партій і газет, що їм належать, — колапс для ви-

стражданого століттями ідеалу державності, пожива для «грошових мішків», «правителів» України. Деструктивна опозиційність — стихійне лихо для історичної долі нації, країни загалом. Без офіційно узаконеної доктрини україноцентричної медіа політики ніколи не дивитимемося на світ через наші національні окуляри. «Нерідко ліберальні газети ховають свою позицію щодо «делікатних» питань... і це репродукує загальну двозначність, релятивізм і суспільну амбівалентність»¹⁸, — резюмує М. Рябчук. Комусь цілком до вподоби реалізація гасла «Україна без українців». Але ми маємо М. Міхновського з його імперативом «Україна для українців», не за кров'ю, а за духом. І гасло сьогодні, незважаючи на всякі вияви внутрішньої і зовнішньої опозиційності у політичній і недійній царині, як і 100 років тому, на часі.

Сила аргументу — ніщо в порівнянні з аргументом сили. Таке гасло моменту, такі реалії сьогодення. Еталон демократії і свободи слова по-американському дискредитував себе повністю. Слід культивувати опозицію до зла і неправди, що, здається, стали нормою як у ЗМІ, так і в житті загалом.

Запитання до теми

1. Опозиційна періодика — ознака демократії.
2. Класифікація опозиційної преси.
3. Трансформації преси у ліберальній доктрині.
4. Деструктивність і конструктивність опозиційності ЗМІ.

¹⁸ Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави». — К., 2000. — С. 31.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗМІ: РАКУРС ЛІБЕРАЛІЗМУ (НЕОЛІБЕРАЛІЗМУ)

3.1. Інверсія преси: європейський вибір України

Упродовж останнього часу у царині журналістської теорії і практики простежуємо чітко окреслену тенденцію двовимірно-амбівалентного характеру:

а) конвергенцію у площині «преса — політика» (ідейно-політична структурованість друкованих ЗМІ, надмірна політична заангажованість газет та журналів);

б) синтез теорії ЗМІ, преси зокрема, та політичних наук (статті, збірники, вісники останнього часу, наприклад, київський збірник «Сучасна політична культура та мас-медіа» (за ред. проф. А. З. Москаленка).

Поза декларовану бажану і необхідну аполітичність та номінальну деідеологізацію науки, відсутність конкретної обов'язкової ідеології у суспільно-політичному процесі, мусимо констатувати очевидний і промовистий факт: **реальною домінантою** як у науці, так і у соціальній та політичній сферах є **ліберальна доктрина**. Для прикладу, всі сучасні підручники з політології базовані на однозначному методологічному оперті т.зв. наукового позитивізму, що є однією із стержневих підстав як класичного лібералізму минулого, так і неолібералізму наших днів. А такі якісні параметри і харак-

теристики, як наявність прав і свобод слова і преси, зокрема, парламентаризм, виборче право та інші апіорі подають як позитивний абсолют і вершину людського інтелектуально-наукового пошуку. Подібний безкрилий і безапеляційний антропоцентризм помітно дисонує з ідеалістичним теонаціоцентризмом, що для нас схематизується радше у формулу консервативного традиціоналізму: Бог і Україна (цю концепцію найкраще розробили ще у першій половині ХХ ст. Орест Федорика та Микола Федорович).

Тома Кемпійський вивів найдосконалішу селекцію і диференціацію наукових знань, викристалізовану у промовистому: «Христова наука понад усі науки». А концепція соціально-політичної та економічної «автаркії» (самодостатності; цей термін вперше вжив грецький історик Фулідідом) — єдино правильна установка на гармонійне внутрішнє і зовнішнє державотворення. В економіці найкращі зразки теорії автаркії запропонував німецький економіст Федер.

Спробуємо гіпотетично уявити дещо трансформований, однак уніфікований ідеал українства як самодостатньої субстанції і гіперповноцінний елемент світового політичного процесу. З інтровертів перетворюємось в екстрів, змінюємо національну стат з жіночої на чоловічу (Артур Гобіно), частково змінюємо мазохістські задатки національної рефлексії на її протилежність, меланхолійну мрійливість, що, за словами Амвросія Метлінського, нагадує некрологи індивідуаліста на одухотвореність експресивного лицаря-романтика, що поміняв емоційно-прагматичне раціональне «чи зможу» на ірраціональне вольове «хочу». А тепер екстраполюємо усі ці фантасмагорії медитаційного характеру на загальноєвропейське історичне та цивілізаційне тло. Ще невідомо, хто кому більше завдячуватиме: ми — Європі, за перші зразки демократії (Древня Греція) чи права (Древній Рим), сум'яття ідеологічних догм і доктрин, чи Європа — Україні, незаперечний праколісці якщо не людства, то індоарійства та індоєвропейства достеменно (мізинська культура, трипільська) за географічну, економічну і навіть ноосферну загороду від

духовно-фізичної азійської інвазії. Тож спробуємо поглянути на феномен європейства в україноцентричні окуляри, через об'єктив націо-державницької доцільності і необхідності, а не через абстрактні космополітично-меркантильні імперативи. Як емоційно-почуттєвий східнослов'янський архетип трактуватиме свого холодно-прагматичного нордично-західного візаві.

Європейські мислителі і філософи Локк, Сміт, Монтеск'є, Кант, певно, й гадки не мали, що їхні наукові ребуси успішно розв'язуватимуться й адаптовуватимуться якоюсь там «степовою Елладою» (Йоганн фон Гердер). Сучасні концепції «передового ліберального суспільства» (В. Жіскар-де-Естена), «рівності можливостей» (Р. Дарендорфа), неолібералізму сьогодні методично і безальтернативно впроваджуються на пострадянському просторі, в Україні зокрема. Хоча Конституція України і задекларувала, що жодна з ідеологій у нас не є обов'язковою, однак т.зв. ліберальна доктрина реально панує і успішно розвивається. Вінстон Черчілль висловлювався доволі обтічно про демократію як найменше зло, яке видумало людство, однак у контексті становлення нашої держави ця демократія набуває інколи наддивовижних форм. А можливо, саме у цьому і є суть лібералізму — ідеології, яку офіційно сьогодні толерують чи сповідують близько сімдесяти країн світового співтовариства. Та попри її тріумфальну ходу (завдяки досконалості форм пропаганди), вагоме опертя у вигляді високих матеріальних статків, у світі наукової та політичної думки все гучніше чути голоси, що ставлять під сумнів моральність демолібералізму. Водночас наголошується на потребі переоцінити якісну сутність лібералізму, що майже без бою опанував континенти. Навіть антикомуніст №1 — З. Бжезінський — присвятив цьому нове дослідження, затитульоване «Безлад». В унісон ревізії «генетичного коду» ліберальної доктрини тією чи іншою мірою виступили такі дослідники, як Е. Сміт, К. Брінтон, М. Кеннеді, І. Берлін, Д. Брюїлі, К. Дойч, О. Солженіцин, І. Шафаревич, В. Мороз. Ще 1987 року зусиллями Наукової ради Віденського Інституту лю-

динознавства було проведено розширену Раду, де ґрунтовно піддано сумніву універсальність демолібералізму, поставлено проблему гармонізації амбівалентних (суперечливих) процесів у світі, які знаменують собою: а) каталізацію національної і духовної ідентифікації; б) корекцію європейських та світових інтеграційних процесів; в) необхідність своєрідної дифузії у площині економіка-мораль.

Отже, помічаємо значні ознаки есхатологічності в технотронній ері, істотно позбавленій моральних, духовних, етичних важелів. А якщо ця проблема так гостро актуальна у таких структурованих і забезпечених суспільствах, як США чи Західна Європа, то що говорити про Україну, яка лише на початку цього шляху, а всі проблеми у зародковому стані. Парадоксальність — в іншому. Критична маса тоталітаризму детонувала. При цьому зовнішні суб'єктивні чинники відіграли далекі не останню роль. Адже недопустимо було б залишити одну шосту суші, в тім числі Україну, поза всеохопним контролем. Принаймні, до цього не doprowadила б «світова закуліса» (І. Ільїн), репрезентована офіційними установами на кшталт фінансових (МВФ, Світовий банк, ЄБРР) та політичними і військовими інституціями (ООН, ЄС, НАТО)

У ситуації, що склалася, було глибоко проаналізовано всі аспекти, і слабкі також, нашої ментальності, матеріальну ситуацію, стан етично-духовних підвалин, здатність до політичної мімікрії. У середовищі пострадянської, формально вільної України, яке Еміль Дюркгейм кваліфікував би «анемією суспільних норм», хитра домінанта «купи-продай» стала всеохопною і самодостатньою. Це добре усвідомили і вміло використали ті, про яких лорд Біконсфілд казав, що світом кермують зовсім не ті люди, кого вважають правителями, а ті, що перебувають за лаштунками. Ще у першій половині ХХ століття великий українець Дмитро Донцов говорив про нових пророків, що хочуть опанувати світом під знаком... мамони чи прогресу, або світового уряду. «Власне мондіалізм*

* Всесвітність.

замінив у сучасному світі марксистський інтернаціоналізм»¹, діагностував нині ситуацію лідер французьких правих Ле Пен. Голова Європейського інформаційного центру П'єр де Вільмарест висловився доволі однозначно, назвавши демократію сфальшованою і повністю підконтрольною світовим таємним товариствам, додавши: «...Поволі й таємно наближається нищення національних і культурних вартостей»². Таких колоритних постатей важко запідозрити у некомпетентності. Ще задовго до югославської бойні (інспірованої сильними світу цього), знаний сербський політолог Драгош Калаїч передбачив міжнародну трагедію і вказав на її очевидну причину: «...Гроші вертять світом, знищуючи його... Опираючись на могутність таких інститутів, як ООН, СБСЄ, МВФ, Всесвітній банк і настільки ж розпливчасті догми /»інтеграційний процес«, «вільний ринок», «демократія», «права людини»/, стратеги «нового світового порядку» намагаються сьогодні знищити сліди національної самобутності»³. А могутній рупор «всесвітності» Радіо «Свобода» ще 1989 року, 23 лютого вивів, фатально-неминучий імператив: «Майбутнє належить людям, які забули про своє походження». Такий цинізм є традиційною нормою для так званих позитивістів-прагматиків, які облудно визнають людину, а не Бога вищою цінністю. Джузеппе Мадзіні ще в ХІХ столітті кидав у вічі адептам лібералізму, тим «грошовим мішкам», що, прикриваючись псевдоідеалістично-протестантським словоблуддям, ламають Віру, Традицію, розколюють Націю зсередини: «Я знаю останнє слово всіх ваших доктрин... користь. Ви не маєте моралі іншої, крім моралі інтересів, і ваша релігія — культ матерії»⁴. Для більшості з них — Новий Завіт, очевидно, якщо не чуже читиво, то лише як своєрідний атрибут домашнього

¹ Ле Пен. СССР распался, очередь за США // День. — 1992. — Ч. 1.

² Цит. за: Вітошинська З. Викриття французького журналіста // Універсум. — 1993. — Ч. 1. — С. 9.

³ Караич Д. Третья мировая // Наш современник. — 1992. — Ч. 1.

⁴ Цит. за: Онацький Є. Українська мала енциклопедія. — Буенос-Айрес, 1956.

інтер'єру. Адже «...змішування всіх народів з метою створення єдиної світової держави... суперечить Божому помислу» (Одкровеніє 21, 24, 26).

Скептики можуть закинути, мовляв, для чого видумувати велосипед? Але, з іншого боку, злочинно не скористатися і власним досвідом, своєю традицією. Слов'янська ментальність спонукає прислухатись не лише до холодного розуму, але й до биття власного серця, яке ніколи не обмане. Згадаймо Памфіла Юрекевича і його «Філософію серця». Тож спробуємо заглянути у творчу спадщину тих, які віддали для України все. Один з них — Ярослав Стецько — людина енциклопедичних знань, один з духовних, ідейних наставників нації у ХХ столітті, який знав Захід, як кажуть, зсередини (довго проживав там), попереджував: «Ідея світового уряду (читай європейського. — *Авт.*), себто панування світового капіталу з ідеологічним підґрунтям масонерії заперечує ідею самостійних національних держав, релігію, традицію і культуру нації»⁵. Щось подібне знаходимо і у думках знаного у світі англійця Джефрі Голдфарба, який назвав лібералізм головним інспіратором національних конфліктів та продуцентом вибірково-локальних економічних колапсів. Чому ми повинні калькувати чужі (західні) стандарти, а не кермуватися прагматизмом державної і національної доцільності? Автор «Теорії нації» Володимир Старосольський застерігав від стану речей, які маємо сьогодні, ще на початку ХХ століття: «Раціоналізм і демократія означають певною мірою повну атомізацію, і суспільність розбивається в поодинокі людські одиниці як на атоми»⁶. Про такі реалії філософ О. Лосев казав, що цивілізація стає анонімною, а людина вилюдненою.

То чому ж нам вартувало б з обережністю підходити до лібералізму як ідеології та її інституцій, що організаційно та адміністративно його репрезентують? Люди з життєвим досвідом відповіли б на це так: бо — не від Бога... Спробуємо

⁵ Стецько Я. Українська визвольна концепція. Твори: У 2 т. — Мюнхен, 1991. — Т. 2.

⁶ Старосольський В. Теорія нації. — Нью-Йорк, 1966.

абстрагуватися від емоційного нашарування, а оперуватимемо конкретними фактами, які озвучуватимемо міркуваннями чільних постатей світової наукової і політичної думки. Ісаяя Берлін стверджує, що Сен-Сімон перший передвіщував невідворотну перемогу технократичного порядку, вказуючи на грядущу спілку науки, фінансів, індустрії. Бентам та Макаутлі витворили «візію» нового раціонального порядку. Фур'є перший лихословив торгівлю і промисловість⁷, аморальна основа якого — лихварство — суперечить Божому замислу. Лихварство не схвалюється, поміж іншим, не лише Біблією, Кораном, а й Торою, Талмудом. Тією чи іншою мірою трактували лібералізм як диявольський витвір мамоністів, який позбавлений мінімальної моралі, і такі чільні постаті, як Міль, Ріскен, Токвіль, Горо, Карлейль, Дізраелі.

Ще 1791 року історик Йоган фон Гердер писав, що прості народи Європи стали добровільними рабами єврейських лихварів. З історії знаємо, що Європа напередодні «буржуазних революцій» була опертям доволі міцної традиції, твердинею християнства і здорового державного консерватизму. Витворивши по-єзуїтськи хитре масонське гасло «свобода — рівність — братерство», новий клас, що був поза ієрархічною драбиною європейської еліти, але мав значні капітали, почав руйнувати трони, виборювати титули і зазіхати на владний олімп. Через матримоніальні шлюби, підкупи, шантаж тощо. Гроші ж стали безвідмовною універсальною зброєю, а слово-блудна і абстрактна концепція «автаркії свободи» — вишуканою, але завуальованою тактичною зброєю для панування у світовому вимірі, де сила завжди була і залишається головним аргументом. На наш погляд, це було лише черговим етапом в одвічному протистоянні ідеалізму та матеріалізму, що має тяглість від старозавітних часів — через Відродження, Реформацію, Просвітительство — аж до модерного лібералізму, репрезентованого працями Вебера, Парсонса, Фрейда. Сьогодні в це ідейно-теоретичне сум'яття вміло вмонтову-

⁷ Див.: Берлін І. Націоналізм // Зустрічі. — 1991. — Ч. 2.

ється східна містика, окультизм, лжехристиянство та духовна «пожива» на кшталт «живої етики», а у нас — ще й рунвіри. У ситуації перехідних суспільств подібний стан речей слід вважати напівколапсом. Найгірше, що ця тенденція методично і масово популяризується за посередництвом різноманітних технотронно-комунікаційних засобів, монополію на які мають ті ж апологети ліберальної ідеології і реальні господарі країни — «грошові мішки», що витворюють подібні соціально-економічні стани. Вони ж витворюють і нав'язують вигідну для них модель поступу, універсалізуючи її теоретично і практично, впливаючи через ЗМІ на свідомість і сугестивний рівень.

Штучно витворений синдром антропоцентризму ліберальної візії вступає в ідейно-духовний конфлікт із вищим виявом ідеалізму — вірою в Бога. Протестантизм, науковий позитивізм, ринок як основа ідеології, банк як двигун капіталу, — ці атрибути ліберальної доктрини подаються нам як незаперечна істина і найвище благо. А облудне і хитре декларативне культивування різноманітних прав і свобод — це лише частина словесно-сміслової екваїбристики для масової свідомості, а насправді, здебільшого — софістика, джерело і лабораторія егоцентризму та індивідуалізму з відчутною обструкцією пронаціональних чинників. На гадку приходять слова одного з найбільших «діагностиків» ліберал-демократії М. Бердяєва: «Свободу і права людини гарантують лише начала, що мають надлюдську природу»⁸. Годі знайти щось подібне у сучасній демократичній пресі. Отже, доходимо висновку, що лібералізм, який процвітає в сучасній Україні, насправді:

а) витонченою формою псевдоідеалізму з утилітарною домінантою;

б) завуальованою модифікацією меркантильного матеріалізму, конденсатором релятивізму і надуманої егалітарності (рівності) стартових можливостей;

⁸ Бердяев Н. О сверхдемократии // Новое время. — 1992. — Ч. 51.

в) ідейно-духовним генератором анемії суспільних норм, продуцентом гедонізму, мамонізму, псевдохристиянства, споживацької етики;

г) еклектичною сув'язю космополітично-безбожницьких ідей та доктрин антинаціонального характеру;

д) науковим, економічним, політико-соціальним підґрунтям для проникнення і панування світового гіперкапіталу — реального планетарного господаря.

Як же бути Україні в ситуації, що склалася? Адже вона об'єктивно виступає одним з головних «полігонів» для всесвітнього експериментаторства від «мондіалізму», якому ще й сприяють не найкращі вияви нашої ментальності. Однак цього не уникнемо, тож мусимо синтезувати все краще, а відкидати все вороже, бо, за словами Ярослава Стецька, «призначення Богом бути Україні на грані двох світів»⁹. Не маємо права на відчай, а мусимо лише вірити і гартувати волю. Можливо колись Україна і стане тим чистилищем, що зупинить руйнівні тенденції здеморалізованої західної цивілізації. Адже провіщав нам колись Апостол Андрій Первозваний, що на нашій землі возсіяє благодать Божа. Може, і збудуться пророчі видіння графа Гердера, який бачив Україну новою Елладою. Можливо, саме з України й почнеться відлік нової єдиної Європи, яка не втратила своєї національної мозаїки і воскресла духом, бо, як вчив Сковорода, плоть нічтоже — дух животворить. Чи досягнуть цю одвічну і прописну істину збаламучені та дезорієнтовані сучасні ЗМІ? Час покаже...

⁹ Стецько Я. Українська визвольна концепція. Твори: У 2 т. — Мюнхен, 1991. — Т. 2.

Запитання до теми

1. Тенденції у площині теорії і практики ЗМІ.
2. Ліберальна доктрина і державне будівництво.
3. Україна — Європа: історико-публіцистичний зріз.
4. Світові вчені, публіцисти про лібералізм як ідеологію.
5. П'єр де Вільмарест — голова Європейського інфо-центру.
6. Етногенеза і гносеологія демолібералізму і ЗМІ.
7. Глобалізація (мондіалізм) і Україна: роль преси.

3.2. Сучасна періодика: Франко і лібералізм

Вся світобудова — це перманентні резистентність і еклектика, постійна еволюція смислових антитез, синтез доктрин та ідеологем. Власне наявність цієї іманентної пружини спротиву і зумовлює динаміку суспільного поступу, провокуючи її стрімке прогресування. Цей процес має двовекторний характер за наявності об'єктивних та суб'єктивних складових. Прикладом може бути гармонізація революційного та еволюційного у державницьких процесах.

Ідеології, як і політичні постаті, можуть мати тимчасовий вияв, або бути над часом, для всіх часів і народів. Таким чином прагнення уніфікації та універсалізації стає необхідною складовою і вихідною засадою політичного процесу.

Як Франко, так і лібералізм є абсолютно ілюстративним і вмотивованим компонентом постановки проблеми, її актуалізації та багатоаспектної генези.

Спроба синтезації понять Франко — як явище наукової думки та лібералізм — як система ідеологем з їх екстраполяцією на сучасне суспільно-політичне тло — є метою наукового пошуку. Методологічним опертям слугуватимуть власне праці Франка, що торкаються ліберальної доктрини, наукові доробки чільних постатей національної думки XIX–XX століття. Є необхідність долучити Каменяра до проспекції сучасної України в контексті світових глобалізаційних процесів. Адже досі немає єдиної концепції національної ідеї для держави.

Доволі дивний смисловий тандем Франко і лібералізм — тема, що потребує системних досліджень цілих наукових інституцій. Сьогодні у Конституції України жодна з ідеологій не є обов'язковою, однак домінантною є лібералізм чи, радше, неолібералізм. Понад вісімдесят країн сповідують сьогодні цінності ідеології, започаткованої, на переконання Франка,

Французькою революцією¹⁰. Інші, наприклад, Китай є її латентними адептами.

Зробимо невеликий зріз в історичній площині: українська культурна і наукова думка та обізнаність з нею світу.

Бездержавний статус українців унеможлилював або мінімізував цю обставину самоствердження. Маючи монополію на інформацію, космополітично-ліберальні ЗМІ формують істину в останній інстанції. На сьогодні це 95% всіх медійних ресурсів, які або негативізують українську дійсність, або роблять їй обструкцію. В них ні слова ні про мізинську культуру, ні про арійство з трипіллям, ні про скіфську добу. Інколи щось промайне про Київську Русь, козацтво чи УНР. Замовчуються цілі історичні пласти. Для прикладу, чи знають у світі філософів планетарного масштабу — Сковороду чи Франка. Зате знають Гоголя, Прокоповича, Достоевського, Чехова, Вернадського, Чайковського як видатних росіян, замовчуючи їхню українську генетику. А гігантська пісенно-фольклорна спадщина, що немає собі рівних, інтерпретується як таке собі «шароварництво» під урочисті дати для псевдоеліти.

Чи знає світ про «Руську правду», Конституцію Орлика, яка далеко випередила пізніші аналоги в Англії, Франції чи США?!

Очевидно недолюблюють космополітичні ЗМІ Україну із-за Хмельниччини, Коліївщини чи Петлюри з їх надуманим антигендлярством.

Чому, власне, «Франко і лібералізм»? Наш титан думки, один з перших зайнявся генезою і мімікрією цього явища, яке кваліфікував як доктринерство, бо, на переконання Каменяра, «доктрина — це абстракція і декларація, за якою губиться людина». Вона ж бо — Боже творіння, а не машина гедонізму і споживацтва. У кінці XIX століття за Франком лібералізм діагностував Достоевський, кажучи, що людство загублять не комунізм, не анархізм, а — лібералізм з його домінантою релятивізму. Деяко пізніше доволі агресивно про це вислов-

¹⁰ Див.: Нечиталюк М. Ф. Публіцистика Івана Франка. Семінарій. — Львів, 1972. — С. 82.

лювався Дмитро Донцов, один із подвижників українського націоналізму, який не мав каплі української крові. Подібна ситуація і з Липинським, поляком з походження. Обидва про-рокували неминуче зіткнення націоналізму і лібералізму у майбутньому.

У праці «Критичні письма о галицькій інтелігенції», полемізуючи з Федором Чорногорою у «Правді» 1877 року, Іван Франко вперше глибинно розглядає лібералізм як суспільно-політичну думку, ідеологію, окреслюючи його буржуазним інстинктом. «В теорії свобода, рівність, братерство, а на ділі — святе право власності, вольна угода з голодним робітником, а кінець кінців одне велике, широке і глибоке «я», котре обминає, прикриває і задавлює всю прославлену свободу»¹¹, — резюмує Каменяр. Теорія і практика лібералізму, за Франком, — полярні речі. Які ж слабкі сторони практичної екстраполяції ліберальної доктрини?!

«Передовсім — неозначеність основного поняття свободи, а з другого боку, тісне, сліпе самолюбство... В бесіді вони часто люблять широкі, розмашні фрази, гримкі слова, — а на ділі, вони крайні матеріалісти, консерватисти та самолюби. Сесея дволичність підточує і підгризає всю їх натуру, надає всім їх ділам ціху нерішучості, необдуманості і недовговічності», — читаємо у Каменяра. Роблячи ретроспективу лібералізму, він проектує його у «Письмі другому» на галицький ґрунт XX століття, роблячи висновок, що лібералізм кожного краю в ґрунті річи той самий, а міниться тільки його форма. При цьому філософ підходить до еклектичного узагальнення, що лібералізм — се переходова фаза від феодалізму до соціалізму. Сучасні Швеція чи Канада є прикладами гармонії соціалізму і лібералізму. Вказуючи на декларативний характер останнього, Франко прогнозує його недовговічність через «дволичність та невизначеність у площині: гасло — дія». Свою генезу він продовжує і у праці «Редакція «Правди» в боротьбі з вітраками». Дивлячись на виборче право як засадничу

¹¹ Див.: Нечиталюк М. Ф. Публіцистика Івана Франка. Семінарій. — Львів, 1972. — С. 81.

підставу ліберал-демократії, він слушно підмітив, що право загального голосування ніхто ніколи не вважав універсальним ліком на всі суспільні негоди, і ніхто ніколи не думав, що воно відразу могло б, мов ліскою чародійською, перевернути суспільність. Бердяєв з цього приводу говорив, що реалізація демократичних цінностей під силу тільки Всевишньому. Цієї проблематики Франко торкається у праці «Політика остентацій (невдоволення) і єї найновіше діло». Аналізуючи деякі економічні аспекти ідеології, в епіцентрі опиняється і так званий ліберальний централізм.

Ліберальне фразерство і реальна дія є амбівалентним змістом цього доктринерства. Воно дає однаковий результат як у економічній, так і у суспільно-адміністративній площині. Штучне поєднання автономій як адмінреформа і класів як суспільного законодавства — наукова софістика. Загалом лібералізм він визначає як нелюдський експеримент із схоластичною органікою.

Аналізуючи сучасну пресу через призму проблематики «Франко і лібералізм», резюмуємо:

а) періодика — доволі ідеологічно структурована (права, ліва, центристська тощо);

б) значна сегментація газет і журналів синтетичних, ідеологічних уподобань (космополітично-демократична, націонал-демократична, соціал-демократична). Наприклад, центральні видання «Вечірній Київ», «Сільські вісті»; регіональні «Високий замок», «Львівська газета»;

в) більшість періодики ситуативно прикривається Франком, популяризуючи вигідні їм засади з огляду на партійність. Варто згадати «родичання» СДПУ(о) в пресі з соціал-демократією Франка.

Простежується ще низка закономірностей сучасної періодики: по-перше, чим «правіша» газета, тим частіша на ній наявний аналіз франкової спадщини. Наприклад, «Шлях Перемоги» з публікацією «Іван Франко: національна ідея та державність» Василя Гвоздовського від 2 лютого 2000 року; «ЗВУ+» — «Кандидат народу» про Франка депутата

Володимира Гаюка від 1 серпня 2006 року та в «Експресі» з бунтівною назвою «Франко — не Каменяр!» Надії Бондар від 21 серпня 2006 року. В останній Микола Жулинський та Тамара Гундорова з Інституту літератури імені Тараса Шеченка НАНУ прагнуть надати приземлений, буденний образ Івана Яковича як звичайної людини.

По-друге, штучна тенденція зростання кількості публікацій з часовим наближенням до 150-річчя і навпаки.

По-третє, очевидна диспропорція у повторюваності тем. Наприклад, безконечне мусування проблеми у площині «Франко і соціалізм» чи «соціал-демократія і Каменяр».

По-четверте, критичний аналіз у газетах і журналах «правого» політичного спектра: «Націоналіст», «Воля і Батьківщина», «Свобода народів», видання МАУП: «Персонал плюс», «За українську Україну» чи «ЗВУ плюс».

Помітний глибокий концептуальний підхід у публікації останньої затитулованої як: «Провал неоліберального проєкту» за авторством Ігоря Скрипника від 8 червня 2006 року. Особливої уваги заслуговують роздуми про синтез лібералізму і націоналізму сьогодні Романа Сивого, автора журналу «Воля і Батьківщина» № 1-2 2005 року під назвою «Виклики сьогодні і націоналізм».

Критика неолібералізму провадиться посередництвом:

а) власних публікацій з оперттям на сучасну методологію;

б) передруків теоретиків цієї ідеології, наприклад, Франка, Липинського, Сціборського, Липи чи Донцова; витягів із праць, їх часткова компіляція з огляду на авторитет дослідника;

г) гіпотетичних розвідок у проєкції на ймовірну еволюцію ідеології у світі, Україні зокрема;

д) перспективних, теоретичних проєкцій у медійних засобах у площині — поєднання національного і ліберального в екстраполяції на державницький процес сьогодні.

Адепти і противники лібералізму прагнуть використати авторитет франкового генія для латання власних ідеологіч-

них дір, як криголам реалізації політичних проєктів. Констатуємо прикру закономірності: Каменярь вкотре стає розмінною монетою у медійному ресурсі для реалізації владних устремлінь, груп, партій. Критичні погляди геніального філософа на ліберальну доктрину є великим масивом замовчування у «демократичній пресі», з огляду на так званий політ коректний підхід. Винятком є хіба що деяка періодика «правової орієнтації», про яку згадували в тексті. З усього видно, подібна тенденція зберігатиметься й у найближчій перспективі. Навіть побіжний аналіз сучасної преси вимальовує такий доволі сумний висновок.

Запитання до теми

1. Іманентність смислових антитез — запорука динаміки.
2. Лібералізм і Франко: спроба синтезу.
3. Репрезентативність української філософії і наукової думки.
4. Франкова генеза ліберальної доктрини. Критика доктринерства.
5. Сучасна преса і Франко.
6. Критика неолібералізму у періодиці.

3.3. Ідеологічна резистентність преси

У сучасному термінологічному хаосі якось ніби штучно загубилася дефініція, яка з огляду на суспільно-політичні метаморфози набівала смислової кульмінативності чи втрачала її. Однак її субстантивна сутність поза зовнішні і внутрішні трансформації у політичних процесах залишалась і хоча доволі неоднозначною, але, водночас, була завжди промовистою і конкретною. Йтиметься про «ідеологію». Вона як самодостатня і всеохопна складова науки і практики завжди мала і має помітну нішу у поступі людства. Особливо це наочно у сучасних ЗМІ, пресі зокрема.

Якщо зробити невеличкий екскурс у минуле, то можна прослідкувати певні закономірності, тенденції у діалектиці ідеології як у її науково окресленому, так і у метафізичному теоретичному вимірі. Це, головне, **певна циклічність у суспільному самоусвідомленні ідеології як необхідного атрибута державобудівництва чи трансформації ідеологічних систем**. Як, приміром, це явище спостерігаємо на зламі XIX–XX століть, де вже тоді чітко окреслювалась резистентність щонайменше трьох ідеологічних підсистем: західного консерватизму, зародків класичного лібералізму та космополітично-атеїстичного марксизму. У пресі тієї пори, як у задзеркаллі, спостерігалась певна ідеологічна розбалансованість і багатовекторність, що нерідко трансформувалось у агресивну полеміку. Збурювачем, «провокатором» революційних процесів були ідеології, що поширювались першими марксистськими періодичними виданнями.

Дієвим засобом (у ЗМІ в т. ч.) ідеологія стає в часи тоталітаризації суспільств чи то на націоналістичному правому ґрунті (Італія, Німеччина, Іспанія), чи на інтернаціоналістському — лівому СРСР, Монголія і згодом «соцтабір». Ідеологія в тій порі мала найбільший свій самовияв як у внутрішній, так і в зовнішній соціополітичній площині. Її роль щодо преси

нагадувала «кругообіг води у природі», тобто конвергентивна еманация мала постійний характер, а поза цим процесом її сутність, детермінативність зводилась до абсурду. В історичному контексті полемічна парадигма чи її відсутність у ЗМІ України радше окреслювалась геополітичними реаліями (УНР, ЗУНР, УРСР, діаспора, Україна).

Головні вектори ідеологічної резистенції у пресі найчастіше спостерігались у площинах лібералізм — демократія — комунізм. Преса УРСР мала чітко окреслене інформаційно-пропагандистське поле, що не передбачало внутрішню ідеологічну еклектичність, а лише її зовнішню екстровертність. Ніяка поліфонічність в ідейній площині не допускалась; всілякі вільнодумські модифікації (націонал-комунізм, шумськізм тощо) зазнавали методичного ostracism з боку ідеологічного монополіста. Преса УНР, ЗУНРу, діаспори здебільшого націоцентрична, полемізувала між собою радше у локальних і тактичних площинах. Але всі вияви цього багатоголосся головно окреслювались певними націоцентричними ідеологічними доктринами, які найчастіше репрезентувались публіцистами-ідеологами, теоретиками націоналізму чи консерватизму. Наприклад, апологети т.зв. демократичного націоналізму започаткованого М. Міхновським (за визнач. проф. М. Сосновського, Й. Потічного), прихильники волевого інтегрального націоналізму Д. Донцова, націократичного — М. Сціборського чи О. Бочковського, націонал-демократичного С. Рудницького, монархічно-консервативного В. Липинського і С. Томашівського, ліберального — М. Драгоманова і Б. Кістяківського. Всі ці ідеологічні уподобання трансформувались у відповідні ремінісценції з боку преси, незалежної України кінця 90-х—початку III тисячоліття.

Структуризація ідейно-ідеологічна у ЗМІ, пресі зокрема, схематизується першочергово у проекції на політичні партії чи організації, що витворюють певний спектр на політичному тлі нашої держави. Щодо адаптації чи толерації ідеології на державному рівні, то вихідною, формотворчою є

конституційна засада, що жодна з ідеологій не може визнаватись обов'язковою. Однак фактичною ідеологічною домінантою виступає ліберально-демократична доктрина, що і визнається оптимальною для перспективи держави. Принаймні так виглядає декларативна констатація, яку постійно засвідчують більшість ЗМІ, преса зокрема. Абсолютизація прав, свобод і пріоритетів т. зв. «вільного світу» екстраполювалась у певні ідеологеми з відтінком абсолютного хрестоматійного блага та істини, що не потребують доведень. Це є предметом постійної апологетики преси і медій загалом. А будь-які спроби аналізу підвалин доктрини нарікаються печерним націоналізмом чи спробою «лівого» реваншизму. Це псевдонаука, її профанативне віддзеркалення, елементарна софістика. Впродовж усіх років Української державності урядові речники устами ЗМІ демонстрували цілу гаму рефлексій щодо ідеології: від її категоричного заперечення — на початку 90-х, до толерування середини 90-х і декларації необхідності ідеології для державобудівництва у наші дні. Київське радіо запровадило навіть постійну рубрику «Ідеологія для України». Подібні рубрики мають і газети національно-демократичного спрямування, зокрема, «День» чи «Дзеркало тижня», не кажучи про націоналістично налаштовану пресу на кшталт «Шляху перемоги», «Українського слова» чи «Державності».

Спробуємо схематично окреслити візії, які характеризують роль і місце ідеології у суспільному поступі, розвитку ЗМІ зокрема як однієї з ідентифікаційних характеристик суспільства. **Можна стверджувати наявність таких методичних підходів:**

- а) абсолютизація ролі і місця ідеологічних доктрин;
- б) толерація ідеологій;
- в) заперечення будь-яких ідеологій;
- г) конвергенція ідеологій: (лібералізм — націоналізм; соціалізм — демократизм);
- д) нівеляція ідеологій із домінантою наукового позитивізму в науці, прагматизму і вульгарного матеріалізму в життєвих реаліях;

є) тактично-позиційно-кон'юнктурна дифузія.

Прикладом може слугувати маніфестаційне ситуативне об'єднання партій у блоки «За правду», «Україна без Кучми» чи Форум національного порятунку. Це екстраполювалось у певну співзвучність преси різного політико-ідеологічного спрямування: газети «Товариш», «Свобода» (пол. лівиця) і «Версії», «Грані», «Вечірній Київ», «Сільські вісті», «Поступ» (центристи), «Незборима нація», «РУХ», преса УНА, ДСУ (правиця). Антиолігархічні тенденції у цих різнохарактерних друкованих ЗМІ засвідчили унікальне явище — ймовірності консолідації задля нейтралізації головного, на їхню думку, зла (цинічного прагматизму). Цей феномен ще стане предметом глибокого дослідження, бо засвідчує, що не існує якогось універсального ідеологемного абсолюту, а пріоритетною стає ідея збереження державності у межах міжнародних і конституційних норм. Меншою мірою це явище притаманне радіоелектронним ЗМІ, більшість із яких монополізовано, і вони виступають складовими т.зв. медіа — фінансових холдингів.

З іншого боку, ліберальна преса, яка за свідченням дослідників (соц. служба Бі-Бі-Сі) є домінуючою (60–80%), витворила найгіршу з усіх ідеологій — утилітарно-матеріалістичну. Для когось вона означає елементарне фізіологічне виживання, для іншого — безперервний процес збагачення, споживання за мірками високорозвинутих суспільств (США чи Західна Європа). Руйнівна сила лібералізму вже давно досліджена як політичною правицею, так і лівицею. Письменник-філософ М. Достоевський говорив, що Росію (читай Україну. — В. Л.) згублять не комуністи, анархісти, а саме ліберали. Власне нехристиянська основа лібералізму з культом мамони опосередкувала найбільші тоталітарії людства (більшовизм Росії, нацизм Німеччини, фашизм Італії, маоїзм Китаю, марксизм Пол Пота й Ієнг Сарі Камбоджі тощо). Як свідчить історія, власне адепти і апологети ліберальної доктрини — банкіри фінансували всі «революційні» зміни у світі, разом із нацизмом у Німеччині. Про це пише головню «права» періодика.

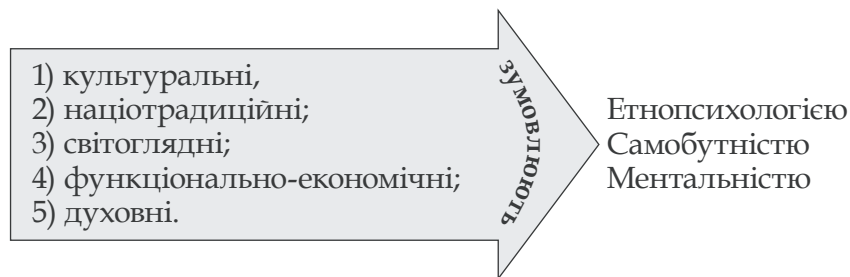
Однак чимало можна почерпнути і у націонал-демократичній пресі: «Вечірній Київ», «Літературна Україна», «День» тощо.

Цікаво простежити ще один логічний ланцюг умовиводів. Спробуємо віртуально довести теорему. Дано: ліберально-демократичну модель як універсальну машину для державо-будівництва. Вона передбачає, на відміну від тоталітарної з її монополією на єдиновірну ідеологічну доктрину, політично-ідейне багатоголосся, що «інплементується» у сотню і більше партій та громадських організацій. Завдання: довести, що політичний «лебідь, рак і щука» (понад 120 партій) не лише не дотягнуть воза державності, але й не розтрощать його до щенту. Запитання риторичне. Звідси логічне сакраментальне і вічне: кому вигідно таке розшарування суспільства? Кому до душі подібний стан речей, коли у «мутній воді добре рибка ловиться». А тому і безлад в економіці, культурі, політиці. Чомусь цю проблему обминає не лише ліберальна преса на кшталт «Демократичної України» чи «Київських відомостей» з «Фактами» на додачу, але й такі націоналістичні видання, як «Шлях перемоги» чи «Українське слово», які через друковані ЗМІ засвідчують сьогодні факт колишнього розколу в ідеології, теорії і практиці ОУН на бандерівців і мельниківців. Годі прагнути консолідації у межах соборних українських земель, коли загартоване ідейно і політично структуроване середовище націоналістів є своєрідним двуликим Янусом.

Інша проблема — національний зріз ідеологій, їх етнопсихологічна репрезентативність. Про це асолютно не йдеться у сучасній пресі (хіба що за винятком деяких публікацій у «ЗВУ» за час редакторства Б. Вовка) чи у деяких виступах «Вечірнього Києва» В. Карпенка, або ж у «Незборимій нації», яку заснував колись І. Кандиба) і де-інде праворадикальні друковані ЗМІ — СНПУ, ДСУ, УНА-УНСО). Щодо гносеологічних та етно-психологічних коренів ідеологій, то ймовірною є велика варіативність у спробах їх систематизації. Особливо це помітно на методологічних засадах різних типів преси. Ця сфера пошуків має не те, щоб табу, а радше є «вогнебезпечною» навіть для т. зв. перехідних демократичних суспільств,

а першочергово для вільного світу. Бо будь-які націологічні дослідження, пошуки вихідних етнопсихологічних засад більшості ідеологій натикаються на ймовірність ярликів від тієї ж «вільної преси», а то й міжнародних правозахисних і подібних до них організацій (Фрідом хауз, Емнесті інтернешнл) на кшталт «печерні націоналісти», ксенофоби-шовіністи чи просто антисеміти тощо. Однак явище існує, то чи варто застосовувати «ефект страуса». На тлі цих роздумів можна схематизувати емоційно-діалектичну вервечку у площині **нація — ідеологія — преса**, де ідеологія є своєрідною цементуючою ланкою, системно-ідейною детермінантою друкованих ЗМІ.

Преса ж має особливості та специфіку:

Все розмаїття друкованих ЗМІ представлено через:

- зовнішній вигляд (макет) газети;
- зміст і форму публікацій;
- політизацію чи аполітичність видань;
- інтровертність чи екстровертність;
- духовну чи бездуховну насиченість.

Інституція ЗМІ є під сучасну пору комунікативною ланкою у розвитку ідеологічних доктрин, які можна диференціювати, відштовхуючись від того, що Шевченко називав «І живим, і мертвим, і ненародженим», тобто від її — національної ідеї — самоідентифікації, місії нації у світі. Отже,

домінуючим буде схемоподіл на ідеології в політологічно-політичній площині:

- визволення (курдів, басків, тамільців, ірландців, валонців);
- поневолення (більшість імперій Старого Світу);
- месіанства (римлян, євреїв, нацистів, росіян);
- державобудівництва (українців, СНД тощо).

Цей доволі умовний поділ приблизно накладається на відповідне ідеологічне заангажування преси. Однак тут постає одвічне запитання: у чийх вона руках і яка власне ідейно-політично-економічна ситуація у країні. Ідеологічний спектр у тоталітарних чи авторитарних країнах звернений до двох основних «кольорів» — офіціоз і опозиція (підпільна). У демократичних країнах ідеологічний детермінізм періодики чи ЗМІ здебільшого відкрито або завуальовано регулюється чи олігархами, чи фінансовими організаціями, або ж волюнтаризмом місцевого адміністративного апарату, який використовує цілком «демократичні» елементи впливу: КРУ, суди, податкові інспекції, силові структури тощо. Така якісна характеристика перехідних суспільств, така двоякість у функціонуванні ідеологічно заангажованих газет і журналів. На тлі політичного процесу можна проілюструвати ще одну диференціативність:

- газети і журнали, що сповідують чітку ідеологію (націоналізм, соціалізм, капіталізм тощо);
- синтетичні ідеології (соціал-демократію, націонал-демократію, соціал-націоналізм, націонал-комунізм);
- латентні ідеології (аполітичні, спеціальні, проблемно-фахові).

До останньої номінації, наприклад, належать «Бульвар», бізнес-видання, розважальні, спортивні тощо.

Поза декларовану аполітичність у них виокремлюємо більшість атрибутів ліберальної доктрини (під машкарою «свободи преси» — аморальність, бездуховність, збоченство, демонізм, цінності вільного світу (бізнес, спорт тощо). Отже, ліберально-демократичні (особливо космополітичні «Сегод-

ня», «Факты», «Київські відомості», «Київський телеграф» та інші) у своїй масі опосередковано дезорганізують і дезорієнтують суспільство; під машкарою культивування свободи селекціонують весь духовний непотріб і нищість (транссексуальність, бісексуалізм, гомосексуалізм, садомазохізм, декаданс у мистецтві). Опосередковано популяризуються псевдорелігії, темні культи, обряди. «Газети і журнали, телебачення, радіо і кіно породили свого роду інформаційну наркоманію... Багато злоби, багато крові, страшна агресивність, дика жорстокість, архаїчний вандалізм і канібалізм. Все підлягає критиці, ідеали впали...»¹², — стверджує академік Тодор Дичев. Десять років пострадянського державного самостійництва України поза деякі політичні успіхи за допомогою ЗМІ і преси зокрема, за твердженням вченого, повністю викреслені із свідомості людини об'єднавче начало — як основу міцної держави. «Демократичне телебачення і демократична преса перетворилися у зброю вбивства духовної свідомості людей, — читаємо у документах міжнародного об'єднання «Словянское возрождение»¹³, автори якого активно друкуються у правій російській періодиці — «Нашем современнике», «Молодой гвардии», «Доне», «Кубани», «Завтра» тощо. Російські публіцисти т. зв. «писателі-почвенники» давно б'ють на сполох щодо духовно-ідейної патології, яку несуть християнським цивілізаціям ліберально-демократичні ЗМІ, («диявольський витвір» — вислів Отто фон Бісмарка). В Україні подібних «рефлексій» не помічаємо, хіба що в деяких виданнях правого ідеологічного спектра, у середовищі публіцистики і почасти науковців. На цьому тлі виділяються публікації авторів правої преси Олеса Янчука (м. Одеса), Олеса Бабія (м. Рівне), Романа Коваля, Миколи Муратова, Віталія Шевченка (м. Київ), Олександра Коваленка, Андрія Шкіля. Вагомим видається внесок науковців, які досліджували внутрішні пружини лібералізму.

¹² Дичев Т. Легализированный сатанизм и информационная патология // Завтра. — 2000. — № 49.

¹³ Война по законам подлости. Минск. ЗАО: Православная инициатива. — 2008. — С. 266.

На цьому тлі помітні праці Ярослава Дашкевича, Йосипа Лося, Валентина Мороза, Степана Вовканича. Необхідно констатувати, що повноцінна полеміка в ідейно-ідеологічній площині: лібералізм — націоналізм було започатковано журналістами і публіцистами власне «правих» періодичний видань зокрема у журналі «Напрямы» № 7 за 1991 р.¹⁴. Науковці вперше лише дотично окреслили проблему публічно у 1993 році на Міжнародній конференції «Засоби масової інформації і утвердження державного суверенітету України». Відтак наукові публікації періодично з'являються або в товстих періодичних виданнях або ж спеціалізованих наукових збірниках.

У період неоднозначних трансформацій, коли більшість ЗМІ стають залежними від «грошових мішків», поза їх декларативну незалежність, ними ж і витворюється надумана модель ідеологічного протистояння: лібералізм — соціал-комунізм чи комунізм — націоналізм. **Ліберально-націоналістичне протистояння** теж залишається поза належною увагою науковців. Прагматики-позитивісти, а простіше кажучи, цинічні політики — матеріалісти не сприймають серйозно жодних ідеологій, бо з кон'юктурних міркувань репрезентанти цих ідеологій у парламенті, наприклад, абсолютно здатні до мімікрії і конформізму. Комуністи пид час голосуванні поступають як і ліберали, що при владі (голосування за відставку силових міністрів у січні 2001 року). Газета «Комуніст» абсолютно толерує «ліберальне» керівництво України, у той же час «Сільські вісті» і «Товариш» налаштовані абсолютно негативно. Так помічаємо актуалізацію переваги домінування матеріально-економічного чинника над всілякими ідеологічними доктринами, у які вірять лише політично необізнані люди, або романтики-ідеалісти старшої вікової категорії.

Отже, ліва ідеологія є своєрідним віртуальним жупелом, яким влада лякає соціально-обездолений і морально-духовно деформований електорат, що й гадки не має про політичну закулісу, яка й формує реальний стан речей у суспільстві.

¹⁴ Ярчук О. Націоналізм і демократія: два погляди на самостійність // Напрямы. — 1991. — № 7. — С. 17–19.

Складається враження, що влада зацікавлена в існуванні псевдоопозиції та її медійне представництво у вигляді газети «Комуніст» та «іже з нею».

Теоретичне протистояння ідеологій вимальовується у площинах:

- націоналізм — лібералізм;
- патріотизм — космополітизм;
- націонал-демократія — соціал-демократія;
- консерватизм — неопозитивізм.

Засадничо це проектується у концепції «Україна для українців», «Україна понад усе», «Україна тільки для українців». Здебільшого ці гасла є викристалізованими ідеологемами, якими найчастіше можна окреслити зміст сучасних газет і журналів в Україні кінця XX — початку XXI ст. При цьому помічаємо значну суперечливість:

- зростає кількість партій і відповідно газет;
- триває процес нівеляції ідеологій;
- ідеології зазнають метаморфозних змін, мімікрії.

Аналіз медіа-простору на сучасному етапі засвідчує абсолютну релятивність і внутрішню суперечливість ліберальної доктрини. Особливо це помітно у царині т.зв. прав і свобод, вільної преси та свободи слова зокрема. З огляду на декларативне покликання преси бути гуманістичним опозиціонером-конструктивістом щодо влади, при цьому неупереджено інформувати читача, можемо зробити такі висновки. Преса на СНД-івському просторі і в Україні зокрема є:

- ідейно-політично заангажованою;
- матеріально й економічно залежною;
- пропагандистсько-агітаційно переобтяженою;
- морально-етично незбалансованою;
- духовно-ідейно дезорієнтованою.

Водночас це радше тенденція ситуативного характеру, а не довготривала закономірність, що притаманна всім пресовим виданням. Ідеологія виступає максимально декларативним засобом-маніпулятором масової свідомості чи підсвідомості нації (електорату), резистентність видається

бутафорною і надуманою, завдяки таким же ЗМІ і дрейфує від національного моноліту до космополітичної атомізації у вигляді поодиноких розрізнених суб'єктів політичного процесу, дезорієнтованих ідеологічно, партійно, організаційно, ідейно. Подібна багатовекторність і політична какофонічність суспільства максимально вигідна т.зв. прагматикам, не переобтяженим поняттями із лексики ідеалістів: нація, соборність, державність, духовність, моральність. Матеріальне мірило є визначальним для більшості учасників політичного процесу, ба навіть поступу ЗМІ і преси зокрема. Науковий позитивізм, меркантильний прагматизм — ось реальні ідеологічні домінанти абсолютної більшості друкованих ЗМІ сучасної України і світової преси загалом. На цьому тлі ідейно-духовна перспектива медіа-діяльності видається черговим «занепадом Європи» і модерного світу з його псевдоідеалами та релятивними цінностями.

Запитання до теми

1. Ідеологічний імператив у державотворенні, національній просператії.
2. Преса: головні вектори ідеологічної резистентності.
3. Ідейно-ідеологічна структуризація ЗМІ, преси зокрема.
4. Онтологія і методологія ідеологічних доктрин у періодиці.
5. Національна ідентифікативність, світоглядна репрезентативність українських ЗМІ, їхня стратегія.
6. Ліберально-націоналістичне, національно-«ліве» ідеологічне протистояння у ЗМІ України.
7. Ідеологічно-світоглядні інформаційні війни в Україні.

3.4. Націологічний зріз: медійний дискурс

Дуалізм у діагностуванні стану нашого суспільства, його якісних параметрів можна простежувати вже у самій методології його аналізу. Полярність тут варто шукати у емоційно-психологічній площині: оптиміст — песиміст. Пересічний громадянин України на рівні масової свідомості воліє бачити радше негативні тенденції. Інша частина соціуму, що адаптувалась у суспільній моделі «купи-продай», позбавлена мінорної суспільної поліфонії.

Аналогічні картини, немов у задзеркаллі, спостерігаємо у ЗМІ, друкованій періодиці зокрема. Однак чималий відсоток газет і журналів, поза увагою на їх ідеологічні уподобання, схилиються до тези про суцільну амбівалентність політичного, економічного процесів, поступу загалом. Для прикладу, преса водночас ілюструє, аналізує перманентний економічний експеримент і тотальну ескалацію зубожіння населення, його катастрофічний демографічний стан; у культурі — викрутаси митців-снобів і жалюгідний стан у літературі з нівеляцією і нігілізацією жанру; у політиці — масове заробітчанство на популізмі і конвергенцію понять «політика-економіка». У націологічній царині — абсолютну девальвацію національних і духовних цінностей, ламання традиції і здорового консерватизму, на чому тримаються християнські цивілізації. Чимало доклала зусиль до цього т.зв. ліберальна періодика космополітичної орієнтації на кшталт «Київських відомостей», «Фактов», «Сьогодні», «Столичных новостей» тощо. Неабияку двоякість маємо у самій царині ЗМІ. Її досі чітко не окреслено координати, параметри, прерогативи інформаційного простору, поля. Преса дрейфує у бік аморального прагматизму й заробітчанства; електронні — монополізовані «олігархами». Статті на замовлення, плагіат, ескалація негативізму і похабщини, демонізація ідолів — стало нормою у сучасній пресі, де гроші — вінець

всесвіту. Вульгарний і бездуховний матеріалізм став внутрішньою пружиною динаміки сучасних ЗМІ, які останнім часом помітно структурувались, ідейно самовизначились, політично — диференціювались. Дифузія ЗМІ і політики вимальовують сьогодні такий умовний схемоподіл газет і журналів в Україні:

- а) за мовною ознакою;
- б) за ідейно-ідеологічними орієнтаціями;
- в) за партійною приналежністю;
- г) за формою власності;
- д) за ставленням до державності;
- е) за відкритою чи прихованою національною орієнтацією, геополітичними пріоритетами.

Але головний, визначальний чинник — національний, який детермінує власне цю, а не іншу, модель діяльності газети, що екстраполюється не так у формах подачі, а радше у змістовому позитивному чи негативному навантаженні з огляду на одвічну шкалу цінностей українців-християн.

У масовій свідомості вже виробилась певна націоідентифікаційна стереотипізація видань, наприклад, «Літературна Україна», «Вечірній Київ», «Українське слово», «Шлях перемоги», «День» у цьому аспекті виступають як українські націоцентричні видання, а перелічені вище, т.зв. ліберальні, з додачею «Зеркала недели», «Бульвара», «України молодой» тощо — виглядають викінчено космополітичними і латентно антиукраїнськими. Не секрет, що є низка професій і форм суспільної діяльності (у т. ч. ЗМІ), де найчілніші місця посідають відкрито, або завуальовано, громадяни єврейської національності. Запитаймо на вулиці, хто контролює бізнес, банки і ЗМІ, — відповідь буде однозначною... Абстрагуємось від загальнодержавного рівня періодици і перейдемо на периферійний, регіональний. Хіба не величають обивателі (та й науковці) газети «За вільну Україну», «Соціал-націоналіст», «Нація і держава», «Голос нації», «Нескорена нація» — одні націоналістичними, інші — проукраїнськими виданнями? Деякі інші: «Галицькі контракти», «Тиждень» (колись) та й

«Високий Замок» є фінансово і духовно прив'язаними до однієї з національних меншин. З цього приводу у 1998–1999 рр. мала місце публічна довготривала полеміка між «ЗВУ» і «ВЗ». Інші ж видання на кшталт «Молодої Галичини», «Експресу», «Суботньої пошти» імітують прагматиків з галицьким колоритом, кермуються кон'юктурою. Осібно на цьому тлі виглядає «Поступ», що найбільше зберігає моральний статус і етику.

Псевдоринок витворив псевдоцінності у ЗМІ, оголив деякі риси національного характеру. Вічними цінностями стало не вигідно займатися через багаторічне розтління з боку космополітичних медій, що національно і духовно атрофували наш збірний національний імунітет і прищепили квазіцінності у вигляді позанаціональної урбаністики, низькоякісної російськомовної поп-культури, «блатної» психології. Медійний зріз міжнаціональних взаємин в Україні опинився на задвірках, буцімто і не існує проблеми. Хоча маємо низку прикладів доволі гарячого полемічного протистояння не лише у російському, польському але й у єврейському скеруванні. Цю проблему активно «не помічають» науковці, дослідники, «діяльність» яких детермінована декларативно-ліберальною псевдомораллю. Слушно ще у 50-х рр. підмітив Ярослав Стецько, повертаючись до взаємин українців і євреїв: «Справа, яку порушуємо, актуальна не від сьогодні, проте ж у нашій пресі замало присвячено їй уваги»¹⁵. У науці не повинно бути «білих плям», бо, як зауважив Євген Сверстюк у діалозі з Семеном Глузманом, коли різні соціальні чи національні групи не мають між собою контактів, інформацію змінюють чутки¹⁶. У багатьох ліберальних виданнях подибуємо не лише іронію і сарказм, але й відверту зневагу до українських цінностей. «Фактам» дуже вже не подобаються слова гімну України, «Київські відомості» поливають брудом

¹⁵ Стецько Я. Національне та інтернаціональне єврейство // Воля і Батьківщина. — 1991. — Ч. 1. — С. 4.

¹⁶ Див.: Сверстюк Є. Семен Глузман. Нас ріднила і ріднить правда // Україна. — 1990. — Ч. 6. — С. 5.

Шевченка, Лесю Українку, козацтво тощо. Скільки галасу було навколо Харківського дитячого видання «Просвіти», газети «Джерельце», яка має мініатюрний наклад і жодного впливу на широку аудиторію. Скільки фарби пішло на «очорнення» депутата Кендзьора, який посмів заступитися за українські ідеали від бруталності депутата Бродського! Газети «правої орієнтації» не виходять з «оптичних прицілів» «ліберальних» авторів. «Вечірній Київ», «За вільну Україну», «Нескорена нація», «Клич нації», «Ідеаліст» і т. ін. виступають у їх розумінні заядлими ксенофобними, антисемітськими виданнями. Це засвідчує, наприклад, огляд Вахтанга Кіпіані «Павутиння екстремістських видань» у «Київських відомостях» від 1 грудня 1999 р. Тут, як і в «Фактах», можна знайти стільки нелюбові і зневаги до народу-гречкосія, що складається враження, що Україна має бути для всіх, тільки не для автохтонів. «За вільну Україну» іронічно пропонує гасло для космополітів: «Україна без українців» як оптимальну модель на перспективу. Як актуально звучить сьогодні Франко, який з болем констатував ще у 1897 р.: «Невже ж ми одні не тільки нещасні, але й жебраки між народами»¹⁷. Поза сумнівом, що певним чином винуватцями доволі невідрадної долі українства як автохтонної і титульної суспільної одиниці є самі українці з доволі неоднозначною наявністю внутрішніх якостей і специфічною самотутністю. Менталітетний «негатив» нашого народу дослідили десятки наших вчених і чільних постатей (П. Куліш, М. Костомаров, Т. Шевченко, І. Франко, В. Янів, М. Шлемкевич, Д. Донцов, Я. Стецько). Надмірна наша лагідність, довірливість, романтичність і щирість ставала «троянським конем» для національної долі. Однак зовнішня духовна і фізична інвазія та співжиття з іншими народами наклали свій відбиток. А нездатність активно і адекватно протистояти чужим впливам помітна і у нашій періодиці національної орієнтації за винятком декількох видань («ЗВУ», «Вечірній Київ», націоналістичних газет). Отож, дивний національно-

¹⁷ Франко І. Молода Україна. — Львів, 1910. — С. 141.

суспільний субстракт під умовною назвою «українство» на зламі тисячоліть вкотре задумується над сучасними мондіалістичними мальтузіанськими викрутасами, що латентно «проштовхуються» безпринципними ЗМІ ліберальної орієнтації і їх «закуліссям». То чому ж одну з найгостинніших націй світу прагнуть виставити запеклими ксенофобами і позбавити права мати «свою правду у своїй хаті»?!

«Українці — націоналісти й антисеміти», — так, буцімто, думають пересічні американці, — стверджує устами професора Н. Черниш газета «Поступ» від 22 грудня 1999 р. Нещодавно NBC «смакувало» провокативним матеріалом про факельні походи «правих» в Україні. «Файнешнл таймс» шукає «плями» у діяльності колишнього голови НБУ В. Ющенка, який має певні успіхи не лише у соціально-економічній, але й націокультурній ділянках на посту глави уряду. «Процеси» Дем'янюка в Ізраїлі та Щербатюка в Україні мали не менше звучання, як «Буря в пустелі» чи війна на Балканах. Космополітична преса, яка у своїй основі позбавлена християнських чеснот, немало попрацювала для витворення «кривих дзеркал» і стійких сугестивних стереотипів. Воістину правильно прорік батько екзистенціалізму С. К'єркегор, що з часів винаходу друкарського преса диявол поселився у друкарській фарбі і в результаті цього в сучасному світі, де суспільна думка створюється пресою, неможливо проповідувати християнство¹⁸. Нечисленні винятки видань, які воліють не мати жодних «табу» окрім тих, що зазначені у Законі, зазнають неабиякого тиску, у кращому випадку матеріальної, рекламної обструкції. Українцям-журналістам, як Павлові Чемерисові, Богданові Чепуркові чи діаспорному Володимирі Паїку, не рекомендують шукати коренів своєї прадавності у часах аріїв, скотів, шумерів, скіфів тощо, бо це викликає «гомеричний сміх» у ЗМІ, які бачать Україну, як «хліб і кусень сала». Далі каменем спотикання, як у суперечці XIX ст. «Основи» і «Сіону», стають терміни: «євреї», «жид». Спроба ж досліджувати

¹⁸ Цит. за: Климів Г. Протоколи советских мудрецов. — Одесса, 1995. — С. 247.

етимологію і гносеологію цих слів безапеляційно нарікається антисемітизмом і з гнівом критикується не лише у газетах, журналах, але й у телепередачі «Яхад». Росіян, які завжди грішили т. зв. антисемітизмом (десятки «правих» організацій: «Пам'ять», «Христово воинство»; преса — «Наш современник», «Молодая гвардия», «Дон», «Кубань», «День» («Завтра»)) майже не рухають, хіба що поодинокі публікації у «Комсомолці», «Огоньку» чи виданнях літературної групи «Апрель», що протистоїть «писателям-почвенникам». Цікаво, що щодо терміну «антисемітизм», то за свідченням таких знаних учених, як Т. Адорно, Х. Чемберлен, Д. Донцов, Ч. Ломброзо, М. Шестопал, Г. Климов чи І. Шафаревич, він є штучним і абсурдним, бо іудеї, як і левіти, були лише віткою семітських племен, до яких належить чимало арабських народів. Адже не існує семітизм, а є, приміром, сіонізм. Дошукуватись до подібних істин вважається ознакою печерного ксенофобства і банальної малокультурності. У цьому постійно і звинувачують ту пресу, що робить якісь малі потуги дошукатись істини. Будь-який вияв національного самоусвідомлення міжнародними інституціями трактується (ЗМІ також) як дикий націоналізм. Досить згадати бодай перемогу правих сил у Австрії у 1999 р. на виборах до парламенту чи їхній успіх на виборах муніципального рівня у Франції, Італії, Німеччині. Що ж до самого антисемітизму, терміну, яким жонглюють ЗМІ, то за свідченням одного із засновників сіонізму, близького приятеля Івана Франка, Теодора Герцля, євреї самі видумали цей термін як «доволі вигідний і корисний»¹⁹. Це визнавав і Бен-Гуріон.

Історичні розвідки, які так полубляють цитувати націоцентричні видання України і Росії, засвідчують такі маловідомі факти, що найбільшими юдофобами були самі ж євреї або люди з домішкою єврейської крові. Наприклад, головний інквізитор Томас Торквемада, Карл Маркс, Ріхард Вагнер, Отто фон Бісмарк, лорд Біконсфілд (Дізраелі), нацисти Гесс, Гімлер, Геббельс, Айхман, Гейдріх, Розенберг; «росіяни» — Азеф, Ле-

¹⁹ Цит. за: Климів Г. Протоколи советских мудрецов. — Одесса, 1995. — С. 1.

нін і більшовицька гвардія, Ягода, Сталін, Берія, Каганович і навіть відомий американський редактор газети «Здоровий глузд» Бенджамен Фрідман, не кажучи про біблійного пророка Єремію, цитати якого про свій народ знайти доволі просто, почитавши Біблію. Газети і журнали політичної «правди» активно друкують чи передрукують із російських видань (ті мають більший простір і свободу) праці таких чільних постатей світової думки, як Дуглас Рід, Генрі Форд, Бенджамен Дізраелі, Микола Лесков чи Матвій Шестопап, праця якого «Євреї в Україні» мала неабиякий суспільний резонанс. Її довший час друкувала «За вільну Україну», чим нажила чимало ворогів серед «вільних ЗМІ». Власне, за публікацію «делікатних» тем деяким виданням довелося зайвий раз стикатися не лише з податківцями, а й судовими інстанціями. Згадаймо бодай «Вечірній Київ», харківське «Джерельце», «За вільну Україну», «Нескорену націю». Газета «Ідеаліст» випадає з цього переліку, бо не аналізує явища, а радше займається провокативною діяльністю, порушуючи не лише заповіді Христові, але й Закон, компрометує національну ідею загалом і проукраїнську чесну пресу зокрема.

Цікавий факт, що в умовах такої антисемітської царсько-го режиму в Україні було далекі більше офіційних єврейських видань, як ось: «Рассвет», «Гамеліц», «Гакармель», «Гацефіра», «Кол-Месавер», «День», «Заря» тощо. Сьогодні це здебільшого такі видання з латентною суттю, як «Київські відомості», «Факти», «Бульвар» тощо. Та й необхідності декларувати свою національну приналежність нема, бо, за свідченням Наума Кагарлицького та Віктора Гольдберга, у «Вечірньому Києві» від 29 травня 1999 р. «никто не притесняет евреев и в средствах массовой информации. Разве не нашим людям принадлежат основные каналы телевидения и многие газеты». Про це ж правдиво говорить і публіцист-єврей Едуард Ходос (м.Харків), нагадуючи про УТ-1, ТРК «Ера», «Інтер», «1+1», «Промінь», «Нове радіо», «Наше радіо», «Гала-радіо» і сотні газет.

СРСР важко запідозрити у державному антисемітизмі (державу заснували 98% євреїв — членів РСДРП(б)). Однак її

науковий офіціоз БСЭ відверто писала про непропорційне представництво єврейської інтелігенції у вільних професіях, зокрема в журналістиці²⁰. Матвій Шестопап доводить, що редакторами газет і журналів у першій половині ХХ ст. були лише євреї. Працю відомого історика, публіциста М. Шестопапа «Євреї на Україні» професор Київського університету Василь Яременко ставить в один ряд з фундаментальними дослідженнями С. Кленовича «Роксоланія», В. Пікуля «У последней черты», Дугласа Ріда «Суперечка про Сіон». Сьогодні оцінки міжнаціональних українсько-єврейських взаємин трактуються з полярно-протилежних позицій, — пише вчений зі столиці, — ми бачимо, як посилюється антиукраїнська ідеологічна кампанія у різних засобах інформації. Хоча, зауважимо, у нас немає нацистських організацій (у Росії понад 50) і журналів на кшталт «Дону», «Кубани», «Нашего современника» тощо і письменників-юдофобів Распутіна, Белова, Проскуріна, Астаф'єва, Дудіна, Шафаревича, які дружно атакують єврейсько-космополітичну групу письменників «Апрель». Нема у нас газет «Пульс Тушино», «Наш порядок», «Железный марш» зі стилізованою символікою ІІ Райху. Зате у нас були відверто антиукраїнські «Маски», «Мамаду», «СВ-шоу», «Золотой гусь», «Как стать звездой», де якийсь Ігор Сивохо поза абсолютну обструкцію всього українського (пісні) іронізує на всю Україну: «Колір українського прапора — біло-чорний: біле сало і чорна заздрість». Уявімо подібний пасаж на польському чи французькому ТБ! Так каже неукраїнець Сивохо. То де ж наш антисемітизм? Над цим міркували колись, і глибоко, М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, І. Франко, Я. Стецько, Д. Донцов та багато інших світочів. Як діагностував би сучасний стан проблеми засновник сіонізму Теодор Герцль, редактор віденської «Нойе фрайе пресе»? Власне, під впливом його праці «Єврейська держава» екстраполював проблему на українське тло наш геніальний Каменярь у своєму «Мойсеєві». Були ж поза деяки-

²⁰ Див.: БСЭ. — Т. 24. — С. 39.

ми соціально-історичними непорозуміннями в часи Хмельниччини, Коліївщини і світлі сторінки у наших взаєминах (ЗУНР, УНР). Євреї були в уряді УНР, а газети «Унзере лебен», «Гайнт», «Нойє цайт» підтримали Українську Державу. Підтримали і світочі єврейства — політики, публіцисти Соломон Гольдерман, Володимир (Зеев) Жаботинський. Лікарі-євреї були в УПА. Митрополит Шептицький писав Гімлеру, протестуючи проти нищення євреїв, сама УГКЦ рятувала дітей Сіона. Про це чомусь мовчить наша «вільна» преса. Мойсей Фішбейн пише лірику лише українською.

Що ж впливає на змістове навантаження друкованих ЗМІ, їх конструктивізм чи деструктивізм, на ескалацію негативізму чи позитивізму. Про пресу також можна говорити як про елемент національного організму, а тому його функціональними складниками є:

- а) набір ментальнісних рис і національна самобутність;
- б) релігійна чи атеїстична першооснова, традиційно-етичні пріоритети;
- в) домінуючий вид економічної діяльності;
- г) роль-місія нації у поступі людства.

У контексті цього переліку спробуємо заглянути в історію. Батько української націології М. Драгоманов, аналізуючи співжиття українців та іудеїв писав, що євреї це «и сословие, и нация, и вероисповедное общество»²¹. Ф. Енгельс вважав українців, як і більшість слов'ян, «переважно землеробською нацією»²². Навіть В. Ленін говорив про нації торгові і мужицькі: одні виробляють матеріальні блага, інші збирають капітал. Щодо ЗМІ, преси зокрема, то за свідченням американського дослідника Б. Фрідмана, 89–90% капіталу і 80% преси перебувають у людей, які не дуже полюбили працю фізичну. Деякі «праві» газети практикують друкування анекдотів про євреїв-гірників, євреїв-металургів... Українці ж із часів мізинської культури і Трипілля — одвічно хліборобська нація.

²¹ Драгоманов М. П. Евреи и поляки в Юго-Западном крае // Вестник Европы. — 1875. — Т. 4. — С. 139.

²² Маркс К. і Енгельс Ф. Твори. — Т. 8. — С. 50.

Як свідчить історія, головна проблема непорозумінь євреїв з народами, соціальна, а не національна, як це прагнуть «подавати» «Факты» чи «Київські відомості». Проникливу і слушну думку висловив Матвій Шестопа́л у вже згаданій праці: «Те, що декому хочеться назвати антисемітизмом, насправді ним не є. Це заперечення не людини в євреї, а «єврейства» (крутіства.— В. Л.) в людині»²³. Це міркування знаходимо і у самих євреїв, що не торгують правдою: публіцисти Едуард Тополь, Едуард Ходос, Лев Овштейн, поет Мойсей Фішбейн, Мартен Феллер — автор «Спогадів єврея...».

Другою важливою причиною (світоглядною), що відбивається на якості і суті преси є релігія. Б. Дізраелі, Х. Чемберлен, В. Дарре, Д. Рунес, Д. Донцов, М. Шестопа́л довели, що іудаїзм навчає євреїв зневаги і обману щодо інших націй. Містика, окультизм, демонізм «Талмуду» і «Кабали» — це доведені історичні факти. Ще більш небезпечним є опосередковане культивування неатеїзму чи демонізму. Так, поміж інших популяризується сатанізм, окультизм, чорна магія, сектантство «Фактами», «Київськими відомостями» і їм подібними. Деякі «потаємні пружини» космополітичної преси пробують досліджувати у своїх публікаціях П. Чемерис, Б. Вовк, Р. Коваль, М. Стасюк, І. Кандиба, А. Щербатюк, В. Суковенко, В. Карпенко. Права періодика намагається аналізувати деякі неприємні сторони єврейської сутності і за це отримує «на горіхи» як від державних інституцій (податкова, суди тощо), так і у багатонакладних ліберальних виданнях. Чимало полеміки спостерігаємо навколо, так би мовити, «єврейськості» Ісуса Христа. Світова преса цинічно іронізує на цю тему, хоча десятки вчених, серед них Ф. Феррар, Х. Чемберлен, А. Гобіно, А. Розенберг, В. Паїк, Д. Донцов та і спеціалісти з американського НАСА, які досліджували Туринську плащаницю, однозначно довели неіудейське походження Спасителя. Галицький антропологічний тип Месії викликає найбільш жовчну рефлексію у космополітичних ЗМІ, для яких Україна була

²³ Шестопа́л М. Євреї на Україні. — К., 1999. — С. 128.

завжди територією для заробляння грошей, бо Новий Завіт і Тора, Талмуд — речі абсолютно полярні. У певному сенсі вони є циркулярами для деяких наших видань, її внутрішніми екзистенційними важелями, каталізаторами.

Третя причина — економічна діяльність українців та іудеїв. Чимало авторів як українського, так і єврейського походження б'ють на сполох щодо колапсової економіки України і звинувачують олігархів, більшість яких неукраїнського походження. Це статті Віктора Суковенка «Чи наш Президент Леонід Кучма» («Нескорена нація». — 1999. — Ч. 13–14), Ірини Калинець — «Межа» («ЗВУ». — 1999. — 10 черв.), Едуарда Тополя — «Возлюбите Россию, Борис Абрамович» («Аргументы и факты». — 1999. — 19 черв.). Цікаво, що розслідування О. Омельченка та О. Єрмака про діяльність деяких «олігархів» друкувались здебільшого в україноцентричних виданнях. «Факты», «Столичные новости», «Київські відомості», не кажучи вже про телерадіокомунікацію, багатозначно мовчали. Доречно тут згадати блискучого публіциста й ідеолога, теоретика Я. Стецька, який у відомій статті «Національне та інтернаціональне жидівство» писав: «Український нарід ніколи не був проти жидівської меншини в Україні, але не можна погодитись, щоб на його землі була держава меншості»²⁴. Якщо ліберальні видання здебільшого зневажливо ставляться до своїх опонентів, то «праві» видання нерідко грішать «гамузовим ефектом», змішуючи все: фарисеїв, левітів, іудеїв, масонів, сіоністів, розенкрейцерів, софіанців, космополітів, ашкеназі, сефардів, хасидів, хабадівців, ахад-хамівців, чорнокнижників. На цьому тлі добре помітні публікації і передруки Павла Чемериса у «ЗВУ». Недопустимою видається зоологічна ксенофобія «Ідеаліста», рідше «Нескороної нації» (цивілізаційна етика і християнська мораль).

Остання причина, що стосується етнопсихологічного та недійного зіставлення є екзистенційно-месіанська роль нації у людському цивілізованому поступі. Це своєрідний

²⁴ Стецько Я. Національне та інтернаціональне єврейство // Воля і Батьківщина. — 1998. — Ч. 1. — С. 5.

замість міфів, традицій, містики, емоційно-рефлекторної «дуги». Ідеалістична доктрина визнає месіанство невидимою субстанцією (егрегором) у кожній нації, є її своєрідним маяком. Українська публіцистика у цьому сенсі «пішла» доволі далеко, однак поки що поступається авторам своїх російських «візаві», які друкуються у виданнях «писателів-почвенників», що їх ми згадували на початку статті. Найбільше розвідок з цієї важливої проблеми у журналах «Державність», «Наука і суспільство», «Дніпро», газетах «ЗВУ», «Вечірній Київ», «Літературна Україна», праворадикальний пресі. Серед авторів найчастіше виступають у пресі В. Паїк, Ю. Канигін, О. Бабій, Т. Возняк, Б. Чепурко, П. Чемерис, В. Мороз, Л. Глібоко, М. Розумний, О. Баган, Р. Коваль. У більшості розвідок виводиться смислово-психологічна антитеза: християнство — іудаїзм, фізична — розумова праця, виробництво матеріальних благ — фінансовий контроль. Іудеї у доєгипетські часи (левіти) і українці в мізинські, арійські, шумерські часи правітки людського дерева — Сима і Яфета. Вражає інше: євреї методично долучаються до своєї праминувшини, українці — нерідко бездумно і безвідповідально іронізують (у пресі) над своїм минулим. Загальновідомо, що метафізика, міф, дух, екзистенція — неодмінні складники національної ідеї, що працюють на майбутнє. Занадто мало українських авторів розуміють цю аксіому, бо ліберальні «сирени» (більшість преси) затьмарили мізки суспільству. Напівукраїнець М. Достоевський колись прорік, що Росію (читай Україну. — В. Л.) загублять не анархісти чи комуністи, а ліберали. Сьогодні 80% світової преси і 90% електронних медіа сповідують певну модель ліберальної доктрини. Чимало вчених (Ч. Ломброзо, Х. Чемберлен, Т. Адорно) схиляються до думки, що лібералізм, як і всі інші «ізми», — це ексклюзивний витвір євреїв, або ж людей, наближених до євреїв. Ставлення до євреїв, твердить Лев Овштейн, стало мірилом демократизму і лакмусом на добробут (перспективу) держави. Микола Костомаров писав в «Основі» у 1862 р., що цей народ — вершить королями, попами, баронами, в

його руках торгівля, гроші — душа світу. Лихварство ж стало нормою у вигляді кредитних і комерційних банків. Це лише підтверджує пророка Ісайю (60-16): «І будеш ти ссати молоко із народів, і груди царів будеш ссати». Це і є реалізація єврейської месіанської національної ідеї. Ч. Ломброзо ще називав євреїв «дріжджами» всіх воєн, революцій, ідеологій. І мав рацію, бо інквізиція середньовіччя, протестантизм, всі «ізми»: комунізм, анархізм, нацизм, соціалізм, лібералізм з «одного етнічного дерева плоди».

На межі тисячоліть світове співтовариство зазнало значних трансформацій. Мондіалізм, «Єдина Європа», домінування міжнародних фінансових організацій і гіперкапіталу: силове (аргумент сили) розв'язання питань є визначальними. Медіасвіт став окремою всепроникаючою ділянкою у цивілізаційній діалектиці. Сталось те, що передбачали Д. Донцов і Я. Стецько: ідея світового уряду з підґрунтям масонства запланує у планетарному масштабі. ЗМІ, чи не найвагоміший важіль неоднозначних процесів глобалізації, цьому сприяють, бо активно і пасивно руйнують духовно-національну автентичність, економічну і політичну самодостатність і, зрештою, саму незалежність країн. Святе ж Письмо вчить: «Не любіть світового», бо, як твердить Володимир Соловйов, кожен народ є боговибраним і, за словами Ісуса Христа, має ходити своїми шляхами. Тут міркування ЗМІ поляризуються залежно від набору ідейних, ідеологічних, світоглядних, релігійних, етичних переконань. Найбільш яскравим є протистояння — «боротьби за вартості» — між ліберально-космополітичною і націоцентричною пресою, що представлені певною нацією (євреї-українці). Слід зрозуміти реалії: формально і почасти реально Україна таки є і Україна буде, але якою, — це вже спонукальний ребус! Україна є спільним домом і для автохтонів, і для євреїв, бо, як влучно колись сказав Сергій Єфремов, що це навіть не сусіди, а один зі складників світової людности. А концепції «Україна без українців» чи «теорія малого народу» не мають перспектив, бо базовані на неприязні і злі. Істину, в тому числі посередництвом друкованого слова, слід шукати

у сяйві Христової правди, бо більш величного вчення, ніж Нагірна проповідь, людство не придумало.

ЗМІ, преса зокрема — доволі делікатна, тонка і неоднозначна сфера життєдіяльності в епоху надкомунікативних суспільств. Якщо це не витвір сатани, а Господній, то мусить стати заборолом від темряви, холоду і зла у наших душах, а не навпаки. Періодика має шукати там, де можна єднатися, будувати, творити, бо як каже апостол Павло, усі люди — Божий храм (1 Коринтян 3:16). І тут не має бути «ні елліна, ні іудея» (ні українця, ні іудея), ні ліберала, ні націоналіста, бо перед вічністю чи небуттям всі рівні. А журналістам варто пам'ятати вічну істину від святого Матвія: «...За кожне слово пусте, яке скажуть люди, дадуть вони відповідь судного дня» (від Матвія 12:36).

Запитання до теми

1. Світоглядні діалоги у сучасних ЗМІ.
2. Національний аспект діяльності преси: історія і сучасність.
3. Пошуки міжнаціонального паритету і толерантність української періодики.
4. Шовіністична російська преса та проблема антисемітизму.
5. Журнали «Основа» та «Сіон» XIX століття — дидактичні приклади полеміки.
6. Негативізм і позитивізм у міжнаціональних взаєминах: погляд преси.
7. Українсько-єврейські взаємини: медійна парадигма.

РОЗДІЛ
ЧЕТВЕРТИЙ

ДЕРЖАВНИЦЬКО-
НАЦІОНАЛЬНІ
ІДЕОЛОГІЇ («ПРАВИХ») У СИСТЕМІ
ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАНЬ УКРАЇНИ

4.1. Сучасна преса: еволюція націоналістичної доктрини

Думка про те, що змістом ХХ століття є перманентне зіставлення чи «співвідношення демократичного й національного»¹ у їх всеможливих видозмінах і модифікаціях має щораз більше прихильників і може невдовзі стати однією з політологічних аксіом. З цього приводу немає абсолютно адекватних узагальнень, однак, на наш погляд, максимально близьким до істини може бути твердження професора Дашкевича, що таки «... націоналізм був тією силою, що творила імперії, національні держави — і мобілізувала нації на захист своїх держав»². Подібне розуміння характерне істореографові українського націоналізму Олегові Багану³. Зрештою, ще багато десятиліть тому подібно висловлювалися соціолог Джон Міль і політик Вінстон Черчилль⁴. А Петро Полтава до

¹ Маринович М. Україна на полях святого писма. — Дрогобич, 1991. — С. 96.

² Дашкевич Я. Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант // Універсум. — 1994. — Листоп.-груд. — С. 19.

³ Див.: Баган О. Націоналізм і національний рух. — Дрогобич, 1994.

⁴ Див.: Пундик Ю. Український націоналізм. — Париж, 1966.

«тандему» «лібералізм-націоналізм» додавав ще й соціалізм⁵. Попри офіційну негачію націоналізму вміло використовували його величезну «енергетику» і Ленін, і Сталін. Останній у час другої світової війни тимчасово став не лише затятим російським націоналістом-шовіністом («великий російський народ зробив можливою перемогу»), але й — ревним християнином («брати і сестри»). Американські політологи і урядові речники попри свою очевидну космополітичність із легкістю і без докору сумління оперують сьогодні термінологією на кшталт «американська нація», що є не так із «словника демократії», як радше «стержневим» словом націоналістичної доктрини.

Поняття «нація» Фіхте визначав як «колективну особу, Масарик — як «етичну категорію», Липинський говорив «про містичну ідею нації»⁶, Струве писав як «про культурну індивідуальність»⁷. Саме ж слово «нація» виникло у Франції 200 років тому⁸. А про націоналізм говоримо як про світовий феномен, що є поза часом і простором. Чимало вчених визнають Велику Французьку революцію початком зародження політичної нації.

Американський дослідник Г. Кон іменував ХІХ століття «віком націоналізму»⁹, французький історик Г. Вель — добою «національного пробудження»¹⁰. Подібні міркування знаходимо у концепціях Ф. Ноймана, М. Вебера, Т. Масарика. Професор С. Дністрянський переконаний, що: «Безпосередній привід до національної ідеї дали воєнні вправи Наполеона... Під впливом цієї небезпеки промовив німецький філософ Фіхте

⁵ Див.: Полтава П. Концепція самостійної України // Україна проти Москви. — Мюнхен, 1955. — С. 263.

⁶ Цит. за: Забужко О. Філософія національної ідеї // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 99.

⁷ Струве П. Мистика государственной власти // Новое время. — 1992. — № 10. — С. 58.

⁸ Див.: Поремский В. Национализм? // Посев. — 1992. — № 1. — С. 48.

⁹ Див.: Kohn H. The age of Nationalism: The First Era of Global History. — New-York; Harperand Brothers, Publ., 1962. — Р. 3.

¹⁰ Див.: Бочковський О. І. Вступ до націоналізму. — Мюнхен, 1991-1992. — С. 6.

на початку XIX ст. до почувань всього німецького народу... В Італії ідеології національності поставив Мацціні...»¹¹. У цьому контексті цікаву класифікацію націоналізму пропонує Анатоль Камінський. Націоналізм Фіхте (визвольний) він назвав «зформованим націоналізмом», а після його «опрацювання» Гегелем, додачею політичного дарвінізму і расистських теорій Чемберлена і Гобіно, стає т. зв. здегенерованим націоналізмом (ксенофобно-шовіністичним)¹².

Проектуючи цю схему на сучасність, вимальовуємо в асоціативний ряд український націоналізм — російський імпер-шовінізм. Найкращим підтвердженням цієї філософської антитези є думка російського дослідника Олександра Боргарда: «...нема в світі більших протилежностей, як націоналізм український і російський»¹³. Якщо до такої думки схилиються росіяни, то вона є наближеною до істини...

Стержневим словом у націоналізмі є «нація», бо «...утворення націй як суб'єктів політики невіддільне від націоналізму»¹⁴. Володимир Старосольський критично ставиться до поділу націй на культурну і політичну (етапи її становлення)¹⁵. Володимир Целевич виділяє три етапи становлення нації: 1) національно-культурне відродження; 2) політичне відродження; 3) господарське відродження¹⁶. Ані часово, ані речово не можна визначити моменту, в якому українська нація виступила як закінчена якість»¹⁷, — твердить доктор Ребет.

Стосовно часу виникнення націоналізму існує декілька умовних схем. Англійський учений Ісайя Берлін датує його XVIII століттям, О. І. Бочковський синхронізує його появу з

¹¹ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. — Прага, 1923. — Част. 2. — С. 26-27.

¹² Див.: Камінський А. На новому етапі. — Нью-Йорк: Пролог, 1965. — С. 167.

¹³ Боргард А. Тонкий и толстый // Век XX и мир. — 1992. — № 4. — С. 49.

¹⁴ Див.: Націоналізм — принцип політичного самовизначення нації // Політологія / За ред. О. І. Семківа. — Львів: Світ, 1994. — С. 235.

¹⁵ Див.: Старосольський В. Теорія нації. — Нью-Йорк, 1966. — С. 43.

¹⁶ Див.: Целевич В. Нарід, нація, держава. — Львів, 1934. — С. 22-24.

¹⁷ Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен, 1951. — С. 3.

діяльністю історика І. Г. Гердера¹⁸. Подібну думку має чеський історик М. Грох¹⁹. А сучасний автор націоналістичних видань П. Чемерис доводить, що націоналізм «... давній як світ, як цивілізація»²⁰ і його аргументи видаються переконливими, бо індійські «Рігведи», Старий Заповіт мають помітний елемент національного усвідомлення. Я. Стецько, Л. Ребет, В. Целевич відносять появу націоналізму до часу виокремлення «культурної нації» і раніше. Та все ж найчастіше появу націоналізму співвідносять із «весною народів» XIX ст.

До найбільших теоретиків націоналізму Роман Шпорлюк відносить Ф. Ліста, Ф. Палацького, Й. Фіхте, В. Куоко, Т. Масарика, М. Бубера, М. де Унамуно, В. Липинського²¹. На сьогодні існує чимала кількість схем класифікацій і диференціацій націоналізму. Ісайя Берлін пропонує таку: а) коли націоналізм звернений на ворога, який загрожує духовним чи фізичним знищенням нації (патріотизм); б) коли він набирає самодостатнього характеру, протиставляється тим співгромадянам, які не поділяють такої крайньої позиції (шовінізм); в) коли він плекає неприязнь і ворожнечу до людей іншої національності (ксенофобія)²². Домінантним на сьогодні є поділ націоналізму на національно-визвольний (український, ірландський, курдський, баскський) і шовіністично-імперіалістичний (фашистський, нацистський, радянський і російський). Український дослідник Василь Іванишин дистанціюється від марксистської теорії «пригнобленої і гноблячої нації»: націоналізм — це філософія виживання і буття нації... шовінізм, — це філософія поневолення і гноблення інших націй²³.

¹⁸ Див.: Бочковський О. І. Вступ до націології. — Мюнхен, 1991-1992. — С. 21.

¹⁹ Див.: Забужко О. Філософія національної ідеї // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 95.

²⁰ Чемерис П. Вік націоналізму // Державність. — 1992. — № 1. — С. 32-33.

²¹ Див.: Sporkuk R. Communism and Nationalism: Karl Marx reesus Fridrich List, New York: Oxford Univ. Press, 1980. — С. 69.

²² Див.: Берлін І. Націоналізм // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 69.

²³ Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. — Дрогобич: Відродження, 1992. — С. 118.

Характерною ж ознакою сучасної ліберальної преси є інерційно-стереотипний підхід до націоналізму як до мішанини всіх його видозмін. Така подвійна стереотипізація ускладнює розуміння суті націоналізму, не дає його чіткої ідентифікації. Та все ж у контексті глобальних національно-визвольних процесів появляється все більше чесних і неупереджених вчених. Головним критерієм пошуку істини стає об'єктивність. Першочергово це стосується репрезентантів країн «зрілої демократії»: Джона Харфорда, Крейна Брінтона, Майкла Кеннеді, Єсуки Сакакібари, Цезарія Водзінського, Збігнева Бжезінського, Ентоні Сміта та інших. Широкому українському загалові відома сьогодні книга останнього автора «Національна ідентичність»²⁴. Думки і умовиводи перелічених учених можна окреслити висновком відомого літературознавця зі США Томаса Венцлови: «... націоналізм не є негативним явищем, і бажання утвердити себе і свій народ у світі принесло немало прекрасних плодів»²⁵. Таким чином, у ліберальній науковій думці прослідковуємо вимушену тенденцію до синтезації націоналізму з демократією ... З іншого боку — зростає кількість космополітичних анаціональних чинників (про це в розділі 1. 2.), бо «... Захід ставиться до націоналізму дуже обережно»²⁶.

Амбівалентне ставлення до націоналізму помітне і у наших націонал-демократів. Наприклад, у Ярослава Грицака²⁷, Євгена Болтаровича²⁸ та інших. Абсолютну обструкцію націоналізмові створюють як космополіти-демократи, так і соціал-комуністи. Єдиною політичною силою, що активно відстоює націоналістичне світобачення (через посередництво преси особливо) є партії «правої» орієнтації.

²⁴ Див.: Сміт Е. Д. Національна ідентичність. — К., 1994.

²⁵ Венцлова Т. Права народа — права человека // Век XX и мир. — 1991. — № 9. — С. 9.

²⁶ Там само.

²⁷ Див.: Грицак Я. Демократія і націоналізм // Універсум. — 1993. — № 1. — С. 12–14.

²⁸ Див.: Болтарович Є. Ідеологічні аспекти сучасного українського національного руху // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 33–36.

Сучасний український націоналізм неможливо відірвати від минулих етапів його становлення, бо він є складовою частиною націоналізму світового. Ми не матимемо цілісної його картини поза радикальним представництвом, що є ознакою традиціоналізму в українському націоналізмі, який сконцентрований у програмному творі Шевченка — «І мертвим, і живим, і ненародженим...». Найактивніше націоналізм як ідея і чин»пропагується ультра-«правою» періодикою. Головними формами його популяризації у пресі:

а) публікації чільних постатей світової націоналістичної думки, представників ідеалізму, традиціоналізму, консерватизму тощо;

б) праці, або витяги з праць ідеологів українського націоналізму, речників державницької думки;

в) документи, витяги із документів націоналістичних з'їздів, форумів, зібрань;

г) журналістські твори про розвиток і просперування націоналізму у всіх його модифікаціях по різних країнах світу;

д) архівні фото та ксеродокументи з життя і боротьби чільних постатей націоналізму всіх часів;

е) передруки матеріалів із націоналістично-орієнтованої періодики минулого;

є) сучасні розробки, інтерпретації, моделювання перспективи націоналістичної теорії та ідеї.

Без побіжного огляду українського націоналізму в історичному контексті — ми не зможемо з'ясувати цілісної картини його сучасного стану. Що являє собою український націоналізм? Український націоналізм треба розглядати в двох аспектах: 1) як процес самоусвідомлення національної окремішності від інших етнографічних груп — націй; 2) як ідеологічний і політично-програмовий рух...»²⁹. Цю схему запропонував Юрій Пундик кілька десятиліть тому. Наш сучасник Василь Іванишин прагне розглядати націоналізм

²⁹ Див.: Пундик Ю. Український націоналізм. — Париж, 1966. — С.12.

на трьох рівнях: раціональному — філософія буття, виживання, взаємин; філософському — світоглядна система з онтологічним розглядом нації як найвищої форми організації суспільства; ідейно-концептуальному — ідеологія національного життя³⁰. Польський автор Мирослав Чех твердить, що націоналізм виступає у трьох ликах: як інстинкт, як теорія і як організований рух³¹.

І. Берлін виділяє чотири головні риси націоналізму: віра в принциповий характер потреби національної приналежності; в органічну взаємозалежність усіх необхідних для існування народу елементів; «у вартість того, що наше краще з тієї простої причини, що воно наше»; віру в першість національних вимог³². Українському націоналізмові ці риси притаманні найбільшою мірою. Сьогодні домінують, так би мовити, три розуміння націоналізму з національно-орієнтованого боку політичного спектра України: а) національно-демократичний; б) власне націоналістичний; в) праворадикальний. Перший аспект теоретично може репрезентувати І. Лисяк-Рудницький, другий — Ярослав Стецько. У 1990 році колишній активіст УНС Ігор Деркач наголошував на існуванні двох головних видів націоналізму: інтегрального і демократичного. Паралельно побутує ще одна схема відповідно: ірраціональний та раціональний. Першоосновою першого є емотивний чинник, другого — домінація розумної доцільності.

У природі існує так званий закон циклічності (спадів — піднять). Характерний він і для суспільних процесів, еволюції ідеології. На наш погляд, не є винятком і процес становлення націоналізму в Україні.

³⁰ Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. — Дрогобич, 1992. — С. 117.

³¹ Див.: Чех М. Чому про націоналізм? // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 53–54.

³² Див.: Берлін І. Націоналізм // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 69.

Спробуємо подати власну схему циклів націоналізму:

Поза сумнівом, дана схема є дуже приблизною і вирінає ще раз логічне запитання стосовно часу народження власне українського націоналізму. У періодиці найчастіше натрапляємо на такі позиції:

а) націоналізм має архаїчне походження з часів сивої давнини (Юрій Пундик, Василь Іванишин, Павло Чемерис, автори видань УНА, «Державності»);

б) націоналізм (його класична форма) вперше сформульований у поетичній формі Т. Шевченком (Д. Русов, Джон А. Армстронг, Олег Баган, деякі автори «Нескореної нації»);

в) націоналізм як самодостатня і всеохопна ідея і чин» бере початок від «Братства Тарасівців» 90-х років XIX століття (Йосип Потічний, Михайло Сосновський);

г) націоналізм починається з виходу твору Миколи Міхновського «Самостійна Україна» 1900 року і утворення Української Народної Партії (Євген Онацький, Петро Мірчук);

д) націоналізм започатковується працею Дмитра Донцова «Націоналізм» (1926) (Донцов, радикальні автори періодики УНА—УНСО).

Особливу цінність, на наш погляд, мають позиції а) і б) завдяки їх великому екзистенційному і містичному началу, що так необхідно для державницького національного поступу. «Шевченко і націоналізм» чи, радше, ототожнювання цих понять у контексті національної свідомості сучасної України є найперспективніший важіль у популяризації українського націоналізму на всіх теренах нашої країни. Серед піонерів, що порушили цю тему, був постійний дописувач Станіслав Іщенко, член ДСУ з Одеси³³, який виклав свої міркування в одному з провісників концептуальних періодичних видань ультра-«правих» — журналі «Напрям». Продовжуючи Донцова («Дві літератури нашої доби»)³⁴, Іщенко доводить, що «Кобзар» найбільше відповідає революційному українському націоналізмові Бандери-Стецька.

Суттєвою помилкою сучасних ідеологів націоналізму є **вузько-доктринальний підхід** до речників української справи з врахуванням їх приналежності до націоналістичного руху. Постає рівня Франка, Грушевського тощо — варто не дистанціювати, а долучати до загальної справи. Наприклад, американський дослідник українського націоналізму Джон А. Армстронг пише про Грушевського, що він «...найбільше заслуговує на титул батька українського націоналізму»³⁵. Подібне переконання матиме численних опонентів. **Ігнорация**

³³ Іщенко С. Шевченко і націоналізм // Напрям. — 1991. — № 6. — С. 15-17.

³⁴ Донцов Д. Дві літератури нашої доби. — Львів, 1991.

³⁵ Армстронг Джон А. Український націоналізм // Зустрічі. — 1992. — № 2. — С. 113.

великих історичних пластів, що передували класичній націоналістичній теорії 20–30-х років, є суттєвою помилкою речників сучасного націоналізму. На шпальтах їх преси важко знайти і згадку про Костомарова, Драгоманова, Кониського, ба, навіть, Франка Обструкції зазнав Драгоманов зі статтею «Український націоналізм»³⁶ (1880), який став головним опонентом Донцова (духовного натхненника УНА). Останній назвав його батьком «українського провансальства», а Валентин Мороз йменував «першим на Україні виразним адептом космополітизму»³⁷. Костомаров же з «Книгами Буття Українського народу»³⁸ є по суті першим, хто науково сформулював сенс і підстави українського месіянства. Останнє ж, на наш погляд, є найвищим виявом націоналізму. Отже, явище сублімації політичного процесу в Україні якоюсь мірою започаткував саме він. Тобто, згідно з вище поданою класифікацією І. Берліна, — націоналізмові, який перебуває на першій стадії, пропонується останній етап його розвитку, що сьогодні активно пропагують наші ультра-«праві» (детальніше про це далі).

Чимало сучасних речників націоналістичної ідеї витворюють собі імідж піонерів-відкривачів, але насправді — лише повторюють прописні істини, сказані раніше. «Що таке український націоналізм»³⁹, — риторично затитулює публікацію колишній член УНА Сергій Жишко. А відомий український письменник Олександр Кониський (1836–1890) ще у 1875 році відповів на це запитання: «Націоналізм, говорячи загально, то любов народа до тих прикмет своєї народности, котрими він одрізняється від інших народів, то природній потяг народа обороняти ті прикмети от впливу чужої народности,

³⁶ Див.: Шаповал М. Михайло Драгоманов як ідеолог нової України // Вечірній Київ. — 1991. — 17 верес.

³⁷ Мороз В. Adiey, meine Herren // Націоналіст. — 1992. — № 1. — С. 3.

³⁸ Див.: Костомаров М. І. Книги Буття Українського Народу, Кирило-Методіївське товариство: У 3 т. — К., 1990. — Т. 1.

³⁹ Жишко С. Що таке український націоналізм? // Націоналіст. — 1992. — № 1. — С. 12.

розвивати їх, щоб жити в тих формах, в яких вивела його на арену природа й історія»⁴⁰.

У контексті еволюційного розвитку націоналізму варто глянути на нього очима Івана Франка, який на зламі століть з'єднав національну українську ідею із західною демократією. Він бачив Україну «від Кубані аж до Сяну — річки — одною нероздільною. «А предметом літературних дискусій 70–80-х років XIX століття між журналами «Правда» і «Зоря» були формальний і реальний націоналізм, що знайшло віддзеркалення у націоналістичних трактатах 20–40-х років XX століття. Наші радикали не дуже полюбляють посилалися на спадщину Каменяра, однак його працю «Поза межами можливого» інколи згадують. Вона ж побачила світ водночас з виходом «Самостійної України» М.Міхновського (1900). Праця останнього вважається класичним зразком для націоналістів — центристів, а твір І. Франка, на думку багатьох дослідників, вивищувався навіть над нею. «Все що іде поза рами нації, це або фарисейство людей..., або хворобливий сентименталізм фантастів...»⁴¹, — як проникливо звучать і сьогодні ці рядки. Концепція про ставку на «власну силу», яку взяли на озброєння члени «бандерівської» ОУН, добре сформульована Франком ще на початку XX століття. Аналогічно моделював Каменяр і стержневе слово «нація», якому протиставляв вічно загальнолюдські права і братерство»⁴².

Не менш повчальним для сучасних радикалів був би «Одвертий лист до галицької української молодіж». Актуально і нині звучить: «Ми повинні — всі без виїмка — поперед усього пізнати ту свою Україну, все в її етнографічних межах, у її теперішнім стані, познайомитись з її природними засобами та громадськими болячками»⁴³. Як і сучасні «праві», тавруючи

⁴⁰ Кониський О. Український націоналізм // Правда. — Львів, 1885. — С. 1 (репр. вид.).

⁴¹ Франко І. Поза межами можливого // Збір. творів. Т. 45. — С. 284.

⁴² Цит. за: Червак Б. Хворобливий сентименталізм фантастів // Слово. — 1992. — Ч. 18. — С. 3.

⁴³ Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіж // Збір. творів. — Т. 45. — С. 405.

вади ментальності, Франко закликав бути патріотом не на словах, а в праці. А це передбачає поступ, але не революцію, до якої прагне УНА і за що недолюблює Франка.

Микола Міхновський, наприклад, частіше потрапляє на шпальти радикальної періодики, однак, і його ще не оцінено об'єктивно. Підручник «Політологія» (за ред. О. І. Семківа) надто однозначно трактує його гасло «Україна для українців», представляючи його категоричним імперативом «Україна тільки для українців»⁴⁴. Підставою, очевидно, стала публікація Михайла Грушевського «На українські теми», де останній застерігав: «... щоб національне усвідомлення українського громадянства, українських мас, осталося під прапором українства культурного, поступового, свободного від всякої національної виключності...»⁴⁵. Журнал «Державність», друкуючи М. Міхновського, уточнює гасло: «Україна для українців, і доки хоч один ворог чужинець лишиться на нашій території»⁴⁶. Гасло цілком актуальне для дня сьогоднішнього. Навіть у найдемократичнішій Америці доктрину Монро («Америка для американців») ніхто не ставить під сумнів.

Преса націоналістів частково необ'єктивно підходить до ролі і місця Міхновського в еволюції націоналізму, абсолютизуючи лише заслуги Донцова. Саме автор «Самостійної України» вперше поставив проблему самостійності і соборності. Батьком українського націоналізму Міхновського вважають Петро Мірчук⁴⁷, Михайло Сосновський⁴⁸ та інші, вказуючи на розроблені ним засади націоналізму та спробу утворити

⁴⁴ Див.: Політична суб'єктивність націй // Політологія / За ред. О. І. Семківа. — Львів: Світ, 1994. — С. 232.

⁴⁵ Грушевський М. На українські теми // Літературно-Науковий Вісник. — Т. 38. — 1908. — С. 114.

⁴⁶ Міхновський М. Самостійна Україна // Державність. — 1992. — № 2. — С. 60.

⁴⁷ Див.: Мірчук П. Микола Міхновський — апостол української державності. — Філадельфія, 1960.

⁴⁸ Див.: Сосновський М. Микола Міхновський і Дмитро Донцов — речники двох концепцій українського націоналізму // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 126.

першу націоналістичну організацію — Українську Народну партію. Михайло Сосновський вважає Міхновського родоначальником «демократичного націоналізму», який помітно не узгоджується з головними постулатами ідеологів сучасного «правого» націоналізму.

Періодика радикалів 90-х попри свої незначні накладі, які компенсує екзальтованістю викладу, задекларувала монополію на спадкоємність щодо націоналізму. При цьому відбувається традиційне для українців взаємопоборювання «правих» організацій і партій. Ще у 1993 році Роман Коваль писав, що націоналістичний рух та рух, який маскується під націоналістичний, нараховує щонайменше з десятків різних організацій... Інтриги, шахрайство, підсиджування, шантаж, підкуп, зрада — всі ці явища набули поширення⁴⁹. Автор звинувачень — член ДСУ, сьогодні її голова. УНА ж — відкидає будь-яку організаційну єдність і проповідує т. зв. раціональну співпрацю. Цим самим засвідчується перманентна відсутність «чуття єдиної родини», змушує бити на сполох не лише демократично-націоналістичну еліту (Ярослав Дашкевич)⁵⁰, але й радикально налаштованих ідеологів як Володимир Яворський. Він переконаний, що «... саме відсутність єдності завжди спричинювала невдачі українських змагань»⁵¹.

Сьогодні доводиться констатувати, що проблема єдності є «ахілесовою п'ятою» для українства в контексті еволюції націоналізму. Найбільш відомі взаємопоборювання: Донцов — Липинський; «організовані націоналісти» (Андрієвський, Вассиян, Мартинець, Онацький та інші) — Донцов; Мельник — Бандера; прихильники «старого курсу» — «двійкарі» (1953), ОУН(б) — ОУН(м) на еміграції; більше десятка сучасних націоналістичних партій і організацій в Україні — між собою. Класичним зразком протистояння є відома

⁴⁹ Коваль Р. Ксенофільна демократія чи націоналізм // Нескорена нація. — 1993. — № 1.

⁵⁰ Див.: Дашкевич Я. Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант // Універсум. — 1994. — Лист.-груд. — С. 15–20.

⁵¹ Яворський В. Відлуння Великої України. — Львів, 1992. — С. 39.

книга В. Мартинця «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму»⁵², спрямована проти Донцова і його націоналістичної візії поступу. І серед сучасних науковців побутує думка, що Донцов є надто азійським і чужим нашої сутності. Такої думки дотримується доктор Й.Лось, більшість членів КУНу, чимало представників УРП.

Праця американського дослідника Джона А. Армстонга «Український націоналізм» має деякі ознаки поверховості: він визначає УВО і Донцова визначальними факторами, що спричинили появу націоналізму в Україні, який постав, за словами Мирослава Чеха, «як реакція на програні Визвольні змагання 1917–1921 років»⁵³. Останній автор виводить п'ять головних ознак інтегрального націоналізму: примат нації; містична ідея солідарності; домінація «інтуїції» над раціоналізмом; «національна воля» — абсолют; культ активної дії — як біологічна життєздатність⁵⁴. Більш трансцендентальну схему ознак подає Олег Баган у книзі «Націоналізм і націоналістичний рух»⁵⁵. Під всіма позиціями могли б підписатися публіцисти-націоналісти. Та, навіть більше, вони трансформують ідею у чин щонайактивніше, реалізуючи імперативи Донцова.

Розвиток націоналістичної ідеї неможливий поза творчою спадщиною минулих часів. До неї націоналісти не завжди підходять раціонально.

«Потяг до Донцова якоюсь мірою відсуває в сторону увагу до літератури і публіцистики 40-х років, тобто до демократичного націоналізму»⁵⁶, — зауважив у 1991 році Михайло Горинь. А Мирослав Чех визначив націоналістичну публіцистику 90-их років як «епігонство»... без інтелектуального заряду, з

⁵² Див.: Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму. — Вінніпег, 1954.

⁵³ Чех М. Чому про націоналізм // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 52.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Див.: Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. — Дрогобич: Відродження, 1994.

⁵⁶ Горинь М. Ми мріяли про незалежну державу // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 40.

яким виходила націоналістична ідеологія 20-х і 30-х роках⁵⁷. До такого висновку він дійшов, ознайомившись з трьома числами журналу «Напря́м». Першою ж публікацією про ОУН і націоналізм була аналітична кореспонденція «З історії ОУН, УПА» та автобіографія Степана Бандери — у ротاپринтному виданні СНУМу «Молода Україна» (1990. — №3).

Дещо ширшу амплітуду в теорії націоналізму має журнал «Державність». Інколи він у революційному пориві перевершує видання УНА чи «Свободи». Сьогодні на його шпальтах мирно поєднуються: Донцов і Міхновський, Бандера і Полтава, Липа і Стецько і т. д. Таким чином, засвідчується вагомість об'єднавчого чинника, відкидається ідеологічна диференціація (здебільшого в тактиці). Цього інколи бракує молодій генерації 90-х років. Видання «правих», популяризуючи націоналізм, робить це за допомогою:

- а) публікацій праць (витягів із праць) ідеологів націоналізму;
- б) досліджень зарубіжних авторів про вияви націоналізму і «правого» радикалізму в світі;
- в) передруків статей знаних націоналістів (зарубіжних) і публікацій про них.

Сучасні «праві» видання очевидно дистанціюються від фашизму, націонал-соціалізму, імпер-шовінізму. В історичному контексті найкраще цю диференціацію провів Євген Онацький ще у 1928 році: «Італійський фашизм має те спільне з українським націоналізмом, що він теж є перш за все яскраво вираженим націоналізмом... Фашизм є націоналізмом нації державної, український націоналізм... нації недержавної»⁵⁸. Націонал-соціалізм базується на теорії «арійської раси», започаткованої французом Гобіно, розвинутої Чемберленом, Вольфгангом, а особливо, Гюнтером (нордійська раса)⁵⁹. Їх праці

⁵⁷ Чех М. Чому про націоналізм // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 54.

⁵⁸ Онацький Є. Листи з Італії. Дещо про фашизм. — Мюнхен, 1991-1992. — С. 180-188.

⁵⁹ Див.: Бочковський О. І. Вступ до націонології. — Мюнхен, 1991-1992. — С. 180-188.

віддзеркалились у розробках В. Дарре, А. Розенберга, А. Шікль-груббера, Й. Геббельса тощо. «Однак ідеологія ОУН все-таки була своєрідною, неподібною ні до націонал-шовінізму, ні до більшовизму, оскільки це була ідеологія вдесятий раз розгромленого народу»⁶⁰, — влучно відзначив Михайло Горинь. У цьому контексті преса УНА нерідко робить передруки з видань УВО «Сурма» (1932), де магістральною є теза: «... коли і навіть є якісь спільні прикмети між націоналізмами різних народів, то вони є виключно продуктом подібних соціально-політичних умов, а не виплодом одної універсальної доктрини»⁶¹.

Розробка націоналістичної теорії сучасними публіцистами є багатоаспектною і всеохопною, розрахованою на всі соціальні прошарки суспільства. Чимало місця приділяється зрусифікованому робітництву, молоді: учням, студентству. Ось деякі заголовки: «Робітництво та націоналізм»⁶², «Пласт: проблеми молодіжного руху в Україні»⁶³, «Студентство і націоналізм»⁶⁴.

Важко дорікнути «правим» у відсутності конкретних програм у різних сферах розвитку нашої держави. Здебільшого вони пропагуються через:

- а) критичний і предметний аналіз постанов, указів, програм законодавчих і виконавчих органів України;
- б) розробки альтернативних, власних програм і концепцій.

Прикладом позиції а) може бути публікація «Військової доктрини українського уряду та її оцінка УНА» («Націоналіст». — 1992. — № 2. — С. 17-18).

⁶⁰ Горинь М. Ми мріяли про незалежну державу // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 38.

⁶¹ Про одну плутанину понять // Голос Нації. — 1993. — № 17.

⁶² Див.: Малалига В. Робітництво та націоналізм // Замкова гора. — 1993. — № 1.

⁶³ Див.: Довбуш Л. Пласт: проблеми молодіжного руху в Україні // Голос Нації. — 1993. — № 30-31.

⁶⁴ Див.: Куртяк В. Студентство і націоналізм // Голос Нації. — 1993. — № 46-47.

На думку авторів національних видань, реалізувати подібний проект може лише організація «орденського типу», яка візьме на себе відповідальність за долю України («одна організація — один лідер»)⁶⁵. Націоналізм, за переконанням радикалів, може повернути їй «все і негайно», бо «націоналізм — єдине слово, що найкраще відображає прагнення до розквіту своєї нації»⁶⁶.

Таким чином, націоналізм є повноцінною, але своєрідною ланкою українського державництва, однією з впливових і резонансних течій суспільно-політичного життя України. У союзі з іншими проукраїнськими організаціями його представники можуть скласти ту силу, яка наповнить українську форму державності таки українським змістом.

Запитання до теми

1. Теоретики та історики світового та українського націоналізму у дзеркалі преси.
2. Головні форми і методи популяризації націоналістичної ідеології у пресі.
3. Цикли еволюції націоналістичної доктрини у площині ірраціоналізм — раціоналізм.
4. Онтологічні та методологічні першооснови націоналізму в сучасній публіцистиці. (Вік націоналізму у постаттях).
5. Спроби синтезу лібералізму (неолібералізму) і націоналізму в сучасній пресі.

⁶⁵ Коваленко О. Геополітичні орієнтації на вогкому піску // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 16.

⁶⁶ Айбабін С. Нація чи наволоч // Напряв. — 1991. — № 1. — С. 17.

4.2. Монархічна ідеологема у сучасній пресі

Монархізм Липинського і сучасний лібералізм розглядають як ймовірні домінантні течії суспільного життя в Україні. Їх гармонійний синтез може бути суттєвим чинником перспективного державного будівництва.

Історія нашого державництва — це перманентний процес пошуку універсалізму ідеологічних доктрин, оптимізації та уніфікації теоретичної спадщини з метою її екстраполяції на творення цивілізованої повноцінної одиниці міжнародного співтовариства з промовистою назвою — Україна. Вона є сенсом і вінцем устремлінь багатьох поколінь патріотів-державників. Цей пошук триває і сьогодні. Газети і журнали сучасної України нерідко повертаються до найвизначніших взірців державницької думки, постатей-репрезентантів тих чи інших ідеологічних моделей суспільного устрою та поступу. Здебільшого вказану тенденцію ми прослідковуємо у пресі національно-демократичної, консервативно-традиціоналістської та націоналістичної орієнтації.

Об'єктом наукового пошуку є абсорбція та адаптація монархічної світобудови до сучасних реалій України. Предметом — форми і методи просперування монархічної ідеї сучасними друкованими ЗМІ.

Газета «За вільну Україну плюс» за 22 грудня 2005 р., помістивши на своїх шпальтах Заяву УКП про політичну реформу, проводить історичні паралелі, що засвідчують негнучкість традиції монархізму в Україні. Особливий акцент зроблено на висвітленні негативної суті політичної реформи, що вступає в силу з 1 січня 2006 року. Адже послаблення «вертикалі» влади і президентської зокрема, добра підстава для поглиблення політичного, економічного і соціального напруження в суспільстві, що тягне за собою безпосередню небезпеку для збереження України як держави, як фігуранта міжнародного права і світового співтовариства». Тривладдя —

Верховна Рада, Уряд, Президент має всі вияви і ознаки управлінського хаосу та анархії, що лише на руку антиукраїнським силам та нечистим на руху надбагатіям і т.зв. «олігархам», які нічого спільного не мають з класичними олігархами та кшталт Форда, Круппа, Дюпона. Питань монархізму і гетьманату торкаються сучасні українські газети.

Зокрема це видання:

- а) політичних партій «правої» орієнтації: націоналістичних — ДСУ, УНА-УНСО, КУНу, «Свободи» тощо;
- б) консервативно-традиціоналістських — Української Консервативної партії — «За українську Україну»;
- в) позапартійних видань консервативного спрямування: «Українська газета «плюс», «За вільну Україну «плюс», «Персонал «плюс»;
- г) націоналістичного скерування: «Державність», «Незборима нація».

Головними формами і методами популяризації і просперації монархічної ідеологічної доктрини Липинського у сучасній пресі є: а) повне або часткове відтворення творчої спадщини філософа і теоретика; б) компіляція, або епізодичне цитування автора; в) екстраполяція поглядів Липинського на сучасне суспільно-політичне тло; д) метод аналогій та асоціативного мислення; е) сучасні теоретико-ідеологічні імперативи деяких політичних партій: ДСУ, Українська Консервативна партія. Наприклад, газета «Персонал плюс» періодично аналізує історичні постаті та форми їх правління, зокрема принцип єдиноначалія, сформульований для давньої Русі ще Святославом хоробрим. Звіт з «круглого столу» надруковано у газеті «Персонал «плюс» за 28 грудня—3 січня 2006 року. Прикладне значення публікації, її актуальність не викликають сумнівів, адже йдеться у ній про необхідність міцної влади Президента.

Якщо поглянути у минуле, то можна впевнено констатувати, що характерною ознакою еволюції націоналістичної теорії її перманентне викристалізування у зіткненнях, зіставленнях, протиставленнях. Знаний теоретик націоналіз-

му 30-х років Володимир Мартинець проводив його чітку диференціацію за двома векторами: організований і т.зв. волевий націоналізм. Перший репрезентували послідовники Міхновського: Сціборський, Андрієвський, Вассиян, Онацький та інші, інший — Донцов, згодом — його послідовник Ленкавський. Найкращим чином це протистояння описав Володимир Мартинець у книзі «Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму»⁶⁷. Третім джерелом акумулювання національно-державницьких устремлінь був Липинський, який за висловлюванням того ж Мартинця, «є самотнім ідеологом українського гетьманства». Його постать є настільки непересічною за роллю і впливом на формування державницької в сучасній Україні, що її годі обминути. Є відверті прихильники монархічного правління у нашій державі, зорганізовані в організації, партії. Це, наприклад, УКП, ДСУ та УНА-УНСО.

Отож, без В'ячеслава Липинського і його творчої спадщини годі вималювати цілісну картину усього спектру української націоналістичної думки. Варто зауважити, що його життю і творчості присвятили свої дослідження І. Лисак-Рудницький, Д. Дорошенко, Я. Пеленський, А. Монтрезор, Б. Крупницький, В. Босий та ін. Його творчу спадщину передрукують сучасні «праві» націоналістичні періодичні видання, наприклад, журнал «Націоналіст». Публіцистика Липинського, на думку багатьох авторів, є глибшою і витонченішою у порівнянні, наприклад, з донцовською. Такої думки дотримується і Володимир Мартинець, редактор «Розбудови нації» — теоретичного органу ОУН 30-40-х рр. ХХ ст.

Власне цей виходець із польсько-шляхетської родини стояв біля витоків ідеології українського монархізму. Кого-кого, а Липинського аж ніяк не можна назвати епігоном чужих ідей. Хоча в концептуальному сенсі він був під впливом французьких апологетів «корони», таких як Ж. Сорель, Г. Лебон

⁶⁷ Мартинець В. Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму. — Вінніпег, 1954. — 200 с.

чи В. Парето. Липинський відомий широкому загалові як історик, політик, соціолог, публіцист. Із закінченням гімназії у Києві, він вважаючи себе українцем, поринув у національну стихію. Однак розчарувався у революційній демократії та ініціював створення монархічної УДХП (української демократичної хліборобської партії, що відстоювала суверенітет України і приватну власність. Відтак Липинський організовує чи не першу націоналістичну організацію «орденського» типу — Український Союз Хліборобів-Державників (УСХД). Подібну конспірацію згодом запровадила УВО-ОУН.

Органом цієї партії стала неперіодична збірка «Хліборобська Україна», що виходила з 20 по 25 рік двадцятого століття. Власне у ній і було надруковано фундаментальний трактат консервативного монархізму «Листи до братів-хліборобів». В амплуа історика Липинський найчастіше торкався концепцій, продукованих козацькою війною на чолі з Хмельницьким і у цьому сенсі обмотивував концепцію будівництва Української держави. Квінтесенцією праці «Наша орієнтація» (друга назва «Листів...») є теза: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути, ... ані Польща, ані пробільшовицька Росія не будуть будувати Україну, бо їм ніякої України не потрібно»⁶⁸. Актуальність думки і до нашого часу заперечити годі. Характерна деталь — ця позиція прихильника і натхненника монархізму в Україні цілковито збігається із донцовською візією, з прожектами ОУН 30-х років і з позицією ОУН(р), репрезентованої Бандерою, Стецьком, Ребетом, Лебедем, Бойдуником. Виключенням у цьому переліку були т. зв. «мельниківці», які багато чого пов'язували із нацистською окупацією: намагалися бачити у ній каталізатор державницького ренесансу. Лист 2 аргументовано і доступно для широкого загалу доводить раціональність думки, що «... тільки український кляс хліборобський в стані власною

⁶⁸ Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Націоналіст. — 1992. — Ч. 2. — С. 7-9.

силою і власним авторитетом політично зорганізувати і національно об'єднати нашу етнографічну масу, тобто створити Українську Державу і Українську Націю». У цьому контексті гостро дискутуючи з Винниченком, який закликав усі соціальні стани злитися з пролетаріатом і Грушевським, який закликав не командувати народом, Липинський говорить, що до сих пір «... не знайшлося на нашій національній території групи людей, настільки авторитетної, щоб вона зуміла біля себе об'єднати величезну більшість української етнографічної маси»⁶⁹. Хоча знаходимо у його думках і протиріччя. Адже відродження української державності було зумовлене саме об'єднанням всіх верств українського соціуму навколо козацтва (селянство, міщанство, шляхта). А шляхта, як прообраз інтелігенції (проти якої як продукуючої маси виступає Липинський) окультирила козацтво з кочового до осілого. Якоюсь мірою ця думка прослідковується і в діаспорного вченого Олександра Оглоблина⁷⁰. Без аристократії і персоніфікованої державної ідеї (гетьмана-діди́ча) держави не збудувати. Аристократію у своїх лавах мають кращі серед хліборобів, робітників, інтелігентів, промисловців. З цією метою треба усунути три головні антагонізми: економічний, політичний, національний. На нашу думку, недооцінено в останніх суб'єктивного фактору, а поміж іншим і очевидні об'єктивні реалії диференціації суспільства, які існували завжди. Однак в екстремальних ситуаціях національної катастрофи ці грані стирались у міцних традиціоналістських суспільствах з усталеною державницькою ментальністю. Україні ж притаманна спорадичність державної традиції, а космополітична демократія може завести лише під «панування чужої аристократії, від якої може застерегти лише єдність всіх класів національного фронту. З цього приводу відомий французький соціолог Сорель писав, що демократія в усіх краях намагається зруйнувати сили, які ще хоч трохи підтри-

⁶⁹ Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — 26 с.

⁷⁰ Оглоблин О. Думки про Хмельниччину. — Нью-Йорк, 1957. — 87 с.

мують у житті національні традиції. Саме Липинський був гарячим прихильником монархічної династії, згадуючи Рюриковичів, князів київських і галицьких. Адже всім державам притаманне існування влади і провідної верстви — носія цієї влади. Останню складають військо, виробники та інтелектуали. Особлива заслуга належить «войовникам — продуцентам»; інтелігенція лише формулює і спрямовує ідеологічно національну стихію. Цікавим також видається його поділ державних укладів: демократія, класократія, охлократія. Класократія, на переконання Липинського, детермінує рівновагу між владою і свободою, а демократія віддає перевагу останнім. Ця теза видається дещо спірною, або ж її не можна зводити до апіорності. Липинський простежує ще одну соціально-суспільну тенденцію: класократія, ослаблена матеріальним набутком, переростає в демократію, а остання — в охлократію. В цьому сенсі можна ілюструвати зміну форм правління в Росії на початку двадцятого століття. Про це добре сказано і в сучасних газетних інтерпретаціях монархізму.

Головний консолідуючий чинник у побудові держави Липинський бачив у **«територіальному патріотизмі»**; без огляду на національність, соціальну приналежність, віросповідання і ментальність. Україна має стати Батьківщиною для всіх. У цьому переконанні ми бачимо віддзеркалення дня сьогоднішнього, де подібні сентенції декларативно проголошуються і Верховною Радою, і урядом, і Президентом.

Націоналістична ж сучасна періодика попри те, що інколи буквально передруковує ті чи інші позиції Липинського, не завжди погоджується з цією гуманістичною позицією, дво-яко трактуючи реанімоване гасло «Україна для українців». Журнал УНА-УНСО «Націоналіст», роблячи компіляцію з «Листів...», «вихоплює лише ті моменти, які співзвучні із засадними підвалинами їхньої «партійної лінії» і при цьому нерідко гублять головну думку самого твору, не кажучи про планомірно «непомічені» деякі акценти «Нашої орієнтації». Зрештою, це характерна деталь багатьох виступів цього «ультра-правого» видання. Широкий читацький загал, не

обізнаний з усіма нюансами і деталями розвою націоналістичних концепцій, а тому, вартувало б зробити невелику преамбулу ознайомлювального характеру. Не був би зайвим і тематичний редакційний коментар, який би з'ясував поглиблено ту чи іншу думку такого «нелегкого» автора як Липинський. Та й з усього видно, що ця публікація передрукована з метою пробудження ностальгії за українською елітою, яку сьогодні слід активно і методично формувати.

Другим прикладом апологетики монархічної форми правління, справедливості та ефективності якої довела історія, є публікація у газеті «Персонал «плюс» під промовистою назвою «Володимир Мономах врятував киян від лихварства», автор Надія Ілічева. Це не лише цікавий погляд на роль правителя в суспільній діалектиці, але й чуттєвий удар по спекулянтсько-кредитній фінансовій світобудові. Власне слабкість централізованої влади детермінує динамічне просперування світових гендлярів, махінаторів на кшталт Хаммера, Сороса та інших.

Найбільш послідовно та методично необхідність адаптації і трансформації ідей Липинського до сучасних реалій відстоює газета «За українську Україну», яка видається Українською Консервативною партією. Наприклад, число за 29 листопада—5 грудня пропонує доволі розлогу і аргументовану статтю директора Інституту метафізичних досліджень, автора і засновника концептуального журналу «Перехід IV» Ігоря Каганця «Третій гетьманат: демократична держава української мрії». У ній абсолютно вивірено, аргументовано і методично послідовно відстоюється ідея необхідності гетьманського правління на початку III тисячоліття.

Аналізуючи потенційні можливості у справі просперування ймовірного монархічного укладу в Україні, емігрантський дослідник Богдан Коваль, наприклад, акцентує увагу на стилі пошуку еліти у Липинського: «Провідною верствою рахує він тих людей, що виявляють стихійне бажання влади і поширення своїх ідей. Він придає їм аристократичні прикмети. Це також не вистачає для успішної і доброї організа-

ції влади і будови держави. Крім активності і здатності тієї верстви — поривати маси за собою, потрібно якоїсь дисциплінуючої сили, яка не дозволить, щоб та активність обернулась на руїну замість будування»⁷¹. Власне таких людей-ідеалістів і бракує нашому сьогоднішньому політичному соціуму, ба, навіть політикам націоналістам-центристам. «Ультра-праві» ідеалісти у своєму рефлексивно-інтуїтивному пориві видаються щирішими за старших і консервативних інтелектуалів-прагматиків. Власне фанатизму від волі, а не від розуму бракує сьогоднішнім політикам-державникам, які всі починання зведуть до класичного «вигідно-невигідно», раціонально — ірраціонально.

Узагальнюючи роль і місце постаті Липинського-політика, публіциста варто сказати, що поки що він не отримав належної оцінки у нашого пересічного обивателя в силу слабкої його популяризації, а інколи обструкції, чого не скажеш про діаспору (у Філадельфії функціонує Інститут імені Липинського). І це не дивно, бо на це впливає ціла низка обставин. Першочергово, як націоналістичні організації і партії, так і їх друковані періодичні видання рідко торкаються спадкового монархізму, як явища Україні чужого. Визначаючи велич його постави, здебільшого ігнорують його головні концептуальні засади, спонтанно публікуючи ті чи інші матеріали, нерідко без будь-яких до них коментарів. А це вже швидше «чтиво» для компетентного вузького кола політиків, а не для широкої української аудиторії. Очевидно, з огляду на ту розстановку політичних сил, які маємо сьогодні в Україні, та й на рівень національної свідомості, яку чомусь спеціально не дуже культивують більшість газет і журналів України, боячись звинувачень у «націоналістичній обмеженості як «зліва», так і від владоможців, які поринули з головою у демократичні процеси. Час Липинського ще не прийшов. Та не варто зволікати із його «поверненням», адже він і є власне тим, з чим асоціюємо повноцінну державницьку ідею. Апологетами концепції цьо-

го визначного теоретика виступають нечисленні періодичні видання консервативного та радикально-націоналістичного спрямування. Наклади їх поки-що незначні, однак тональність та резонансність на тлі домінуючої ліберальної просперації доволі відчутна, а, головне, актуальна в контексті конституційних змін 1 січня 2006 р.

Запитання до теми

1. Сучасний лібералізм та монархічна парадигма: спроба синтезу.
2. Диференціація сучасної преси консервативного ухилу.
3. Публіцисти 20–30-х років і монархізм (дідичство) в Україні.
4. Дослідники В. Липинського і сучасна преса.
5. «Територіальний патріотизм» Липинського і модерне державобудівництво.
6. Консервативна (сучасна) преса: вектори державництва.

⁷¹ Коваль Б. Державним руслом Гетьманщини. — Торонто, 1981. — С. 45.

4.3. Українська періодика: праворадикальна проекція

Ще до появи новітньої держави Україна горбачовська гласність таки уможливила відродження чи появу спектру ідеологічних уподобань, доктрин в інформаційному просторі іще колишнього СРСР. Рішуче і голосно, і, навіть, епатажно заявила про себе неформальна періодика УГС, НРУ за перебування, УРП, «Меморіалу», «Поступ» тощо. Особливу нішу зайняла преса радикальних націоналістів, зокрема СНУМу, УНА-УНСО та ДСУ. За аналогією ідеалістів-романтиків публіцистів 20–30-х років ХХ століття молоді праворадикали 90-х активно критикували не лише комуністичну ідеологію та «совітську» імперію, а й еклектичні паростки процвітаючої ліберал-демократії, що асоціювалась у них першочергово з космополітизмом, що нівелює національну онтологію, стирає моральну, духовну канву, релятивізує вартісні абсолюти.

Об'єктом наукового пошуку є побіжне окреслення феноменології правого радикалізму в політичному процесі, ЗМІ, зокрема. Предметом дослідження є крайньонаціоналістична періодика часу відродження і становлення новітньої Української державності. Мета наукового пошуку — спроба ймовірної абсорбції та адаптації націоналістичної доктрини до моделі ліберально-демократичного поступу сучасної України, що втрачає національну перспективу у глобалізаційних процесах та культурній експансії Росії.

Наприклад, першим чітко ідентифікованим праворадикальним виданням сучасної України можна вважати ротапринтний журнал «Напрямок», що був друкованим органом Співки Незалежної Української Молоді. Його засновано у 1990 році у Львові, ще до проголошення незалежності. Редактором став Володимир Яворський — сучасний ідеолог радикального націоналізму, відомий публіцист націоналістичного гарту. Він зумів згуртувати прогресивномислячу молоду генерацію, яка утворила своєрідний конгломерат «країнік»

націоналістичних думок і теорій, що і знайшли відображення у «Напрямі», першому концептуальному журналі.

На етапі відродження і становлення новітньої України СНУМ, як і колись ОУН-УПА, відрізнялася від інших націоналістичних партій центристського спрямування, як ось КУН та УРП, чітко вираженими революційними настроями. «Молодіжний» журнал «Напрямок» визначив свою діяльність як інформаційно-публіцистичну. Проте вже у першому числі підкреслюється очевидна методична спрямованість часопису на «російську» тематику. Тому «російську» проблему можна спостерігати практично у кожному матеріалі. Вступна стаття «Чому вони ненавидять український націоналізм» за підписом редактора В. Яворського тлумачить головне завдання і напрям роботи журналу: «Якщо розглянути сучасну ситуацію, то сьогодні відповідальність за поневолення України лежить, без сумніву, на росіянах, які в своїй масі отруєні великодержавницькою ідеологією... Тому треба впливати на свідомість російського населення через усі доступні засоби масової інформації, аби прихильників шовіністичної ідеології серед росіян ставало все менше»⁷². Поряд розміщено розлогі тематичні статті: Романа Ковалю — «Російський шовінізм — офіційна політика Кремля» і «Подавляюча нація» та Анатолія Щерба тьока — «Хто ж нам Росія?». Видання дає змогу читачеві ніби акумулювати усе те негативне ставлення, антипатію до «старшого брата», як до гнобителя, яке він заслужив. Автори прагнуть залучити і об'єднати довкола цієї думки якомога більше свідомого українства. Ця проблема на перспективу стала магістральною.

Майже одночасно з «Напрямом» на терени українського інформаційного простору вийшло інше львівське друковане видання — «Націоналіст». Журнал став відображенням екстремальної думки УНА-УНСО. Редактором було обрано Андрія Шкіля. Журнал визначив свій зміст як часопис на-

⁷² Яворський В. «Чому вони ненавидять український націоналізм?» // Напрямок. — 1990. — № 1. — С. 1.

ціональної традиції та геополітики. Для ілюстративності ідентифікації гострого радикалізму і потужного впливу на читача цього видання на аудиторію проаналізуємо, наприклад, другий номер журналу за 1999 рік.

Відразу ж на титульній сторінці головний редактор часопису висловлює прагнення і декламує методи УНА-УНСОвців у створенні нового прогресивного мислячого суспільства та держави: «Наша ідея освячена кров'ю і хоча б тому вічна, наша віра ще не надломлена поразками, а наша воля знала достатньо випробувань, щоб ствердити — ми знаємо чого хочемо. Ми спрагли перемог, нам зараз необхідна одна велика і яскрава перемога, заради неї мусимо поставити на кін усе, що маємо, усе, що будемо мати»⁷³. Власне зміст журналу доводить свою надреволюційну спрямованість. У кожній назві статті чи інтерв'ю прослідковується утвердження української національної свідомості і наскрізна протиросійська пропаганда з екстраполяцією на сучасність. Тут вміщено матеріали великих українських ідеологів минулого та націоналістичних вождів Дмитра Донцова — «Своя традиція або чужий край» та Степана Бандери — «Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс». Вони виступають лейтмотивом номера. Заклик до народної революції є темою й статті Андрія Шкіля «Передвістя революції», де автор поряд із аналізом політичної ситуації в Україні активно спонукає читача усвідомити близькість того часу, коли настане великий поступ: «Революції приходять тоді, коли їх найменше чекають. Власне початком революції є констатація про її неможливість... Революція починається там, де закінчується віра у поступ, попередні положення і вдале мавпування чужих схем»⁷⁴. Саме сьогодні ми можемо спостерігати такий перебіг подій в українському суспільстві, яке вчиться на власних помилках.

Багатопланово є проблемна палітра видання. Прикладами ілюстрації світової визвольної боротьби є матеріали,

вміщені в номері, що розповідають про видатних світових політичних діячів Ернесто Че Гевару та Томаса Едварда Лоуренса. Автори переконані, що читач перейметься долею та міркуваннями іншого відомого революціонера кубинця Ернесто Че Гевари, очевидно, і в розповіді «Партизанська війна і революція». Ось як міркує автор передмови: «Його життєвий шлях став легендою та прикладом для багатьох поколінь революційної молоді. Неспокійну душу Че не змогли зрозуміти навіть світські ідеологи, адже він ніяк не вкладався у звичні рамки марксизму-ленінізму»⁷⁵.

Знаний британський археолог, письменник, військовий стратег та розвідник полковник Т. Е. Лоуренс свого часу написав працю «Теорія партизанської війни», уривки з якої і були надруковані у 2-му номері «Націоналіста». Практичні рекомендації організатора і провідника арабського повстання 1916 року проти Османської імперії британця Лоуренса редакція журналу вирішила довести до широкого загалу, адже ніщо так не заохочує, як чийсь досягнення і перемоги. Томас Лоуренс доводить, що слід розробляти і застосовувати власну військову тактику і з нею відстоювати ідею єдності та незалежності, як це сталося під час арабського повстання під його проводом. Саме така пасіонарна, відважна особистість може бути прикладом для наслідування молоді української генерації. Революція ефективніша за еволюцію.

Серед дописувачів-авторів матеріали: Панаса Біді «Латинська Америка в українській геополітиці», Дмитра Шурхала «Той, що повстав проти сучасного світу», Олексія Халецького «Соціокультурний архетип та революційна індивідуальність», Тетяни Чорновол «Балканська міфологія» та Корнеліу Зеля Кодряну «Моїм легіонерам». Виділяємо найтипніше. У першому числі «Націоналіста» за 1999 рік політичною є стаття Тараса Гатила «Епоха руїни біполярного влаштування», де автор окреслює шлях сучасної України до

⁷³ Шкіль А. Вступна стаття // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 1.

⁷⁴ Шкіль А. Передвістя революції // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 4.

⁷⁵ Ернесто Че Гевара. Партизанська війна і революція // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 14.

заявки про себе в європейській спільноті та міжнародного визнання. Україна повинна: «...намагатись сама активно формувати власний геополітичний полюс. Ідеологічно — інакше протистояння Північ-Південь її задавить. Необхідним є створення для України свого роду «надідей», без котрої вона стає аморфною і роздрібною, низи виходять з-під контролю, а верхи вироджуються — і в результаті дають гроші на чергову революцію». Гіркою, пророчною виявилася думка Гатила з приводу «вироджених» верхів. Радикально акцентованим у ніші українського інформаційного простору виявилось і київське праве видання — журнал «Державність», що заявило про своє існування у 1991-му році став рупором ДСУ. Статут окреслює видання як громадсько-політичний щоквартальник. Головний редактор журналу — публіцист Михайло Стасюк. Видання взялося висвітлювати кілька тем, що мають стосунок до утвердження української державницької самосвідомості. Це — проблеми державності України, економіка, культура і мова, право, історія, і звісно, рубрика «Ми і вони». У деяких числах з'являються постійні теми, як ось «Проблеми державності». Але в будь-якому разі журнал помітно тяжіє до висвітлення загальнонаціональної проблематики і менше акцентує на світових революційних парадигмах.

Для ілюстративності поглянемо на 1 число за 1995 рік. У ньому чільне місце належить матеріалам політолога Григорія Гребенюка «Ситуація в Україні й українська націократія» та історика Володимира Трембіцького «Національні втрати українського народу за 70 років». Автори роблять об'єктивний глибинний аналіз минулих і сучасних подій, намагаючись з'ясувати прорахунки нинішнього суспільства та гріхи наших пращурів, яким на відміну від нас, доводилося кров'ю здобувати незалежність. Під антитезною рубрикою «Ми і вони» редакція повважала за необхідне надрукувати статтю Василя Марочкіна «Хижий оскал московського імперіалізму» та перелік злочинів комуністичного режиму в Україні. Вражаючі документи, підписані Берією та Жуковим, було знайдено в архівах. Редакція застосувала доволі ефективний

прийом, надрукувавши цілковитий зміст одного із вбивчих наказів тоталітарної системи — «О ликвидации саботажа на Украине и о контроле над командирами и красноармейцами мобилизованными из освобожденных областей Украины». Така креативність видається доволі вдалою і дієвою. Масовому вивезенню українців до Сибіру в часі тоталітарного режиму, присвячено чимало. Проте такого явного факту знущання і наруги над українською нацією, певно, в українській пресі ще не було. Красномовніше за факти ось таких злочинних наказів не скаже ніякий оратор. Цей документ, ПЕВНО, не залишить байдудим жодне українське серце, адептом якої б ідеології воно не було, бо дає можливість на власні очі переконатися у згубності московської тоталітарної політики, її людиноненавистництва і демонічності.

У третьому числі за 1996 рік у рубриці «Проблеми державності України» подано на суд читача проблемну статтю Валентина Мороза «Національне відродження і проблема еліти», де є спроби з'ясувати і визначити роль та функції елітної частини українського суспільства у сучасному державотворчому процесі. Там же знайшлося місце для матеріалу академіка Степана Вовканича «Інформаційно-мовна концепція розвитку: державотворчий і націотворчий аспекти». У рубриці «Ми і вони» надруковано еклектичні роздуми Віктора Поліщука «Навіщо Росії слов'янський союз» із власними націоцентричними узагальненнями. Ліберальна періодика рідко торкається подібних тем. Уникає вона і писання про «табуйовані» теми: нацизм, расизм, масонство, єврейське питання тощо.

З усього видно, тематика журналу «Державність» є багатоплановою. Редакція намагається висвітлити всю палітру українського державотворення та суспільно-політичних відносин. Однак всі теми так чи інакше дотичні до побудови національно-свідомої української держави, україноцентричної, не космополітичної.

Помітним явищем серед радикально спрямованих українських видань була газета «Нескорена нація», що виходила

у світ за сприяння Івана Кандиби, політичного в'язня СРСР. Ідейним гаслом газети став вислів «Нікому не дозволиш плямити слави, ні честі Твоїї Нації», який одразу налаштовує читача на патріотичні настрої. «Видання українського націоналіста» — газету-місячник «Нескорена нація», сьогодні «Незборима нація», редагує Роман Збаразький і нечисленний колектив. Для прикладу, числа 11 і 12 за 1999 рік присвячено відзначенню річниці смерті видатного ідеолога-націоналіста, провідника ОУН(о) Степана Бандери. Редакція зазначає: «15 жовтня 1999 року виповнюється 40 років з дня трагічної загибелі Провідника ОУН Степана Бандери. Цей номер газети «Нескорена нація» присвячуємо його пам'яті»⁷⁶. У ньому вміщено статті про життя і діяльність Бандери та розповіді про справи і політику нинішньої ОУН: коментарі, огляди, спогади.

Не менш типовим та ілюстрованим є 13–14-й випуски газети, де вміщено дві важливі тематичні статті, присвячені діяльності і керівництву тодішнього Президента України Леоніда Кучми. Це — стаття Віктора Суковенка «А чи то наш вибір — Леонід Кучма, або скажи хто твої друзі і я скажу, хто ти» та «Напрямок і мета діяльності президента Кучми» Павла Головченка. Головченко відважується назвати «злочини» Кучми перед українським народом. «Прямою виною Кучми є навмисна байдужість до коцунського свавілля беркуто-омонівських бандитів на похоронах патріарха України Володимира Романюка, дозвіл мафії на вирубування лісів Закарпаття, що стало причиною стихійного лиха, байдужість до грабіжницької і бандитської прихватизації»⁷⁷. І — абсолютно неукраїнське оточення Кучми, про що в іншій пресі не знайдемо ні слова.

Авторами більшості матеріалів є люди з різних регіонів України: Києва, Сум, Одеси що дає можливість зробити висно-

⁷⁶ Вступна частина // Нескорена нація. — 1999. — № 11-12. — С. 1.

⁷⁷ Головченко П. Напрямок і мета діяльності президента Кучми // Нескорена нація. — 1999. — № 13-14. — С. 5.

вок про те, що націоналізмом «хворіють» не лише «западенці». Патріотично налаштованим є значний відсоток суспільства, бракує лише згуртованості та єдності.

Ще одна тематична лінія. Напередодні чергових президентських виборів газета «Нескорена нація», як загалом й усі інші друковані видання України, проводить власну агітаційну та пропагандивну політику. Стаття Захарія Ковалюка «Незалежність «червоною» бути не може!» — торкається проблеми антиукраїнської спрямованості «лівих» партій. Автор висловлює власні думки з приводу онтології політики комуністів, попереджаючи потенційних виборців про небезпеку зросійщеної ідеології для майбутнього української нації: «...Бо «демократично» пообирали у нашу прагнуть повернути збанкрутілу ідеологію та ще й відновити Верховну Раду відвертих і перефарбованих комуністів, котрі давно Російську імперію під виглядом слов'янського союзу»⁷⁸. Нині можемо певно ствердити: автор мав рацію, коли застерігав нас, Перебіг тогочасних подій у парламенті, коли ще затверджувалася «земельна» Конституція, вже вкотре дав зрозуміти українцям, що комуністи своєю популістською ідеологією намагаються заярмити Україну і впрягти у спільний колоніальний віз з Російською імперією, не давши шансу самоствердитися державі. Аналогічну ситуацію маємо із сучасними «п'ятиколонниками».

Жовтневий випуск «Нескороної нації» за 2000 рік на своїх шпальтах висловив активну підтримку урядові Віктора Ющенка. Під матеріалом «Уряду Віктора Ющенка — всебічну політичну підтримку» підписався Іван Кандиба — відомий політв'язень комуністичного режиму, голова Головного Проводу ОУН-державників. У цьому ж числі надруковано «Заяву УНА-УНСО з приводу поховання Ігоря Білозіра». УНА-УНСовці вкотре довели свою небайдужість до найдрібніших аспектів державної політики. Саме їм довелося того

⁷⁸ Ковалюк З. Незалежність «червоною» бути не може! // Нескорена нація. — 1999. — № 13-14. — С. 5.

фатального дня, коли загинув відомий львівський композитор Ігор Білозір, захищати честь рідної мови і пісні. Як довів час, праворадикали не спинилися на єдиному випадку — справу проти російської пісні було доведено до кінця. Ось як вболівають УНА-УНСовці за вітчизняну естраду: «УНА-УНСО оголошує війну низькопробній російській естраді... Українські виконавці в результаті опинилися затиснутими з усіх боків посередніми, але розкрученими російськими акулами. Досить уже безкоштовно користуватися українським щоу-простором — час поставити кордон з Росією!»⁷⁹. Сьогодні цю естафету перейняли члени «Свободи» Тягнибока з однойменною газетою.

В 1-2-му номері «Нескореної нації» надруковано програму видавців газети, яку було прийнято з доповненнями на Всеукраїнській конференції ОУН-д у жовтні 2000 року в Івано-Франківську. Під заголовком «Організація українських націоналістів державників (ОУН-д). Програма» вміщено систему питань, які розглядаються і висвітлюються на шпальтах видання.

Це — політичні засади ОУН, економічні питання, ОУН і духовне відродження української нації, молодіжна політика та військово-стратегічні засади ОУН, під сучасну пору і на перспективу в епоху глобалізаційних метаморфоз. У зверненні до читачької аудиторії газета чітко визначила своє соціально-політичне спрямування: «Наш часопис і надалі буде поширювати і стояти на сторожі чистоти засад Української Національної Ідеї, пропагувати серед громадськості та в національному середовищі демократичний принцип співжиття та урядування, свідомо продовжуючи в цьому сенсі козацькі традиції». Окрім пропаганди вестиметься і боротьба: «...безкомпромісна боротьба з великодержавним російським імперіалізмом та як з його рецидивом комунобільшовією, так і з безликим космополітично-інтернаціональним вірусом

⁷⁹ УНА-УНСО «Заява УНА-УНСО з приводу поховання Ігоря Білозіра // Нескорена нація. — 2000. — № 13-14. — С. 1.

лжедемолібералізму»⁸⁰. Останній є не меншою (латентною) загрозою.

І за змістом, і, почасти, за формою сучасні праворадикальні видання на кшталт «Замкової гори», «Націоналіста», «Державності», «Незборимої Нації», «Голосу Нації», «Українських обріїв», «Свободи», «Волі і Батьківщини» продовжують славетній традиції «блискучої» концептуальної періодики 20–30-х років ХХ століття, незабутньої доби романтизму-ідеалізму жертвності та альтруїзму державницького. Суттєва вада — малі наклади та методична обструкція з боку не тільки «лівого» флангу, але й чинних урядовців-посадовців. Далі є живучим облуда-стереотип: націоналіст — фашист, бандерівець — бандит. Це стосується як комуністів, так і лібералів. Історія підтвердила, що лише справжні націоналісти та їхня екстравертно-наступальна волонтаристська періодика були останнім рубіконом для недругів та ворогів України, що й досі трактують її колонією. Як екстраполувати гасла в дію, чи послуговуючися термінологією теоретиків націоналізму «ідею в Чин» у непростій ситуації значною мірою зденаціоналізованого зросійщеного інформаційного поля?!

Це можна зробити за «принципом піраміди», посередництвом державницької волі зверху та фінансової протекції виразникам національної ідеї у ЗМІ через систему податкових знижок та бюджетних ін'єкцій. У протилежному випадку про національне «альтерего» у інформаційному просторі України можна забути і, вірогідно, назавжди.

⁸⁰ Редакція газети. Дорогі наші читачі та передплатники // Нескорена нація. — 1999. — № 1. — С. 1.

Запитання до теми

1. Неформальна преса періоду «перебудови».
2. Зародження новітньої радикальної правої періодики в Україні.
3. Головні теми і проблематика «правих» газет і журналів.
4. Револьюційна риторика і концепції радикальних періодичних видань.
5. Структурно-ідеологічна диференціація сучасної націоналістичної преси. Проблема єдності.

4.4. Ідеологічні екстраполяції журналу «Розбудова нації» (минуле)

Сучасні реалії України мають очевидну наявність цілеспрямованої деідеологізації. Це знаходить свій юридичний вияв у Конституції, яка промовисто декларує, що жодна з ідеологій не може визнаватися обов'язковою. Однак, чимало вчених, наприклад, Дзюба, Шаповал, Сергійчук, Дашкевич, Сверстюк та багато інших переконані, що ідеологічна індиферентність — це шлях до колапсу державотворчих процесів. Латентною ж ідеологічною домінантою сучасності є лібералізм, чи, радше, неолібералізм, що абсолютно дистанціюється від ідеології національної, націоналістичної зокрема. Історичний досвід, наприклад, Японії, Кореї, Китаю свідчить про необхідність синтетичного підходу до ідеологічних доктрин.

Набутки минулого — це скарбниця для перспективного пошуку. Фундаментальна вітчизняна журналістика і публіцистика попередніх епох може бути сублімативним фактором для сучасних пошуків ідеологічного універсалізму.

Журнал «Розбудова нації» — одне з найавторитетніших концептуальних видань першої половини ХХ ст. в Україні. Він може прислужитися до акцентуалізації багатьох аспектів еkleктичного сьогодення. Тому об'єктом дослідження у даній публікації є журнал «Розбудова нації», предметом еволюція націоналістичної ідеології минулого та її екстраполяція у сучасній державотворчій періодиці.

Загальновідомо, що націоналізм 20–30-х років (а, власне, це є період найбільш плідної праці теоретиків цього вчення) розвивається як теорія найбільшою мірою посередництвом Донцова, а також як теорія і практика завдяки т. зв. організованому націоналізмові, який завдяки «нашій українській ментальній ознаці — «прагнемо до булави», а, конкретно, в теорії — до монополії на істину, звівся до анти-

тези. Хоча насправді це були водночас два паралельні, ба, навіть, взаємодоповнюючі рухи синтетичного характеру. Цю штучну еклектичність засвідчив В. Мартинець — автор книги-зіставлення «Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму», який на прикрість спільній справі (адже всі хотіли мати і будувати Соборну Україну), зводить порахунки з Донцовим, який, на його думку, є тотальним плагіатором: «Він проповідував за Шопенгавером «волю як закон життя», за Гобсом «жадобу влади», за Бергсоном «життєвий шлях», за Кулішем «правду сильного над слабим», «за Уордом «право сили», за Спенсером «агресивність», за Гегелем «неспокій і насолоду ризиком»⁸¹ і т. д. А головним гріхом, виявляється, було те, що Донцов «... не подавав ніяких програм і не розробляв стратегії націоналізму»⁸², а ще майже не згадував Міхновського — як справжнього «батька українського націоналізму». Тут, справедливості ради, варто зауважити, що Донцов постійно полемізує з Драгомановим у «Націоналізмі» і не згадує (1 раз) про автора «Самостійної України», міг це робити з двох міркувань: а) **суб'єктивного характеру**: не хотів ділитися «лаврами» через егоцентризм і відчуття власної значущості; б) **об'єктивного характеру** — не розглядав його (Міхновського) як опонента, а, радше, як само собою зрозумілу річ — однастайність чи адекватність. І, власне, у цій постійній полеміці між собою (згадаймо «словесну війну» — Липинський — Донцов) викристалізовувалися характерні деталі українського менталітету, навіть у контексті пошуку єдиної національної волі, яка б була спрямована як сума поодиноких воель, у річище державотворчого процесу. Це ж, зрештою, бачимо і в царині творення держави не лише серед центристських націонал-демократичних партій і їх видань, але й особливо серед «правих». Так ось рисами суб'єктивного характеру були, є і, як не прикро, будуть у не окресленому часом майбутньому:

⁸¹ Мартинець В. Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму — Вінніпег: Новий шлях, 1954. — С. 46.

⁸² Там само.

- а) відсутність «чуття єдиної родини»;
- б) непомірна амбітність, егоцентризм в усіх сферах життєдіяльності;
- в) надмірне пошанування «права кожного на свою думку»;
- г) живучість афоризму «де два українці, там три гетьмани»;
- д) традиційне «нечуття» доленосних історичних моментів, прерогатив у політиці;
- е) невміння зорганізуватись в екстремальній ситуації.

Цей своєрідний «каскад» негативів можна продовжувати. А як актуально це звучить сьогодні, коли навіть у часи кризових ситуацій, як ось навколо Криму, націоналістичні видання не забудуть «тикнути під ребро» одне одного, що лише мають невеликі тактичні розбіжності, забуваючи про єдину велику стратегічну мету — становлення України як повноцінної держави і не лише повноцінної, а великої і могутньої, що матиме вплив у світі.

Становлення Організації Українських Націоналістів детермінувало появу численних часописів, які доносили всі «ази» теорії і практики, чи, як кажуть націоналісти, «ідею і чин» до широкого українського загалу. Варто віддати належне так званим професійним ідеологам, які не лише теоретизували, але й діяли. Це було головне ядро націоналістичної ідеології. Серед іншого, це — М. Сціборський — автор «Націократії», «ОУН і селянства», «Робітничого питання», Ю. Вассиян — автор «Програми виховання в організації українських націоналістів», М. Боярський — автор «Української внутрішньої політики», В. Мартинець «За зуби й пазурі нації», Ю. Бойка «Основ українського націоналізму», Д. Андрієвського, Є. Онацького та інших⁸³. Свої погляди, стратегію і тактику вони проводили у життя в журналах «Український націоналіст», «Бюлетені КЕ ЗУЗ», «Юнаку», газетах «Україн-

⁸³ Див.: Мартинець В. Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму. — Вінніпег: Новий шлях, 1954. — С. 49.

ський голос», «Наш клич», «Голоси», «Голос нації» «Самостійна думка», «Незалежність» та альманахах, наприклад, «Ідея в наступі». Але головним стратегічним і тактичним виданням, «ідеї і чину», був все-таки орган ОУН — журнал «Розбудова нації». З перших же його чисел було започатковано постійну вимогу скликання конференції націоналістичних сил з метою створення партії.

Під час Першої Конференції прозвучали дві позиції стосовно характеру майбутньої партії: або єдина монолітна націоналістична організація, або це спілка самостійних націоналістичних організацій. Перша пропозиція була підтримана більшістю. Однак на конференції так і не було остаточних постанов щодо злиття всіх націоналістів у єдине ціле — у одну юридичну особу. Обмежилися лише ухвалою про централізацію адміністративну: підпорядкувати всі націоналістичні організації найвищому керівному органу. Слід зауважити, що думку про створення єдиної організації не всі підтримали. Це першочергово стосується галицьких груп, значна частина яких не прагла до централізованого підпорядкування. Націоналісти зарубіжжя ставилися до своїх побратимів по боротьбі з Галичини з деяким упередженням, навіть зверхньо. Ось як про це писав журнал «Розбудова нації» у 1928 році: «... Здалека від ворога, при повній волі рухів і чину, далеко легше підносити найбільш радикальні кличі й думки націоналістам на еміграції, ніж на окупованих землях. У Галичині навпаки: зв'язаність із своїм оточенням, конкретна злободенна праця й стала боротьба проти ворога, надали легального характеру краєвій політиці»⁸⁴.

Нелегким було об'єднання націоналістичних груп і окремих націоналістів, наприклад, ЛУН, ГУНМ, СУНМ не розуміли ролі майбутньої організації. Інші не хотіли поступатися керівними посадами у своїх групах. А тому запланований на весну 1928 року конгрес не став реальним фактом.

⁸⁴ Мартинець В. По другій конференції // Розбудова нації. — 1928. — № 1. — С. 174.

Дату його проведення перенесли не вересень цього ж року. А відбувся він аж у січні-лютому 1929 року. З цією метою діяв активно і методично вивірено журнал «Розбудова нації», що мав об'єднати всі сили націоналістичної орієнтації. Впродовж року на його шпальтах друкувалися статті провідних діячів націоналістичного руху, а то й рядових членів, ветеранів визвольних змагань за державність. У арсеналі колективу авторів і дописувачів були найрізноманітніші методи пропагандистської праці. Найефективнішим, як з'ясувалось, було зіставлення і полеміка. На читацький загал подавалися позиції різних партій, здебільшого опонентів висвітлювалась їх діяльність, зводилась до абсурду та чи інша позиція, яка не могла бути прикладом у даній суспільно-політичній обстановці. На цьому тлі висувалися яскраві, рішучі і революційні ідеї, що були надиктовані часом. Легальна боротьба за соборність була квінтесенцією більшості журнальних виступів цього періоду.

В такій атмосфері виходив журнал, який був провісником створення цієї «найбільш української партії», котра зрештою згодом своїм чином довела цю апіорну тезу. «Розбудова нації» був провісником, чи, радше, вагомим попередником сучасних «правих» видань. А тоді він нерідко виходив спареними номерами, але це не применшувало його заслуг, не порушувало методичності і вивіреності у досягненні мети, що так були притаманні ОУН — організації зі строгою, але такою необхідною на той час політичною ієрархією. Численні автори націоналістичних видань, а «Розбудови нації» зокрема, доклали максимум зусиль на підготовку Конгресу Українських Націоналістів, що без перебільшення став епохальним явищем у житті українства. Посередництвом друкованого слова (неперіодичного у тім числі) активно проводилась агітаційна та організаційна робота по каталізації процесу, що означував створення Організації Українських Націоналістів. Невеличкий історичний екскурс лише доповнить спробу створити деяку панораму подій тих далеких двадцятих, що змінили імідж українства, як сентиментальної й аморфної

маси «малоросів», які лише тужливими піснями та скигленням захищають своє єство, свою ідентичність.

То ж які головні ідеї продукувались головним націоналістичним виданням тоді, у 20–30-х роках? Зрештою, більшість із концептуальних засад того періоду, як не дивно, є актуальними у сьогодишній періодиці «правого» ухилу. Найбільш повною видається панорама проблеми посередництвом знайомства з фундаментальними працями ідеологів-публіцистів того часу. Ідеологічна частина «Розбудови нації» складалась із численних подач статей на економічну, політичну, соціальну, культурну і військову проблематику. Нетрадиційна рішучість поглядів, як на ті часи, спонукала українську громадськість до неглибокого зацікавлення подібним баченням розв'язання проблеми. У концептуальному сенсі більшість авторів «Розбудови нації» були прихильниками, послідовниками чи популяризаторами ідей Миколи Міхновського, що, зрештою, і засвідчують друковані рядки. Ідеологічні акценти з філософії націоналізму розставляли такі чільні постаті як М. Сціборський, Ю. Вассиян, Є. Онацький.

Цементуючою ідеєю і сьогодні може бути не яка-небудь квазі-теорія виживання людства чи оптимізації поступу, а лише націоналізм. Досить таки волонтаристське трактування проблеми було об'єктивно необхідним у ситуації перманентної боротьби за виживання. Тому, напевно, можна із розумінням ставитися до апіорності і категоричності міркування авторів націоналістичних видань тої пори. Цікаво, що подібну тенденцію вже в умовах сучасності ми спостерігаємо у виданнях націоналістичного спрямування, здебільшого ультра-радикальних, наприклад, таких, як журнали «Націоналіст» чи «Державність». Ю. Вассиян, наприклад, як і більшість сьогодишніх націоналістів, переконаний і активно пропагує ідею, що націоналізм не повинен обмежуватися партійністю, класовістю чи станом. Він має бути силою внутрішнього самоопанування і витривалості проти різних ворожих проявів. Він змушений стати ідеологією боротьби проти всього, що породжує слабкість, відсталість, недосконалість. Теоретик на-

ціоналізму Ю. Вассиян асоціює це зі зразком духовно-багатої одиниці. І тут у публіциста простежуємо провідне на той час співвідношення нації і національної одиниці, яке дещо трансформувалося у сучасному світобаченні націоналістів кінця ХХ ст. А тепер ще низка концептуальних сентенцій устами першоджерела. Ю. Вассиян писав: «Для одиниці нація не є ідеалом, абсолютною вартістю, але ідеєю, формою творчого буття, що, незважаючи на багату різноманітність своїх ідеалів, вдержує їх у відношенні певного споріднення, співналежності. Одиниця вважається супроти нації засобом тільки зі становища свідомості.

З усього видно, що головне видання ОУН — журнал «Розбудова нації» є своєрідним попередником численних «правих» періодичних видань у сучасній Україні. Власне у цьому часописі з найбільшою повнотою ми знаходимо віддзеркалення діянь та устремлінь націоналістів тих часів. Журнал, який виходив з 1928 по 1934 рік є чи не найкращим зразком української публіцистичної школи націоналістичної орієнтації. В силу свого глибинного і багатогранного підходу до стану речей у багатьох царинах українського поступу та своєї концептуальної довершеності він не втратив свого значення і сьогодні. Адже саме у органі ОУН у стислій науковій формі було подано засади ідеології українського націоналізму. Власне у ньому прослідковується органічна спорідненість ідеології з духом і сутністю української нації, яка провадила повноцінну революцію визвольного характеру. «Розбудова нації» — це цілюще джерело для пошуку шляхів становлення українського державотворчого процесу. Так, наприклад, тут фундаментально розглядаються такі проблеми, як сутність нації, людина і нація, релігія і націоналізм, вартісні показники і вага ідеології, націоналістична і ліберальна суспільно-політична думка, способи виживання і поступу нації в екстремальному середовищі, націоналізм і ймовірне державотворення. Чимало міркувань і позицій тогочасних журнальних виступів мають проекцію у пресі сьогодишнього дня, не втратили своєї чинності із плином більш як восьми

десятиліть. І найцікавіше те, що, переглядаючи «праву» пресу кінця 90-х XX ст. і початку XXI ст., такі видання, як «Націоналіст», «Державність», «Голос нації», «Воля і Батьківщина», «Шлях перемоги», «Заграва», «Українські обрії», «Нація і держава», «Українське слово», «Соціал-націоналіст», «Напрямок» тощо ми знаходимо багато дотичностей і паралелей (стиль, мова, волонтаризм міркувань і суджень, непоодинокі підміна аргументації наступальністю і експресією думки, недостатня етичність полеміки та й, зрештою, незначна полемічність самих виступів, апіорність багатьох суперечливих питань, або таких, що потребують глибшого аналізу на стику думок і позицій). Поза всім цим, з огляду на критичну ситуацію тогочасної української справи можна з розумінням поставитись до усіх цих «недоліків». Бо більше ради успіху чину такий механізм впливу на свідомість читацького загалу можна вважати єдино правильним і остаточно вивіреним. Сама подальша історія підкреслила слушність таких міркувань. За незначний відрізок часу значно активізувалась українська національно-визвольна думка, а ідея націоналізму стала домінуючою в західноукраїнському середовищі. Розроблена стратегія і тактика подальшої боротьби за визволення, а відтак — окреслені штрихи і контури майбутньої державності України. Фактично журнал став дороговказом, натхненником ідеї і чину для майбутніх генерацій борців за самостійницьку ідею. Чимало його концептуальних засад можна екстраполювати на сучасне тло державотворення, якщо ми хочемо збудувати не якусь абстрактно-індиферентну державу з немонолітною нацією, а таку самодостатню одиницю світового співтовариства, що слугуватиме прикладом для інших країн. У «Розбудові нації» вказані методи і способи досягнення цієї мети.

Цей публіцистичний часопис чи не найпоспідовніше провадив генеральну, визначальну лінію націоналістів. Здебільшого високі ідеї державобудівництва продукувалися чільними постатями націоналістичного руху. Однак це не применшувало гідності журналу, який навіть у такій екстремальній ситуації виглядав досить таки добрим джерелом,

чи посібником для полеміста-початківця. Подекуди над виваженою аргументацією тяжіло емоційне начало з експресивно забарвленими висловлюваннями, що якоюсь мірою можна зрозуміти (після «мовчання», яке тривало століттями). Помітні у численних публікаціях і суб'єктивізм, упередженість, односторонність. Але ці риси друкованого органу на цей час радше варто занести до «плюсів», аніж до «мінусів», бо це частково віддзеркалювало саму сутність ОУН. Сьогоднішні націоналістичні видання, особливо радикальні, ніби перекидають логічний місток у ті часи і нерідко послуговуються методом своїх славних попередників.

Запитання до теми

1. Тип ідеологічного періодичного видання.
2. Публіцистика 20–30-х років — еталон жанру.
3. Ментальність та ідеологія: парадигма періодики.
4. Журнал «Розбудова нації» — партійний орган.
5. Проблематика та жанрове моделювання — приклад для сучасних журналістів.
6. Партійна преса ОУН і КУН: зв'язок поколінь.

4.5. Світоглядні антиномії журналу «Напря́м» (сучасність)

Актуальність проблематики детермінована плинністю історичних подій, суспільних і політичних трансформацій, ідейно-ідеологічних метаморфозів. Є дві головні загрози для української державності від початку її відновлення в 1991 році:

- а) російська експансивна імперська політика;
- б) еклектичні, контраверсійні нечітко-ідентифіковані глобалізаційні процеси.

Осібнo стоїть спроба реанімації СРСР. Обидва геополітичні фактори мають неабияке внутрішнє навантаження на рівнях:

- а) національної ідентифікації;
- б) моральної окресленості чи індиферентності;
- в) духовної дуалістичності;
- г) світоглядно-цивілізаційної окремішності чи асиміляційності;
- д) цінностно-вартісної релятивності чи усталених абсолютів.

Сучасна українська націоналістична періодика, зокрема журнал СНУМу «Напря́м», що виходив на початку 90-их минулого століття, був форпостом здорового консерватизму і національних пріоритетів, чіткої ідеологічної доктрини і системи онтологічних першооснов. Він заслуговує особливого дослідження.

Головними методологічними скрижалями цього періодичного видання умовно можуть бути висловлювання теоретиків і практиків українського націоналізму Д. Донцова і С. Бандери. На переконання першого, з усіх ворожих собі ідей жодної не ненавиділа Росія так, як Українську і, на думку Бандери, «з москалями нема спільної мови». Щодо культивування космополітизму, то П. Полтава ще у 1940-ві роки пророче діагностував майбутні події, застерігаючи, що «...шлях до люд-

ського поступу веде не через штучне... насильне об'єднання народів, не через політику змивання різних народів в одну цілість..., а в системі незалежних національних держав»⁸⁵.

Ці факти є предметом нашого дослідження. Якщо поглянути на перше число «Напря́му» за січень 1991 року, то з 11 змістовних публікацій аналітичного характеру, 9 присвячено україно-російським взаєминам, 2 — діалогам з адептами ліберальної доктрини. У числі 9 за жовтень 1991 року, ці цифри складають відповідно 6 і 3.

«Напря́м» проводить полеміку з:

- а) ідеологами російського шовінізму;
- б) правою і ліберальною російською періодикою.

Робить це за: допомогою передруків публікацій ідеологів націоналізму минулого і сучасного, компіляції і вибірки цитат з періодики обидвох сторін, системного аналізу, методом аналогії, зіставлення, нанизування смислових антитез.

Автори «Напря́му» вбачають загрозу в **науково-академічний** та площині ЗМІ. В першому випадку:

- а) активне тиражування різних концепцій «русской идеи»;
- б) уніфікація, універсалізація та екстраполяція «русской идеи» до українського буття;
- в) спроби просперації та трансформації ідеології російського месіанізму сучасними апологетами (В. Распутінім, М. Прусаковим, В. Астаф'євим, О.Дугінім, архієпископом Смоленським та інш.).

В другому випадку сфера мас-медіа:

- масштабна інвазія російської преси в Україну («Труд», «Комсомолка», «М. С.»);
- зростання власного російськомовного періодичного продукту (75–80%);
- відсутність української періодики в Росії, обструкція українського слова, культури;

⁸⁵ Полтава П. Концепція самостійності України і основні тенденції розвитку сучасного світу // Україна проти Москви. — Мюнхен, 1955. — С. 197.

— дискримінація українських ЗМІ (блокування, дискредитація, компрометація тощо).

Виклики бездушної лібералізації і «демократизація» в контексті становлення нового світового порядку:

— ігнорація національного чинника, ідентифікації, свідомості тощо;

— ескалація релятивізму, псевдоцінностей, гедонізму, гіперматеріалізму;

— антропоцентризм «ліберальної візії» з домішками псевдовірувань, езотеризму, демонізму тощо;

— нагнітання песимізму, декадансу, просперація еклектизму, нівеляція вартісних абсолютів;

— мінімізація креативності і рекреації суспільного позитивного тону;

— поява сумнівного теоретичного і практичного доктринерства, реального космополітизму.

Микола Бердяєв з цього приводу, висловлювався однозначно: «В просторовій ідеї демократії є величезна зла зневага до якостей людини і народу, до духовного їхнього рівня»⁸⁶. «Позанаціональна демократія — зрадницька, згубна для державності України»⁸⁷, — переконаний дослідник націоналізму Сергій Плачинда.

Типовою ілюстрацією дослідження у векторі «Україна — Росія» є публікація Романа Ковалю «Російський шовінізм — офіційна політика Кремля — у «Напрямі» за січень 1991 року, № 1. У проєкції «Україна — глобалізм» — стаття Володимира Яворського «Внутрішня суть українських демократів» («Напряму», № 9 за жовтень 1991. Слід зауважити, що серед авторів першого націоналістичного (ротапринтного) журналу напрям такі відомі публіцисти як: Григорій Гребенюк, Олесь Янчук, Василь Барладяну, Анатолій Щербатюк, Станіслав Іщенко, Сергій Айбабін. Це сучасні інтерпретатори та продо-

вжувачі ідеології націоналізму, теорії і практики, завдяки якій і збереглась українська людність, Україна як геополітична і етнопсихологічна субстанція.

Прикрими ознаками «Напрям» були слабка промоція, незначні накладі і обструкція з боку тодішньої влади. Та все ж журнал став політичним явищем в українську життя кінця ХХ століття і має неабияке дидактичне значення для журналістів, теоретиків і практиків.

Запитання до теми

1. Глобалізація і «русская идея» — дві головні проблематики журналу «Напряму».
2. Головні форми і методи полеміки у виданні.
3. Науково-академічна площина ролі друкованої періодики. Дидактика.

⁸⁶ Бердяев Н. О сверхдемократии // Новое время. — 1992. — № 51. — С. 40.

⁸⁷ Плачинда С. Сучасний український націоналізм як ідеологія // Літературна Україна. — 1992. — 23 лип.

РОЗДІЛ
П'ЯТИЙ

КОНЦЕПТУАЛЬНА
ПЕРШООСНОВА
РОЗВИТКУ ПРЕСИ —
НАЦІОНАЛЬНА
ІДЕЯ

5.1. «Українська ідея» — формо-
творча складова друкованих
ЗМІ

Розглянемо наукову гіпотезу, що:

1) «західний неолібералізм» — замаскована псевдохристиянська, утилітарна ідеологія, інструмент модерної колонізації;

2) «русская идея» — шовіністична національна ідея, вороже щодо української державності світобачення, теорія російського імперіалізму.

Такою альтернативою може бути тільки всеохопна і самодостатня «українська ідея», «підмурівком» якої є історична національна традиція, Новий Завіт, синтез та використання здобутків людства. Її схематична формула — в імперативному гаслі: «Бог і Україна». Лише чітка національна (націоналістична) ідентифікація у середовищі ще живих комуністичних (тоталітарних) стереотипів і насильного впровадження «демократичних цінностей» дозволить Україні зберегти не тільки автохтонний титул, але й саму українську сутність через популяризування українського етнографічно-національного і політичного «єго».

Сучасні реалії засвідчують, що космополітизація, русифікація (російська мова як інструмент) мають перманентний

характер і стрімко йдуть по висхідній. За різними даними в сучасній Україні 85—90% неукраїнського капіталу (західний, російський, єврейський), 92—94% книговидавництва російською мовою, 85—90% інформаційного простору контролюється проросійськими або космополітичними (російськомовними, україномовними) мас-медіа. У подібній невідрадній ситуації єдине, на що можуть покладати надії українці, — це «Українська ідея». Один із найбільших українських філософів націоналістичної орієнтації Вячеслав Липинський визначив її перспективу так: «...ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути»¹. Чи, як сказав Дмитро Донцов: «Україна має власне призначення, власну містику»². Або — Юрій Липа: «Призначення України є тільки в ній самій»³. Українські націоналісти вбачають українську перспективу у гаслі: «Бог і Україна».

Висновки попередніх розділів детермінують необхідність культивування «української ідеї» на рівні державної політики, бо її відсутність — на глибоке переконання націоналістів:

- пасивує народ, дезорієнтує державний апарат, дестабілізує державу;
- розмиває критерії оцінки влади, їх зусиль і дій;
- спричиняє паралізуючу світоглядну неоднорідність державних структур;
- унеможливорює націо-руйнівні процеси;
- робить українців байдужими до творення якоїсь «нічийної», космополітичної держави;
- змушує національні меншини в Україні орієнтуватися не на українську державу, а шукати опори поза Україною;
- не забезпечує духовної соборності українців;
- робить народ нездатним на жертви в ім'я держави;
- уможливорює розгул дикої капіталізації з її вовчими законами;

¹ Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — С. 13.

² Донцов Д. Хрестом і мечем. — Львів, 1990. — С. 32.

³ Липа Ю. Призначення України. — Львів, 1992. — С. 3.

- спричиняє хаотичну «боротьбу за вольності»;
- веде до безвладдя і криміналізації управління;
- породжує ностальгію за рабським минулим;
- тримає суспільство в стані постійної загрози соціальних потрясінь і вибухів⁴.

Пристаючи до висвітлення багатогранного й водночас конкретного питання про «українську ідею», варто зосередити увагу на деяких моментах. На сьогоднішній день трактування не є адекватним, і, на наш погляд, не існує навіть єдиної універсальної концепції. Підручник із політології подає його як детерміновану субстанцію, де що звучить сенс «української ідеї», зводячи її лише до «української національної ідеї»⁵, а не до «української ідеї буття». А в такій модифікації вона помітно поступається у просторі і часі тій же «русской идеи» як самодостатньому і всеохопному поняттю і, значною мірою, універсальній національній доктрині. Завужена сучасна інтерпретація нашої ідеї є однією з ознак, чи об'єктивним вислідом набутого впродовж трагічної історії комплексу національної меншевартості. Парадоксальним при зіставленні з «русской идеей» є те, що (у сенсі філософської думки) у віковому цензі вона об'єктивно поступається «українській ідеї», однак є більш знаною у світі. Під сучасну пору домінують два погляди щодо віку «української ідеї». Перший умовно може бути репрезентований Д.Р.Русовим, який доводить, що відлік ідентифікації «української ідеї» розпочато зі слів Апостола Андрія Первозванного «Видите гори сії? На горах сих возсіяє благодать Божа»⁶. Подібні ж міркування висловлює і Олександр Домбровський, сучасний американський дослідник українського походження: «...апостол Андрій виступає як речник християнського орієнту... він благословить Київські

⁴ Див.: Наш клич: Бог, Україна, свобода! // Свобода народів. — 1996. — № 5. — С. 30.

⁵ Див.: Українська національна ідея // Політологія / За ред. О. І. Семківа. — Львів: Світ, 1994. — С. 242.

⁶ Цит. за: Др. Ю. Русов. Душа народу і дух нації. — Філадельфія, 1948. — С. 3.

гори, що має харизматичне значення для ідеї «Києва — Третього Риму...» Бо як Рим пов'язаний з апостолом Петром, так Київ пов'язаний з Петровим братом — апостолом Андрієм. А Константинополь — це другий Рим східно-римської імперії. Отже, Рим, Константинополь і Київ творять урбаністичний трикутник тодішньої християнської ойкумени. Це логіка ранньосередньовічної ідеї — Київ — Третій Рим»⁷.

Другу версію можна проілюструвати словами Максима Розумного, який бачить витoki «української ідеї від часу «... запису графа Гердера 1769 року, в якому Україні віщує майбутнє нової Еллади. Та все ж появу власного месіанства українців слід пов'язати з Кирило-Мефодієвським братством, і, насамперед, з «Книгами биття українського народу Миколи Костомарова»⁸ з відомим перефразованим з Біблії афоризмом: «... Ось камінь, його занедбав будівничий, то й бути йому нарижним».

Та поза своє прадавнє існування де-факто, де-юре як цілісна наукова концепція «українська ідея» започаткована Кирило-Мефодіївським братством. А сам термін вперше з'являється у П.Куліша». Українська ж ідея буття, за твердженням Лева Ребета, — постала за часів Володимира Великого і Ярослава Мудрого. «Націотворчу роллю доби Володимири ілюструє факт, що його державний знак, тризуб, став національним гербом українців»⁹, — читаємо у книзі «Формування української нації». А відомий дослідник націоналізму Юрій Пундик стверджує, що елементи свідомості української національної окремішності помітні вже в ранній княжій добі і наводить слова князя Святослава: «Від пророків дістали ми мужність... Нам або жити з перемогою, або славно полягти, як слід хоробрим мужам... Поляжемо, а не осоромимо землі

⁷ Домбровський О. Підстави самбіозу європеїзму з християнізмом // Вісник. — Нью-Йорк, 1991. — Ч. 1. — С. 2.

⁸ Див.: Розумний М. Український месіанізм // Наука і суспільство. — 1992. — № 4-5. — С. 20.

⁹ Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен: Сучасна Україна, 1951. — С. 52.

нашої»¹⁰. Аналогічні думки знаходимо у «Слові про Ігорів похід». Доктор Богдан Галайчук твердить, що українська наука довела не лише окремішність українського народу..., але і різницю, яка ділить Україну від сусідніх країн в розумінні ідеологічному»¹¹.

Принципово слухним слід вважати підхід до «української національної ідеї» як до визначальної складової всеохопного і самодостатнього поняття «українська ідея буття». При негачії такої концепції втрачається елемент містики та історичного традиціоналізму, а це знецінює «якісні» характеристики самої сутності «української ідеї». Останню ж слід розуміти не лише географічно, етнографічно, а й всеохопно, як елемент ноосфери, що так добре висвітлив Вернадський. «Українська ідея» дуже програє (принаймні під сучасну пору) на ступені містифікації, на яку погано працюють сучасні ЗМІ. Без месіанізму (його український варіант вперше прослідкований у «Книгах битія...» Миколи Костомарова) наша ідея приречена на еволюційне животіння, а не на інтенсивний розріст і поступ. На цей аспект доволі часто звертають увагу сучасні крайньонаціоналістичні публіцисти.

Варто зауважити, що ідея місії України хвилювала не лише класичних націоналістів, але і так званих націонал-комуністів на кшталт Хвильового. Про це, наприклад, згадує Леонід Плющ у «Краківських Українознавчих зошитах»: «...суть протиставлення Малоросії й України в тому, як залишившись Україною, стати Європою ...В цьому Хвильовий бачив особливу місію України»¹². Цієї проблематики побіжно торкався і польський дослідник Ян Скочинський¹³.

¹⁰ Див.: Пундик Ю. Український націоналізм. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1966. — С. 12.

¹¹ Див.: Галайчук Б. Нація поневолена, але державна. — Мюнхен: Сучасна Україна, 1953. — С. 7.

¹² Плющ Л. Дві моделі культурної революції // Краківські Українознавчі зошити. — Т. 1-2. — С. 149.

¹³ Skoczynski J. Idea Ukrainka w oczach Mariana Zdziechowskiego // Краківські Українознавчі зошити. — Т. 1-2. — С. 67-77.

Цікавими у проєкції на сьогодення видаються міркування щодо «месіанізму» у Володимира Старосольського: «Зовсім тотожними по своїй соціологічній суті з національним імперіалізмом є прояв, охрещений назвою «месіанізм». Це є переконане про, виїмкову роллю, про спеціальну історичну «місію»¹⁴. Співзвучною до сучасних розробок ідеї є думка, що і при імперіалізмі, і при месіанізмі «...стихійно проявляється життєва сила, енергія, самовпевненість спільноти не тільки в моменти успіхів та підйому, але також в часи лихоліття та невдач»¹⁵.

Про давність українського народу можна говорити, оперуючи фактичним матеріалом не лише українських істориків — Грушевським, Дорошенком, Крип'якевичем, Лотоцьким, але й російських, наприклад, Ключевського. Лев Ребет вказує на різні підходи щодо часу народження української нації: «... українська нація оформилася тільки в ХХ ст. (С. Томашівський), в добу Хмельницького (останньо М. Стахів), чи в литовську добу (М. Кордуба) і, вкінці, княжу (між іншим Ст. Смаль-Стоцький)...»¹⁶. Методично правильно слід, напевно, вважати тезу про час зародження націй в епоху Великої Французької революції.

Спробуємо ідентифікувати українську ідею в контексті крайньої націоналістичної теорії. Побіжно мусимо торкнутися самого поняття «ідея», в науковому трактуванні якого простежується певний традиціоналізм. «Термін ідея, — писав Володимир Старосольський, — має для науки про суспільне життя, відмінне значіння від того значіння, яке він має етимологічно. Суспільна ідея се не тільки думка. Се вислів бажання, стремління, домагання...»¹⁷. Сучасна дослідниця націоналістичної проблеми Оксана Забужко наголошує на філософії національної ідеї: «... всі форми рефлексій над на-

¹⁴ Старосольський В. Теорія нації. — Нью-Йорк, 1966. — С. 47.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен, 1951. — С. 51.

¹⁷ Старосольський В. Теорія націй. — Нью-Йорк, 1966. — С. 6.

ціональною ідеєю (від академічного логіко-понятійного дискурсу через маргінальні, популяризаторські жанри есеїстики та публіцистики до художньої літератури включно)... — я визначаю як філософію національної ідеї»¹⁸.

В історичному контексті філософію української ідеї (праворадикальна інтерпретація) найповніше розвинув Дмитро Донцов, який «присутній» в кожному газетному чи журнальному числі періодичних видань УНА. Сама праця «Націоналізм» є великим внеском до «української ідеї буття». Один із її розділів навіть має назву «Українська ідея»¹⁹. Зрештою, розділ не є самою плотьтю ідеї (це краще зроблено у праці «Дух нашої давнини»), а, радше, добіркою імперативів для забезпечення стрімкого розвитку ідеї. «У ній Донцов формує ті глобальні національні завдання, які мали б підняти український рух, його ідею на міжнародні висоти»²⁰, — пише про це Олег Баган. На наш погляд в «Українській ідеї» Дмитро Донцов зробив три речі:

1) логічно і аргументовано витворив генезу головних аспектів української ментальності в історичноеволюційному контексті;

2) чітко ідентифікував і по-своєму класифікував головні внутрішні чинники українства, які мали б максимально-продуктивно працювати на його поступ;

3) не подав конкретних «рецептів», схем на конкретну реалізацію ідеї, тобто, майже не окреслив тактику «чину».

Сучасні націоналісти активно розвивають думку, вперше висловлену Донцовим, про брак експансивного самоутвердження, релігійного фанатизму в «українській ідеї». І в цьому контексті вона помітно поступається «русской идее». Актуальною на сьогодні є теза про необхідність вивіщення своєї національної ідеї над чужою. Донцов також вперше

¹⁸ Забужко О. Філософія національної ідеї: Україна і Європа // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 96.

¹⁹ Див.: Донцов Д. Націоналізм. — Лондон, 1966.

²⁰ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. — Дрогобич, 1994. — С. 49.

схарактеризував «українську ідею» як «яскраву, виключну і всеобіймаючу категорію», що має бути контрчинником до соціалізму і всесвітності. Про це часто згадують періодичні видання теперішніх «правих». Як і Донцов, сучасні націоналісти прагнуть витворити симбіоз чинного націоналізму зі всесвітністю і надати першому характеристик універсалізму. «Або панування, або рабство»²¹, — підсумовував Донцов. Аналогічну «чорно-білу» візію мають радикали дев'яностих.

Якщо сучасні націоналістичні видання КУНу, УКРП доволі критично дивляться на донцовські імперативи щодо національної ідеї, то видання УНА чи «Свободи» буквально трансплантують їх на свої шпальти. Послугуються вони спадщиною Донцова у такий спосіб:

- 1) повна публікація його праць без коментарів;
- 2) часткове, виїмкове опублікування робіт з коментарем;
- 3) компіляція цитат у текстах сучасних авторів;
- 4) науково-публіцистичні історичні розвідки про Донцова і його діяльність.

Найбільш ефективними і дієвими з огляду на реалії дня у всеукраїнському вимірі виглядають «друга» і «четверта» позиції. Характерно, що сьогодні поняттям «українська ідея» активно послуговуються не лише націоналістичні журнали та газети, але й періодика ліберальної орієнтації. Наприклад, «Універсум» з легкістю бере епіграфом до однієї з своїх публікацій слова Липинського, неодноразово цитує Міхновського. Таким чином, відбувається своєрідний синтез націоналізму і лібералізму навколо стержневої «української ідеї». Науково-популярний журнал «Наука і суспільство», наприклад, пропонує читачеві політично-пропагандистську статтю під назвою «Український месіанізм»²².

²¹ Донцов Д. Націоналізм. — Лондон, 1966. — С. 342.

²² Розумний М. Український месіанізм // Наука і суспільство. — 1992. — № 4-5. — С. 20-21.

Українські гуманітарії, підбадьорені всенародною цікавістю до метафізичних проблем, розвивають теорію ідеї у модерністській площині. Степан Вовканич у журналі «Державність» говорить про інформаційну мобільність як форму існування «української національної ідеї», доволі оригінально проінтерпретувавши Шевченкових «Мертвих, живих і ненароджених» (тяглість традиції) і виводить формулу: «Ідея — інформація — чин»²³. Своєрідно трактуючи провінціалізм нашої ментальності як явище інформаційне і психологічне, автор подає «рецепти» виходу із другорядності. Подібні концепції заслуговують уваги і вивчення широким загалом, навіть попри свою людиноцентричність.

Пам'ятаючи про те, що «...кожна держава міцна доти, допоки її цементує національна ідея»²⁴, — націоналісти посередництвом преси розвивають цю ідею, інкрустуючи її «вольовими характеристиками». При цьому їм не вдається уникати контраверсійності і еклектичності. Суперечливою є думка автора про те, що ні Римська, ні Британська, ні Австрійська, ні Російська імперії не мали єдиної національної ідеї. Подібних міркувань не знайти навіть в ортодоксальних писаннях Донцова, бо такою консолідуючою була імперська ідея державотворення, про яку нерідко сьогодні згадують радикали з УНА.

Повторюваність тем у націоналістичній періодиці є доволі ефективним тактичним засобом пропаганди національної ідеї. У її моделюванні помітна еволюційно-історична послідовність. 20-30% усіх публікацій складають матеріали про давню і прадавню минувщину. І це цілком природно, бо як писав ще у 30-х роках Володимир Целевич: «Хто не знає спільної і славної минувщини своєї нації, той не може її правдиво любити і для неї посвячувати своє життя»²⁵. Розробляючи проблему минувщини як історичного підґрунтя «української

²³ Вовканич С. Інформаційна мобільність як українська національна ідея державотворення // Державність. — 1993. — № 3. — С. 23.

²⁴ Стасюк М. Наші віхи // Державність. — 1993. — № 2. — С. 14.

²⁵ Целевич В. Нарід, нація, держава. — Львів, 1934. — С. 13.

ідеї», націоналістичні автори роблять це за такою орієнтовною схемою: а) публікації вітчизняних авторів минулих часів; б) виступи сучасних дослідників; в) розвідки зарубіжних вчених про наше минуле. «Шляхом спомину, минувщина стає теперішністю»²⁶, — слушно підмітив Старосольський. За часовою ознакою публікації шикуються у такий ідентифікаційний ряд: незапам'ятні часи; сива давнина і прадавні часи; епоха скотів та аріїв; доба Київської Русі, Галицького князівства; середні віки; час появи класичних націй; ХХ століття і перспектива. Найбільш типовими є статті Володимира Паїка у журналі «Державність»: «Корінь безсмертної України і українського народу»²⁷ та «Великаскитія — Великаскотія»²⁸. Змісти матеріалів попри деяку контраверсійність виявляють наявність симбіозу містики і науки, необхідних для пропаганди ідеї. Аргументація і фактаж, пропоновані вченим створюють журналові реноме якісного і серйозного видання. Переносячи нас в археозойську еру і аж до часу скотських племен, відомий канадський автор вражає читача обізнаністю з проблематикою, розвиває у нього відчуття причетності до вічності українського буття. При цьому містифікація і патетика у сув'язі з науковістю витворюють всі компоненти цілісності і всеохопності національної ідеї. Подібні публікації підтверджують висновок О. І. Бочковського, що «...Є безсумнівний зв'язок між існуванням і розвитком людських скупчень і землею, яку вони заселяють»²⁹. Більшість публікацій з даної проблеми мають антропогеографічний акцент (Франц Рацель).

Деякі видання активно використовують фахових дослідників-професіоналів. Наприклад, Олесь Бабій з Рівного, який активно пропагує «українську ідею» у «Націоналісті»,

²⁶ Старосольський В. Теорія нації. — Нью-Йорк, 1966. — С. 61.

²⁷ Див.: Паїк В. Корінь безсмертної України і українського народу // Державність. — 1992. — № 2. — С. 10-18.

²⁸ Див.: Там само. С. 19-28.

²⁹ Бочковський О. І. Вступ до націології. — Мюнхен: УТГІ, — 1991-1992. — С. 205.

«Голосі Нації», «Українських обріях» тощо. Подібне багатопланове використання автора є доброю пропагандистською знахідкою. Найпомітнішими є публікації О. Бабія у «Націоналісті» та «Голосі Нації» («Утвердження аріїв на Україні»³⁰, «Чому зникла трипільська цивілізація»³¹). Ці публіцистичні виступи, що є синтезом науки гіпотетики і емпірики, вимальовують обширну панораму минувщини з доброю домішкою патетизованої містики. «Об'єктивність бачення, дослідження і відображення у творах дійсності передбачає не тільки правдиву констатацію фактів — «так було», або «так є», а й вивчення повноти картини, за якою факти відбувалися...»³², — вказує теоретик журналістики Д. Прилюк. Авторів «багаторазового використання» О. Бабію саме це вдається зробити ефектно.

Динаміку розвитку національній ідеї може забезпечити лише конфлікт і протистояння з інвазіями інших теорій, ідейних доктрин. Ефект філософсько-світоглядної антитези використовується чи не в кожному числі сучасної періодики. «...З українською національною ідеєю, створення Української Самостійної Соборної Держави (УССД) ось уже майже півтисячоліття змагається російська ідея месіянства»³³, — констатує кореспондент прес-центру УНА М. Жуков. А, щоб не було, як казав Євген Маланюк, «смерку державницької ідеї»³⁴, — треба плекати її від самих витоків і робити це масово і наступально. В цьому аспекті націоналістичні видання помітно випереджують ліберальну періодику, заангажовану здебільшого на розмитому космополітичному баченні нашого минулого як безпосередньої мінорно-сентаментальної саги. Щодо науковості і аргументованості, то «праві» видання можуть посперечатися

³⁰ Див.: Бабій О. Утвердження аріїв на Україні // Націоналіст. — 1993. — № 2. — С. 12.

³¹ Див.: Бабій О. Чому зникла трипільська цивілізація // Голос Нації. — № 17.

³² Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості. — К.: Вища шк., 1973. — С. 14.

³³ Жуков М. Наші шанси на Кубані // Голос Нації. — 1992. — № 3.

³⁴ Маланюк Є. Малоросійство // Літературна Україна. — 1990. — 13 верес.

навіть із науково-популярними чи науковими періодичними виданнями, наприклад, із публікацією завсектором палеоантропології АН України Сергія Сегеди «Пращури, пракорені і ... зуби» у журналі «Наука и общество».

Чимало авторів націоналістичної орієнтації друкують свої матеріали паралельно у різних виданнях. Наприклад, Леся Глібко, Павло Чемерис, який, перебуваючи під сильним впливом чи то Донцова, чи то Валентина Мороза, неодноразово повертає нас у часи аріїв, скотів тощо, розширюючи діапазон знань читача про маловідомі факти історії. Аналогічно багато докладає зусиль для розвитку «української ідеї» Леся Глібко. Її публікації друкують не лише видання УНА, а й журнал «Державність». Концептуальна розробка цього автора «Україна — прабатьківщина індоєвропейців»³⁵ вражає своєю аргументацією, дохідливістю, новизною підходу до історії.

Професор В. Й. Здорогега слушно підмітив, що: «Найпершою передумовою довершеності журналістського твору є таке глибоке входження у зібраний фактаж, коли автор здатний охопити думку і всі факти, що відносяться до теми, піднятися над ними...»³⁶. Власне, за такою методикою пишуть названі автори.

Вагомим внеском до тотального просперування «української ідеї» є художня і науково-популярна література, наприклад, книга Богдана Чепурка «Українці»³⁷. Концепцію прадавності української цивілізації розробляють і деякі російські науковці, позбавлені імперського синдрому. Їх, як вагомий аргумент пропаганди, активно використовує націоналістична періодика. Далека від націоналізму московська дослідниця Т. Я. Єлізаренкова пише: «Україна була тим місцем, де склалося ядро індоєвропейської спільноти, про що свідчать археологічні знахідки в Україні, сліди мовних контактів із

³⁵ Глібко Л. Україна — прабатьківщина індоєвропейців // Націоналіст. — 1992. — № 1. — С. 9–10.

³⁶ Теорія і практика радянської журналістики: Підручник (В. Й. Здорогега, О. А. Сербенська та ін.). — Львів: Видавництво при ЛДУ, 1989. — С. 75.

³⁷ Чепурко Б. Українці. — Львів: Слово, 1991.

фіно-уграми, ...арійські сліди в топоніміці і гідроніміці Таврії, Північного Причорномор'я»³⁸.

І все ж праві видання не так уже й часто розвивають національну ідею в контексті месіянства. Доктор Русов колись казав, що українцям важко зрозуміти призначення України як провідної нації у періоді слов'янським, бо дух виявляється у традиції, у відвічних гаслах, що коротко і ясно окреслюють призначення нації, ту духовну спадщину, яка закріплює традицію минулого і дає дороговказ на будучину³⁹. Продовжити ці міркування можна думкою доктора Ребета: «Саме безперервна передача пережиття та набулого досвіду одиницями і поколіннями надавала фактам і явищам, одну, загально зрозумілу і приємливу інтерпретацію»⁴⁰.

Таке бачення, при умові його масового тиражування, запрограмовує у сучасника відчуття своєї значущості, розвиває віру у призначення-місію в світі. Інтенсивно висвітлюючи героїку минулого, міфологізуючи її, абсолютизуючи лицарський дух, «праві» автори динамічно розробляють власні концепції «української ідеї» на перспективу. Здебільшого це зводиться до:

- а) абсолютизації і містифікації позитивних факторів історії, особливо виграшних бойових дій;
- б) гіпертрофована патетизація «Ідеї і чину» в сучасному контексті;
- в) ідеалізація майбутнього в контексті ірраціональних, вольових, фантазмагоричних прожектів для місії України в світі.

Попри свою значну компілятивність і частковий плагіат щодо розробок «української ідеї» в минулому, сучасні проекти радикалів не є догмою чи механічним калькуванням. Розви-

³⁸ Елизаренкова Т. Я. Индоиранские языки // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990. — С. 190.

³⁹ Див.: Русов Д. Ю. Душа народу і дух нації. — Філадельфія: Видання «Америки», 1948. — С. 56.

⁴⁰ Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен: Сучасна Україна, 1951. — С. 4–5.

ток ідеї, який вони окреслюють, можна вважати не еволюційним, а революційним, що цілком відповідає імперативному гаслові: «Все і негайно!» В даному контексті прослідковуємо сублімативність етапів розвитку в концепції, пропонованій речниками «правого» радикалізму. Адже Україна лише перебуває на першій стадії утвердження державності, а їй сьогодні пропонується незрозумілий Євразійський союз, або ж статус імперії. При цьому нерідко має місце змішування понять, термінів: «Євразійська ідея у її прийдешньому об'язі є конечна реалізація «української ідеї»..., яка є не стільки етнографічно-фольклорна народницько-демократична шароварницька ідея України... скільки про покликання України-Руси в світ»⁴¹, — читаємо у журналі «Націоналіст». При цьому речники УНА стверджують, що лише по-новому розвивають концепцію «кирило-мефодіївців». Такою ж доволіною видається їх схема класичних етапів нової української ідеї:

- 1) месіанізм «кирило-мефодіївців» і радикальних «слов'янофілів»;
- 2) державництво Липинського, Дорошенка, Крип'якевича і Донцова;
- 3) «євразійська» імперська ідея (українська) на третє тисячоліття.

Найтипівішим і останнім прикладом «третьої» позиції є «Євразійський проект» за авторством УНА (червень, 1996) чи сучасний ВО «Свободи». Він гіпотетично мав би стати своєрідною альтернативою ліберальним концепціям — «єдиної Європи» і «нового світового порядку». Позитивний вислід такого намагання в контексті часу видається доволі проблематичним, навіть ілюзорним. До цього слід додати ще й чисто технічний бік справи, на що акцентував увагу професор Маршал Маклюен: «... суспільне життя залежить більшою мірою від характеру засобів, за допомогою яких люди підтримують

⁴¹ Євразійство як здійснення української ідеї // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 20.

між собою зв'язок, ніж від змісту їх повідомлення»⁴². Навіть геніальний зміст може девальвувати при незадовільній формі його подачі, зрештою, при відсутності належних технічних засобів. Спірна, або ж провокативна спроба долучити до ідеї месіанства постулати із Живой Етики, РУН-віри, «Української духовної республіки», засвідчує значне розходження із здекларованим пошануванням виключно Нового Завіту. Невиправданим видається і штучне поєднання за заслугами перед «євразійством» таких постатей, як Хом'яков, Достоевський, Данілевський, «Мефодіївці», Сковорода, Чингісхан, Македонський. Останні два нібито були першими творцями «євразійства», коли ще ніхто не чув про нього як про таке.

Проблема еліти є визначальною у поступальному розвитку національної ідеї. Її науково-публіцистичне моделювання сучасними націоналістами виявляє історичні паралелі з Липинським, який перший створив організацію «орденського типу» — Український Союз Хліборобів-Державників. Сучасні УНА чи «Свобода» також є значною мірою партіями «орденського» типу (струнка ієрархія, субординація, дисципліна). У контексті пошуку еліти-проводиря Липинський писав, що до сих пір не знайшлося на нашій національній території групи людей, настільки авторитетної, щоб вона зуміла біля себе об'єднати величезну більшість української етнографічної маси⁴³. Додавши до цієї тези «донцовський запал», сучасні радикали пропонують себе на цю роль. А, щоб «... вирвати нашу національну ідею з хаосу»⁴⁴, — вони орієнтуються саме на модель еліти останнього. Досліджуючи ж візію еліти Липинського, канадський дослідник Богдан Коваль пише: «Провідною верствою рахує він тих людей, що виявляють стихійне бажання влади і поширення своїх ідей. Він придає їм аристократичні прикмети»⁴⁵. А в цій конкретній позиції

⁴² Маклюэн М. Средство само есть содержание. — Цит.: з кн. Кукаркина А.В. По ту сторону расвета. — М., 1981. — С. 230.

⁴³ Див.: Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953. — С. 22.

⁴⁴ Донцов Д. Дві літератури нашої доби. — Львів, 1991. — С. 3.

⁴⁵ Коваль Б. Державним руслом Гетьманщини. — Торонто, 1981. — С. 30.

в сучасних «правих» більше спорідненості не з Донцовим, а саме з Липинським.

В контексті сублімативності в розвитку ідеї у радикальній пресі прослідковується відірваність від об'єктивних реалій, «пульсу часу». Але при цьому є щонайменше стереотипне мислення, що домінує у інформаційному просторі України. А з термінологією на кшталт «імперія» — слід поводитися обережно. «Справжні імперіалісти будують справжні імперії»⁴⁶. Які асоціації викличе дане твердження у малообізнаного пересічного громадянина Сходу чи Півдня України? — Про це можна лише здогадуватися... А слова із лексики некрофілів («труположество») значною мірою девальвують доволі концептуальне і своєрідне бачення розвою «української ідеї», бо, таким чином, можна і скомпроментувати український націоналізм як стрижневу основу розвитку національної ідеї, унікальну національно-визвольну теорію.

У текстах націоналістів це авторське «я» — аж надміру гіпертрофоване, з менторською тональністю і може викликати негативну рефлексію у пересічного читача.

Більш виваженим і глибшим, ніж у виданнях крайніх націоналістів є концептуальне моделювання геополітики (в контексті «української ідеї») у журналі «Державність». Одним із прикладів є підхід Романа Ковалю: «Вдало вибраний Україною геополітичний простір дозволить Києву ефективно реалізувати національні інтереси. В союзі з Європою та свіськими мусульманськими державами Україна зможе успішно конкурувати з Росією та США. Співдружність із Німеччиною, Італією, Турцією, Австрією, Угорщиною та Японією забезпечить контроль Чорного, Балтійського та Середземного морів... Але така оптимістична перспектива можлива лише тоді, коли українське керівництво відмовиться від політики нейтралітету»⁴⁷.

⁴⁶ Євразійство як здійснення української ідеї // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 20.

⁴⁷ Коваль Р. Сучасні геополітичні доктрини Москви і Києва // Державність. — 1992. — № 2. — С. 38.

На наш погляд, ця об'єктивна необхідність матиме успішну перспективу лише при:

а) національно-орієнтованій внутрішній і зовнішній політиці всіх форм влади України;

б) чіткому визначенні політики щодо друзів, партнерів, ворогів на міждержавному рівні;

в) збереженні залишків ядерного арсеналу як однієї з підстав мирного співіснування в геополітичних сучасних реаліях.

А вони під дану пору дають мало підстав для оптимізму. Гіпотетично можна допустити, що домогтися бажаної для радикалів сублімативності у розвитку «української ідеї» можна лише при:

1) штучній провокації національної (націоналістичної) революції;

2) реальному утвердженні націоналістичного чинника як визначального у державній політиці і міждержавних взаєминах;

3) нейтралізації, локалізації світового гіперкапіталу і його космополітичних національно-руйнівних мас-медій.

На часі мало б бути гасло: «Націоналісти всіх країн, єднайтеся!» Однак, з усього видно, в найближчій перспективі подібний розвиток суспільних процесів видається проблематичним. А тому подальший поступ «української ідеї» приречений на штучно накинута і регульована «новим світовим порядком», «Єдиною Європою», глобалістами еволюційну модель розвитку. Націоналістичні сили (партії, преса, симпатик) можуть змагатися лише за поступову українізацію всіх сфер життєдіяльності і локалізацію впливів інших національних ідей і філософсько-політичних теорій на кшталт «русской идеи» і «західного лібералізму», цих наймогутніших зовнішніх чинників сучасної політики, спрямованих, або на денонсацію української державності, або — на перетворення України у ринок збуту, дешевої робочої сили і сировинний додаток до «цивілізованого світу». Найефективнішою, найдієвішою зброєю цих теорій та ідей є ЗМІ і преса, зокрема, яку

Бісмарк колись назвав найжорстокішою зброєю Антихриста. Єдиною вагомою антитезою до всього чужого і привнесеного може бути лише інтенсивне нарощування фінансових і технічних можливостей націоналістично-орієнтованих сил для тотального протистояння в царині духу ідей і політики. Першим тактичним кроком у реалізації цього міг би стати так званий територіальний патріотизм у межах держави поза залежністю від національності, соціального статусу, віровизнання тощо.

Таким чином, доходимо висновку, що «українська ідея» є об'єктивною необхідністю для фактичної ідентифікації України у світі, її зросту і поступу в контексті сучасних геополітичних реалій. «Українська ідея буття» має трансформуватись в ідею всеохопного інтенсивного українського поступу. У пресі вона представлена майже непомітно, за винятком націоналістичної періодики.

Запитання до теми

1. Суть і зміст національної ідеї.
2. Негативні тенденції у суспільстві, спровоковані відсутністю національної ідеї в Україні.
3. «Українська ідея» — національна ідея соборності.
4. Науковий стан розробки «української ідеї».
5. Ідеологічна складова національної ідеї.
6. Головні форми і методи популяризації національної ідеї у пресі.

5.2. Християнська онтологія національної ідеї: медійний зріз

Український націоналізм апріорі розглядаємо як канву сучасної «української ідеї». А він (його радикальні сучасні модифікації) без релігійного аспекту абсолютно втрачає свої ідентифікаційні характеристики. Бо українство і всі його вільні концепції та теорії, до яких в силу історичних обставин (і, очевидно, волі Божої) перманентно вдавались речники національної справи, невіддільні від Бога, віри у Всевишню істину, яка є «альфою та омегою» всіх починань і сподівань. Теофілософський тандем «Бог і Україна» найчастіше зустрічається на шпальтах сучасної національно-орієнтованої періодики. «Де Дух Господній, там Воля»⁴⁸.

У цьому контексті ми можемо говорити про своєрідний феномен — абсолютне насичення християнською ідеєю українського націоналізму. Точніше — він має глибоко теологічний і теософічний характер. Один із головних речників національної революції С. Бандера вивів імператив, який став своєрідним дороговказом для сучасних націоналістів: «Свідомість, що з нами Бог — це найпевніша і найбільша допомога для нас усіх, зокрема, для всіх борців і страдників українського визвольного змагання»⁴⁹. Цю ж думку підкреслював і дослідник націоналістичної ідеології Юрій Пундик: «У своєму підході до ієрархії вартостей, український націоналізм ставить духовно-ідеологічні аспекти на перше місце і з них будує свою політичну програму»⁵⁰.

⁴⁸ Друге послання св. Ап. Павла коринтянам 3:1 / Біблія. — М., 1990. — С. 210.

⁴⁹ Бандера С. З невичерпного джерела // Перспективи української революції. — Мюнхен: Видання ОУН, 1978. — С. 414.

⁵⁰ Пундик Ю. Український націоналізм. — Париж: Націоналістичне видавництво в Європі, 1986. — С. 30.

Власне, в контексті думки Томи Кемпійського, що «Христова наука вища за всі науки...»⁵¹, і моделюють своє світобачення стосовно української перспективи прихильники націоналістичної візії майбутнього України.

Сьогодні, оглядаючись у минуле, ми можемо говорити про історичну синтезу української ментальності і релігійної першооснови в національному бутті, що в часовому вимірі можна розмежувати: до і після хрещення України-Русі. «Другий радикальний і революційний засіб цементування просторів володінь Києва — це завезення християнства Володимиром Великим. Це був, побіч чисто релігійних стимулів, першорядний політичний акт, яким Руська земля одним махом ступила на шлях історичності»⁵², — так визначив консолідуючо-мобілізуючий релігійний чинник у поступі державотворення доктор Лев Ребет. Подібні ж міркування знаходимо у фундаментальній праці Володимира Целевича «Нарід, нація, держава», яка вийшла друком у Львові у 1934 році. Схиляючись до теорії про два умовні періоди релігійної орієнтації нашого народу, В. Целевич пише: «Заки українські племена прийняли християнство, вони не були об'єднані духовно... Християнська віра й візантійсько-українська культура були тим цементом, що державно й духовно зв'язав українські племена в одну органічну цілість»⁵³. Автор робить цікаве узагальнення про те, що значення християнства для недержавної нації відіграє багато більшу роль у сенсі ймовірного пошуку виходу із поневолення, аніж воно спричинилось би до нації, що не була позбавлена своєї найціннішої інкрустації — державного статусу. Один з найбільших послідовників і соратників С. Бандери — Я. Стецько писав у 1965 році: «Визвольний націоналізм, як передусім рух ідейно-моральний, духовний, а потім також соціально-політичний, є спертий

⁵¹ Тома Темеркен Кемпійський. Наслідкування Христа. — Львів: Видавничий дім «Свічадо», 1994. — С. 9.

⁵² Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен: Сучасна Україна, 1951. — С. 18.

⁵³ Целевич В. Нарід, нація, держава. — Львів, 1934. — С. 20–21.

на найшляхетніші первні духовности даної нації, виростаючи з її традицій, своїми коріннями він знаходиться в душі тисячоліть нації. Як рух ідеалістичний, він — у випадку українському — є глибоко релігійним. Український націоналізм є християнським рухом... Християнство творило завжди основу духовного відродження українства»⁵⁴. Та й справді, як у часи Київської Русі, козацькі, епоху Шевченка чи на сучасному відтинку часу Україна проводить своє становлення під християнськими гаслами, синтезуючи їх з національними пріоритетами. Відтак гасло «За Бога і Україну» є сьогодні як ніколи на часі, «... Бо без Бога і Його св.Закону — нема сильної, щасливої Батьківщини!»⁵⁵.

Микола Федорович у брошурі «Бог і Україна» вказуючи, що добрий і щирий патріот-українець не може бути безбожним, аналізує тенденцію, яку мала західноукраїнська преса 30-х років, (більшість якої була національно-зорієнтованою), і яка завдає непоправної шкоди українській справі загалом. Коли «...починається часописна боротьба, часописи інших партій (бо кожна партія розуміє силу преси й старається мати свій часопис) із потаємною втіхою витягують усі бруди на денне світло»⁵⁶. Зрештою, аналогічне взаємопоборювання маємо і у сьогоднішніх часописах націоналістичної орієнтації. Політологічний аспект синтезу понять «церква» і «націоналізм» у площині сьогодення є визначальним у контексті еволюції нашої держави. І цей аспект, головним чином, формує періодика. Коли говорити про радикально-націоналістичну її модифікацію, то апіорно сприймаємо це як певний феномен, бо ультра-«права» візія є абсолютно специфічною і часто має **еклектичне забарвлення**.

⁵⁴ Стецько Я. Україна — про бойова сила християнської і національної ідеї // Українська визвольна концепція. — Твори. — Ч. 2. — Мюнхен: Видання ОУН, 1991. — С. 25.

⁵⁵ Федорович М. Бог і Батьківщина. — Жовква: Друкарня видавництва оо. Василіян, 1934. — С. 23.

⁵⁶ Там само. — С. 11.

Спробуємо схематизувати головні форми релігійної пропаганди у «правих» виданнях:

1. Компіляція цитат із Святого Письма у газетно-журнальних текстах;
2. Теологічні і теософічні публікації духовних наставників нації;
3. Політико-духовні розвідки речників націоналізму;
4. Популярно-пізнавальні публікації про світові релігії;
5. Антиатеїстична проблематика, заперечення сектанства і чужоземних віросповідань;
6. Співжиття і взаємини християнських конфесій України і спроби їх гармонізації;
7. Безпосередня участь радикальних організацій у церковно-державних взаєминах;
8. Адаптація Закону Божого до праворадикальної візії світового поступу.

Першою публікацією з релігійної проблематики в ультра-«правій» періодиці була редакційна стаття провісника легальної «правой» преси — ротапринтного періодичного видання «Молода Україна» (Львівської крайової організації СНУМу), яка затитулована «Релігія в Україні»⁵⁷. Водночас слід сказати, що УНА, як організація, якоюсь мірою є логічним результатом еволюції СНУМу кінця вісімдесятих. Снумівці з їх екстремальними практичними проявами склали кістяк УНА-УНСО. «Молода Україна», яка поряд із «Покликом сумління» чи «Поступом» була «саморобним» підпільним періодичним виданням, буквально зачитували до дірок. Саме починаючи з цього періодичного видання, можна прослідковувати не завжди раціональний, але завжди гучний голос сучасного радикалізму у багатоголосі націоналістичних партій. Публікація гратуляційного характеру щодо відновлення офіційного статусу Греко-католицької церкви символічно започаткувала активна наступальну роботу молоді генерції національно-свідомої української людності, яка персоніфікувала «ідею

⁵⁷ Релігія в Україні // Молода Україна. — 1989. — № 2. — С. 4.

у чин» (охорона релігійних святинь, миротворча місія у міжконфесійних чварах, участь у перепохованні Патріарха Володимира біля Святої Софії і т. д.). «Існує ще неофіційна преса ... Друкуються ці видання дуже примітивним способом... у Львові, або Латвії, а звідти в наплечниках перевозять до Києва чи до Львова»⁵⁸, — писав про початки «вільної преси» дослідник української проблематики Василь Маркусь у журналі «Сучасність».

Релігія у проблематиці націоналістичної періодики є однією з визначальних тем, а християнська віра є визнаною домінантою в побудові держави. Кожне суспільство мусить розпоряджатись якимось універсальним механізмом, що зменшував би потребу застосовувати примус і насильство. Відомий філософ Бергсон переконаний, що релігія — це оборонна реакція натури щодо розкладової сили інтелекту. Мільтон Інгер, дослідник національних проблем і місця в них релігії, пише: «... спричинитися до суспільної інтеграції доведеться найважче тим релігійним системам, яким не вдається задовольнити важливих індивідуальних потреб своїх співвітчизників, ... а націоналізм як уніфікуюча система цінностей міг мати за причину виникнення незалежну від існування або браку об'єднуючої релігійної традиції»⁵⁹.

Ці теоретизування зарубіжного автора якоюсь мірою можна віднайти у парадоксальності української набожності, яка найбільшою мірою притаманна радикалам, їх виданням. Вони ж акумулюють і трансформують нерідко еклектичні візії. Микола Федорович писав про націоналістів 30-х: «Це значить, щ о нема тісної, сильної духовної сполуки з Богом... Часом є трохи боязни, але любови нема»⁶⁰.

Митрополит Андрей Шептицький, роблячи визначальний акцент на об'єктивній потребі єдності при «будуванні рідної хати» говорив: «В християнських народах немає біль-

⁵⁸ Маркусь В. Україна в першій половині 1990 року // Сучасність. — 1991. — Ч. 1. — С. 162.

⁵⁹ Мільтон І. Про релігію // Зустрічі. — 1990. — № 5-6. — С. 84-85.

⁶⁰ Федорович М. Бог і Батьківщина. — Жовква, 1994. — С. 7.

ше виховної сили, ніж сила Церкви. Вона не виховує народи, вона вціплює в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять з неї доброго патріота і мудрого громадянина»⁶¹. Варто констатувати, що великого душпастиря цитують радикали не так уже й часто, хоч він достатньо глибоко розробив, проаналізував і узагальнив одну з головних підстав активної протидії — про «опір злу силою», яку Донцов окреслив біблійно: на диявола — хрест, на ворога — меч.

«Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які б забезпечували громадянам правдиве і стає щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відосередні тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів»⁶². Ця цитата є порадою для практичного розуміння «п'ятої заповіді». У цьому контексті думки Шептицького співзвучні із міркуваннями відомого російського православного філософа Івана Ільїна, що, як і Донцов, у праці «Хрестом і мечем»⁶³ згадує, що «Христос учив не мечу; він вчив любові. Але ні разу, ні одним словом не засудив він меча»⁶⁴.

Прикладами «трансплантації» поглядів Донцова у царині органічної нерозривності чинного (сьогодні радикального) націоналізму і християнської віри на сьогодення є дві концептуальні публікації, хоч і контраверсійні, але енергійні і безкомпромісні щодо боротьби Добра і Зла. Першою у часовому вимірі була стаття під спеціальною змодельованою для цього рубрикою «Контраверсії» і затитулована як «Християнство на війні»⁶⁵. Християнство тут інтерпретується як своєрідний

⁶¹ Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? // Зустрічі. — 1990. — № 5-6. — С. 146.

⁶² Там само. — С. 133.

⁶³ Донцов Д. Хрестом і мечем. — Львів, 1990. — С. 63.

⁶⁴ Ильин И. О споровителении злу силой // Век XX и мир. — 1991. — № 8. — С. 47.

⁶⁵ Корчинський Д. Християнство на війні // Націоналіст. — 1992. — № 2. — С. 14.

сплав любові і війни, і відповідно «... поводитись із християнством треба як з мечем, а не як із подушкою»⁶⁶.

А відтак, релігія як ціннісний абсолюти розглядається як константа, що заперечує не війну, а жорстокість, де остання є наслідком здрібності душі. Євангельську любов не можна вирізнити лише як наслідок протистояння (очевидно, мається на увазі перманентний резистанс Добра і Зла). У тім контексті доволі прикладною нам видається схема осмислення «добра і зла», яку пропонує вище згаданий Ільїн: «Християнин повинен: а) по-перше, переконатися, що йому дало істинне зло; б) другою умовою правильної постановки питання є наявність правильного сприйняття зла, що не переходить у його прийняття і схвалення; в) третьою умовою постановки проблеми є істинна любов до добра ...; г) четвертою умовою правильної постановки питання є наявність вольового ставлення до світового процесу в душі, що запитує і відповідає душі; д) накінець, по п'яте, — проблема спротиву злу зовнішнім пересіченням справді виникає і правильно ставиться, ...якщо у людини відсутні мотиви утримання від злодійства»⁶⁷. Ця концепція, що є логічною антитезою толстовському «непротівленію злу насилієм» значною мірою збігається із позицією українських радикалів. Глибшою і аргументованішою видається «схема» міркувань С.Артеменка у «Націоналісті» №1 за 1994 рік, яка, водночас, є віддзеркаленням таких концептуальних розробок Д. Донцова як «Церква і націоналізм»⁶⁸ і «Кардинал Мерсьє»⁶⁹, підписаного псевдонімом Д. Варнак «Націоналізм і п'ята заповідь». Вже у заголовку відчувається як нерозривність понять, так і логічно-філософське зіставлення, що своєю наявністю детермінує сенс самої нерозривності. Говорячи про релігію

⁶⁶ Корчинський Д. Християнство на війні // Націоналіст. — 1992. — № 2. — С. 14.

⁶⁷ Ильин И. О спротивленію злу силою // Век XX и мир. — 1991. — № 8. — С. 42–43.

⁶⁸ Донцов Д. Церква і націоналізм // Націоналіст. — 1992. — № 3 /6/. — С. 3–4.

⁶⁹ Варнак Д. Кардинал Мерсьє // Голос Нації. — 1992. — № 12. — груд.

як наріжний камінь ідеології націоналізму і порівнюючи її бачення із ліберально-демократичною обсервацією, варто окреслити парадоксальну подібність і, водночас, відмінність двох візій. Лібералізм західного взірця формально толерує будь-які релігії (найбільш сприйнятний протестантизм — як породження Реформації), однак подає їх у людиноцентричному обрамленні, підтасовуючи під т.зв. «права людини». Націоналізм (радикальний), хоча і теоцентристська (монотеїстська) ідеологія, в той же момент, з урахуванням «вольового чинника», є «гібридом» християнства, з «агресивною» винятковістю першого. «Не убий» — у радикалів зазнає, і, нерідко, таких метаморфоз, що перетворюється у процесі боротьби за добро у цілковиту антитезу: «Нас чекає не дозвілля мисливця на лоні природи, а праця різників у авгієвих кошарах»⁷⁰.

Такою ж зовні, ніби чисто християнською, а, насправді, містичною, чорно-магічною є квінтесенція роздумів автора: «Коли справу зроблено, стає можливим зайнятися мерцями»⁷¹.

Про резонанс на подібні пасажі у широкого читачього загалу (індиферентного, аполітичного, малообізнаного зі специфікою екстремального націоналізму) можна лише здогадуватися. Але, так чи інакше, у ситуації сучасної України, — повністю зматеріалізованої і бідної, а тому, атрофованої значною мірою духовно, можна знайти або прихильників ідеї, або ж масу опонентів. Інформація може лише тоді знайти адресата, коли вона ... організовувалась з огляду на аудиторію як суб'єкт спілкування»⁷², — писав дослідник природи людського спілкування у ЗМІ В. М. Соковнін. Власне раціонального огляду на аудиторію і не було. У сенсі утвердження державності, (не як тепер номінально-української) подібна візія видається радше деструктивною, аніж конструктивною.

⁷⁰ Артеменко С. Націоналізм і п'ята заповідь // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 51.

⁷¹ Там само. — С. 31.

⁷² Соковнин В. М. О природе человеческого общения. — Фрунзе, 1974. — С. 9.

У контексті домінуючої моделі «Маастріхт» вона виглядатиме екстремістською, що дасть підстави зайвий раз «тиражувати» ліберальною пресою факт агресивної одіозності українського націоналізму. Хоча останній суттєво різниться від його зарубіжних експансивно-забарвлених модифікацій.

Націоналістичні автори, пропагуючи своє розуміння релігії у націоналістичному ракурсі, очевидно, опосередковано сповідують тезу: ... мати одну думку і залишитися з нею — означає зовсім не думати⁷³, яка була висловлена зовсім з іншого приводу, але цілком співзвучна з націоналістичною установкою на синтез християнства з націоналізмом з метою утвердження державності української нації. Таким чином, можна констатувати, що декларативно визнаючи Новий Завіт, радикали цілковито толерують принцип «око за око». Методично виховуючи «нову людину», наші «ультра»-автори немов дивляться на дійсність через візію того ж Ільїна: «Не кожен здатен взятися за меч і боротися, і залишитися в цій боротьбі на духовній висоті. Для цього потрібні не гірші люди, а кращі люди, що поєднують у собі благородство і силу...»⁷⁴.

Відомою є стаття Карла В.Дойча «Екстремальний націоналізм і самознищення: внутрішні проблеми волі». Квінтенцією його роздумів є теза: «...націоналізм у найвищій своїй стадії стає силою для знищення нації»⁷⁵. У контексті наведеної довільної інтерпретації «п'ятої заповіді» радикали реально можуть опосередковано запрограмувати власне такий сумний вислід для української перспективи.

Торкаючись релігійної проблематики і її висвітлення на шпальтах «правих» видань, стикаємось із публікаціями авторитетних речників націоналізму: Бандери, Лебеда, а головним чином, Донцова. Про головні праці останнього

⁷³ Баткин Л. М. Возобновлению истории // Иного не дано. — М., 1988. — С. 182.

⁷⁴ Ильин И. О сопротивлении злу силой // Век XX и мир. — 1991. — № 8. — С. 48.

⁷⁵ Карл В. Дойч. Экстремальный национализм и самознищення: внутренние проблемы воли // Зустрічі. — 1991. — № 1. — С. 90.

в царині церковно-національного життя ми вже згадували раніше. «Канву» цих оригінальних розвідок закладено в сентенціях: «христова релігія вважає патріотизм законом»⁷⁶ і «... війна виправдана лише як необхідний засіб, щоб забезпечити мир»⁷⁷. Дії сучасних «ультра» засвідчують, що друга теза головного вчителя націоналістів знайшла своєрідний розвиток в історичному процесі. А, якщо так, то сміємо говорити про віру радикалів і її синтез з щоденною дією, але уже устами Ніцше, який, хоча і не був адептом Нового Завіту, зате має неабияку вагу у націоналістів: «Християнська віра є з самого початку жертвопринесенням: принесення в жертву всієї свободи, всієї гордості, всієї самовпевненості і духа»⁷⁸. Інший аспект підмітив польський дослідник української релігійної проблеми Анджей Радке, він, зокрема, зауважив: «Людина ... намагається вирішувати своє щоденне життя у відповідності з етикою своєї віри»⁷⁹. А ця сама етика у радикалів стала не стільки догмою, як керівництвом до рішучої революційної дії на утвердження й зростання ймовірної великої держави.

Сучасним відлунням донцовської візії «церкви і нації» є трактат Реферантури юнацтва ОУН, надрукований у «Голосі Нації». Доволі симптоматичним є виділення пріоритетності понять Бог і нація, бо остання є очевидною точкою відліку: «Люби Українську Націю понад усе! Люби Господа Бога твого через націю твою»⁸⁰. А справжня любов до Всевишнього немислима поза національним самоусвідомленням аж до містичної самодостатності, що реально може спричинити активне і повноцінне державотворення. В контексті відстоювання цінностей справжнього християнства видання «правого» скерування ідейно нерідко «сходяться» з російськими

⁷⁶ Варнак Д. Кардинал Марсьє // Голос Нації. — 1992. — № 12. — Груд.

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Ницше Ф. Сущность религиозности // Сочинения: В 2 т. — Т. 1. — М., 1990. — С. 297.

⁷⁹ Радке А. Світ етичних вартостей українців // Зустрічі. — 1990. — № 5. — С. 103.

⁸⁰ Іди за мною // Голос Нації. — 1992. — № 7. — Листоп.

аналогами, яким притаманний відвертий антисемітизм, як адекватна реакція на експресію сionізму і космополітизму. Власне іудейська релігія, не кажучи про атеїзм, у націоналістів виступає конкретним антиподом до християнської віри. Попри цілу низку публікацій даного спрямування, головним чином, у «Нескореній нації» нерідко стикаємося з антиєврейськими пасажими у «Націоналісті», «Голосі Нації» чи «Державності». В них, обабіч власних теоретизувань, знаходимо немало передруків з інших видань. Наприклад, «Діалоги Дітріха Еккарта з Адольфом Ш.», тобто Гітлером. Якщо опустити комуністичну чи навіть ліберальну ідеологічну стереотипізацію, то можна знайти чимало інтригуючо-цікавих речей у публікаціях, які б не потрапили на шпальти інших видань. Досліджуючи сенс та істинність Христової науки, проглядається протистояння ідеалізму і націоналізму — матеріалізму та космополітизму. Христос говорив: «Любіть свого ворога», але, в той же час, вигнав батою із храму дітей диявола, що торгували», — читаємо в «Діалогах...»⁸¹. Відлуння цієї думки знаходимо у перифразі Донцова: «На диявола хрест, на ворога меч».

Цілком очевидно, що преса правих організацій, з усього видно, таки активно відстоює інтереси християнської віри, яка є «кров'ю і плоттю нашої землі». Вона безкомпромісна до псевдовірувань і сектанств, які в часи суспільно-економічних негараздів проявляють особливу активність у завоюванні сердець широкого українського загалу. В напівколапсових економічно-соціальних умовах люди об'єктивно заангажовані матеріальним чинником, відтак зневірюються повністю і підпадають під всеможливі впливи чи то буддизму, чи кришнаїтства, які є природньо чужими українському народові. Всі ці «білі братства», «сатанисти», їм подібні відійдуть у небуття. Однак вони здатні завдати нам ще чимало лиха. Спонукально-експресивний заголовок «Християни, до

⁸¹ Діалоги Дітріха Еккарта з Адольфом Ш. // Голос Нації. — 1993. — № 48-49. — Груд.

бою!»⁸² є адекватною реакцією на постійні маніфестаційно-духовні вояжі прихильників Крішні. Подібні публікації, як дзвін, не дають забути українцям, що вони християни Волею Божою, і наш сенс — лише у Христовій правді. У Біблії є відоме пророцтво: «Чимало лжепророків устане і зведуть багато людей» (Мт. 11,12). Націоналісти, як ніхто, прагнуть, щоб найменшим чином воно торкнулося України. Всією своєю діяльністю вони засвідчують саме такий підхід. Попри це, їх газети і журнали цілком лояльно, навіть з повагою ставляться до інших віровизнань: магометанства, конфуціанства, синтоїзму. Такий підхід умотивований великим державотворчим і національно-консолідуючим значенням цих релігій для своїх націй. Свого часу Мирослав Маринович зауважив, що «...основна наша вада — величезна лабільність народного організму щодо впливу інших культур може виявитися вирішальною перевагою...»⁸³.

«Обігруючи» цю деталь через своє бачення, можна сказати, що «чужого навчається і свого не цурайтесь» націоналісти розуміють більше як рекомендацію, яким чином слід будувати духовно і економічно міцні держави /Японія, Корея/, керуючись глибоким сенсом релігійного світогляду, який відкидає фетишизацію суспільства. Чимало сучасних публіцистичних виступів є наглядними прикладами характерного поєднання сили віри і могутності держави, яка можлива лише завдяки високій і беззастережній вірності традиції, що засвоюється не розумом, а духом. Наприклад, автор публікації І. Беркут у підзаголовку спеціально виокреслює символічний сенс єднання ідеалістів Сходу і Заходу: «Присвячую братам по Ордену Духа»⁸⁴.

Подібний методично-пропагандистський підхід є типовим для більшості газет і журналів націоналістів і сприяє тому, що:

⁸² О.К. Християни до бою! // Голос Нації. — 1993. — № 16. — Травень.

⁸³ Маринович М. Україна на полях Святого Письма. — Дрогобич, 1991. — С. 68.

⁸⁴ Беркут І. Меч і хризантема // Голос Нації. — 1994. — № 25. — Жовтень.

а) розширюється діапазон знань читача стосовно інших релігій — як державобудівних чинників;

б) демонструється нерозривність понять — віра, шляхетність, кастовість, традиціоналізм;

в) пропонується релігія як містичний чинник національної монолітності;

г) поєднання традиції і віри як підсилювачів імунітету проти інтернаціональної безлико́сті, космополітизму;

д) віра запрограмується як месіанський чинник у міжнародному співжитті;

е) гуманізм трактується як рішуча дія проти зла;

є) пропагується зверхність ідеї над матерією.

Промовистою є кінцівка публікації: «З нами Бог і Україна. Проти нас — диявол і бруд всього світу»⁸⁵. Іван Богослов колись прорік: «Не любіть світового, тобто матеріального, яке призведе до чергового занепаду Вавилона, а будуйте державу на вірі Господній»⁸⁶.

У цьому контексті ми можемо говорити про специфіку періодики як інструменту політичного впливу за допомогою масового спілкування. Власне, специфікою такого спілкування є: 1) масовий характер виробництва, поширення і споживання інформації; 2) безперервна регулярність, періодичність інформації; 3) анонімність і персоніфікація авторів; 4) універсальність інформації; 5) використання технічних засобів. М. І. Скуленко вважає що головним критерієм переконливості є оперативність, новизна інформації, документальний характер утворення фактів, вираження суті явищ⁸⁷. А відома дослідниця політологічного аспекту журналістики Соня Марголіна (Німеччина) акцентує на суб'єктивному факторі: «...Найсуттєвіше в журналістиці залежить від потенції інтелектуальної еліти»⁸⁸.

⁸⁵ Беркут І. Меч і хризантема // Голос Нації. — 1994. — № 25. — Жовтень.

⁸⁶ Перше соборне Послання св. апостола Івана. Новий Завіт. — С. 273.

⁸⁷ Див.: Скуленко М. И. Убеждающее воздействие публицистики. — К., 1986. — С. 46.

⁸⁸ Марголина С. Кризис журнализма в СССР // Век XX и мир. — 1991. — № 7. — С. 28.

Варто констатувати, що з оперативністю у націоналістів, у силу об'єктивних причин, не завжди ладиться, то всі інші компоненти впливу на читача здебільшого присутні. Щодо «потенції» інтелектуальної еліти, то вона найчіткіше простежується у журналі «Державність», що своєю революційністю (публікації М. Стасюка чи Р. Ковалю) нерідко випереджує виступи молодих націоналістів. Наглядною є домінація концептуальності. Наприклад, фундаментальна стаття Марії Погорілець «Через інтеграцію «я» до інтеграції нації»⁸⁹. Вона є антитрактатом до лжерелігій, які шукають живильного ґрунту на українській землі (буддизм, «жива етика», українська духовна республіка). Подібні публіцистичні виступи, що є зразком науковості та аргументаційної насиченості, є спростуванням учень Блавацької, Реріхів, Бердника. Ще одним позитивним штрихом статті є єдність змісту і форми, а ненав'язливий і поміркований полемічний стиль, на відміну від видань УНА, ДСУ чи «Свободи», лише сприятиме адаптації християнської думки до націоналістичного контексту. Даний публіцистичний зразок засвідчує: широкий спектр націоналістичної думки, об'єктивний плюралізм думок, різнобічність форм і методів, пошуку істини, створює доволі поміркований імідж крайньому радикалізмові.

Підсумовуючи, зауважимо, що націоналістична візія релігійної проблематики відчутно дисонує з ліберальною, не кажучи вже про атеїстично-комуністичну. Система демократичних цінностей декларативно толерує будь-які релігії (з приматом протестантства), але інтерпретує їх в антропоцентричному плані, штучно підлаштовуючи все під «права людини». Микола Бердяєв з цього приводу казав, що «...свободу і права людини гарантують лише начала, що мають надлюдську природу, вивищуються над людським свавіллям»⁹⁰. Націоналізм є помітно консервативнішим, ніж

⁸⁹ Погорілець М. Через інтеграцію «я» до інтеграції нації // Державність. — 1992. — № 1. — С. 55–61.

⁹⁰ Бердяєв Н. О сверхдемократии // Новое время. — 1992. — № 51. — С. 42.

демолібералізм, бо першоосновою поза Божественним началом розглядає ще й націю. Інколи ці поняття у радикалів міняються місцями у силогічному ряді державницької ідеї. Таким чином, розуміння радикалами релігійної проблеми є еkleктичним, з конструктивними і деструктивними (про це детальніше у висновках) елементами. А у державницькому поступі християнство виступає, згідно з націоналістичною традицією, всеохопною і самодостатньою домінантою.

Запитання до теми

1. Конвергенція християнської доктрини та націоналістичної ідеології.
2. Вартісний абсолют Христової науки (Т. Кемпійський).
3. Бог і Україна — концепція (ЗМІ) християнської національної ідеї.
4. Головні методи і типологія популяризації релігії у пресі.
5. Світові теософи в контексті української періодики.
6. «Церква і нація» (Д. Донцов).
7. Християнство і глобалізація у ЗМІ (пресі).

5.3. Періодика: історико-генеалогічна складова «русской идеи»

«Страшне спустошення в головах останніх поколінь на Україні чинить ідея московського месіанства; ідея «старшобратньої» расової вишчости москалів... Для цієї останньої вигадано особливу й брехливу теорію про спільність джерела нашого етнічного з ними походження і — нашої культури. Теорія, що нібито етнічно, культурно старий Київ, був такий самий московський, як Москва, і Візантія така сама, як Москва, та що традиції старого нашого Києва й Візантії — несе тепер Москва — «третій Рим...»⁹¹, — застерігав Дмитро Донцов. Ці слова головного ідейного речника наших ультра-«правих» політиків не тільки не втратили своєї актуальності, а навпаки, звучать сьогодні, як ніколи вагомо і небуденно. Прикро, що у «коридорах влади» сучасної нашої держави значною мірою /номінальною/ не хочуть розуміти небезпеки, або ж із дипломатичних міркувань уникають дискусії на цю тему. Частково це можна пояснити ще відчутним комплексом меншевартості українців.

Тут не обійтися без ретроспективного погляду на еволюцію «русской идеи». Журнал «Дзвін» писав: «Цілі покоління освічених людей у російській імперії і більшовицькому союзі стали жертвами історико-філологічних міфів, створених офіційними вченими — В.Татищевим, М.Карамзіним, М.Погодіним та іже з ними. Колосальний науковий і пропагандистський арсенал протягом двох століть працює на месіанську «Русскую идею»⁹². Її головна суть у тому, що Київську Русь нарікають колискою українців, білорусів, росіян і ця колиска, буцім-то, була розбита татарами і поляками. А «народи-брати» — розсіялись. І тоді: «на Півночі Євразії ви-

⁹¹ Донцов Д. Хрестом і мечем. — Львів. — 1990. — С. 5.

⁹² Довгич В. Україна — Окраїна Росії? // Дзвін. — 1992. — № 7-8. — С. 86.

ник і почав розвиватися світ особливого життя; була спроба втілити Істину, дану людині Євангелієм у державному будівництві. Світ цей називався Росією, наші предки знали, що вони роблять і з гордістю йменували Москву Третім Римом»⁹³. Остання цитата з сучасного «Нашого сучасника». То де ж правда, а де — міф? Спробуємо з'ясувати.

Як засвідчують численні дослідники, «русская идея» як ніяка інша філософська думка, містифікована і релігієзована. А навіть дослідники-ліберали переконані, що: «... Київська Русь поступово стає «золотим віком» російської народної міфології...», а російська ідея була насамперед ідеєю слов'янського братерства, єдності людей у Христі»⁹⁴. Дещо іншої думки дотримується доктор філософських наук Петро Кононенко: «Для здійснення мети світового панування потрібна не істина, а міф. Складниками російського міфа стають у XV–XVII ст. — ідея про Москву як третій — і останній Рим, визначений божественним провидінням ... «учительського старця» Філофея «автора листів до князів Василя III і Івана IV» та в працях Спиридона — Савви, а далі й державній «Степенной книге...», покликані бути світовим месією і диктувати всім іншим народам свою волю»⁹⁵. З цією метою створюються штучні схеми на кшталт історичної спадкоємності Московського царства від Київської Русі чи «древньоруської мови». І все це — під омофором «братання». Україна перейменовується у Малоросію з аналогічною назвою народу, а Рюриковичі чомусь стають росіянами. Ця концепція найглибше розвинена Соловйовим і Фьодоровим. Викінченої ж форми вона набрала у найбільшого російського філософа XX століття Миколи Бердяєва. Значною мірою до цієї справи спричинилися ідеологи «славянофільства» Іван

⁹³ Ляхов В. Русский мир и Евразия // Наш современник. — 1993. — № 11. — С. 139.

⁹⁴ Молчанов М. О. Про національні витоки тоталітаризму в СРСР // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 11. — С. 35.

⁹⁵ Кононенко П. Україна і Росія. Уроки та перспективи взаємовідносин // Розбудова держави. — 1992. — № 3. — С. 26.

Кірієвський та Олексій Хом'яков. Та найпродуктивнішим і найяскравішим періодом розквіту «русской идеи» було саме XIX століття. З цього приводу відомий польський дослідник Цезарій Водзінський пише: «У XIX столітті розбудились у Росії зі сну превеликі сили духовні, постала автономна російська думка, виник прецедент філософсько-світоглядної антитези — «слов'янофільство — окциденталізм»⁹⁶.

Росія ж мала вибрати, або західну орієнтацію, або ж підняти до нових висот ідею слов'янської вищевартості, «даної Богом» чи, як казав Бердяєв, «... російська ідея є есхатологічна ідея царства Божого»⁹⁷.

Більше того, Росії, нібито велено бути визволителькою народів, і місія ця має коріння в її специфічному дусі. Зрештою, вона це і робила спродовж століть: від руйнації древнього Києва Андрієм Боголюбським і приєднання до Московського царства велетенських територій — до модерного інтернаціонального єднання на ґрунті комуністичної ідеї. Не відставали від філософів і поети, митці. Тютчев написав відомі рядки: «Умом Россию не понять, аршином общим не измерить. В России собственная стать. В Россию можно только верить». Так зручніше і простіше, бо не потрібно ніяких доведень чи досліджень, які б ґрунтувалися на реаліях, а не на магічно-містичних навіюваннях «святих» і «пророків». Коріння гіпертрофованої містифікації релігійності сягає в часи руйнації Києва (1169) Андрієм Боголюбським, що втік із Вишгорода, де посадив його батько. Проте, тікаючи, князь поцупив ікону Вишгородської Богородиці, яку пізніше було встановлено у Володимирській Патрональній церкві. Так починався самостійний курс від Русі і становлення Великої Росії. З історії відомо, що цей князь родом із Суздальщини, а тому помпезність і велич стольного града завжди викликала у нього заздрість. Створюючи свою столицю, він не спромігся

⁹⁶ Cezary Wodzinski. Metamorfozy samoswiadomosci // Znak. — 1989. — N 10-12. — С. 134-135.

⁹⁷ Bierdjajew N. Russkaja idieja. Osnownyje problemy resskoj mysly XIX i naczala XX wirka. — Pfris, 1971. — Str. 169.

на більше, як на мавпування всього, що було у Києві. «У Володимирі виростають церква святої Богородиці Золотоверхої, Золоті ворота, печерське місто і т. д.»⁹⁸, — читаємо у праці Миколи Костомарова «Дві руські народності».

Це була не просто заміна столиці зі знищенням древнього Києва, а — зле діяння, якому сутєсивно приписувалося Боже Провидіння. Місто Володимир став головним, буцімто через покрову Богородиці, над князем. Вже навіть у тогочасних висловлюваннях «духовних настоятелів» можна бачити перші паростки месіанської ідеї, яка відтоді почала вивисувати російський народ над іншими народами. З цього приводу доволі влучну заувагу зробив Олександр Герцен, що в Лондоні під час Кримської війни продавали карту Росії, в якій яскраво були позначені всі земельні наросування її з часів татарського іґа. Ядро Росії чи справжня благопридбана Русь була позначена навколо Москви верст на сто, інше все взято силою⁹⁹.

Наш сучасник, один з ідеологів українського націоналізму Роман Зварич щодо цього писав: «Російська нація постала відносно пізно в історії головно з угро-фінських племен, перебравши від монголів не лише їхню кочово-експансивну ментальність, але й також їхню фальшиву систему вартостей, основану на переконанні, що славу добувається шляхом кровопролиття, насильства і потоптання прав інших народів... Ця суто імперіалістична політика насильства, звичайно, була оправдана якоюсь месіаністичною ідеєю»¹⁰⁰.

Подібні підходи до історії ґрунтуються на неупереджених наукових дослідженнях. Зокрема, відомо чимало відвертих думок стосовно «величі Росії» і самих росіян. М. Покровський (дослідник російської історії) писав, що Великорусь побудована на кістках іногородців і в жилах великорусів тече принай-

⁹⁸ Див.: Костомаров М. Дві руські народності. — Київ; Лейпціг, 1906. — С. 34.

⁹⁹ Герцен А. И. Сочинения. — Т. 7. — С. 308.

¹⁰⁰ Зварич Р. Або / або. — Нью-Йорк: Фенікс, 1990. — С. 82–83.

мі 80% фінської крові¹⁰¹. Для прикладу, в Орехово-Борисові тисячу літ тому проживали тільки угро-фінські племена, які і не чули тоді про християнство. Однак, це не завадило росіянам, власне, у цьому місті урочисто відзначати тисячоліття хрещення Русі. Самовизначивши собі панівну роль, яка детермінована імперською політикою, все нові і нові ідеологи «творили» «свіжі» концепції. У кожній наріжним каменем було Божественне призначення Росії. З цією метою методично і послідовно вводяться в обіг нові поняття, терміни, які стають пропагандивним арсеналом. Окремі концепції набирали парадоксальних форм. Одну з таких аномалій простежив Микола Бердяєв: «Основне зіткнення було між ідеєю імперії, могутньої держави військово-поліційного типу, і релігійно-месіанською ідеєю царства...»¹⁰². Утопічна вселенськість надихала найбільших речників ідеї, у ній черпали натхнення Достоевський, Толстой, Соловйов, Фьодоров, Ільїн, Федотов та ін. Російський філософ А. Мейєр (1875–1939), аналізуючи феномен «релігійного смислу месіанства», писав: «Віра у виключне посланництво національної душі небезпечна тим, що вона опирається на деяку правду. Життєва справа кожного творця — виключна, як виключна кожна особа. Почуття цієї виключності, підвищуючись разом з посиленням любові до своєї нації, у деяких випадках непомітно переходить в утвердження за даною нацією виключно особливості місії, — місії спасіння всіх інших націй, всього людства»¹⁰³.

Власне цю виключність і універсальність російської місії постійно пропагують «патріотичні» видання 90-х років. У психології є поняття **екстраверсія** і **інтраверсія**. Перша означає напрям психічних процесів у зовнішнє середовище, друга є її антиподом. У даному контексті поглянемо на

¹⁰¹ Цит. за: Лесик Співак. Своя свята правда // Націоналіст. — 1992. — Ч. 3 (6). — С. 9.

¹⁰² Бердяєв М. А. Истоки и смысл русского коммунизма. — М., 1990. — С. 14.

¹⁰³ Мейєр А. А. Религиозный смысл мессианства // Вопросы философии. — 1992. — № 7. — С. 103.

феномен «русской души» і його синтезацію з імперативом релігійності. «Антропологія російська, яку започаткував Федір Достоевський, не повинна черпати наснагу із західного гуманізму, мусіла бути антропологією наскрізь релігійною»¹⁰⁴, — підкреслює Цезарій Водзінський. А надумана надрелігійність, про яку ще Белінський говорив як про велику брехню, має витoki з часів того ж Боголюбського. До того ж, відмінна деталь російського менталітету — **екстраверсивність** — стала домінуючою серед загалу (значний відсоток «кочівницької крові», анархічність характеру, непостійність і стихійність дій, перевага емоційного начала, внутрішня агресивність). Тому і не дивно, **що надуману суспільну адорацію віри Христової поставлено у вірно-підданницькі і васальські взаємини з царським тронem**. Ефективне використання релігії спричинило її політизацію з акцентом на місію у світі. Таким чином, маємо зразок експансивного ерзац-християнства, що стало каталізатором національних інтересів і духовною підставою розширення територій. Внутрішнім чинником російського менталітету є ірраціональне, емотивне генетичне начало, витворене суб'єктивними і об'єктивними обставинами, що є генератором метаморфозності релігії.

У XIX столітті слов'янофіли, що сповідували волюнтаристську онтологію (Хом'яков) та ірраціональну гносеологію (Кірієвський) апріорі задекларували вищість російського православ'я над іншими християнськими віровизнаннями. В цьому аспекті росіяни були войовничими ортодоксами, а все, що не узгоджувалось із догматикою «цареславної церкви», іменували діянням Антихриста. Така доля спіткала католицьку, лютеранську, вірменську церкви. Ще Микола Костомаров зауважив, що у Московщині від XV–XVII століття з погордою ставляться до чужих вір і народностей¹⁰⁵.

¹⁰⁴ Cezary Wodzinski. *Metamorfozy Samoswiadomosci* // *Znak* / — 1989 / — N 10–12. — Str. 122–123.

¹⁰⁵ Див.: Костомаров М. Дві руські народності. — Київ; Ляйпціг. — 1906. — С. 71.

Вагомим дискредитаційним аргументом теорії «богообраності» могла б бути публікація С. Мечника у журналі «Державність»¹⁰⁶, де автор на історичних фактах спростовує «духовність» правителів «білокаменної» від Івана Грозного до Сталіна. Вбивства, підступ, шантаж, обман — це лише невеликий перелік діянь «боголюбивих і богообраних» росіян. Більшість із них і не чули про Макіавеллі, але також не перебирали засобами у досягненні мети. Церкви, наприклад, ставали воюючими орденами і допомагали анексувати нові території для імперії (Соловецький монастир). Іван III започаткував традицію нищення кров'ю і вогнем захоплених територій (Псков, Новгород). Єрмак стирав з лиця землі цілі народи і племена, «опричники Грозного» винищили мордвинів, Петро I потопив у крові Лівобережну Україну. Тому по блюзнірськи звучать настанови щодо Росії Ф. Достоевського, яка створена для того, «... щоб жити вищим життям, великим життям і світлити світові великою безкорисливою і чистою ідеєю, втілити і створити в кінці кінців великий і могутній організм... не політичним насиллям, не мечем, а переконанням, прикладом, любов'ю, безкорисливістю, світлом»¹⁰⁷.

«Набожність» росіян не узгоджується з жодною із Божих заповідей і їм нічого не залишається — як безапеляційно стверджувати, як це робить якийсь дворянин В. Н. Рейнвальд — Орлов — Санєєв: «Росіяни — не народ, не етнос. Росіяни — це дещо більше. Це віра і стан душі, це особливі відносини з Богом і Богоматір'ю ... Росіяни — єдина нація на планеті, яка ніколи не говорила про чистоту своєї крові, але завжди вважала своїм сином будь кого, хто сам себе вважав росіянином, захищав нашу землю...»¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Див.: Мечник С. Духовне джерело Росії // *Державність*. — 1992. — № 2. — С. 75–76.

¹⁰⁷ Цит. за: Распутин В. Что дальше, братья-славяне? // *День*. — 1992. — № 15.

¹⁰⁸ В.Н.Рейнвальд-Орлов-Санєєв. Опомнитесь, мадам! // *День*. — 1992. — № 16.

Поза сумнівом, що простіше послуговуватись апріоріями, а ніж пробувати підтвердити це науково. Це у «правій» російській періодиці є однією з головних її тенденцій.

Феноменологію російського месіанізму добре дослідив польський вчений А.Валіцький, який вказував, що «месіанізм у російському трактуванні — то ідея «посередника між людством і Богом»¹⁰⁹. А тому зрозумілим був відчай Миколи Бердяєва, коли месіанство приміряло атеїстичні «комуністичні шати». Адже, таким чином втрачалася «канва» теоцентризму «російської ідеї». Констатувавши безвихідь, Бердяєв змушений йти на філософську еквілібристику: «...Є два міфи, які переважають і можуть стати динамічними в житті народів, — міф про походження і міф про кінець. У росіян переважає другий міф — міф есхатологічний»¹¹⁰. На цю вимушену імпровізацію Бердяєва вказує і Цезарій Водзінський: «Одним із двох головних мотивів еволюції від месіанізму до есхатології був результат критичної рефлексії над марксизмом і комунізмом...»¹¹¹. Симбіоз есхатології і стражденності у розумінні Бердяєва детермінує універсалізацію російського національного «єго», яке має рятувати зматеріалізовану західну цивілізацію в царині духа. З цією метою сучасними «патріотами» активно розвивається теза про т. зв. **нонсенсність історії, що насправді є лише внутрішньою реакцією на глибинну безвихідь російського буття**.

Поступ людства реалізується не лише в макрокосмосі, але і в мікропідсистемах. Сучасні відроджувачі «русской идеи» не є оригінальними, бо здебільшого вони лише **калькують** своїх попередників. У їхніх міркуваннях годі знайти будь-які ознаки гностицизму, результати практики (одна з ознак російського традиціоналізму), зате ефектно використовується багаторазова повторюваність тих чи інших позицій, що розраховано на

¹⁰⁹ Walicki A. Miedzy filozofia, religia i polityka... — Warszawa, 1983. — Str. 15.

¹¹⁰ Бердяев М. Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века. — М., 1990. — С. 70–71.

¹¹¹ Wodzinski C. Metamorfozy samoswiadomosci // Znak, 1989. — № 10–12. — Str. 119.

ефект позасвідомих сутестій. Ось зразки багаторазового навіювання (типові) з тексту газети «День»: «Росіяни сприймають свою національну приналежність як конфесію ...Бути росіянами — значить належати до особливої загадкової релігії, чії контури співпадають з безконечністю російських кордонів»¹¹². Інша цитата: «Росіяни — полонені відкритого простору. Їм було куди тікати — і вони полонені бігу»¹¹³. Подібна публіцистика з фантазмагоричними ознаками найчастіше друкується під магістральною рубрикою «На русском направлении».

В політологічному контексті «русская идея» — це дещо більше, ніж просто національна ідея. Її параметри, масштабність є очевидно ширшими за аналогічні характеристики будь-якої іншої національної ідеї. Ось цитата відомого «почвенника» О. Проханова: «Три сутності, три космоси російських уявлень про світ, складаючись у триєдиність, утворюють всесвіт, архітектоніку російської землі і неба, начиняють собою «русскую идею»... Просторовий космос — прагнення росіян у далину, в ширину, доверху, в безконечність... Духовний космос — безконечність нашої мрії»¹¹⁴.

При спробі чергової реанімації «русской идеи» на пострадянському просторі, сучасні її інтерпретатори ніяк **не можуть позбутися більшовицьких плакатних штампів**, як це робить той же Проханов, затитуловуючи статтю: «А ты готов постоять за Россию?» Ця «деталь» є типовою для всіх націоналістичних російських видань, які з легкістю поєднують непокінченне: гротескного середньовічного старця Фелюфея з воїном у «будьонівці», що закликає «Русь» до чергового бою. Ще у минулому столітті Чаадаєв з іронією писав про неповторність російського національного «єго»: «Ми народ виключний і належимо до націй, які існують лише для того, щоб з часом прямо дати який-небудь великий урок світові»¹¹⁵.

¹¹² Дугин А. Россия — родина Архангела // День. — 1992. — 28.

¹¹³ Романов А. Русский вектор // День. — 1992. — № 25.

¹¹⁴ Проханов А. А ты готов постоять за Россию? // День. — 1992. — № 43.

¹¹⁵ Чаадаев П. Я. Сочинения и письма. — М., 1913. — С. 9.

Ще однією рисою сучасних розробок «русской идеи» є помітна частка плагіату, який має перманентний характер і є ознакою т. зв. **російського традиціоналізму**. Один із прикладів «калькування» в минулому історичному контексті простежив польський учений Водзінський, який запримітив надмірну подібність думок М. Бердяєва і Л. Толстого. Це насамперед стосується думки про візію історії Росії. А сам Толстой входить у «русскую идею» як елемент російського посланництва, яке демаскує матеріальне начало, гріховність панівних класів, яким аж ніяк не підходила роль страдальця-мученика. До цього додається бунт релігійно-анархічного характеру проти історії, раціонального сенсу цивілізації як джерела гріховності і бездуховності.

«Бунт російської душі» є одним із «загадкових» феноменів цієї квазірелігійної доктрини. Якоюсь мірою вона була, очевидно, штучно створеною «відповіддю» на месіанізм єврейства. Власне, її російська модифікація, але на християнському ґрунті, була задумана фундаторами «русской идеи» як протизага до безальтернативної версії «боговибраного» народу Авраамового, який нібито канонічно єдиний претендував на народження Месії. При цьому, якщо месіанізм єврейський має чітке обрамлення національно-ідентифікаційних устремлінь, то місія Росії через універсалізм християнства має очевидно більший вимір. При цьому творці російської наукової думки визнавали тезу про те, що кожен великий народ чи нація мають покликання і можуть претендувати на місіонерство. Однак, на їх думку, два попередні об'явлення — латинське і німецьке — не виконали своїх завдань, бо реально вичерпали себе, спіткнувшись об матеріальні спокуси. А звідси нібито випливає висновок, що тільки російсько-слов'янська національна одиниця є «расою» майбутнього, бо не пов'язана ні зі старовірським, ні зі західно-європейським націоналізмом. Для створення «ефекту контрасту» виводиться феномен «сільського духу Росії», який мав би бути полярною субстанцією до урбанізованої, зматеріалізованої духовної одиниці будь-якої з європейських націй. В концептуальному сенсі

це було трансформовано у протистояння, штучно створене росіянами, окреслене схемою: **«слов'янофільство — проти «західництва»**. Позитивною ознакою цього духовно-філософського резистансу була активізація полеміки і філософських дискусій, що спричинили загалом каталізацію еволюційних процесів світової філософської думки. Сучасні «слов'янофіли» також переконані, що урбаністика і міські засади детермінують концентрацію вульгарного псевдоідеалізму, який деформує саму суть національної ідеї, а тому лише «русскому всечеловеку» (вислів Достоевського) під силу спілкування з Богом. **Лише постійне зовнішнє протиставлення дає підстави не ідентифікувати «русскую идею» як догматичне вчення.** Вона надає їй, так би мовити, динамічних характеристик.

Ще одним прикладом духовної резистентності може бути історична парадигма — російське ультра-православ'я проти західного гуманізму. В цьому контексті «писатели-почвенники» на кшталт Валентина Распутіна вдаються до пасажів: «Якщо в древні часи ціною своєї свободи слов'янство врятувало Європу від азійських орд, цього разу Захід рухає на Схід орди цивілізаторського підкорення. І знову на шляху — Росія зі слов'янством»¹¹⁶. Відомий політичний діяч у численних своїх публікаціях вдається до екзальтованості викладу та ірраціональних емоцій, якими підмінює аргументацію і фактаж. Це є типовою ознакою більшості виступів у періодиці «патріотів». Вони ж навіть не спромоглися додати щось нового до заявленої схеми: «ідея Третього Риму» — «святої Русі» — Великої Росії — царства Божого. Якщо у перші два періоди ще якось можна говорити про відносний елемент святості у російському бутті, то у двох останніх — спостерігається «...культ «творчого» нігілізму, анархізму і революціонізму»¹¹⁷, що далекі від високого покликання.

¹¹⁶ Распутин В. О Западе // День. — 1992. — № 43.

¹¹⁷ Poltoracki N. Bierdjajew: Rossja. Filosofija istorii Rossii u N.A. Bierdjajewa, New York, Str. 187.

Ще однією штучною концепцією є уява про те, ніби Росії дозволено Богом бути визволительською народів, бо на її долю випали біблійні страждання, які відродять Росію могутнім духовним зривом, який, можливо, навіть шляхом війни, але таки принесе усім уярмленим народам волю і рівність. Численні сучасні публіцисти також не ставлять під сумнів думку про неодмінне злиття Заходу і Сходу в єдине євразійське ціле, що мало б зреалізувати пророцтво про царство Боже на землі. В царині ідеї мало відбутися злиття двох партикуляризмів — окциденталізму і слов'янофільства.

Володимир Соловйов колись писав про необхідність поклоніння своєму народові як головному носієві вселюдської правди, потім поклоніння йому як стихійній силі незалежно від вселенської правди і про поклоніння національним однібічностям та історичним аномаліям, які виокремлюють російський народ від людства. Він кваліфікував їх трьома фазами російського націоналізму¹¹⁸. Навіть неозброєним оком спостерігаємо відсутність наукової першооснови, що характерно і для сучасних послідовників відомого історика. «Сильна російська держава повинна була об'єднати усі православні народи, що б дало приклад всьому світові»¹¹⁹, — безапеляційно розмірковує Олександр Романов. Отже, бажане видається за дійсність, при відсутності внутрішнього намагання росіян сумлінною працею творити царство Боже на своїй етнографічній території. І чому власне росіяни мають мати виняткове право на месіонерство у слов'янському світі при очевидних ознаках ординсько-азійської традиції? На це вказували не лише Костомаров, Вернадський, Грушевський, а й росіянин Гумельов. А тому смішними видаються ейфоричні закиди Олександра Стерлігова на кшталт: «Так, Росія складалася як імперія... об'єднання народів йшло головним чином не мечем, а завдяки співпадінню економічних

¹¹⁸ Див.: Кононенко П. Україна і Росія. Уроки та перспективи взаємовідносин // Розбудова держави. — 1992. — № 3. — С. 27.

¹¹⁹ Романов А. Русский вектор // День. — 1992. — № 25.

інтересів»¹²⁰. Росія, що була тюрмою народів, такою залишається і по нині (Середня Азія, Чечня, Білорусія). Деякі автори перевершують усі мірки цинізму, вихвалюючи імперську політику, вказуючи, на те що архіви Росії переповнені проханнями сусідів про приєднання. При цьому автори не подають будь-яких фактів і не відчують докору сумління.

В контексті повторюваності тем постійно розробляється ще одна філософсько-сміслова «пара»: «євразійство» (континенталізм) і «атлантизм» (мондіалізм). На перший погляд євразійство видається об'ємнішим за понятійну сутність «русской идеи», однак це лише певний етап еволюції останньої. Головні вади названої концепції (заснована в 20-х роках ХХ століття): суцільна контраверсійність і емотивно-вольове підґрунтя, спрямоване на насильне поєднання двох світів, двох способів життя, що, власне, і витворюють неповторність російської сутності. У такому ж ракурсі Микита Міхалков зняв фільм «Урга — територія кохання», який символізує втечу від цивілізації і ностальгію за цнотливістю дикого степу. Сучасна імперська теорія поєднує в собі і догматику, і здатність до трансформації. Однак, рудименти більшовицького словоблудства помітні ще й сьогодні. Ось як мислить ультра-«правий» натхненник «єдинонеделістства» М.Лисенко: «Національним субстратом тієї держави, яка раніше називалася російською імперією, може бути тільки сукупність всіх народів... як багатонародна нація, і цю націю ми називаємо євразійською, її територію євразією, її націоналізм — євразійством»¹²¹.

Чимало вчених (Костомаров, Грушевський, Карл Маркс) переконані, що неперервність традиції Росії йде не від Києва, а від Золотої Орди. За словами князя Трубецького, Київська Русь займала лише двадцятку частку території Росії, а імперія Чингісхана відповідала їй. Карл Маркс також визнавав, що «колискою московської держави є криваве болото мон-

¹²⁰ Борзенко А. Интервью с головой Думы Русского национального Собора Александром Стерлиговым // Наш современник. — 1992. — № 11. — С. 122.

¹²¹ Лысенко Н. Откровенный разговор о «друзьях», «врагах» и коренных интересах нации // Наш современник. — 1993. — № 7. — С. 153.

гольського рабства»¹²². Повертаючись до євразійства як до ідеологічно-політичної течії, що виникла серед російської еміграції (М. Трубецкой, Г. Флоровский, С. Франк, В. Ільїн, Л. Карсавін, М. Шахматов), варто сказати, що вона теж витворювала свої мікротеорії, наприклад, «периферія-центр». Вона прагне не протиставляти Росію і Європу, як («західництво» і «слов'янофільство»), а прагне витворити єдиний «континентальний» симбіоз, що пізнається, за твердженням Михайла Назарова, «релігійною інтуїцією», бо цей ідеал відображений, нібито, в словах святих богословів, філософів, письменників¹²³. Прикро, що до розвою цієї теорії прислужилися такі видатні українці як Вернадський і Савицький. Вони між двома світовими війнами видавали збірники «Евразийская хроника» та «Евразийский современник». Теорія боговибраності, що теж є підставою у «євразійстві», має еклектичну сутність, бо у Новому Завіті, на що вказував, наприклад, Володимир Соловйов, всі народи покликані бути богоносцями. «Філософською антитезою євразійства виступає атлантизм, репрезентований США, Канадою, Великобританією.

Сучасні російські націоналісти, як і зрештою наші «праві» радикали, вважають Америку головним ворогом людства, уособленням гіпертрофованого матеріалізму і споживацького утилітаризму. Подамо два найтипівіші приклади:

1) «Хай американця хвилює: купити чи не купити «кадиллак», у нас є інші цінності. Ми живемо в іншому духовному вимірі»¹²⁴.

2) «Нам протистойть дуже агресивна, безжалісна цивілізація. Центром її є країна, яка розпочала свою історію з гріха — винищення свого корінного населення»¹²⁵.

¹²² Цит. за: Джон С. Решетар. Українсько-російські відносини як проблема в політології // Сучасність. — 1991. — № 10. — С. 63.

¹²³ Див.: Назаров М. «Русская идея» и современность // Посев. — 1992. — № 4. — С. 94–95.

¹²⁴ Борзенко А. Интервью с Головой Думы Русского национального Собора Александром Стерлиговым // Наш современник. — 1992. — № 11. — С. 126.

¹²⁵ В каком состоянии находится русская нация? // Наш современник. — 1993. — № 3. — С. 159.

Святе Письмо з цього приводу радить «витягнути колоду з власного ока», бо ж пам'ятаємо всі «визвольні» походи росіян. Чітко окресливши головного ворога, російські «праві», нерідко офіційні речники (Сльцин), шукають партнерів-континенталістів. Спочатку ставка була головним чином на Німеччину, згодом — на Францію; в Азії — на Китай, Іран, де б головна роль відводилась Росії, яка «...повинна бути великою державою, тому що це потрібно не тільки їй, а й світові»¹²⁶. Багаторазове тиражування будь-якої думки накладає суттєвий відбиток на підсвідомому рівні, і результат може не забаритися. Сьогоднішня «русская идея» є продовженням плутанини понять на взірць бердяєвської версії більшовицького періоду національної ідеї, яка завуальовувала відсутність імунітету у російської нації стосовно чужорідного впливу — комуністичної теорії. Попри зматеріалізованість Заходу, він таки зумів встояти перед інвазією марксизму, бо мав сильнішу традицію, віру в Бога небесного, а не в земних ідолів.

Нерідко редколегії «правих» видань вдаються до тактично-політичних хитрощів, ніби демонструючи наявність плюралізму думок. Газета «День» надає трибуну відвертому «атлантистові» Збігнєву Бжезінському з метою компрометації опонента континенталізму. Чи не вперше відомий американець висловився і стосовно ролі України серед слов'янських держав: «Геополітично важливо, щоб Україна змогла стабілізуватися, як міцна і незалежна держава. Це автоматично збільшить шанси на еволюцію Росії як постімперської держави...»¹²⁷. Цікаво, що публікація позбавлена коментарів з боку редакції, як це здебільшого буває. Однак це лише своєрідний «маневр», бо до цього авторові було витворено імідж ворога російської державності. Дали висловитися і відомому противникові імперської Росії, агентові «п'ятої колони» світового гіперкапіталу Валерії Новодворській, яка про-

¹²⁶ Нарочицкая Н. Осознать свою миссию // Наш современник. — 1993. — № 2. — С. 165.

¹²⁷ Бжезінський З. Россия будет раздробленной и под опекой // День. — 1992. — № 50.

мовисто і відверто заявила: «Вам здається, що розвалюється Росія, але це розвал її несправедної могутності і злої сили»¹²⁸. Однак переконлива аргументація і фактаж нейтралізували намагання скомпрометувати її як ворога російської державності.

Паралельно патріотичні видання «працюють» на ескалацію ідеї «слов'янського союзу», зрозуміло, під московською гегемонією. Одіозно-відомий Проханов пробує вивести гібрид «євразійства з слов'янським союзом» через призму православ'я, бо нібито «русская идея» не відчуває себе без «ідеї слов'янської»..., а російська держава і в минулому, і в майбутньому матиме три серця, три славні столиці — Москву, Київ, Мінськ¹²⁹. Інший політик, яничар українського походження М. Лисенко, який «уславився» тим, що розірвав український прапор у залі «Государственной Думы», відверто закликає до відновлення російської імперії на ґрунті «слов'янського генетичного потенціалу»¹³⁰. Сторазовим повторюванням на ішпальтах періодики подібних істин досягається певний к.к.д. Діапазон інсинуацій у російській пресі стосовно України доволі широкий. Деякі публіцисти не переймаються етичними нормами і не «граються» у стилістику. Відомий ультра-«правий» авантюрист з Парижу Едуард Лімонов максимально відвертий: «Якщо російський народ не відреагував на укуси прибалтійських націоналістів, менший брат — українець виведе таки його з себе»¹³¹.

Гасло римських імператорів «розділяй і владарюй» найкращим чином засвоїли великоросійські шовіністи: від царів — до пересічного росіянина. Ефективно послуговуються ним публіцисти — оборонці «русской государственности», намагаючись інформаційним потоком розчленувати етно-

¹²⁸ Новодворская В. Трое в лодке, не считая России // День. — 1992. — № 11.

¹²⁹ Див.: Проханов А. А ты готов постоять за Россию? // День. — 1992. — № 43.

¹³⁰ Лысенко Н. Наша цель — создание великой империи // Наш современник. — 1992. — № 9. — С. 68.

¹³¹ Лимонов Э. Национальная революция // День. — 1992. — С. 14.

графічне і державне тіло України. З цією метою використовуються національні, етнографічні, культурні і релігійні розбіжності. Галичина, наприклад, завжди була «більмом» на очі у Москви, бо виступала генератором відцентрових тенденцій ще в часи СРСР. А тому не викликав подиву, «напівукраїнець» Солженицін заявив, що «... це все — придумана недавно фальш, що мало не з IX століття існував особливий український народ з особливою неросійською мовою»¹³².

Для того, щоб повернути Україну до імперського лона, пропагандисти «правої» періодики використовують майже за Макіавеллі всі можливі засоби: брехню, інсинуації, підтасовки, провокації тощо. Ось лише один із прикладів: «В Західній Україні, а точніше в Тернопільській області, вже з'явилися листівки з обіцянкою немалих грошей тому, хто почне різати росіян»¹³³. Сучасні ультра-патріоти при будь-якій можливості, немов заляття, повторюють, що Україна таки повернеться до лона «матері»-Росії. При цьому вкотре демонструється повна ігнорація наукової, історичної достовірності. Важко сказати, чи матимуть резонанс серед українського загалу всоте повторені «істини» на кшталт: «Російські слов'яни — це один народ»¹³⁴, «...від Росії відірвана її древня столиця Київ»¹³⁵. Але в часи соціальних і економічних негараздів, тотального зросійщення, вони можуть мати певні негативні наслідки і створювати додаткове напруження в суспільстві. Цілком очевидно, що Распутін і К° ніколи не читали бодай своїх істориків: Ключевського, Преснякова, Любавського, Пануто, чи сучасних учених — Пипіна, Морозова, Архангельського, не кажучи про фундаментальні дослідження українців — Костомарова і Грушевського. Праця останнього була опублікована в одному з видань Імперської Академії Наук. Не завадило б «радетелям славянского единства» почитати фундаментальне

¹³² Солженицын А. Как нам обустроить Россию. М., 1990. — С. 11.

¹³³ Махотин А. Опасное распутье // День. — 1992. — № 47.

¹³⁴ Распутин В. Что дальше, братья-славяне? // День. — 1992. — № 15.

¹³⁵ Нарочицкая Н. Осознать свою миссию // Наш современник. — 1993. — № 12. — С. 112.

дослідження їх земляка, академіка Ю. Бромлея «Людство — це народи», де абсолютно науково доведено значну відрубність росіян від слов'ян: «...для частини росіян характерні широкі вилиці — виразна монголоїдна ознака»¹³⁶.

В українській пресі цю проблему добре розгорнула Леся Глібо. Одну з її публікацій «Ми — слов'яни...» паралельно друкували два «праві» видання: «Націоналіст» і «Державність»¹³⁷. Авторка, нанизуючи численні контраргументи устами самих російських дослідників: Д.А.Авдусина, Б.А.Рибакіна, С.А.Максимова, К.В.Чистова, доводить мінімальну наявність «слов'янства» у російській нації. Аналогічні аргументи подибуємо у Людмили Валішевської з публікацією «Ми і вони»¹³⁸, де авторка запитує про походження Пушкіна, Лермонтова, Герцена, Достоєвського, Растреллі, Барклая де Толлі, Багратіона, які всі репрезентували «великую Росію». Чогось подібного ми не знайдемо ні в «Нашому сучаснику», ні в «Молодой гвардії», ні в «Завтра» (колишня «День»). Виникає запитання, що ж може бути предметом національної гордості великоросів? Але поки що є лише старі стереотипи на кшталт: «Росія — родина Архангела»¹³⁹, а Україна — це «Измена»¹⁴⁰ слов'янства. Воістину справедливо, що демократизм росіян вичерпується «українським питанням».

Показовою є добірка цитат Петра Кононенка, яка змушує задуматися не лише сучасних українських «правих»:

1) Георгій Федотов: «Не тільки утримати Україну в тілі Росії, але помістити українську культуру в культуру російську»;

2) А. І. Денікін: «Українці — не нація, а політична партія, виросла Австро-Німеччиною»;

3) П. Сорокін: «Російська нація складається з трьох головних віток російського народу...»;

¹³⁶ Бромлей Ю. Человечество — это народы. М.: Мысль, 1990. — С. 68.

¹³⁷ Див.: Глібо Л. Ми слов'яни // Державність. — 1992. — № 1. — С. 13–15.

¹³⁸ Валішевська Л. Ми і вони // Державність. — 1992. — № 1. — С. 71–72.

¹³⁹ Дугин А. Россия — родина Архангела // День. — 1992. — № 28.

¹⁴⁰ Казинцев А. Измена // Наш современник. — 1992. — № 11. — С. 182–188.

4) Олександр Руцкой: «Росія, більш як тисячоліттям, доказала свою життєздатність..., а ось що буде з українською державністю?»;

5) В. Бабурін: «Або Україна знову воз'єднається з Росією, або ж війна»¹⁴¹.

Таким чином, ми спробували зробити невелику генезу сучасних інтерпретацій «русской идеи», проілюструвати головні тенденції і проблематику періодики «правої» орієнтації, що, головним чином, репрезентована журналами «Наш современник», «Молодая гвардия» і газетою «Завтра» («День»). Антинауковість, антидокументалізм, еклектичність — головні «якісні» характеристики цих видань, бо вони воліють «...форсувати голосом там, де слід переконувати фактами»¹⁴², у них відсутнє сумління і етика, бо вони не бояться, аби «...автора не звинуватили в неправді»¹⁴³. Власне в цьому і вся суть «феномену» «русской идеи».

Запитання до теми

1. Преса про історико-геополітичний зріз російської національної ідеї.
2. Вчені про «русскую идею».
3. Критика «Русской идеи» (М. Костомаров, Д. Донцов, В. Вовканич, Р. Кісь).
4. Польські дослідники про «російське месіанство».
5. Сучасні інтерпретатори «русской идеи» (О. Проханов, О. Дугін, Н. Нарочицька, О. Назаров).
6. Українська публіцистика і експансія «Русской идеи» в пресі.

¹⁴¹ Див.: Кононенко П. Україна і Росія. Уроки на перспективу // Розбудова держави. — 1992. — № 3. — С. 25–29.

¹⁴² Чикин В. Особая миссия публицистики // Горизонты публицистики: опыт, проблемы. — М., 1981. — С. 133.

¹⁴³ Здорова В. Й. Збагнути день сущий. — К., 1988. — С. 183.

5.4. Полеміка української і російської преси — приклад світоглядного протистояння

Ідеолог інтегрального націоналізму Дмитро Донцов справедливо зауважив: «...з усіх ворожих собі ідей жодної не ненавиділа Росія так, як Українську»¹⁴⁴. Яким чином ця ненависть проявлялась і тиражувалась через пресу, ми частково ознайомились у попередньому параграфі. В такому разі маємо об'єктивну необхідність виявити адекватну «дію» з українського боку, яка на сьогодні є головним чином вивільненою рефлексією, що отримала об'єктивну здатність заявити про себе. Битва ідей, боротьба за вартості між Україною і Росією не припинялася ніколи. Газети і журнали, загалом друковане слово, завжди були найдошкульнішою зброєю світоглядного протистояння. У контексті сучасних масмедій полемічність є чи ненайбільш вагомою ознакою будь-якого періодичного видання. Вона значною мірою створює йому реноме, впливає на наклад, додає популярності тощо. Відомий теоретик журналістики В.Аграновський навіть у «застійні часи» підкреслював, що «...суперечка, як метод розмови, ... надзвичайно плідний»¹⁴⁵.

Яких же форм набирає ця «суперечка» між російськими і українськими «право»-радикальними газетами і журналами, — варто з'ясувати глибше. Адже така, здавалось би, незначна для великої політики деталь, як єдність змісту і форми, може кардинальним чином вплинути не лише на локальні зміни, а й спричинити масштабні політичні метаморфози. Полеміка в цьому контексті виступає вагомим політологічним чинником, яким не можна нехтувати за будь-яких обставин, а варто постійно вдосконалювати. Який же зміст ми вкладаємо у поняття «полеміка» у «правому» контексті російсько-

українського протистояння? Методично правильно, на наш погляд, розглядати її у:

а) широкому значенні — як агітаційно-пропагандистські зразки взаємокомпрометувального, взаємовикривального, взаємозвинувачувального забарвлення;

б) вузькому значенні — це «власне полеміка» конкретних видань, конкретних авторів на певну проблематику.

І у першому, і у другому випадках «дуелянти» використовують весь арсенал словникового запасу. При цьому вони активно послуговуються емоційно-забарвленою лексикою, лайливою термінологією, вульгаризмами:

1) з російської періодики: «хахол», «малоросс», «младший брат»;

2) з української періодики: «москаль», «лютий ворог», «азіятське хамло», «кацап», «російське бидло».

Емотивне начало при доборі фразеології можна зрозуміти в обидвох випадках. Перші — за інерцією послуговуються ще живучою імперсько-радянською термінологією і стереотипами, бо не можуть змиритися з втратою великої держави. Інші — отримали змогу діяти адекватно, що трансформувалось у рефлексію, яка має потребу вільно самовиявлятися, як реакція на зібраний впродовж століть «негатив» до гнобителя-метрополіста. Та, навіть при цих деталях об'єктивного характеру дуже важко говорити про дану періодику як про «якісну» пресу, яка дбає про створення власного іміджу, про статус серйозної сили у міждержавній політичній грі, у протистоянні ідей і цінностей.

У часовому вимірі серед чітко окреслених «правих» видань України першим започаткував активну і ґрунтовну полеміку (наступального характеру) журнал Співки Незалежної Української Молоді «Напрямок» (м. Львів) ще у 1990 році. Його редактором впродовж декількох років був знаний теоретик сучасного радикального націоналізму Володимир Яворський. Його «Напрямок» і став першим гідним провідником серйозних «ультра»-націоналістичних видань на кшталт «Націоналіста». Характерно, що «крайні» думки в процесі

¹⁴⁴ Донцов Д. Симон Петлюра // Голос Нації. 1993. — № 17.

¹⁴⁵ Аграновский В. Ради единого слова. — М., 1978. — С. 124.

розвитку націоналістичної ідеї здебільшого продукувались черговою молодією генерацією. Так це було у часи поділу на ОУН (м) і ОУН (б) у 40-ві році, так це сталося і на початку 90-х, коли СНУМ почала вирізнятися революційністю від націоналістичних організацій центристського забарвлення (УРП, КУН). Пропагандистсько-ідеологічним сподвижником радикальної ідеї стала СНУМ, яка у 1991 році спричинила появу теоретичного та інформаційно-публіцистичного журналу «Напря́м», який завоював чималу читацьку аудиторію і мав широкий суспільний резонанс.

У першому ж його числі з одинадцяти доволі змістовних і ґрунтовних публікацій майже кожна так чи інакше торкається «російської» проблематики. Ось лише декілька заголовків: «Хто ж нам Росія?» (Анатолій Щербатюк), «Подавляющая нация» (Роман Коваль), «Російський шовінізм — офіційна політика Кремля» (Роман Коваль). Навіть з цього невеликого переліку видно, які суспільно-політичні акценти присутні у журналі. Вже у програмній редакційній статті «Чому вони ненавидять український націоналізм?» В. Яворський визначив головну ідейно-пропагандистську лінію журналу: «Якщо розглянути сучасну ситуацію, то сьогодні відповідальність за поневолення України лежить, без сумніву, на росіянах, які в своїй масі отруєні великодержавницькою ідеологією: далі, щоб якось зняти задану напруженість, йде дещо поміркованіше висловлювання, — звичайно, не можна звинувачувати у шовінізмі всіх росіян... Тому треба впливати на свідомість російського населення через усі доступні засоби масової інформації, аби прихильників шовіністичної ідеології серед росіян ставало все менше»¹⁴⁶. І все ж, навіть ця обумовленість не знімає антипатії щодо росіян як гноблячої нації: «...Українцям, що домагаються свободи для України, зовсім нема потреби ненавидіти всі народи. Вони можуть ненавидіти тільки ту націю, яка загарбала і душить Україну»¹⁴⁷. Навіть у

¹⁴⁶ Яворський В. Чому вони ненавидять український націоналізм? // Напря́м. — 1991. — № 1. — С. 6.

¹⁴⁷ Там само.

такому ксенофобному міркуванні є значна частина правди об'єктивної необхідності, однак, не завадить пам'ятати мудрі слова царя Соломона: «Ненависть побуджує сварки, а любов покриває всі провини»¹⁴⁸.

Апостол Павло ж у Посланні до Тита, немов повчаючи сучасних публіцистів, наполягав, щоб було «...слово здорове, неосудливе, щоб противник був засоромлений, не мавши нічого лихого казати про нас»¹⁴⁹. Хоча, відверто кажучи, апелювати подібним чином можна до всіх опонентів, лише не до росіян. Та й і з ними варто-таки втримувати логічну і психологічну рівновагу у публіцистичному протистоянні. Молодій українській націоналістичній пресі це не часто вдається, бо, як пише запорізький автор Вячеслав Rogoziv: «... для українців росіяни завжди були ... народом-гнобителем»¹⁵⁰.

Значною мірою ці думки, висловлені п'ять років тому, є актуальними і по нині у контексті активізації зовнішньої російської політики і пошвавлення «діяльності» нашої «п'ятої колони». Власне, з третього числа «Напря́му» прослідковуємо перші спроби предметної та аргументованої критики, полеміки з «русской идеей», на яку останнім часом роблять ставку новітні шовіністи у зв'язку з колапсом комуністичної системи та ідеології. Переорієнтувались на неї і рештки «освободителей» та їх нащадки, які через люмпенізацію, криміналізацію, русифікацію нівелюють ідентичність української нації, руйнують українську сутність нашої держави. Та навіть із цими відвертими ворогами слід провадити виважену і етичну полеміку. Сучасним радикальним авторам не завадило б ознайомитися з книгою московської дослідниці Л. Г. Павлової «Суперечка, дискусія, полеміка», у якій читаємо: «Ставтеся із повагою до свого опонента. Спростовувати можна найрішучішим чином, але не ображаючи чужих переконань

¹⁴⁸ Книга приповістей Соломонових // Біблія. — М., 1990. — С. 642.

¹⁴⁹ Послання св. Апостола Павла до Тита // Біблія. — М., 1990. — С. 247.

¹⁵⁰ Rogoziv В. Російське питання та ідея соборності України // Напря́м. — 1991. — № 3. — С. 19.

насмішками і грубістю»¹⁵¹. В іншому випадку спрацьовує принцип «бумеранга», який може знецінити будь-які благодні наміри і сподівання.

Для початку з'ясуємо, яким чином, якими методами по-слуговується російська шовіністична преса в антиукраїнській кампанії. Прикро, але факт, що серед українського загалу завжди було чимало негідників і перевертнів. Свідченням цього може бути публікація Михайла Кільчицького, колишнього киянина (очевидно українця) у газеті «День»¹⁵². Історія свідчить, що яничари відзначалися особливою люттю і ненавистю до свого коріння. Їм переважно доручались найбрудніші, але відповідальні справи. Редколегія «Дня» безпомилково визначила головного ворога російської імперської ідеї, спрямувавши удар на «крайніх» українських націоналістів, що є їх полярними опонентами. Публікація українця-манкурта задумувалась, як найефективніша, найвразливіша «зброя» у пропагандистській війні. Однак не так сталося, як гадалося.

Роблячи огляд «правих» газет України, М.Кільчицький зупинив свій вибір на «Нескореній нації» (1991. — № 1) і «Замковій горі» (1990. — № 4), бо саме ці видання і їм подібні — найбезкомпромісніші щодо всього російського. Така поважна газета як «День» скомпроментувала і дискредитувала сама себе, вдаючись до послуг некомпетентного автора-дилетанта, який спромігся лише на компіляцію псевдоісторичних фактів і викидання цитат із контексту. Він, загалом, продемонстрував абсолютне незнання історії, суті явищ, ролі постатей українського життя і визвольної справи. Ось лише декілька цитат і наші коментарі до них:

Цитата 1. «Зрадники українського народу, які хотіли віддати Україну Польщі (Вигодовський), чи Швеції (Мазепа) оголошені національними героями, які бажали, виявляється, свободи для України»¹⁵³.

¹⁵¹ Павлова Л. Г. Спор, дискуссия, полемика. — М.: Просвещение, 1991. — С. 121.

¹⁵² Див.: Килчицкий М. Абсурд // День. — 1992. — № 3.

¹⁵³ Там само.

Наш коментар: насправді, Вигодовський Іван, названий Вигодовським цілеспрямовано зі зневаги, у 1659 році розбив московське військо під Конотопом, а з Польшею і Швецією хотів добитися незалежності України від Москви¹⁵⁴. Про продажність Мазепа говорити — все одно, що звинувачувати Петра I у русофобії.

Цитата 2. «...пам'ятники видатним фашистам Коновальцю, Бандері, Шухевичу (? — В. Л.) уже є»¹⁵⁵.

Наш коментар: по-перше, ніхто з перелічених постатей не мав щонайменшого відношення до фашизму (він був в Італії, Іспанії). Бандера ж був в'язнем нацистського табору (Німеччина) у 1941–1944 рр. Отже, автор абсолютно не знає історії, плутає поняття нацизм, фашизм, націоналізм. По-друге, автор, очевидно, дуже симпатизував колишньому голові Верховної Ради Белорусі — Шухевичу, бо не чув про грізного для московитів генерала Шухевича, якого визнають навіть російські дослідники як, наприклад, Олександр Боргард¹⁵⁶.

Цитата 3. (мова йтиме про Київ) «...батьки завжди прагнули віддати дітей у російські школи, місто традиційно ж російське»¹⁵⁷.

Очевидно, тут коментарі зайві.

Цитата 4. «Починаючи з середини 20-х років в Україні більшовики затіяли варварську українізацію російських міст»¹⁵⁸.

Наш коментар: Маємо характерний зразок заміни понять, історичної неправди, дилетантства, некомпетентності. Деякі словесні викрутаси є відверто провокативними і майже буквально налаштовують на війну, як спосіб вирішення міждержавних питань. А це суперечить численним міжнародним конвенціям і нормам, прийнятим ООН.

¹⁵⁴ Див.: Енциклопедія українознавства. — Львів, 1993. — С. 243.

¹⁵⁵ Килчицкий М. Абсурд // День. — 1992. — № 3.

¹⁵⁶ Див.: Боргард А. Тонкий и толстый // Век XX и мир. — 1992. — № 4. — С. 42–49.

¹⁵⁷ Килчицкий М. Абсурд // День. — 1992. — № 3.

¹⁵⁸ Там само.

Далі цитуємо без коментарів.

Цитата 6. «...росіянам вже давно відмовляють у праві голосу в пресі і на телебаченні.»

Цитата 7. «... у них нагнітається дика передвоєнна істерія.»

Цитата 8. «Україна, точніше її керівники — Вітовичі, Корчинські, Кравчуки — вже зараз готуються до війни»¹⁵⁹.

Далі невтомний «дослідник» з «Дня» вишукє найобразливіші для росіян пасажі з «Нескореної нації» (1991. — №1), де йдеться про те, що «...московин навчився і звик шукати легкого хліба, звик ненавидіти не тільки землеробську працю, а й всяку працю»¹⁶⁰.

Ніби не сказано про це у Чаадаєва, Лєскова, Горького, де ці природні риси російського менталітету розкрито ще відвертіше і наочніше. А неробство, пияцтво і злодійкуватість «старшого брата» відомі всьому світові. У тій же Канаді чи США росіянинові важче знайти роботу, а у супермаркетах написано російською мовою: «Не воровать!» Та найбільший гнів і обурення викликала в українського українофоба, на наш погляд, нейтральна думка у «Замковій горі» про те, що «...в українській державі житиме тільки один народ — український, який складатиметься із різних націй»¹⁶¹. Видно, що автор абсолютно незнайомий із теоріями націй, держави тощо. Хто, наприклад, засумнівається, що баварці, прусаки чи вестфальці і є німецький народ, не кажучи, про такий феномен, як американська нація, який є абсолютно далеким від класичного розуміння нації. Таким чином, можемо констатувати соціалістично-імперську стереотипізацію інерційного характеру, що абсолютно співзвучна зі словами відомого представника російського консерватизму Костянтина Побєдоносцева: «...преса є одним із найбільш брехливих закладів нашого часу»¹⁶².

¹⁵⁹ Килицький М. Абсурд // День. — 1992. — № 3

¹⁶⁰ Цит. за: Килицький М. Абсурд // День. — 1992. — № 3.

¹⁶¹ Там само.

¹⁶² Побєдоносцев К. Свободная пресса // Век XX и мир. — 1991. — № 5. — С. 48.

У контексті «розигрування» «українського питання» ця теза викристалізовується у прописну істину, бо в ньому ніколи не було «повноти правди»¹⁶³. Дана публікація, з одного боку, є унікальною для дослідження і подальшої компроментатії, з іншого — надтиповою. Резонансною в контексті нашого дослідження вона стала ще й тому, що не залишилась поза увагою українських радикальних видань і стала взірцем повного полемічного циклу. Відверто кажучи, реакція з українського боку не була адекватною, але — жвавою і рішучою. Редколегія «Націоналіста» обмежилася лише іронічною реплікою, затитулованою «Наш «День»»¹⁶⁴. Поява її на початку журналу зумовлена очевидною важливістю і актуальністю даної проблеми. Однак український полеміст не видумав нічого іншого, як скопіювати цитати і «підвів» читача до діагнозу не політичного, а психічного, кваліфікувавши як «День», так і її автора — параноїками. Зміст «Абсурду» значною мірою полегшив Р.Уважному працю щодо дискредитації опонента, бо останній зробив це за себе сам. Але й автор «Націоналіста» резюмує не найкращим чином, оперуючи такими фразами: «сльозливо-сукровичне словоблуддя»¹⁶⁵.

Подібну невибагливість і нерозбірливість у доборі характеристик на емоційно-чуттєвому рівні ще можна зрозуміти, але з погляду політично-тактичної доцільності — це суттєва помилка, яка значною мірою зводить нанівець найбагродніші наміри журналу і партії, яка за ним стоїть. Реноме серйозної політичної сили втратити простіше, ніж його сформувати. Ігнорація подібних прописних істин може зашкодити процесові адаптації націоналістичної ідеї в контекст сучасного державотворення в Україні. Подібні необдумані дії можна виправдати хіба що психологічним ребусом Фрейда: «Кожен з нас хоче витіснити неприємні для нас факти, почуття, думки із свідомості, хоча витіснене залишається біля порогу

¹⁶³ Здоровега В. Й. Збагнути день суший. — К., 1988. — С. 183.

¹⁶⁴ Уважний Р. Наш «День» // Націоналіст. — 1992. — № 1. — С. 3

¹⁶⁵ Там само.

свідомості і не можна цілком ним нехтувати»¹⁶⁶. А тому, як твердить із цього приводу дослідник психології журналістики Л. Варустін, «... доцільно поруч із існуючою спеціалізацією праці журналістів виділити ще один самостійний напрям — галузь людинознавства, людської психології»¹⁶⁷. Саме цей аспект щонайменше враховують полемісти — націоналісти і, таким чином, втрачають чималу кількість потенційних шанувальників і адептів.

Експериментування авторів-дилетантів зі словом є методом хибним. Варто довіряти цю справу публіцистам-професіоналам, які знають, що таке факт, система фактів, метод і методологія і мають відчуття політичного моменту. Якоюсь мірою остання характеристика може ілюструвати творчість лідера ДСУ, постійного автора радикальних видань Романа Коваль. Свідченням цього може бути бодай його концептуальна стаття «Українські демократи і ... демократи України»¹⁶⁸ у журналі «Націоналіст». Предметно полемізуючи з позиціями Бердяєва, Данілевського, спростовуючи висловлювання відомого сучасного знавця «русской идеи» Карема Раша (постійного автора «Дня», «Молодой гвардии», «Нашего современника», Радіо «Свобода»), Роман Коваль розширив діапазон своєї критики і на «демократію України», що нібито відступила від національної ідеї. У список останніх потрапляють Юрій Щербак, Іван Драч, Мирослав Попович, Левко Лук'яненко, Богдан Горинь. Винайшовши компромат на необережні висловлювання цих політиків, автор ефектно зіставляє їх з цитатами Ярослава Стецька, Дмитра Донцова, Миколи Міхновського, закидаючи першим комплекс меншевартості українства. Вона полягає у тому, що перелічені речники національної справи мали необережність дати доволі неоднозначні відповіді журналові «Век

¹⁶⁶ Фрейд З. Психология бессознательного. — М.: Просвещение, 1989. — С. 425.

¹⁶⁷ Варустин Л. Вровень с героем. — М., 1987. — С. 257.

¹⁶⁸ Коваль Р. Українські демократи і ... демократи України // Націоналіст. — 1992. — № 3. — С. 15.

ХХ и мир». Роман Коваль і репрезентує праворадикальну безкомпромісну позицію у розвитку національної ідеї, яку протиставляє експансивності «русской идеи». Поза низкою характеристик, які можна вважати «активом» (наступальна тональність, компетентність, безкомпромісність, вміння користуватися законами логіки), прослідковуються і деякі негативні моменти (відсутність єдності державницьких сил, погане відчуття кон'юнктури політичного моменту, менторська тональність, довільне маніпулювання словами у російській транскрипції).

Інший «вектор» ідеологічно-пропагандистського протистояння спрямований на російськомовні видання України, більшість яких — далекі від національної проблематики і на думку радикалів є «п'ятою колоною» в інформаційному просторі України. Найтипівішою публікацією є стаття Григорія Гребенюка «Діяти рішуче і безкомпромісно»¹⁶⁹ у журналі «Націоналіст» №3 за 1992 рік. У контексті дослідження прослідковуємо ще одну закономірність у «правій» пресі — широкую географію авторів (Гребенюк, родом з Краматорська), що спростовує стереотип, нібито націоналізм притаманний лише Західній Україні.

«Органічним у публіцистиці стає не просто факт, а лише той, через який можна встановити складові частини досліджуваної події чи явища»¹⁷⁰, — читаємо у книзі М.Парця «Авторський фактор у публіцистиці». У контексті публіцистичних виступів у радикальній пресі подібний стан речей спостерігається лише від випадку до випадку, а тому варто орієнтуватись на професіоналів і відомих політиків, як це бачимо у традиціях західної преси. Тут помітно виділяється Роман Кісь. На сторінках першого числа «Державності» він запропонував справжній генетичний розтин однієї з ознак «русской идеи», затитуловавши його «Московська місяніс-

¹⁶⁹ Гребенюк Г. Діяти рішуче і безкомпромісно // Націоналіст. — 1992. — № 3. — С. 11.

¹⁷⁰ Парцей М. Авторський фактор у публіцистиці. — Львів: Світ, 1990. — С. 156.

тична ідея як сурогат релігії»¹⁷¹. Композиційна досконалість, переконлива аргументація, вираженість думки і слова, методологічна достатність, раціоналізм — лише невеликий перелік «плюсів», що створює поважний імідж не лише авторові, але й журналові. У цьому контексті «Державність» дещо випереджує видання УНА. Спробуємо теоретично зіставити к.к.д. даного публіцистичного виступу з науковими узагальненнями Л.Г.Павлової, яка стверджує, що «...мистецтво аргументації полягає не тільки в доказовості, істинності своїх міркувань, але й в умінні спростувати точку зору опонента, викривати неправильні твердження противника»¹⁷². Роман Кісь у своїй статті проробив такі логічні операції: а) спростування; б) спростування неправдивої тези фактами; в) критика доказів опонента; г) «зведення до абсурду» його концепції. Саме подібні публікації з наступальною тональністю є об'єктивно-необхідними в українсько-російському діалозі. У ньому не варто прагнути до паритету, а слід нав'язувати свої «правила гри». Поза тим, Роман Кісь виводить п'ять ознак російського месіанізму, які необхідно враховувати в полеміці з російською періодикою:

- 1) апологія історичної загальнолюдської величі Росії;
- 2) все, чого досягли росіяни — щонайкраще;
- 3) винятковість і унікальність, «що годі збагнути розумом»;
- 4) всесвітньо-історична місія, що від неї залежить усе майбутнє людства;
- 5) історіософське обґрунтування російської справедливості.

Резюме публікації є викликом надуманому російському ідеалізові абсолютно у дусі справжньої християнської традиції: «Росія дійсно змогла б примирити народи, але тільки тоді, коли б сама примирилася із Богом і у покаянні глибокім

¹⁷¹ Кісь Р. Московська месіаністична ідея як сурогат релігії // Державність. — 1991. — № 1. — С. 30–39.

¹⁷² Павлова Л. Г. Спор, дискуссия, полемика. — М.: Просвещение, 1991. — С. 81.

та щирім...»¹⁷³. Найсерйознішим контраргументом до «русской идеи», що з'явився останнім часом, є концептуальна розробка Романа Кіся «Антиномії революційного біснування» («Свобода народів». — 1996. — №5. — С. 64–83.)

Одним із найефективніших засобів полеміки є використання на шпальтах українських видань російських авторів, які зуміли абстрагуватися від російської зверхності і неупереджено констатують політичні реалії. Показовим у даному ракурсі може бути виступ, спрямований проти позиції газети «Куранты» за авторством Миколи Муратова у тому ж журналі «Державність»¹⁷⁴. Автор демонструє абсолютну неґацію імперського мислення своїх земляків: «Ну ніяк не можуть змиритися з тим, що Москва уже не «третій Рим», а Україна — не три військових округи імперії»¹⁷⁵. Доволі емоційна і експресивна публікація не залишить байдужим навіть пересічного читача завдяки правдивості і відвертості, які, певною мірою, компенсують недостатній фактаж. Однак, редколегія журналу виходить із ситуації, друкуючи на тій же сторінці «Москвоцентризм» — публікацію Богдана Завадки, яка перенасичена цифрами і фактами.

Свого часу Джон Мільтон у трактаті «Про свободу преси» сказав, що: «...істина сильна майже як Всемогутній»¹⁷⁶. Але ця істина мало чого вартуватиме, якщо не дійде до широкого українського загалу, бо російський імперський синдром — явище живе поза оглядом на зміну державницького курсу, ідеології тощо. А тому націоналістична преса, розвиваючи традиції своїх попередників 20–40-х років, заповнює вакуум щодо «демократичності Росії», як її делікатно називають українські ліберальні видання на кшталт «Демократичної України», «Київських відомостей». У взаєминах із Росією для радикалів України актуальним є гасло: «Хочеш миру — готуй-

¹⁷³ Кісь Р. Московська месіаністична ідея як сурогат релігії // Державність. — 1991. — № 1. — С. 34.

¹⁷⁴ Муратов М. Нам своє робить! // Державність. — 1992. — № 1. — С. 72–74.

¹⁷⁵ Там само. — С. 72.

¹⁷⁶ Мильтон Д. О свободе печати. — М., 1907. — С. 36.

ся до війни!» А потенційним і реальним ворогом визнається не тільки верхівка імперської піраміди, а й її основа — весь російський народ, як продукт і споживач експансивної «русской идеи». Подібна візія відрізняється від концептуальних підходів таких націоналістично-центричних партій як КУН чи УкрП.

У полемічній війні радикали нерідко використовують думки головних речників націоналістичної ідеї — Бандери, Стецька, Ребета, для яких була характерною наступальна манера полеміки. Видання Закордонних Частин ОУН впродовж багатьох років видавало збірник «Україна проти Москви»¹⁷⁷, тональність публікацій якого була подібною до сучасних настроїв у радикалів. Рефреном настроїв тих часів було: «Не дискутувати, а викривати!»¹⁷⁸. Саме так називалась відома в діаспорі книжка В. Ковалю. У ній також добре розроблено полемічний аспект. Постійно тримаючи під публіцистичним прицілом російську інвазію (Молдова, Абхазія, Таджикистан, Чеченія), сучасні видання запроваджують спеціальні рубрики: «Обережно! Росіяни». («Нескорена нація»), «Ми і вони» («Державність»). Адекватно діють і російські журналісти. «Наш современник» магістральну лінію проводить під рубрикою «На русском направлении», «Завтра» («День») — «Советский Союз». Доволі вдалим вирішенням у політичному протистоянні є взаємні передруки з преси опонентів, що мають автокомпрометаційний характер. Наприклад, «Нескорена нація» (1993, №3) повністю передрукувала кореспонденцію Д. Налімова, Н. Гомелева «Заповіти ненасильного спротиву»¹⁷⁹. У ній — «інструктаж» стосовно дій «п'ятої колонії» проти незалежницьких національних рухів Прибалтики. Такою ж мірою це може стосуватися і наших україноненависників.

В актив наших радикальних видань можна віднести періодичну появу на їх шпальтах таких чільних постатей

¹⁷⁷ Україна проти Москви // Збірка статей: Видання ЗЧ ОУН, 1955. — 389 с.

¹⁷⁸ Коваль В. Не дискутувати, а викривати! — Нью-Йорк, 1954.

¹⁷⁹ Див.: Нескорена нація. — 1993. — № 3.

як Валентин Мороз¹⁸⁰. Часто з'являються публікації Романа Ковалю, Михайла Стасюка. Концептуальні виступи у журналі «Державність» складають десь 50% від всього друкованого тексту. Більшість із них — абсолютно досконалі мовно-стилістично, довершені композиційно, з добрим методологічним підґрунтям, аргументаційним насиченням. Можемо також говорити про органічну єдність змісту і форми. До «пасиву» зарахуємо деяку ірраціональність, емотивність та менторську тональність тексту. Прикладом еклектичної єдності «плюсів і мінусів» можуть бути цитати зі статті «Наші віхи» М. Стасюка: 1) «Вільна Україна буде не після звільнення Києва, а після знищення Москви»; 2) «Єдиним рятунком і єдиним для української державності — є цілковите знищення російської наддержави»; «Не відокремлення від Росії є нашою головною ідеєю, а знищення наднаціональної ідеї Росії»¹⁸¹.

На наш погляд, подібні пасажі можуть мати деструктивні результати, бо:

- а) дано зайвий «козир» російській пропаганді;
- б) провокуватимуть ускладнення взаємин між Україною і Росією;
- в) активізують «п'яту колону» в Україні;
- г) дистанціюють націоналістів від реального впливу на українські урядові чинники;
- д) компрометують націоналістичну ідею як державотворчу.

Емоційність і патріотичний пафос — це необхідні атрибути будь-якого публіцистичного виступу. Однак при цьому не слід втрачати реалізму і духовної рівноваги, треба прагнути прогнозувати результати своїх дій. Та й чорно-біла обсервація політичних процесів не всіма читачами сприймається позитивно. Слід ще й враховувати нерівномірність національної свідомості за регіональною ознакою, орієнтуватися

¹⁸⁰ Див.: Мороз В. Голод 33-го року й українізація // Державність. — 1993. — № 2. — С. 2-6; Мороз В. Adieu, meine Herren // Націоналіст. — 1992. — № 2. — С. 9-12.

¹⁸¹ Див.: Стасюк М. Наші віхи // Державність. — 1993. — № 2. — С. 12-18.

на широкий читацький загал, а не тільки на національно-зорієнтовану його частину. Тут доречно нагадати фразу відомого російського автора Костянтина Победоносцева: «Не можна покладатися на здоровий смак публіки»¹⁸².

Найчастіше вдаються до взаємної компрометації і дискредитації періодичні видання у царині менталітету і традиції. Як слушно зауважує В. Й. Здоровега, «...публіцист, полемізуючи, має на меті переконати читача в певній думці, ідеї, певній оцінці, а ще більше — збудити в читача відповідні почуття: зневагу, презирство, насмішку, ненависть тощо»¹⁸³. На основі аналізу методів, якими послуговуються і російські, і українські газети й журнали, значною мірою складається саме таке враження.

Надзвичайно ефективно спрацьовує методичне добирання публікацій компрометаційного характеру за авторством відомих та чільних постатей світової культури, які не належать ні до української, ні до російської нації, бо їх важко запідозрити в упередженості. Чимало авторів з націоналістичного табору посиляються на класичні твори, де є згадки про сиву давнину (наші і російські праборони), як це робить Василь Барладяну, Василь Багринець, Артур Сіренко та інші, часто згадуючи «Історію Геродота»¹⁸⁴.

Іншим, не менш продуктивним методом «полемічної війни», є використання принципу «свій серед чужих». Мешканець Підмосков'я Володимир Чорноіван ставить під сумнів «слов'янськість росіян»¹⁸⁵, яких називає русофінами, посиляю-

¹⁸² Победоносцев К. Свободная пресса // Век XX и мир. — 1991. — № 5. — С. 49.

¹⁸³ Здоровега В. Пошуки істини, утвердження переконань. — Львів: Вища шк., 1975. — С. 155–156.

¹⁸⁴ Див.: Барладяну-Бирладник В. У пошуках втраченого імені, або хто такі українці // Державність. — 1992. — № 4. — С. 21–25; Багринець В. Символ соборної України // Державність. — 1992. — № 4. — С. 16–18; Сіренко А. Читаючи Геродота, або перша згадка про найдавніше населення землі московської // Голос нації. — 1993. — № 46–47. — Груд.

¹⁸⁵ Чорноіван В. «Русофінізація» України триває? // Голос нації. — 1994. — № 25–26. — Жовтень.

чись при цьому на російського ж історика Ключевського, який підмітив чималу кількість фінських слів у сучасній російській мові (Москва, Нева та інші). Публікації, де вказано адресата, що пише до журналу аж із Росії, викриваючи її імперську суть і справжнє єство, є найбільше переконливими для читача.

Іншою, характерною саме для радикальних видань, ознакою є практично необмежений діапазон тем і кола авторів, чого не скажеш про так звану ліберально-демократичну пресу. Не кожен редактор насмілювався б, для прикладу, надрукувати витяги з відомої праці Альфреда Розенберга «Міф XX століття». Цей нацистський ідеолог був головним фахівцем зі «слов'янського питання» у гітлерівському Райху. Деякі пасажі з цієї праці переклав Панас Біда і помістив її під рубрикою «Роздуми для допитливих і не тільки». Цінність роздумів Розенберга полягає в тому, що він сам родом із Росії, а тому знає її — не за розповідями. Цитуючи Достоевського, всю «загадковість російської душі» він зводить до брехливості, зарозумілості, самонепопанування, безособовості, а, водночас, покірливості, злодійства. І все це лише тому, що реально Москва не належить ні до Сходу, ні до Заходу і в неї немає жодної органічної укріпленої власної традиції. Тому, в такому індіферентному середовищі і духовному безладді став можливим більшовизм¹⁸⁶.

Загалом подібні публікації справляють враження, однак, дещо зіпсували загальну картину авторські коментарі, преамбула і висновки, де «проскакують» лайливі слова на кшталт «московське бидло».

Варто зауважити, що не лише зарубіжні автори думають аналогічно про загадковість російської душі. Чимало російських письменників, філософів думали і писали так само (про деяких з них ми вже згадували вище). Візьмемо, для прикладу, росіянина М. Горького (Пешкова), який писав про російське селянство такі статті, на які б не спромігся жоден русофоб.

¹⁸⁶ Розенберг А. Міф XX століття / Пер. П. Біди // Голос нації. — 1993. — № 42. — листопад.

Найбільш нейтральною можна вважати його думку: «Це середовище напівдиких людей... жорстокість форм революцій я пояснюю виключно жорстокістю російського народу»¹⁸⁷. Особливо акцентує Горький на помилковості переконання щодо глибокої релігійності російського селянства.

Наші «праві» апріорі трактують кожного росіянина шовіністом, однак це не завжди відповідає істині. Трапляються інколи винятки, але надто вже їх мало і годі їх шукати на шпальтах «Нашого сучасника», «Дня» тощо. Серед поодиноких винятків відомий «правий» російський автор Денис Драгунський, який ще у 1989 році мав сміливість зізнатися: «... російському народові випало зіграти сумну роль великого асимілятора іноземців»¹⁸⁸. У 1990 році доктор історичних наук Микола Попов застерігав росіян, що «...імперське мислення несумісне з демократизацією і моральним, духовним відродженням суспільства»¹⁸⁹. Та найбільш відвертою і щирою була росіянка Емілія Ільїна, яка в «Літературній Україні» визнала: «Апологети й ідеологи російської імперської ідеї перейменували Україну на Малоросію, українців на малоросів... Історики забувають, що слова «Русь», «руський» у часи Київської Русі відносилися природно до території навколо Києва, а це історія України, а не Росії»¹⁹⁰. Однак подібні думки є лише локальними прецедентами, і говорити про якусь тенденцію не має сенсу. Та й вони якоюсь мірою дають підстави не абсолютизувати негативи у російсько-українських взаєминах, а за християнською наукою шукати «добро і світло» навіть серед своїх ворогів.

Таким чином, проаналізувавши полемічний аспект між українською і російською «правою» періодикою доходимо до

¹⁸⁷ Горький М. О русском крестьянстве // Огонёк. — 1991. — № 49. — С. 11.

¹⁸⁸ Гусейнов Г. Ч., Драгунский Д. В. Национальный вопрос: попытка ответа // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 48.

¹⁸⁹ Попов Н. Конституционный кризис // Новое время. — 1990. — № 49. — С. 6.

¹⁹⁰ Ільїна Е. Читаючи «власову книгу» // Літературна Україна. — 1990. — 27 верес.

висновку, що мирний діалог між ними неможливий. Попри значну спорідненість і подібність у своїй внутрішній суті, ми маємо взірць полярних ідейних позицій. Обидві сторони, сповідуючи принцип Макіавеллі «мета виправдовує засоби», роблять все можливе для абсолютної дискредитації свого опонента, свідомо перекидують правду, нагнітають чутки і перманентно шукають ворога. Радикалізм детермінує лише загибель однієї зі сторін — як розв'язання цього «гордієвого вузла», бо компроміс між ними видається проблематичним.

Запитання до теми

1. Історична складова резистентності національних ідей України і Росії.
2. Полеміка у пресі — необхідний атрибут респектабельної періодики.
3. Полемічна лабораторія українських і російських газет, головні форми і методи.
4. Екстровертність та інтровертність ЗМІ у світоглядно-політичному протистоянні.
5. Р. Кіс про необхідні складові полемічної методології.
6. «Плюси» і «мінуси» української контрпропаганди у ЗМІ.
7. Тотальна експансія російських друкованих та електронних ЗМІ в Україні.

5.5. Конвергенція друкованих ЗМІ України і Росії у площині національної ідеї (наукова гіпотеза)

В середовищі посттоталітарних суспільств (Україна, Росія), де «жодна із ідеологій не може визнаватися обов'язковою», витворилося абсолютне космополітично-ліберальне духовне, культурне і медійне тло. Інформаційні простори держав мають доволі розмиті кордони, нечіткі параметри і характеристики.

Стан методологічних розробок у площині ЗМІ і національна ідея в Україні. Серед дослідників варто виділити Ю. Римаренка, З.Ткачука, В.Кириченка, М.Поповича, Р.Кіся, Ю.Бойка, В.Шкляра, С.Вовканича. Більшість із перелічених авторів грішать емотивно-рефлекторним сприйняттям інвазії «русской идеи» в усі сфери українського життя. У дослідженнях знаходимо доволі цікаві інтерпретації та аналіз концепцій «Москва — третій Рим», «святая Русь», відомої уваровської формули — православ'я — самодержавність — народність, панславізму, євразійства, національної метафізики. Відрадно, що з'являються вагомі публікації онтологічного характеру в т. зв. «товстих» журналах: «Наука і суспільство», «Київ», «Дніпро», «Дзвін», «Державність», а особливо останнім часом у респектабельному «Перехід IV».

Диспропорцію медійної репрезентативності держав помітно навіть неозброєним оком.

Площина ЗМІ:

а) масштабна інвазія російської преси в Україні (десятки найменувань — «Труд в Украине», «Комсомольская правда в Украине» тощо);

б) відсутність української періодики в Росії, обструкція її проникненню, розповсюдженню;

в) державний протекціонізм російській пресі в Україні;

г) жалюгідна пропаганда українського (на рівні малотиражної преси етнографічних, культуральних товариств) з боку українського уряду.

Науково-академічна площина:

а) активне тиражування різних концепцій «русской идеи» від Філофея, Соловйова, Булгакова, Флоренського і до наших днів;

б) універсалізація, уніфікація «русской идеи» до рівня академічних дисциплін у навчальних закладах;

в) трансформація і перспективне проектування «русской идеи» (О. Прохановим, О. Назаровим, Н. Нарочицькою, В. Распутіним, М. Прусаковим, В. Астафьевим, О. Дугініним та ін.).

Основні помилки (об'єктивні, суб'єктивні, зумисні, опосередковані) російських ЗМІ (преси) у проекції можливої конвергенції національної ідеї східних слов'ян і преси:

Ліберально-космополітична преса:

— максимальна неповага до національного питання з іронічно-саркастичним розумінням «русской души» і «холодов», осіб кавказької національності і т. д.;

— обструкція чи латентна зневага до релігійних християнських стандартів і традицій «святой Руси»;

— засилля бездуховності, матеріалістичного світогляду, онтологічний антропоцентризм, еклектизм, релятивізм цінностей, псевдомистецтва у всіх паталогоанатомічних іпостасях;

— утримане розуміння домінантності низьких інстинктів на кшталт «хлеба и зрелищ» з переломленням в сугестивній площині (руйнування традицій, консерватизму цінностей з підміною Айвазовського — Малевичем, Немировича-Данченка — Віктюком);

— слабе творче начало (руйнівне) на рівні масової свідомості (тиражування аморального, соціальний песимізм, апологетика демонізму та інших патологій тіла і духа);

— еклектична візія «русской идеи», російського месіанства в дусі глобалізаційної проспекції ліберальних псевдо-

цінностей у площині перманентної релятивізації споконвічних цінностей і начал;

- розмиті горизонти співробітництва України і Росії у всіх площинах можливого співробітництва;
- інспірування космополітизації, русифікації, люмпенізації України і Росії (синдром метрополіста в ЗМІ).

Сильні сторони патріотичної преси (російської в Україні):

- достатня методологічна база в інтерпретації «русской идеи»;
- метафізична трансцендентна, міфологічна скрижаль, як складові національної ідеї;
- могутня основа традиціоналізму, консерватизму, християнських цінностей;
- «континентальне доктринерство» у геополітиці, яке можна застосувати і до Росії, і до її витоків — України;
- чіткість в етнопсихологічній, духовній, національній і навіть расовій площині;
- наступальний, екстравертно-іраціональний у досягненні найвищої мети аж до есхатологічності; характер умовиводів іноді нав'язливого характеру;

Очевидні недоліки «патріотичної преси» Росії:

- імперський імператив;
- ігнорація історичної правди («откуда есть пошла земля русская»);
- неповага до національної домінанти українців;
- нерозуміння лозунгу «націоналісти всіх країн, єднайтесь!» проти глобалізації, антиідентифікаційних національних процесів і явищ;
- відсутність паритетності в наукових площинах національної ідеї, мови, культури;
- тупе перманентне упередження до національного питання, особливо українського («русская демократия заканчивается на украинском вопросе»);
- експансивний націоналізм заснований на імперському мисленні і радянських стереотипах «старший брат»;

— великі культуральні і світоглядні амбіції, претензії з доволі низьким культурно-побутовим (середньостатистичним) показником (матюки, злодійство, ханжество, вульгарність, атеїзм);

— рудиментальність, стереотипність і трафаретність у площині метрополія — колонія;

— ігнорація, антагонізм до української преси і націоналістичної зокрема.

Отже, бачимо більше дотичностей, ніж розбіжностей у площині відстоювання слов'янських християнських цінностей традиції і здорового консерватизму. Тому, гіпотетично можна вимальовувати **контури ймовірного співробітництва за умови:**

- ціннісно-етично-духовної переорієнтації преси Росії почасти (правої) України;
- поетапна заміна онтологічного коду преси як інституту руйнівництва, гендлярства, форпосту матеріалізму і релятивізму у свою протилежність;
- руйнація імперсько-шовіністських стереотипів патріотичних ЗМІ Росії, при нейтралізації космополітичних медіа;
- історично-ретроспективно-метафізичне усвідомлення концепції «святої Русі» з Києвом — третім Римом та Андрієм Первозванним — предтечею східнослов'янського християнства з сакралізацією України — прабатьківщини людства;
- реалізація доктрини «континенталізму» в україноцентричній інтепретації як пасивній противазі «атлантизму» англосакського світу у дусі конструктивного паритету (у перспективі).

За умови реалізації цих позицій за активної участі наукової і політичної еліти, гіпотези трансформується у реальність і Україна стане новою Елладою на III тисячоліття, як і прокоував Йоган фон Гердер та й провидці землі нашої.

Запитання до теми

1. Українські вчені про дифузцію національної ідеї та ЗМІ.
2. Становище інформаційного простору: теоретична та практична площина.
3. Негативні тенденції ліберальної російської преси.
4. Націоналістична російська періодика і «русская идея» в Україні.
5. Гіпотетична конвергенція української і російської націоналістичної преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

А

1. *Авербах А. Я.* Масоны и революция. — М.: Политиздат, 1990.
2. *Аграновский В.* Ради единого слова. — М., 1978.
3. *Айбабін С.* Нація чи наволоч // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 17-19.
4. *Армстронг Джон А.* Український націоналізм // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 111-122.
5. *Артеменко С.* Націоналізм і п'ята заповідь // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 50-51.
6. *Арутюнов В. Х.* Демократизація у дзеркалі соціології // Філософська і соціалістична думка. — 1991. — № 10. — С. 60-62.

Б

7. *Бабій О.* Утвердження аріїв на Україні // Націоналіст. — 1993. — № 2.
8. *Бабій О.* Віра і нація // Напрям. — 1991. — № 4. — С. 12.
9. *Баган О.* Націоналізм і націоналістичний рух. — Дрогобич, 1994.
10. *Бандера С.* З невичерпного джерела. — Мюнхен: Видання ОУН, 1978.
11. *Баткин Л. М.* Возобновление истории // Иного не дано. — М., 1988.
12. *Бжезинский З.* Россия будет раздробленной и под опекой // День. — 1992. — № 50. — С. 70-75.
13. *Беркут І.* Меч і хризантема // Голос нації. — 1994. — № 10. — С. 4-6.
14. *Бердяев Н.* О сверхдемократии // Новое время. — 1992. — Ч. 51.

15. Берлін І. Націоналізм // Зустрічі. — 1991. — Ч. 2.
16. Болтарович Є. Ідеологічні аспекти сучасного українського національного руху // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 33–36.
17. Боргард А. Тонкий и толстый // Век XX и мир. — 1992. — № 4.
18. Бочковський О. І. Вступ до націології. — Мюнхен, 1991. — 330 с.
19. Борзенко А. Интервью с Александром Стерлиговым // Наш современник. — 1992. — № 11. — С. 120–122.
20. Бромлей Ю. Человечество — это народы. — М.: Мысль, 1990.
21. БСЭ. — М., 1959. — Т. 24. — С. 39.
22. Будь націоналістом. Правильник юнацтва ОУН // Голос Нації. — 1992. — № 7. — С. 30.

В

23. Валішевська Л. Ми і вони // Державність. — 1992. — № 1. — С. 71–72.
24. Варустин Л. Вровень с героем. — М., 1987.
25. Венцлова Т. Права народа — права человека // Век XX и мир. — 1991. — № 9. — С. 9.
26. Винниченко В. Відродження нації. Ч. 1. — К.: Політвидав України, 1990.
27. Вітович О. Війна як спосіб буття // Націоналіст. — 1994. — № 1.
28. Вітович О. Люблю і ненавиджу Україну водночас // Напрямок. — 1992. — № 4. — С. 30–31.
29. Вітошинська З. Викриття французького журналіста // Універсум. — 1993. — № 1. — С. 9.
30. Вовканич С. Глобалізація інформаційного простору // Універсум. — 1999. — № 4. — С. 46.
31. Вовканич С. Інформаційна мобільність як українська національна ідея державотворення // Державність. — 1993. — № 3. — С. 23.

32. Волкогонова О. «Русская идея»: мечты и реальность. — М., 2006. — С. 212.
33. Война по законам подлости. — Минск, ЗАО: Православная инициатива. — 2005. — 280 с.
34. Вступна частина // Нескорена нація. — 1999. — № 11–12. — С. 1.

Г

35. Галайчук Б. Нація поневолена, але державна. — Мюнхен, 1953.
36. Гатило Т. Епоха руїни біполярного влаштування // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 14.
37. Герцен А. И. Сочинения. — М., 1972.
38. Глібо Л. Україна — прабатьківщина аріїв // Націоналіст. 1992. — № 1. — С. 9–10.
39. Головченко П. Напрямок і мета діяльності президента Кучми // Нескорена нація. — 1999. — № 13–14. — С. 5.
40. Гребенюк Г. Діяти рішуче і безкомпромісно // Націоналіст. — 1992. — № 3. — С. 11.
41. Грицак Я. Демократія і націоналізм // Універсум. — 1993. — № 1. — С. 12–14.
42. Грушевський М. На українські теми // ЛНВ. — Т. 38. — 1908.
43. Грушевський М. Нові перспективи // Політика і час. — 1992. — № 11–12. — С. 140.
44. Горинь М. Ми мріяли про незалежну державу // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 40–42.
45. Горький М. О русском крестьянстве // Огонёк. — 1991. — № 49. — С. 11–14.
46. Гусейнов Г. Ч., Драгунский Д. В. Национальный вопрос: попытка ответа // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 48.

Д

47. Дашкевич Я. Коли твориться держава, твориться і нація // Універсум. — 2008. — № 1–2. — С. 35.

48. *Дашкевич Я.* Комунізм, демократія, націоналізм: український варіант // *Універсум*. — 2002. — № 11-12. — С. 16.
49. *Діалоги Дитріха Еккарта з Адольфом* // *Голос нації*. — 1993. — № 48.
50. *Довгич В.* Україна — країна Росії? // *Дзвін*. — 1992. — № 7-8. — С. 86-90.
51. *Довженко О.* Щоденник. — К., 1993. — С. 51.
52. *Довбуш Л.* Пласт: проблеми молодіжного руху в Україні // *Голос нації*. — 1993. — № 30-31.
53. *Дойч Карл В.* Екстремальний націоналізм // *Зустрічі*. — 1991. — № 2. — С. 89.
54. *Домбровський О.* Підстави симбіозу європеїзму з християнізмом // *Вісник*. — Нью-Йорк, 1991. — Ч. 1.
55. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — Дрогобич: Відродження, 1991.
56. *Донцов Д.* Дві літератури нашої доби. — Львів, 1991.
57. *Донцов Д.* Хрестом і мечем. — Львів, 1990.
58. *Донцов Д.* Націоналізм. — Лондон, 1966.
59. *Донцов Д.* Сансара // *ЛНВ*. — 1928. — № 3. — С. 267.
60. *Дністрянський С.* Загальна наука права і політики. — Прага, 1923. — 200 с.
61. *Дичев Т.* Легализованный сатанизм и информационная патология // *Завтра*. — 2000. — № 49.
62. *Драгоманов М. П.* Евреи и поляки в Юго-Западном крае // *Вестник Европы*. — 1875. — Т. 4. — С. 139.
63. *Друге послання Св. Ап. Павла коринтянам 3:1* / *Біблія*. М., — 1990.
64. *Дугин А.* Россия — родина Архангела // *День*. — 1992. — № 28.

Е

65. *Елизаренкова Т. Я.* Индоиранские языки // *Лингвистический энциклопедический словарь*. — М., 1990. — С. 190.
66. *Енциклопедія Амосова*. — К., 2002. — 400 с.
67. *Енциклопедія українознавства*. — Львів, 1993.

68. *Ернесто Че Гевара.* Партизанська війна і революція // *Націоналіст*. — 1999. — № 2. — С. 14.

Є

69. *Євразійство як здійснення української ідеї* // *Націоналіст*. — 1994. — № 1. — С. 20-22.

Ж

70. *Жаботинський В.* Вибрані статті з національного питання. — К.: РАУ, 1991.
71. *Животко А.* Історія української преси. — Мюнхен, 1989-1990. — 334 с.
72. *Жижко С.* Що таке український націоналізм // *Націоналіст*. — 1992. — № 1. — С. 12-16.
73. *Жуков М.* Наші шанси на Кубані // *Голос нації*. — 1992. — № 3.
74. *Жуковський А., Субтельний О.* Нарис історії України. — Львів: НТШ, 1992. — 229 с.

З

75. *Забужко О.* Філософія національної ідеї // *Зустрічі*. — № 2. — С. 99.
76. *Засоби масової інформації* // *Українське законодавство*. — Міжнародний Медіа Центр. — Львів: Інтерньюз, 1995.
77. *Зварич Р.* Або/Або. — Нью-Йорк: Фенікс, 1990.
78. *Здоровега В. Й.* Збагнути день суцільний. — К., 1988.
79. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: Навчальний посібник. — Львів: ПАІС, 2000.

І

80. *Іванишин В.* Нація. Державність. Націоналізм. — Дрогобич, 1992.
81. *Іванов Л. Г.* «15 лет без СССР, что дальше?» // *Советская Россия*. — 2006. — 17 дек.
82. *Ільїна Е.* Читаючи «влесову книгу» // *Літературна Україна*. — 1990. — 27 верес.

83. Ильин И. О сопротивлении злу силой // Век XX и мир. — 1991. — № 8. — С. 42–43.
 84. Ільїн І. Про сутність правосвідомості // Універсум. — 1999. — Ч. 9–10. — С. 1.
 85. Іщенко С. Шевченко і націоналізм // Напрям. — 1991. — № 6.

К

86. Казинцев А. Измена // Наш современник. — 1992. — № 11. — С. 182–188.
 87. Камінський А. На новому етапі. — Нью-Йорк: Пролог, 1965.
 88. Караич Д. Третья мировая // Наш современник. — 1992. — Ч. 1.
 89. Карпенко В. Інформаційний простір і національна безпека України // Універсум. — 2002. — № 7–8. — С. 10–13.
 90. Кемпійський Тома Темеркен. Наслідкування Христа. — Львів: Свічадо, 1994.
 91. Кильчицкий М. Абсурд // День. — 1992. — № 3.
 92. Климов Г. Протоколы советских мудрецов. — Одесса, 1995.
 93. Коваль В. Не дискутувати, а викривати. — Нью-Йорк, 1954.
 94. Коваль Б. Державним руслом Гетьманщини. — Торонто, 1981.
 95. Коваль Р. Ксенофільна демократія чи націоналізм // Нескорена нація. — 1993. — № 1.
 96. Коваль Р. Сучасні геополітичні доктрини Москви і Києва // Державність. — 1992. — № 2. — С. 38–40.
 97. Коваленко О. Геополітичні орієнтації на вогкому піску // Націоналіст. — 1994. — № 1. — С. 16–19.
 98. Ковалюк З. «Незалежність «червоною» бути не може!» // Нескорена нація. — 1999. — № 13–14. — С. 5.
 99. Кониський О. Український націоналізм // Правда. — Львів, 1885.

100. Корчинський Д. Християнство на війні // Націоналіст. — 1992. — № 2. — С. 14.
 101. Костомаров М. І. Книги Буття Українського Народу, Кирило-Мефодіївське товариство: У 3т. — К., 1990. — Т. 1.
 102. Костомаров М. Дві руські народності. — Київ-Лейпціг, 1906.
 103. Кононенко П. Україна і Росія // Розбудова держави. — 1992. — № 3. — С. 26–29.
 104. Куртяк В. Студентство і націоналізм // Голос нації. — 1993. — № 46–47.

Л

105. Лавретюк М. Вони не загинули // Голос нації. — 1993. — № 30.
 106. Липа Ю. Призначення України. — Львів, 1992. — 230 с.
 107. Липинський В. Наша орієнтація. — Торонто, 1953.
 108. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Націоналіст. — 1992. — Ч. 2. — С. 7–9.
 109. Лимонов Э. Национальная революция // День. — 1992. — С. 14–16.
 110. Ле Пен. СССР распался, очередь за США // День. — 1992. — Ч. 1.
 111. Лоза Р. Невиконане замовлення. — К., 2002. — 50 с.
 112. Лось Й. Сенс історії — моральний прогрес // Свобода народів. — 1996. — № 5. — С. 12–22.
 113. Лысенко Н. Откровенный разговор... // Наш современник. — 1993. — № 7. — С. 153.
 114. Ляхов В. Русский мир и Евразия // Наш современник. — 1993. — № 11. — С. 139.

М

115. Макай М. Шлях до демократичного громадянства // Універсум. — 1994. — № 10. — С. 12.
 116. Маклюэн М. Средство само есть содержание. — М., 1981.

117. Маланиук Є. Малоросійство // Літературна Україна. — 1990. — 13 верес.
118. Малалига В. Робітництво та націоналізм // Замкова гора. — 1993. — № 1.
119. Марголина С. Кризис журнализма в СССР // Век XX и мир. — 1991. — № 7. — С. 20–28.
120. Маринович М. Україна на полях Святого письма. — Дрогобич, 1991.
121. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. — Т. 8. — С. 50.
122. Маркусь В. Україна в І половині 1990 року // Сучасність. — 1991. — Ч. 1. — С. 160.
123. Мартинець В. По другій конференції // Розбудова нації. — 1928. — № 1. — С. 174.
124. Мартинець В. Ідеологія організованого і т.зв. волевого націоналізму. — Вінніпег, 1954. — 280 с.
125. Махотин А. Опасное распутье // День. — 1992. — № 47. — С. 4–9.
126. Мейер А. А. Религиозный смысл мессианства // Вопросы философии. — 1992. — № 7. — С. 103–108.
127. Мильтон І. Про релігію // Зустрічі. — 1990. — № 5–6. — С. 84–85.
128. Міхновський М. Самостійна Україна. — Київ–Львів, 1991.
129. Міончинський В. Гартуй свій дух і тіло // Державність. — 1992. — № 2.
130. Мірчук П. Микола Міхновський — апостол української державності. — Філядельфія, 1960.
131. Мильтон Д. О свободе печати. — М., 1907.
132. Мезенцев Д. Ф. Информационная политика РФ в условиях формирования информационного общества // Интернет-сайт Правительства РФ. — 2008.
133. Мороз В. Adieu, meine Herren // Націоналіст. — 1992. — № 1. — С. 3.
134. Мороз В. Голод 33 // Державність. — 1993. — № 2. — С. 2–6.

135. Мечник С. Духовне джерело Росії // Державність. 1992. — № 2. — С. 72.
 136. Молчанов М. О. Про національні витоки тоталітаризму в СРСР // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 11. — С. 35–38.
 137. Муратов М. Нам своє робить! // Державність. — 1992. — № 1. — С. 72.
- Н**
138. Назаров М. «Русская идея» и современность // Посев. — 1992. — № 4. — С. 94–95.
 139. Націоналізм — принцип політичного самовизначення нації // Політологія / За ред. О. І. Семків. — Львів: Світ, 1994.
 140. Нарочицкая Н. Осознать свою миссию // Наш современник. — 1993. — № 2. — С. 165–170.
 141. Нечиталюк М. Ф. Публіцистика Івана Франка. Семінарії. — Львів, 1972.
 142. Ницше Ф. Сущность религиозности // Сочинения в 2-х т. — Т. 1. — М., 1990. — С. 290–297.

143. Овштейн Л. Євреї — учасники визвольних змагань українців // Нескорена нація. — 1992. — № 21. — С. 2–3.
144. Оглоблин О. Думки про Хмельниччину. — Нью-Йорк, 1957. — 87 с.
145. Огієнко І. Українська культура. — К.: Фірма «Довіра», 1992. — 144 с.
146. Онацький Є. Листи з Італії. Дещо про фашизм // Розбудова нації. — 1928. — № 3. — С. 90–94.
147. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. — Буенос-Айрес, 1956.

148. Павлова Л. Г. Спор, дискуссия, полемика. — М.: Прогресс, 1991.

149. Паїк В. Корінь безсмертної України // Державність. — 1992. — № 2.
150. Парцей М. Авторський фактор у публіцистиці. — Львів: Світ. — 1990.
151. Плачинда С. Сучасний український націоналізм як ідеологія // Літературна Україна. — 1992. — 23 лип.
152. Плющ Л. Дві моделі культурної революції // Краківські українознавчі зошити. — Т. 1-2.
153. Політологія: Хрестоматія / За ред. О. Семківа. — Львів, 1996.
154. Погорілець М. Через інтеграцію «Я» — до нації // Державність. — 1992. — № 1. — С. 55-58.
155. Полтава П. Концепція самостійності України і основні тенденції розвитку світу // Україна проти Москви. — Мюнхен, 1955.
156. Померанц Г. Разрушительные силы мирового развития // Наш современник. — 1999. — № 6. — С. 131-150.
157. Попов Н. Конституционный кризис // Новое время. — 1990. — № 49. — С. 6-9.
158. Победоносцев К. Свободная пресса // Век XX и мир. — 1994. — № 5. — С. 48-52.
159. Поремский В. Национализм? // Посев. — 1992. — № 1. — С. 48.
160. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості. — К.: Вища школа, 1973.
161. Проханов А. А ты готов постоять за Россию? // День. — 1992. — № 43.
162. Пундик Ю. Український націоналізм. — Париж, 1966.

Р

163. Радке А. Світ етичних вартостей українців // Зустрічі. — 1990. — № 5-6. — С. 103-107.
164. Распутин В. Что дальше, братья-славяне // День. — 1992. — № 15.
165. Ребет Л. Формування української нації. — Мюнхен, 1951.

166. Редакція газети. Дорогі наші читачі // Нескорена нація. — 1999. — № 1.
167. Рейнвальд-Орлов-Сансеев. Опомнитесь, мадам // День. — 1992. — № 16.
168. Рід Дуглас. Суперечка про Сіон // За вільну Україну. — 1996. — 27 черв.
169. Рогозів В. Російське питання та ідея соборності України // Напрямок. — 1991. — № 3. — С. 19.
170. Розумний М. Український месіанізм // Наука і суспільство. — 1992. — № 4-5. — С. 20-26.
171. Романов А. Русский вектор // День. — 1992. — № 25.
172. Розенберг А. Міф XX століття // Голос нації. — 1993. — № 42.
173. Русов Ю. Душа народу і дух нації. — Філадельфія, 1948.
174. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадське суспільство і розбудова держави. — К., 2000.

С

175. Саєнко Ю. Віват, Донцов, віват!!! // Універсум. — 2008. — № 11-12. — С. 5.
176. Сверстюк Є. Семен Глузман. Нас ріднила і ріднить правда // Україна. — 1990. — Ч. 6. — С. 5.
177. Середа С. Пращури, прапорені... // Наука і суспільство. — 1992. — № 1. — С. 38-41.
178. Сенченко М. І. Латентні структури світової політики. — К., 2005.
179. Скуленко М. И. Убеждающее воздействие публицистики. — К., 1986.
180. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. — К., 1994.
181. Стецько Я. Національне та інтернаціональне єврейство // Воля і Батьківщина. — 1991. — Ч. 1. — С. 4.
182. Стецько Я. УВК. Твори: У 2 т. — Мюнхен, 1991. — Т. 2.
183. Старосольський В. Теорія нації. — Нью-Йорк, 1966.
184. Струве П. Мистика государственной власти // Новое время. — 1992. — № 10. — С. 58-60.

185. *Сосновський М.* Микола Міхновський і Дмитро Донцов — речники двох концепцій українського націоналізму // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 126–130.
186. *Соковнин В. М.* О природе человеческого общения. — Фрунзе, 1974.
187. *Стасюк М.* Наші віхи // Державність. — 1993. — № 2. — С. 14–17.
188. *Солженицын А. И.* Как нам обустроить Россию. — М., 1990.

Т

189. Теорія і практика радянської журналістики: Підручник (В. Й. Здоровега, О. А. Сербенська та ін.). — Львів: Видавництво ЛДУ, 1989.
190. *Ткаченко Ю.* Націоналізм — це постріли // Голос нації. — 1996. — № 4.
191. *Трубецкой Н.* К украинской проблеме // Наш современник. — 1992. — № 3. — С. 164–173.

У

192. *Уважний Р.* Наш «День» // Націоналіст. — 1992. — № 1.
193. Україна проти Москви // Збірка статей: Видання 34, ОУН, 1955.
194. Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. пр. — К.: НТК ВО, 1992.
195. УНА-УНСО «Заява з приводу поховання І. Білозіра» // Нескорена нація. — 2000. — № 13–14. — С. 1.

Ф

196. *Федорович М.* Бог і Батьківщина. — Жовква: Друкарня видавництва оо. Василіян, 1934.
197. *Франко І.* Із секретів поетичної творчості // Визвольний шлях. — 1966. — № 7/8. — С. 820.
198. *Франко І.* Одвертий лист до галицької української молодіжі // Зібр. творів. — Т. 45. — С. 405.

199. *Франко І.* Молода Україна. — Львів, 1910. — С. 140.
200. *Франко І.* Поза межами можливого / Зібр. творів. — Т. 45. — С. 284–295.
201. *Фрейд З.* Психология бессознательного. — М.: Просвещение, 1989.
202. *Фромм Э.* Бегство от свободы: пер. с англ. — М.: Прогресс, 1989.
203. *Фукуяма Ф.* Конец истории // Вопросы философии. — 1992. — № 3. — С. 134–148.

Х

204. *Хатюшин В.* Чия над Россией власть // Молодая гвардия. — 1992. — № 5–6. — С. 203–206.
205. *Хвильовий М.* Україна чи Малоросія? // Микола Хвильовий. Твори у 2-з т. — К., 1991.
206. *Хмара С.* За справедливу Україну. — К., 1999.

Ц

207. *Целевич В.* Нарід, нація, держава. — Львів, 1934. — 210 с.
208. Цього разу Лавру не штурмували // Голос Нації. — 1992. — № 1. — С. 32–34.

Ч

209. *Чаадаев П. Я.* Сочинения и письма. — М., 1913.
210. *Червак Б.* Хворобливий сентименталізм // Слово. — 1992. — Ч. 18. — С. 3.
211. *Червак Б.* Як виграти інформаційну війну? // УП. — 2006. — 29 трав.
212. *Чемерис П.* Вік націоналізму // Державність. — 1992. — № 1.
213. *Чепурко Б.* Українці. — Львів: Слово, 1991. — 220 с.
214. *Чех М.* Чому про націоналізм? // Зустрічі. — 1991. — № 2. — С. 53–54.
215. *Чикин В.* Особая миссия публицистики. — М., 1981.

216. Чорноіван В. «Русофінізація» України триває // Голос Нації. — 1994. — № 25-26. — С. 2-3.

Ш

217. Шаповал М. Михайло Драгоманов як ідеолог нової України // Вечірній Київ. — 1991. — 17 верес.

218. Шафаревич И. Россия наедине с собой // Наш Современник. — 1992. — С. 3-8.

219. Шевченко Т. Кобзар. — Київ: Державне видавництво худож. літератури, 1957. — С. 201.

220. Шестопал М. Євреї на Україні. — К., 1999.

221. Шептицький А. Як будувати рідну хату // Зустрічі. — 1990. — № 5-6. — С. 140-146.

222. Шкіль А. Вступна стаття // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 1.

223. Шкіль А. Передвістя революції // Націоналіст. — 1999. — № 2. — С. 4.

224. Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. — М.: Республика, 1992.

225. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки мифологии мировой истории. — Новосибирск: ВО «Наука», 1993.

226. Штена П. Мафія і Україна. — Львів: ВПК «Глобус», 2002.

Щ

227. Щербак Ю. Про національну гордість українців // День. — 2006. — 10 лют.

Я

228. Яворський В. Відлуння Великої України. — Львів, 1992.

229. Яворський В. Чому вони ненавидять націоналізм? // Напрям. — 1990. — № 1. — С. 1.

230. Янків Т. Mass media як християнські чинники оголошення правди // Збірник матеріалів наук.-практ. конференції. — Львів: Світ, 1993. — С. 56-60.

231. Янчук О. Націоналізм і демократія: два погляди на самостійність // Напрям. — 1991. — № 7. — С. 17-19.

232. Ясперс К. Цель — Свобода // Новое время. — 1990. — № 5. — С. 36-37.

233. Biedjajew N. Russkaja ideja. — PARIS, 1971.

234. Kohn H. The Age of Nationalism. — N.-Y.: Harperand Brothers, Publ., 1962.

235. Pctoracki N. Filosofija istoriyi Rossiyi. — New-York. 1990. — Str. 187.

236. Sporluk R. Communism and Nationalism. — New-York: Oxford Univ. Press, 1980. — P. 76.

237. Skoczynski I. Idea Ukrainiska // Краківські українознавчі зошити. — Т. 1-2. — С. 67-77.

238. Walicki. Msedzy filozofia, religia i polityka. — Warszawa, 1983.

239. Wodzinski C. Metamorfozy samoswiadmjsci // Znak. — 1999. — N 10-12. — S. 134-135.

ТЕСТИ ДЛЯ ІСПИТУ

1. Найбільш вживані методологічні підходи у процесі аналізу інформаційного простору:

- А. Історичний.
- Б. Ментальнісний.
- В. Етнопсихологічний (настрєвий).
- Г. Практично-державотворчий.

2. Інформаційно-пропагандистські небезпеки з боку (абсолютні):

- А. Польщі.
- Б. США.
- В. Росії.
- Г. «П'ятої колони».

3. Головні методи антиукраїнської пропаганди:

- А. Історичні аналогії.
- Б. Спотворення фактології.
- В. Семантичне маніпулювання.
- Г. Політичні дебати.

4. Г. Шиллер про міфологеми лібералізму:

- А. Індивідуальна свобода понад усе.
- Б. Суспільна цінність абсолютна.
- В. Нейтралітет преси.
- Г. Нація понад усе.

5. Важелі української контрпропаганди:

- А. Конформістська політика.
- Б. Популяризація глобалізму, постмодернізму.
- В. Пропаганда консерватизму і християнських цінностей.
- Г. Нейтралітет.

6. Чинники впливу на формування інформаційного простору:

- А. Деідеологізація.
- Б. Наявність державницької ідеї.
- В. Лояльне (протекціоністське) ставлення до чужих ЗМІ.
- Г. Концепція.

7. Схемоподіли сучасних ЗМІ (абсолютний вимір):

- А. За ідеологією.
- Б. За аудиторією.
- В. За опозиційністю.
- Г. За репутабельністю.

8. Російська інформаційна політика в Україні:

- А. Конструктивна.
- Б. Нейтральна.
- В. Експансивна.
- Г. Продуктивна.

9. Преса РФ в Україні (назви видань):

- А. «Зеркало недели».
- Б. «Кулл».
- В. «Аргументы и факты».
- Г. «Выборча».

10. Двомовні видання України:

- А. «Україна молода».
- Б. «Високий Замок».
- В. «Свобода».
- Г. «Замкова гора».

11. (Партійні) газети і журнали:

- А. «ЗВУ» (За вільну Україну).
- Б. «Націоналіст».
- В. «Київські відомості».
- Г. «День».

12. Ідеологічна диференціація преси («лівої» періодики):

- А. «Українські обрії».
- Б. «Сільські вісті».
- В. «Комуніст».
- Г. «Державність».

13. Преса про міжнаціональні взаємини пише:

- А. Достатньо.
- Б. Провокативно.
- В. Нейтрально.
- Г. Латентно-прихильно.

- 14. Пріоритети ліберальної преси:**
 А. Національна ідея.
 Б. Свобода.
 В. Бог і християнство.
 Г. Протестантизм та псевдовірування.
- 15. Чим є сьогодні для читача газета (у масовій свідомості):**
 А. Маніпулятором. В. Формою заробітку.
 Б. Джерелом істини. Г. Зброєю багатих людей.
- 16. Чи впливає (самобутність) менталітет на технологію функціонування преси:**
 А. Абсолютно. В. Не впливає.
 Б. Частково. Г. Дезорганізує.
- 17. Головні історичні світоглядні (ідеологічні) протистояння в українській публіцистиці:**
 А. Донцов — Бандера.
 Б. Липинський — Донцов.
 В. Стецько — Липинський.
 Г. Донцов — «організовані націоналісти».
- 18. Хто мав найбільший вплив на публіцистів початку ХХ століття:**
 А. Бачинський. В. Франко.
 Б. Драгоманов. Г. Павлик.
- 19. Як Донцов ставився до української ментальнісної домінанти в публіцистиці:**
 А. Глорифікував. В. Нищив.
 Б. Критикував. Г. Популяризував.
- 20. Друковане періодичне слово в умовах демократизації є:**
 А. Джерелом релятивації цінностей.
 Б. Правдивої інформації.

- В. Профанації мистецтва.
 Г. «Гласом народа».
- 21. Пріоритети української націоцентричної журналістики:**
 А. Глобалізація.
 Б. Лобювання інтересів.
 В. Власна державність.
 Г. Духовність та національна ідея.
- 22. Опозиційна преса в Україні є:**
 А. Тільки російськомовною.
 Б. Тільки партійною.
 В. Лише конформістською (ситуативною).
 Г. Лише антиросійською.
- 23. Головні перспективні тенденції ЗМІ:**
 А. Збільшуватимуться накладі більшості видань.
 Б. Монополізовуватимуться.
 В. Збільшуватиметься кількість назв газет і журналів.
- 24. Ліберальна (неоліберальна) доктрина через ЗМІ:**
 А. Посилює національні держави.
 Б. Асимілює народи.
 В. Популяризує християнство.
 Г. Релятивізує вартості та ідеали.
- 25. Франко ставився до ліберальної ідеології як до:**
 А. Еклектичної доктрини. В. Визначальної ідеології.
 Б. Позитивного явища. Г. Згубної ідеології.
- 26. Публіцисти-націоналісти вбачають найбільшу цінність у:**
 А. Глобалізаційних процесах.
 Б. Становленні держави.

- В. Асиміляції народів.
- Г. Ідеології та національній ідеї.

27. Головні вектори ідеологічного протистояння:

- А. Націоналізм — консерватизм.
- Б. Комунізм — соціалізм.
- В. Лібералізм — націонал-демократія.
- Г. Націоналізм — лібералізм.

28. Липинський і консервативна преса. До неї належать такі газети:

- А. «Товариш».
- Б. «Націоналіст».
- В. «Українська газета (плюс)».
- Г. «Київські відомості».

29. Радикально-націоналістична преса в Україні:

- А. «Літературна Україна».
- Б. «Свобода» (Тягнибока).
- В. «Українське слово».
- Г. «Незборима нація» (Кандиби).

30. Теоретичним друкованим органом ОУН 30-х років було видання:

- А. «Шлях перемоги». В. «Українське слово».
- Б. «Розбудова нації». Г. «Краківські вісті».

31. Національну ідею пропагують такі часописи:

- А. Комуністичні (соціалістичні).
- Б. Ліберальні (космополітичні).
- В. Консервативні (монархістські).
- Г. Націоналістичні (самостійницькі).

32. Відсутність концепції та ідеології у ЗМІ:

- А. Згуртовує народ.
- Б. Дезорганізовує націю.

- В. Є необхідною умовою діяльності преси.
- Г. Демократизує суспільство.

33. Головні аксіологічні цінності політичної діяльності преси (ЗМІ):

- А. Концепція. В. Автаркія.
- Б. Етатизм. Г. Ідеологія.

Примітка до тестів.

Можливі варіанти відповідей на запитання:

- а) одна правильна позиція;
- б) дві правильні позиції.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Методологія системно-аналітичного підходу в огляді інформаційного простору країни.
2. Віталій Карпенко — про інформаційну безпеку України.
3. Теоретики та історики преси про систему інформаційної безпеки держави.
4. Зміст і форма в інформаційній війні (на прикладі преси).
5. Моделі структурування сучасної преси України і Росії.
6. Російські та російськомовні періодичні видання в інформаційному національному полі.
7. Маніпулятивність і пропагандивність — визначальні риси ефективності друкованих ЗМІ.
8. Концептуальність медіаполітики — стратегічний важель державництва.
9. Деструкція і конструктивізм — внутрішній симбіоз національних медіа.
10. Публіцистика українських державників 20–40-х років ХХ століття.
11. Релятивізація ідеалів і десакралізація цінностей у ліберальній сучасній періодиці.
12. Ескалація негативізму та квазімистецтва на шпальтах «Київських відомостей».
13. Антиукраїнські тенденції газети «Киевский телеграф».
14. Національна специфіка преси нацменшин України.
15. Ідеологічна сегментація сучасної української періодики.

16. О. Забужко про національну ідею: сучасний контекст ЗМІ.
17. В. Липинський і сучасна публіцистична думка.
18. Етнопсихологічні особливості української преси 2000–2009 років.
19. Концепція, ідея, ідеологія у системі функціонування ЗМІ.
20. Гіпотетична конвергенція ЗМІ України і Росії.

ДОДАТКОВІ ЗАВДАННЯ

(питання для поглибленого вивчення предмета)

1. Головні типи методологічних підходів до аналізу інформаційного простору України.
2. Вектори (визначальні) активізації вітчизняної медіа-безпеки.
3. Інструментарій маніпуляції та дезінформації сучасних друкованих ЗМІ.
4. Пошук концепції інформаційного простору України — необхідна складова державництва.
5. Проблема формотворчості ЗМІ.
6. Домінанта ідеї — іманентна складова преси України.
7. Структуризація періодики сучасної України.
8. Недоліки українських друкованих ЗМІ: креативність, публіцистичність, «джинса».
9. Інкorpорація російських ЗМІ в медіапростір України.
10. Українська російськомовна преса: аудиторія, впливи, сегмент.
11. В. Карпенко про інформаційну агресію Росії.
12. О. Волкогонова про аспекти впливу «русской идеи» на масову свідомість читачів.
13. Головні завдання держави у сфері інформаційної політики.
14. Класифікації друкованих ЗМІ України.
15. Політико-правові аспекти діяльності сучасної преси.
16. Головні вектори пропаганди та маніпуляції ЗМІ.
17. Доктринальність преси.
18. Сучасна преса: вияви трансформації та мімікрії.
19. Історична та геополітична складова діяльності ЗМІ.
20. Деформації у свідомості читача-деструкція преси.

21. Онтологія ментальності і ЗМІ.
22. Самобутність — іманентна особливість преси.
23. Інтровертність української періодики.
24. Девальвація друкованого слова.
25. Особистість — найвища цінність ліберальної преси.
26. Специфіка опозиційної преси.
27. Латентна національність ЗМІ.
28. Націоцентрична візія преси: європеїзація України.
29. Деструкція і конструктивізм у ліберальній періодиці.
30. Франко про лібералізм: огляд публіцистики.
31. Ідеологічне протистояння у сучасній пресі України.
32. Національність і преса: генеалогія, моделювання діяльності.
33. Преса та ідеологія: взаємовпливи.
34. Державницькі ідеології у сучасних друкованих ЗМІ.
35. Липинський (ідеологія) у пресі України.
36. Націоналістична українська преса (огляд).
37. Українська періодика: праворадикальна модель.
38. Національна ідея і преса.
39. Християнство — онтологія української державницької періодики.
40. Сучасна преса і «русская идея».
41. Полеміка української і російської преси: ідеологія, ідея, світогляд.

ДОДАТОК

З історії новітньої української преси

Ідеологічні партикуляризми журналу «Напря́м» (1991–1996)

З перших днів відновлення новітньої Української держави на сторінках періодики було розпочато абсолютну нову для суспільства полеміку двох світобачень, які претендуватимуть на монопольну нішу подальшого розвитку нашого суспільства. Головними опонентами стали дві онтології, два партикуляризми за видимої наявності комуністичної рудиментарності: націоцентризм та антропоцентризм, що сповідаються відповідно ідеологічними доктринами націоналізму та неолібералізму, чи тепер уже т.зв. лібертаризму з ринком — першоосновою всіх процесів. З позицій медіа тут осібно стояли газети і журнали політичної правди та просторово-космополітично-ліберальні політичні видання. «Ліва» преса у цей період була на суспільному маргінесі і зазнавала обструкції з боку масової свідомості. Хоча ця третя сила залучалась і першими і другими до методологічної контраргументації. Історичний зріз цієї масштабної полеміки видається доволі цікавим у контексті сучасних метаморфозів у світовій геополітиці та зламі ідеологічних міфологем, доктрин. Визначальною сьогодні є всеохопна глобалізація, яку на початку 90-х називали неомондіалізмом.

Найбільш рішучу позицію в антиліберальних концептуальних війнах займав журнал СНУМу — «Напря́м». Визначальною точкою відліку стала полеміка навколо іманентно

засадничого терміна нація, що протиставлявся антропологізму, чи навіть антропософії, як у Штайнера.

Для початку з'ясуємо саму сутність вихідного поняття. Отже, «нація (лат. *nation* — плем'я, народ) — стійка спільність людей, яка історично склалася на базі спільності економічного життя, території, мови та психічного складу, що виявляється в особливостях культури та побуту. Нація приходить на зміну народності і виникає як результат подолання феодальної роздробленості і виникнення капіталістичних суспільних відносин... Важлива роль у формуванні нації належить державі», — тлумачить «Політичний словник» 1982 року видання. А далі читаємо до болю знайоме дроблення нації за класовою ознакою типу: з одного боку буржуазно-поміщицька культура, з іншого — соціалістична і т. д. Типовий класовий підхід, нещодавнього минулого.

Відомий англійський драматург Бернард Шоу, котрий, до речі, досить лояльно і з вдаваним розумінням ставився до більшовицьких експериментів у царині національної політики, свого часу був змушений констатувати, що здорова нація не відчуває своєї національності, як здорова людина не відчуває, що в неї є кістки. Але якщо підірвати її національну гідність, нація не думатиме ні про що інше, крім того, щоб відновити її. Вона не слухатиме аніяких реформаторів, аніяких філософів, аніяких проповідників, поки не будуть вдоволені вимоги націоналістів. Вона не займатиметься жодними справами, якими б невідкладними вони не були, крім справи возз'єднання й визволення. Реформатор-«революціонер» Володимир Ленін нав'язав усьому суспільству глибоко хибну і тенденційну думку про те, що з подоланням експлуатації на основі пролетарської солідарності національні відмінності етнічні почуття і прояви будуть відходити на задній план, а пізніше — відміруть зовсім. Однак уся емпірика плинності подій, принаймні еkleктичного ХХ століття, виявила принципово нову ситуацію. Як свідчать факти, культурна різноманітність і національні відмінності збереглися незалежно від соціальних умов. Все ж було б несправедливо не згадати

про один із позитивних моментів так званого національного вчення, виробленого горезвісним Ульяновим (Леніним), зокрема те, що він, окрім класової градації, провів ще й чітку межу між нацією поневоленою і нацією пануючою (за його висловлюванням) «держимордою». Але ці публічні свої міркування він по-єзуїтськи перекрутив зразу ж після приходу до влади. Великодержавницька асиміляція та шовінізм стали узаконеними нормами буття, а нації — звичайнісіньким сировинним матеріалом для численних експериментів, для котрих, за висловом академіка Павлова, шкода навіть жаби. Тут доречно згадати своєрідний логічний контраст, котрий висловив у діалозі з Семеном Гузманом Євген Сверстюк. «Нація поневолена шукає правди і тільки правди — ні міфи, ні трафарети їй не потрібні. Нація імперська робить все, щоб залишитися імперською»¹.

Ще український соціаліст Винниченко, полемізуючи з апологетами більшовицької національної доктрини, говорив, що «...національна свідомість і любов до своєї нації не знає ні кляс, ні партій, ні віку, ні полу. З цього погляду інтернаціоналізм спеціально руського видання, інтернаціоналізм, що вимагає одречення від своєї національності й розтворення себе в безфарбній, абстрактній масі людності є абсурд. І не тільки абсурд, а лицемірна, шкідлива, просто злочинна пропаганда самогубства, пропаганда убивання життя в собі»². Ще образнішим з цього приводу є висловлювання Е. Геллнера у журналі «Вопросы философии» (1989, № 7), що у людини повинна бути національність, як у неї повинні бути ніс і два вуха..., бо людина без нації, кидає виклик загальноприйнятим нормам і тому викликає відразу.

Впродовж десятиліть більшовицька обсервація національної проблеми мала численних опонентів, котрі здебільшого за свої погляди потрапляли у когорту ворогів, які безжалісно розчавлювались тоталітарною машиною. Та чи не найбільше

бруду було вилито на так званий український буржуазний націоналізм і його світобачення національної проблеми. Націоналістів з висоти часу і досвіду сьогодні з усією справедливостю можна вважати найбільш ревними і послідовними борцями за ідеал, котрий постійно був «більмом на оці» у так званих інтернаціоналістів, а по суті — безбачченків-ренегатів, у кращому випадку — великодержавників великоросійської масті.

Цікаву візію проблеми нації в історичному контексті пропонує націоналістична преса і публіцистика.

Програмна стаття першого номеру журналу «Напрям» за авторством його редактора Володимира Яворського так і за титулована «Чому вони ненавидять український націоналізм?»³.

«Запеклими ворогами українського націоналізму є російські шовіністи всіх забарвлень і у першу чергу російсько-більшевицьке керівництво СРСР, а також різномасті колаборанти з числа українців, які втратили почуття національної гідності, так звані малороси», — читаємо за текстом. Отож основні оціночні критерії визначено, опонент виразно окреслений. Слово за полемікою... Вихідним моментом для всяк і всього у націоналістів є така субстанція, як нація. Донцов зумів підняти її на вагому науково-філософську висоту. Згадаймо, приміром, одне з його класичних формулювань: «...нація — як доцільно спрямована воля — це не лише зв'язок людей, що заселяють свою землю в данім часі, але і зв'язок всіх поколінь, які заселяли той самий простір у минулому і заселятимуть у майбутні часи»⁴. Ця ідея, котра головним чином і протистоїть інтернаціоналістським доктринам, є український традиціоналізм, що передбачає зв'язок епох і поколінь своєрідного моноліту, котрий по-науковому звано нацією.

¹ Сверстюк Є., Глузман С. Діалоги // Україна. — 1990. — № 46. — С. 5.

² Винниченко В. Відродження нації // Дніпро. — 1990. — № 8. — С. 78.

³ Яворський В. Чому вони ненавидять український націоналізм? // Напрям. — 1991. — № 1.

⁴ Донцов Д. Дух нашої давнини. — Дрогобич: Відродження. — С. 261.

Надзвичайно цікавою і свіжою як наш час є стаття-дослідження (інакше її кваліфікувати не можна) дописувача з Києва Анатолія Щербатюка «Символ дії» (Напрям, 1991, № 1). Її автор постійно зіставляє дві субстанції (націю та індивідуальність) і робить це у історичній ретроспективі, особливо розставляючи акценти на більшовицькій духовній експансії, згідно котрої (... підсунувши замість релігійної моралі, мораль общинну, комуністичну, націю перетворено на категорію мертву, застиглу і доживаючу. Це була досить успішна спроба вилучити в людини зсередини живий досвід причетності до реалізації трансцендентної ідеї, носієм якої і виступав збірний організм нації»⁵. Ці думки, правда, дещо позбавлені ілюстративності й конкретики, однак з огляду на об'єм публікації і її чисто теоретичне завдання, є цілком достатніми, бо дає лише деякі ескізи проблеми. Автор намагається діалектично підійти до нації як найвищої цінності в націоналістичному світобаченні і розвиває думки фундаторів націоналізму таким чином: «Лише нація є тим шляхом, що може задовільнити прагу безсмертя кожного. Нація — це живий організм, живий у постійному оновленні й очищенні... Нація — це процес, а не об'єкт, яким володіють. Нація — це та розжарена точка, де минуле постійно зустрічається з майбутнім»⁶. Цілий логічний ряд однорідних сентенцій — яскраве підтвердження того, що автор глибоко перейнявся проблемою і, як кажуть, пропустив її через своє серце і власний розум. Однак з точки зору, припустимо матеріаліста, деякі міркування видаються надто абстрактними і навіть значною мірою суб'єктивними. Принаймні у надзвичайно несприятливих для нації умовах (закабалення, рабства, духовного спустошення і т. д.) всі перелічені вище характеристики можуть подавати щонайменші ознаки життя, а то й повністю нівелюватись. Однак це у часовому вимірі швидше миттєві процеси, аніж перманентні тенденції. У такому разі подібну

⁵ Щербатюк А. Символ дії // Напрям. — № 1. — С. 13–15.

⁶ Там само.

спільність людей, що позбавлена з якихось внутрішніх чи зовнішніх причин своєї ментальності краще кваліфікувати як звичайнісіньке населення і не більше. Як це, приміром, і робить Сергій Айбабін із Запоріжжя у аналітичній статті з промовистим титулом «Нація чи наволоч?» (Напрям, 1991, № 1). «Населення, — говорить автор, — випадкове чи закономірне збіговисько людей на певній території нічим, крім території, не об'єднане. Це вавилонці після змішання мов, коли у кожного власні турботи і кожному байдужа доля сусіда»⁷. Приклад такого Вавилону — горезвісний колишній СРСР. Допитливий опонент може зробити докір: а США? Хіба це не аналог того, про що тут ведемо мову? — Так аналог, але з протилежним знаком. Це радше своєрідний феномен, де права особистості стоять понад правами нації, принаймні декларативно. Однак не будемо заглиблюватись надто глибоко, бо це тема окремої розмови.

І так, основне завдання націоналістів — викристалізувати і довести до довершеної кондиції логічний ланцюг: населення — народ — нація, з усіма акцентами і наголосами на останньому. Позаяк ми постійно користуємося терміном націоналізм, необхідно принаймні побіжно глянути на це специфічне і неоднорідне явище у науковій думці, котре мало піддається трансформації з огляду на час. Так вважають Д. Амстронг, І. Берлін, Е. Сміт.

Спробуємо відійти від трафаретного класового тлумачення проблеми, обмежимо і вкрай ортодоксальне визначення власне націоналістів. Цікаві міркування, наприклад, з цього приводу висловив у журналі «Вопросы философии» той же Ернест Геллнер. У праці «Нации и национализм» він, зокрема пише: «Націоналізм — це перш за все політичний принцип, суть котрого полягає в тому, що політична і національна одиниця повинні співпадати»⁸. Звичайно, тут мається на

⁷ Айбабін С. Нація чи наволоч // Напрям. 1991. — № 1. — С. 20.

⁸ Геллнер Э. Нации и национализм // Вопросы философии. — 1989. — № 9. — С. 119.

увазі нерозривність таких понять як нація і державність, де остання поза сумнівом єдина може забезпечити повнокровний і динамічний розвиток першої. Однак квінтесенцією міркувань є дещо спірна думка, котра на перший погляд видається частково спірною, про те, що «...націоналісти вважають цілковито недопустимим з точки зору політичних норм, якщо правителі політичної одиниці належать не до тієї нації, до якої належать більшість населення»⁹. Це були більш-менш нейтральні міркування, котрі попри всю свою обтічність і аморфність важко запідозрити у неістинності. Однак повернемося до об'єкту дослідження.

«Давайте говорити по суті», — з такою динамічною і спонукальною у титулі і за змістом публікацією редактор журналу викликає на діалог, але радше тлумачить у менторській тональності поняття націоналізму, котре своєю очевидною аля-більшовицькою установкою на істинність, звісно, викличе, якщо не всіх, то у більшості вдумливих читачів щонайменше внутрішній протест. Після таких титанів націоналістичної думки як Міхновський, Донцов чи Сціборський сказати щось нове нелегко. Однак ніхто не може позбавити цього права будь-кого. А сотні інтерпретацій тієї ж субстанції лише більш цілісно і колоритно вимальовують повну картину поняття. В.Яворський пише, що «націоналізм — це сконцентрованість на нації і всьому, що «...з нею пов'язане, це загострене почуття національної приналежності». — І головне, — «...націоналізм, як правило, розвивається у гноблених народів і є здоровою захисною реакцією даної нації проти спроби зовнішніх сил її знищити»¹⁰. Або ж, як вторить йому інший автор Сергій Айбабін у згаданій вище статті: «Націоналізм — єдине слово, що найкраще відображає прагнення до розквіту своєї нації»¹¹. Між іншим, слід зауважити, що у світі не всюди адекватне

⁹ Геллнер Э. Нации и национализм // Вопросы философии. — 1989. — № 9. — С. 119.

¹⁰ Яворський В. Давайте говорити по суті // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 9.

¹¹ Айбабін С. Нація чи неволя // Напрям. — № 1. — 1991. — С. 19.

відношення і розуміння до устремлінь націоналізму. Хоча світові демократії не трактують його так однозначно, як це робили комуністичні режими, однак ставляться до націоналізму з видимою пересторогою. Бо, мовляв, де він біля керма на державному рівні, там є загроза менш чисельним не панівним націям чи народностям. А особливо небезпечний той факт, що у таких випадках здебільшого попахе антисемітизмом — найбільшим лихом для так званого цивілізованого світу, охопленого неолибералізмом.

Такі побоювання мають слушність, адже прикладів історії чимало. Однак умисне загострювати і акцентувати проблеми лише на європейському питанні навряд чи доцільно і раціонально. Тому варто раз і назавжди вкарбувати в пам'ять і усвідомити для читача кардинальну різницю між такими, здавалось би, схожими поняттями як шовінізм і націоналізм, котрі комуністичні правителі і духовні вожді цілеспрямовано змішували в один котел. Сергій Айбабін пише, що шовінізм — спроба поставити одну націю над іншою, придбати за рахунок іншої нації. А інтернаціоналізм справедливо вважає теорію «злиття націй», космополітичним витвором, шкідливість котрого можна порівнювати хіба, що з деспотичним шовінізмом в усіх його найстрашніших самовиявах (нацизм, расизм, фашизм).

Поглянемо на ще один аспект існування нації, котрий згідно численних публікацій «напрямівців» є своєрідним хребтом. Мова йтиме про державність. Ідея нації формується у середовищі того чи іншого народу, як засіб досягнення державного суверенітету і реалізується з досягненням цієї державності. Нація і держава утворюють свого роду симбіоз: якщо ідея нації є необхідною основою для держави, то в державі втілюється колективна «національна воля». Іншими словами, не серед націй народжуються національні рухи, а навпаки, на ґрунті національних рухів, що досягнули певного розвитку народів формується ідея нації. І тому не випадково, народившись в Європі в епоху буржуазних революцій і утворення національних держав, ідея нації, пройшовши через

етап злиття цього поняття з поняттям держави, сьогодні явно виявляє низхідні ознаки. Однак, якщо дивитись у постімперському контексті, то ми переживаємо на разі те, що у Європі відбулось двісті і більше літ тому. Проблема державності ви-малюється у «Напрямі» як одна з концептуальних засад націоналістичного світобачення і науки в цілому. Це, так би мовити, кінцева мета всіх загальнонаціональних устремлінь. «Українська держава потрібна для повноцінного існування і розвитку української нації. ...Тільки у власній державі нація є справді вільна і може по справжньому проявити свій творчий потенціал для світу»¹². — Не можна не погодитися із очевидною слушністю думок редактора журналу. Однак далі автор втрачає такт і встановлює своєрідну монополію на ідею державності, беззастережно і твердячи, що національна держава потрібна тільки націоналістам і оптимальною духовно-світоглядною начинкою було, є і буде націоналістичне вчення, і тільки. Не варто підводити проблему під такий абсолютизм. Більш справедливо і помірковано б звучало твердження, що націоналістам держава потрібна в першу чергу. Однак чи варто позбавляти цього права і людей, що мислять у дещо відмінній від них (націоналістів) філософській площині. Адже, спектр думок і політичних устремлінь в сучасній Україні надзвичайно барвистий і строкатий. Позаяк варто, і навіть, необхідно ще раз констатувати, що в боротьбі за державність власне націоналісти були найбільш послідовними і цілеспрямованими сподвижниками. Дещо утрируваним видається і другий аргумент про пріоритетність «нації господаря». Спірність його полягає у цілковитій відсутності дипломатичного підходу, котрий можливо б однозначно сприймався у західних областях, однак мав би неадекватну реакцію на Великій Україні.

В. Яворський залишає поза увагою такий надзвичайно вагомий аргумент, як час, котрий об'єктивно спричиняє

¹² Яворський В. Давайте говорити по суті // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 10.

постійні зміни і трансформації. Власне вся трьохсотлітня несприятлива суспільно-політична атмосфера виробила у наших єдинокровних братів на Сході (та й не тільки у них) стійкі стереотипи, від яких помахом чарівної палички враз не позбудешся. Тому більш раціональним і сприйнятним видається варіант діалектичної поступовості, точніше, еволюційності, котрий сповідують саме націонал «демократи», тепер уже чи не головні опоненти наших націоналістів. Останні ж керуються рішучими і безкомпромісними революційними методами, ґрунтованими на перманентній дії. «Революційність українського націоналізму як суспільно-політичного руху визначається різноманітністю й багатогранністю його методів боротьби за державну незалежність української нації»¹³, — ілюструємо сказане думками О. Вітовича.

Цікаво, що само слово революційність, чи революція викликає у сучасника неоднозначні і тривожні асоціації. Першочергово, назвемо умовно, у пересічного читача, котрий «гартувався» у дусі революційності сімдесят літ і тепер з такою ж впертістю йому прививають чи нав'язують погляд цілком протилежний більшовицьким традиціям, але співзвучний за методами досягнення мети. Тому не дивно, що стикнувшись з революційністю тепер уже на націоналістичний кшталт, він застановиться і підсвідомо проведе логічну паралель. Приклад, провал Тягнибока на виборах Президента.

Не всім бо ж відомо і сьогодні, що таке, приміром, ОУН(р), революційна, себто «бандерівська» чи «мельниківська». Хоча про Бандеру чули всі, про Мельника — менше. Більш доцільно було поговорити про це в ретроспективному історично-пізнавальному аспекті, а, відтак, переходити до розмови по суті. Бо так, чого доброго, можна досягнути й протилежних результатів, котрі вдарять по благородній справі бумерангом. ВО «Свобода» робить це надто інтенсивно і агресивно. Пересторогу, скепсис, а то й цілу гаму інших негативних

¹³ Вітович О. Революційність українського націоналізму // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 14.

відчуттів можуть викликати чисто плакатні агітаційно-пропагандистські установки (аля — 20-30 роки в СРСР) типу «Ми мусимо усвідомити, що нас влаштовує така Україна, яка буде першою в політиці, в економіці, в науці і культурі»¹⁴.

З одного боку логічних міркувань, погодьтесь, не бачити світла в кінці тунелю — не варто вирушати в подорож, з іншого — все ж треба рахуватися з реаліями, котрі існують у сучасному космополітичному демоліберальному світі. Звісно, без молодечого запалу, ідеології і волі з труднощами не впоратися, однак у всьому слід виявляти поміркованість, розсудливість, а то й просто звичайнісінький здоровий глузд. Бо так, чого доброго і може здатися, що ми перелазимо з фантомів більшовицького ґатунку на не менш ілюзорні фантоми з протилежним знаком, себто радикально-націоналістичні. Очевидно, у сучасному суцільно-інтегрованому світі важко буде безпроблемно жити з ідеологічною імперативною тріадою Міхновського: «Україна для українців! Українська нація — наднація! Українська держава — наддержава!» А в такому разі виникає цікава дилема. Як пише у «Напрямі» № 3 за 1991 рік Т. Вахнич зі Львова: «Якщо ми хочемо будувати посередню сіру націю, будувати посередню «будь-яку Україну», тоді нам не варто розпочинати справи, бо вона вже в зародку приречена на загибель»¹⁵. З іншого боку, з ортодоксальними і максималістськими лозунгами першої половини ХХ століття знайти місце під сонцем у так званому вільному світі, котрий ще не забув тоталітарній цього віку, (а націоналізм в них власне з цим і асоціюється). Слід рахуватися з тим, що сучасний світ, що поза сумнівом нагадує біблійський Вавілон, вже давно зробив переоцінку цінностей. І ця своєрідна шкала змістилася в напрямі **особистості, антропоцентризму, а не нації, як вартісного абсолюту**. Отож, треба вибирати щось середнє, щоб випадково не асимілюватися у вселенському котлі нації, і не асоціюватися з суцільною червоною плямою в очах бика

¹⁴ Ідеологічна платформа // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 32.

¹⁵ Вахнич Т. За яку Україну // Напрям. — 1991. — № 3. — С. 25.

на іспанській кориді. Хоча поза сумнівом, для прикладу, має рацію і Тарас Вахнич, що «... демократія в сучасному розумінні цього слова — це чотирнадцять постулатів американця Вудро Вільсона, а також Гельсінські угоди, які повністю нівелюють обличчя нації, узаконюючи духовну агресію»¹⁶. Однак не будемо підносити до позахмарних височин і національну державу, бо будь яка держава, як говорив Макс Вебер, це така організація всередині суспільства, що володіє монополією на законне насильство.

Своєрідно підрезюмувати все сказане можна думкою В.Стадника у цьому ж числі, що право нації на самовизначення так чи інакше веде до створення незалежної національної держави і, таким чином, підсвідомо визначається, що державотворчою спільнотою є нація.

І вже цілком резонно, що держава повинна існувати для нації, а не навпаки. І щоб інтегруватись у демоліберальну космополітичну світову спільноту, ми змушені пройти всі ці ази у національному і державному творенні, з якими людство ознайомилось понад століття тому. І чи не найважливішою фундаментальною темою для дискусії буде одвічне опанування наукових тенденцій на пріоритетність таких філософських понять як особистість і нація. Власне за схильністю віддавати пальму першості одній із цих субстанцій легко відокремити той чи інший науковий підхід. Загальновідомо, що нині у світі домінують два основні погляди на проблему. Це так звані уніфіковані загальнолюдські цінності і демократичні традиції з найвищою цінністю людиною та консервативна націоналістична обсервація (правда, на словах також на засадах демократії), однак з філософсько-політичним епіцентром — субстанцією нації. Однак таку градацію не можна вважати абсолютною і однозначно остаточною, позаяк націоналісти також визначають, **що права людини треба ставити понад усе, однак не поза, як сказав Франко, «рамами нації»**. Проте принагідно зауважуючи, що максимально самовиявити себе

¹⁶ Вахнич Т. За яку Україну // Напрям. — 1991. — № 3. — С. 25.

людина зможе лише в умовах нації, більш точніше — в умовах наявності нації державницької. «Національна приналежність необхідна для нормального життя, розвитку кожної людини. З усіх колективів, без яких людина не може обійтися, нація — найбільший і понад усе»¹⁷, — пише згадуваний нами Сергій Айбанін. Далі автор цілком аргументовано доводить, що таке нація у житті особистості чи індивідуальності на прикладі таких національних власне духовних, а не територіальних монолітів, як євреї чи цигани, додаючи приклади реального піклування про людину таких державних націй як шведи, чи американці, що представляють ліберальний сектор, світового політикуму.

Якщо підійти до проблеми діалектично, то, дійсно, людина, що сотворена богоподібною, з'явилась далєбі раніше, як з'являються народності, народи, нації. Отож, не опираючись на Біблію, в силу своєї гносеологічної первинності людина має очевидний пріоритет над будь-якими умовними науковими одиницями чи категоріями, якими почало послугоуватися людство лише з постанням науки як такої. Карл Ясперс, всесвітньо-відомий німецький філософ, розмірковуючи над одвічними людськими цінностями, справедливо пише у праці «Мета — свобода», що свобода одиничної людини — при умові, що всі люди будуть вільними, — можлива лише у тому випадку, коли вона може існувати поряд зі свободою для всіх інших¹⁸. Цю думку пропагує ліберальний журнал «Новое время». Її визнають сучасні демократи.

Особливої уваги заслуговує «Ідеологічна платформа Української Націоналістичної Спільки», що видрукована у 2-му числі журналу «Напрямы». Вона засвідчує свіжий, особливий підхід до поняття нації, як інтегрованої особистості. Власне, це якоюсь мірою і є квінтесенцією націоналістичного тлумачення співвідносності досліджуваних категорій, де

¹⁷ Айбанін С. До українських націоналістів // Напрямы. — 1991. — № 1. — С. 22.

¹⁸ Цит. за: Ясперс К. Цель — свобода // Новое время. — 1990. — № 5. — С. 35.

сказано, що у своєму рухові дух реалізується і через людську особистість, і через спільноту. Найвищим типом спільноти знову ж таки є нація. Її буття обіймає всі напрями діяльності духу. Нація не є просто скупчення людей, поєднаних за формальними ознаками (мова, тип вишивки, ширина шароварів), це є інтегрована особистість, для якої людина виступає лише моментом. Побудова інтегрованої особистості якісно підвищує рівень людини, дає їй сенс буття, спонуку і можливість самореалізації. Так для людини свобода волі впливає з духовної сторони людської природи і є функцією свідомості. Національна особистість є над свідомістю для людини, тому її волевиявлення є свободою людини. Свобода, можливість самореалізації людини прямо залежить від якості національної особистості, її сутнісних ментальнісних характеристик і політичної культури.

А максимальна реалізація всіх додатків людини можлива, зазначимо ще раз, лише при наявності у нації державності. І тут не можна проігнорувати чи залишити поза увагою цілий логічний рядок ясперсівських сентенцій: «Свобода людини розпочинається з того моменту, коли в державі, в котрій вона живе, вступають в дію прийняті закони. Така свобода називається політичною свободою. Держава, в котрій діє свобода, що ґрунтується на законах, називається правовою державою. Правовою державою є така, в якій закони приймаються і піддаються змінам тільки законним шляхом. В демократичних державах це воля народу»¹⁹.

Слід зауважити, що спектр думок і серед націоналістів у погляді на проблему нації і особистості вельми не однорідний. Ось для наглядності візьмемо своєрідні резюмування Романа Дикого, члена колишнього СНУМу міста Мукачева: «Нація є вища за особу. Життя належить нації і вона може в кожен момент покликати особу до служіння особі. Віддати життя для нації є найвищим щастям»²⁰.

¹⁹ Ясперс К. Цель — свобода // Новое время. — 1990. — № 5. — С. 34.

²⁰ Дикий Р. Для чого потрібен націоналізм? // Напрямы. — 1991. — № 3. — С. 20.

Цілком зрозуміло, що подібні екстремуми, здебільшого і можуть народитися в надрах нації, котра довгий час не виходила з неволі і постійно була у невідгінній статистичній ролі пригніченої і нездоланої. Подібні міркування, без сумніву, багатьох насторожать, і навіть заставляють в чомусь засумніватися. Адже так історично склалося, що цивілізований світ в силу історичних обставин керується так званими загальнолюдськими цінностями, котрі констатовані у міжнародних заявах, деклараціях, правових актах і т. д. Світові мас-медіа, які є «сторожовими псами демократії», поставили справу так, що будь-які націоналістичні потуги, кожного, навіть абсолютно поневоленого народу сприймаються дуже і дуже обережно, а радше прагматично чи навіть меркантильно. Згадаймо історію Югославії. Не завжди все і правильно розставляється логічно по своїх місцях, тобто проявляється своєрідний цілеспрямований колективний суб'єктивізм. Інколи найменші прояви здорового націоналізму неправильно трактуються, а відтак асоціюються з найбільшими відомими людству тоталітаріями. Російська служба радіо «Свобода», для прикладу, неодноразово на трагічні наслідки, котрі можуть спіткати людство внаслідок надто бурхливих національних зривів, навіть локальних, чи-то Прибалтика, Західна Україна, Кавказ. Але ж погодьмося, що все це різнопланові нетотожні величини, і з різною начинкою, які не варто міряти єдиним аршином. **Краще перманентна еволюція і хаос керований, невизначеність, ніж що-небудь чітко окреслене, як, наприклад, ідеологія чи національна ідея,** — читаємо поміж рядками коментарів. В безладі краще «рибку вудити». Таким, з усього видно, і є кредо космополітів з світових мас-медій, що гордо іменують себе носіями взаєморозуміння і свободи, а насправді служать, як казав, Мацціні, грошовим мішкам, роботодавцям.

А ось паралель, що продовжує логічний перелік, цього разу посередництвом друкованого слова. Еміль Паїн, що виступив колись, ще у часи СРСР, у духовно-співзвучному із відомою радіостанцією «Свобода» у журналі «вітчизняного» виробництва «Дружба народів», у № 11 за 1989 рік, переко-

наний, що необхідне визнання пріоритету прав особистості над правами спільності, чи це буде клас, нація або ж держава. З цього приводу випливає ряд взаємопов'язаних наслідків. По-перше, недопустимо посягати на права особистості, виправдуючи це інтересами класу, нації чи країни, і, по-друге, потрібна добровільність при делегуванні особистістю частини своїх прав спільності, по-третє ж, в міру підвищення прав особистості потрібні ріст її відповідальності за дії групи чи спільноти. Слід зауважити, що навіть при поверхневому аналізі особистості у цивілізованому світі здебільшого користуються знову ж таки набором понять: права і свобода, вільний ринок, незалежне судійство тощо. У цьому аспекті досить цікаві міркування ліберала Михайла Мчедлова, якими він ділиться з читачами у цьому ж журналі. Зокрема, він безпідставно розглядає загальнолюдське як категорію історичну. Наприклад, боротьба людності з тероризмом, піратами, наркоманією, канібалізмом, рабством, кріпацтвом, потуги на виживання людства в сучасних умовах. Подаючи такий ретроспективний погляд на проблему, автор однак зауважує, що «люди багато явищ сприймають саме через національні категорії», і «будь-яка реальна політика повинна виходити з наявності міцних, довговічних інтересів, культурних і духовних потреб, пов'язаних з національним началом»²¹. Як це демонструють мононаціональні країни.

А ось згадуваний уже Василь Стадник, що подає, воістину не погрішимо, фундаментальну розробку, котру ймовірніше за все можна повністю кваліфікувати як наукову статтю, під промовистою назвою «Проект» державного устрою України», переконаний, що «...диференційований підхід у питаннях громадянства є найперспективніший, найбільш правильний і найдоцільніший. Принцип рівності всіх громадян є результатом соціального тоталітаризму»²². І як резюме до сказаного

²¹ Мчелов М. С общечеловеческой точки зрения // Дружба народов. — 1989. — № 11. — С. 200.

²² Стадник В. Проект державного устрою України // Напрям. — 1991. — С. 31.

звучить цілком логічне узагальнення, що рівним може бути тільки тотожне і тільки.

На згадку чомусь приходять відомі більшовицькі постулати, котрі формально також узаконювали рівність всіх людей. Однак як це було в реаліях, — ми всі прекрасно знаємо і встигли переконатись на власному гіркому історичному досвіді. Отож, у своїй просторовій обсервації рівності громадян, як бачимо з аналізу преси, погляди космополітів з установкою на загальнолюдські цінності і навіть комуністів з декларативною, ще у більшій мірі рівністю всіх і всяк значною мірою збігаються. І дисонансом на цьому тлі виступає **концепція націоналістична**, котру проповідує у «Напрямі» приміром той же Стадник. Погодьмося, що остання має більше окреслених дотичностей із фактичними реаліями. Але, при цьому слід зауважити, що основним мірилом рівності у загальнолюдській інтерпретації є, очевидно, рівність перед законом, що дещо спростовує теорію як цілковито декларативну і схоластичну. «Людина як цілісна суспільна сутність, — пише Стадник, — складається з трьох частин: тіла, душі і духу. Екстероризацією (озовнішенням) тілесно-відчуттєвого є соціальне: екстероризацією почуттєво психологічного є національне і екстероризацією інтелектуально-духовного є народне (патріотичне). При усуненні національного цілісна людська сутність роздвоюється на соціальну і патріотичну. Якщо врахувати, що патріотичному (інтелектуально-духовному) рівні можуть життєдіяти лише здібні і обдаровані і талановиті люди (їх у суспільстві мізерна частинка), то вся величезна людська маса нації деградує до соціального (тілесно-відчуттєвого) рівня, суттю якого є споживацьке існування. Домінування матеріально-плотського, аморальність взаємин між людьми. Національне вище соціального»²³. Таким чином звучить узагальнююча квінтесенція думок про націю і особистість. Вона очевидно, характерна для більшості націоналістів, у чому

²³ Стадник В. Проект державного устрою України // Напрям. — 1991. — С. 34.

ми вже мали змогу переконатись, при аналізі публікацій у ЗМІ.

То ж яку модель вважати на сьогодні оптимальною, і яку необхідно пропагувати серед читачів? Найбільш наближеною до життя є трактування націоналістичне. **Однак з огляду на світовий вимір та домінування у світі космополітичного погляду на проблему необхідно все таки витворити якийсь нейтральний симбіоз чи синтез, який би задовольнив будь-яку людину незалежно від національної приналежності.** Навіть, коли ми і перебуваємо у процесі становлення державності, щоб був негайний поступ необхідний певний світоглядний і ціннісно-імперативний компроміс, а не активне протистояння. При цьому, звісно, слід позбавитися радикалізму і старатися менше оперувати всякими абсолютами, котрі лише можуть завадити здійсненню бажаного, або ж звести його нанівець, бо світові ЗМІ є протилежно налаштовані і роблять обструкцію всьому національному.

І, як полюбляють казати майстри слова, замість епілогу. Від прочитання публікацій журналу «Напрям» та й його опонентів складається двояке враження. Думаю, що і пересічний читач погодиться з таким теоретизуванням. Левова частка, якщо не абсолютна більшість виступів «напрямівців» — це глибокі аналітичні, ідеологічні синтетичні розробки з тієї чи іншої проблеми, які у своїй сукупності власне і складають той витвір людського розуму, чи якусь умовну вітку наукової обсервації дійсності, що складає такий непростий філософський організм як націоналістичне вчення, чи як боявся того слова Франко, доктрина. Чітко вирізняються основні тенденції і оригінальні іманентні складові, що створюють певною мірою цілісну картину наукової довершеності. Однак чи не головна риса націоналістичного журналу — надмірна академічність видання, з повсюдною присутністю безмірної аналітичності, з котрою ще можна частково погодитися, але це робить своєрідний дискомфорт у сприйнятті тих чи інших позицій створює, що помітно неозброєним оком. Заївою є перманентна менторська тональність звучання тих

чи інших концепцій, думок. Таким чином, читача позбавлено права робити свої власні умови узагальнення, формувати власну обсервацію подій та явищ. Надмірна насиченість різнопланових наукових дефініцій засвідчує про неабиякі ерудицію і творчі потенції авторів і дописувачів. Однак, це може викликати неоднозначну реакцію, у скажімо умовно середньо-пересічної особистості, чи у конкретному випадку індиферентного читача зі Сходу України. У такому разі варто б скористатися принаймі творчою спадщиною великого Каменяра, для котрого головним у творчості було: говорити з людиною простою і зрозумілою мовою. Але це вже — привілей геніальності та високого IQ людини-ерудита, інтелектуала.

З огляду на те, що аудиторія «Напрям» не була одноманітною, (українці на різних землях України і поза нею і не тільки українці), то необхідний більш диференційований системний підхід. А головне: не труба ставити телігу поперед коня. Тобто, слід спочатку було б зробити більше історичних пізнавальних екскурсій, а, відтак, торкатись безпосередньо проблеми у сучасній часовій площині. І ця ретроспектива не обов'язково мусить бути спонукальною, а радше роз'яснювальною і просвітницькою. Бо не варто позбавляти людину, мати право на власне бачення. Будь-що уникати абсолютів, екстремумів послуговуватись виваженістю і поміркованістю. Ця золота середина, читай дипломатичність, дасть змогу знайти розуміння і відчутний резонанс і якоюсь мірою зарадить успіху справи, яку не можна реалізувати кавалерійським наскоком.

Такий історичний зріз полемічного протистояння на початку нашої державності у друкованих ЗМІ можна екстраполювати і на сучасний стан речей. І знайдемо багато паралелей і тенденцій як у політиці, ідеології так і у пресі зокрема. Найсвіжий приклад, повільна ескалація націоналізму посередництва ідеологічного просвітництва ВО «Свободи» та надмірну екстровертність її періодики та особисто лідера О. Тягнибока. час — найкращий лікар від атавізмів минулого.

Література:

1. *Сверстюк Є., Глузман С.* Діалоги // Україна. — 1990. — № 46. — С.5.
2. *Винниченко В.* Відродження нації // Дніпро. — 1990. — № 8. — С. 78.
3. *Яворський В.* Чому вони ненавидять український націоналізм? // Напрям. — 1991. — № 1.
4. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — Дрогобич: Відродження. — С. 261.
5. *Щербатюк А.* Символ дії // Напрям. — № 1. — С. 13-15.
6. *Айбабін С.* Нація чи наволоч // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 20.
7. *Геллер Э.* Нации и национализм // Вопросы философии. — 1989. — № 9. — С. 119.
8. *Яворський В.* Давайте говорити по суті // Напрям. № 1. — 1991. — С. 9.
9. *Вітович О.* Революційність українського націоналізму // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 14.
10. *Ідеологічна платформа* // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 32.
11. *Вахнич Т.* За яку Україну // Напрям. — 1991. — № 3. — С. 25.
12. *Айбабін С.* До українських націоналістів // Напрям. — 1991. — № 1. — С. 22.
13. *Ясперс К.* Цель — свобода // Новое время. — 1990. — № 5. — С. 34.
14. *Дикий Р.* Для чого потрібен націоналізм? // Напрям. — 1991. — № 3. — С. 20.
15. *Мчелов М.* С общечеловеческой точки зрения // Дружба народов. — 1989. — № 11. — С. 200.
16. *Стадник В.* Проект державного устрою України // Напрям. — 1991. — С. 31.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК (терміни і поняття)

А

Автаркія — самодостатність економіки, певна замкнутість, самостійність.

Адепт — ревний прихильник чогось.

Адорація — обожнювання.

Аксіологія — вчення про цінності.

Амбівалентність — суперечливість стану (задоволення і незадоволення), двоякість.

Антиномія — суперечливість двох доведених суджень.

Антиподи — люди з протилежними поглядами, інтересами.

Антропоцентризм — одна з ознак лібералізму, людиноцентризм, людинобожжя.

Апологетика — упереджений захист, вихваляння чогось.

Б

Бафометизм — (Бафомет) — одна з форм окультичного сатанізму.

Біполярність — двополярність.

Бутафорія — показне, несправжнє.

Бюрократія — привілейована управлінська група в суспільстві.

В

Віртуальний — можливий, уявний.

Вульгарний — спрощення, бруталізація.

Г

Гедонізм — вчення, за яким насолода є найвищим благом.

Генеалогія — родовід, історія роду, особи, суспільства.

Гіпертрофовано — перебільшено.

Гносеологія — (пізнання) вчення про сутність і закономірності пізнання.

Гротеск — свідоме перебільшення чогось реального в літературі, мистецтві тощо.

Д

Детермінує — обмежує перегляд усталеного укладу в житті, політиці.

Дидактика — виховання в процесі навчання.

Дилема — вибір між двома думками.

Дискурс — аргумент, довід, шляхом логічних міркувань.

Діалектика — логічний метод встановлення істини.

Дідичство — українська модель монархії.

Домінанта — найважливіша складова частина, ознака, ідея, принцип.

Дуалізм — двоїстість, роздвоєність.

Е

Егалітарність — рівність можливостей.

Егоцентризм — максимальний корисливий індивідуалізм.

Екстраполяція — метод поширення кількісних і якісних характеристик на однорідну сукупність.

Екстравертність — скерування уваги і дій на зовнішній світ.

Епігонство — механічне наслідування.

Етатизм — втручання в економіку з боку держави, керування.

Еклектизм — суб'єктивно-ідеалістське вчення, суперечливість.

Екзистенція — внутрішнє непізнаване буття людини (існування).

Експансія — розширення сфери впливів.

І

Ідентифікація — встановлення тотожності.

Ідеологія — система поглядів, понять, переконань.

Іманентний — внутрішньо притаманний чомусь (власність, ознака).

Інвазія — вторгнення, напад.

Інтровертивність — скерування зовнішніх явищ на внутрішній світ особи.

Ірраціональний — позасвідомо-нерозумний.

К

Категоричний імператив (І. Канта) — настійна вимога.

Колабораціонізм — співпраця з окупантами.

Космополітизм — зречення національності, абстрактне всесвітність.

Конспірологія — наука про невидимі політичні процеси, поза ЗМІ і масовою свідомістю.

Конформізм — пристосуванство.

Концепція — система поглядів на явище, основна ідея твору.

Консерватизм — прихильність до традиції, звичаїв, цінностей, устрою.

Ксенофобія — неприязнь до інших націй.

Л

Лабільність — мінливість щодо змін (зовнішніх).

Латентна політика — прихована від людського ока діяльність, таємна.

Лібералізм — соціальна ідеологія і прихильність до всесвітності, політична концепція («дома там, де добре»).

Легітимний — законний.

Локальний — місцевий.

Люстрація — перевірка прихованих даних.

М

Мальтузіанство — теорія про надмірне «народопереселенство», що буцімто є причиною злиднів.

Мамонізм — прагнення до наживи, поклоніння матеріальним цінностям.

Медіатизація політики — суцільне взаємопроникнення ЗМІ і політики.

Меркантилізм — гендлярська корисливість.

Метаморфози — видозмінення чогось, зміна однієї форми на іншу.

Мімікрія — уподібнення до чогось, когось.

О

Об'єктивізм — світогляд без певного аналізу, констатація.

Обсервація — огляд.

Обструкція — демонстративна протидія чомусь, ко-мусь.

Онтологія — вчення про першобуття.

Ореол — переносно слава, пошана.

Н

Націоналізм — ідеологія про первинність нації.

Нігілізм — заперечення усталених норм.

Неолібералізм — сучасна модифікація лібералізму.

Неопозитивізм — логічний позитивізм.

П

Парадигма — приклад взятий для доказу (історія).

Прагматизм — вчення, за яким цінність понять визнається практичним результатом.

Превентивний — запобіжний засіб на випередження.

Перманентність — безперервність.

Постмодернізм — сукупність тенденцій (умовність літературних форм).

Просвітлений монархізм — базований на просвіті.

Проспєрація — процвітання.

Політична сублимація — скачкоподібний процес, що обминає почерговість еволюції.

Р

Релятивізм — відносність людських знань.

Респектабельна преса — поважна, гідна.

Рефлексія — надмірні роздуми людини, політика над власним станом.

Резистентність — здатність до спротиву чомусь, комусь.

С

Синкретизм — поєднання суперечностей.

Снобізм — поведінка притаманна певній моді, манери тощо.

Структуралізм — абсолютизація дослідження структури.

Субстанція — сутність чого-небудь, аргумент, довід.

Сугєстія — вплив, навіювання (поза свідомість).

Т

Тандем — переносно пара когось, чогось.

Тенденція — напрям розвитку, схильність.

Традиціоналізм — течія в богослов'ї проти перегляду усталеного укладу.

У

Узурпація — протизаконне захоплення влади.

Уніфікований — зведений до єдиної форми.

Утилітаризм — прагнення з усього мати зиск (вчення про принципи вигоди).

Утрирування — перебільшення.

Ф

Фашизм — ідеологія в Італії початку ХХ століття.

Філіпіки — викривальні промови.

Фрондизм — постійна невдоволеність чимось.

Х

Хасидизм — релігійна містична течія іудаїзму.

Хронологія — послідовність історичних подій.

Ц

Цивілізація — синонім культури, ступінь суспільного розвитку.

Цинізм — філософське вчення (кініків); зневажливе ставлення до культури, цінностей.

Ш

Шаблон — взірець, штамп.

Шарж — віршований твір висміювального характеру, карикатура.

Шовінізм — національна зверхність.

Я

Ягве — бог в іудаїзмі, свідків Єгови.

Янус — дворушник, підступна дволика людина.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Лернатович Володимир Богданович

Аксіологія преси: політична домінанта

Навчальний посібник

Набір і редагування тексту — **О. Лернатович**
Технічне опрацювання і верстка — **І. Полянський**
Коректура тексту — **М. Ріпей**
Художнє оформлення обкладинки — **О. Лернатович**

Підписано до друку 04.03.2010 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний № 1.
Гарнітура Book Antiqua. Друк різогр. Умовн. друк. арк. 24.
Обл.-вид. арк. 24,5. Наклад 300 пр. Зам. №

Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес»
(свідоцтво Держкомінформу України ДК 200)
а/с 11018, м. Львів, 79006

Друк: ТзОВ «Простір-М»
(свідоцтво Держкомінформу України ДК 2167)
вул. Чайковського, 27, м. Львів, 79000
Тел. (032) 261-09-05

Лернатович В. Б.

Л 49 Аксіологія преси: політична домінанта: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації. — Львів: СПОЛОМ, 2010. — 296 с.

ISBN 978-966-665-502-1

Навчальний посібник визначає сутність політичної аксіології преси, складовими якої є: безпека інформаційного простору (пошук доктрини), ідеологія, національна ідея та резистентність національно-державницької складової. Політика і ЗМІ розглядаються як конвергентні поняття; політологічна наука синтезується із теорією преси. Вони мають перманентні взаємовпливи та взаємозалежність.

Відповідає програмним вимогам вищої школи. Охоплює лекційні матеріали, методичну літературу. Для студентів спеціалізації «Журналістика» всіх форм навчання, зокрема заочної з використанням дистанційних технологій. Є прикладним для студентів-політологів вищих навчальних закладів, академічних установ.

ББК 4612.4(4УКР)+Ф010я73